ISSN 1416-3608

Szerkesztőség címe:
IIZ/DVVBudapesti Projektiroda
Budapest, VIII.
Bródy Sándor utca 16.
H-1088
Magyarország/Ungarn/Hungary
Tel.: (361)-3382-491
Fax: (361)-3382-459

E-mail: iizdvvhu@elender.hu

Szent István Egyetem, Jászberényi Főiskolai Kar,
Társadalomelméleti, Közművelődési és Felnőttnevelési Intézet

Magyar Művelődési Intézet

T. Kiss Tamás

a népnevelőtől a kulturális menedzserig

Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből

Német Népfőiskolai Szövetség
Nemzetközi Együttműködési Intézete
ÚJ MANDÁTUM KÖNYVKIADÓ
Budapest, 2000

Készült *A kulturális értékközvetítő szakemberek képzése és munkaerő-piaci helyzete Magyarországon* című kutatás keretében, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közművelődési Főosztálya, az OTKA T32746. számú támogatásával, valamint az IIZ/DVV Budapesti Projektiroda közreműködésével.

Borítóterv Tátonyi Tibor

ÚJ MANDÁTUM KÖNYVKIADÓ

Felelős kiadó: Németh István
Felelős szerkesztő: Farkas Mária

Készült a Főnix Nyomdában
Felelős vezető Soskóné Müller Judith

ISBN 963 9158 99 2

TARTALOM

A sorozatszerkesztő előszava

A közművelődés–felnőttoktatás/képzés mint szakma és tudományos diszciplína legitimációjának és tevékenységi szerepének fejlődése az utóbbi évtizedben felerősödött és meghatványozódott. Ezt nemcsak a kultúra pluralisztikus szerkezete kívánta meg, hanem a felnőttoktatási piac gyors növekedése és az, hogy a rendszerváltást követően a legtöbb felsőoktatási intézmény egyre nagyobb jelentőséget tulajdonít a felnőttoktatásnak/képzésnek, illetve a kulturális értékek közvetítéséhez szükséges menedzsment ismeretek oktatásának.

Mindinkább tudatosul, hogy az egész életen át tartó művelődést, tanulást korunkban nem lehet kikerülni.

Jelen kötet úttörő és értékes történeti munka. A tanulmánykötet a kiegyezéstől (1867) napjainkig tekinti át a népművelőképzés fejlődéstörténetét. A könyv bemutatja, hogy a szakemberképzés Magyarországon az utóbbi száz évben jelentősen hozzájárult a kulturális értékek széleskörű terjesztéséhez és menedzseléséhez, bár különböző mértékben mindig kötődött (kényszerült kötődni) az adott történelmi, politikai, gazdasági és társadalmi szerkezethez.

A kötetben jól nyomon követhető a képzés megszületése, miként törekszik leválni a pedagógiáról, mind távolabb kerülni az ideológiai-politikai befolyástól és hozzájárulni a művelődéstudomány kialakításához. Bemutatja a képzés tartalmi és formai differenciálódását, azt, hogyan válik mind önállóbbá a felnőttoktatási szakemberképzés.

A szerző évtizedek óta aktív művelője és alakítója a közművelődési és felnőttoktatási szakemberképzésnek. Magyarországon és külföldön is elismert szaktekintély.

Horváthné B. Mária

Áginak, Beának és Bencének!

Bevezető

A *magyar népművelés másfél százados* históriája egyúttal a társadalom sokdimenziós, ellentmondásoktól, reformoktól, fellendülésektől és megtorpanásoktól tarkított változásfolyamata, amelyben a nép művelődése és kultúrája *tartalmilag differenciálttá* és *formailag sokszintűvé vált.*

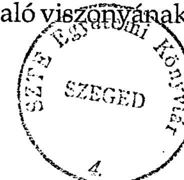
Az érdeklődő számára a művelődéstörténeti írások szemléletesen megmutatják, hogy *Magyarországon* a történelmi koroktól, a politikai kurzusoktól függően a művelődés, az ismeretszerzés világában hol a kulturális értékek *demokratizálására,* hol pedig *demokratizálódására* helyeződött a hangsúly. Az olvasó maga is tapasztalhatta, hogy ezek az irányultságok a politikai rendszerváltozásokban bővelkedő magyar társadalomban zömében ideologikus töltetűek voltak, esetenként önmaguk ellentétébe (is) fordulhattak.

A művelődéstörténeti munkákat figyelmesen tanulmányozó az elmúlt mintegy 150 év történelmi eseményeit bemutató értekezések között éppúgy fellelheti a *felülről* támogatott és elindított művelődési reformokat, mint az olyan értékek és eszmék erőteljes elterjesztésének az intézményesítését, amelyekkel a hatalmat gyakorlók próbálták kizárólagossá tenni elképzeléseiket.

A *demokratizálódás* jegyében kibontakozó kezdeményezések, a nép önszervező/szerveződő művelődési törekvéseit megvalósító formák mellett a „kulturális forradalom" látszólag alulról induló, de mégis felülről vezérelt formáit ugyancsak megtalálhatja az olvasó ebben a kötetben.

A különféle irányultságokat a nép művelésének és a nép művelődésének korszakonkénti elnevezései, a megfogalmazott *célkitűzések* viszonylag szemléletesen fejezik ki. A magyar művelődéstörténeti forrásokban gyakorta olvashatunk *„felvilágosításról", „az értelem világának terjesztéséről", „az elme pallérozásáról", a „népnevelésről", a „nemzetnevelésről", a „nemzeti művelődésről", a „szabadtanításról", az „iskolán kívüli népművelésről", a „szabadművelődésről", a „népművelésről", a „közművelődésszervezésről", „a művelődésszervezésről" vagy a „kulturális értékek menedzseléséről".*

A fogalomhasználat változásai nem az egységesülés hiányával magyarázhatóak. Éppen ellenkezőleg. Szemléletesen érzékeltetik, hogy a művelés és a művelődés egymáshoz való viszonyának folyamata, annak léptéke és mértéke olyan

közeget feltételez, amelynek lételeme a mozgás, az átalakulás. Igazolható, hogy e fejlődésfolyamatot az adott kor kihívásai, szükségletei, követelményei vagy kényszerítő körülményei minden esetben jelentősen befolyásolták.

A *művelődésnek valójában mindig két szereplője van: a művelő és a művelődő!* Ők azok, akik az elmúlt több mint 150 évben rendíthetetlenül alakították és formálták egymást, miközben jelentős átalakuláson mentek keresztül. Nemcsak differenciálódtak, hanem árnyaltabbakká váltak a szerepek, és bonyolultabbakká a helyzetek. Koronként eltérő irányultsággal, tartalommal és metodikával a művelőből művelődő, a művelődőből művelő lett.

Ugyanakkor a kulturális értékek soha nem nélkülözhették, sőt mindig kívánták a *közvetítő* személyességét, az emberi közvetlenséget. A népnevelő, a szabadoktató, a népművelő, majd a sokféle kulturális értékterjesztő tendenciát magába foglaló közművelődési szakember, ha kellett, tanított, oktatott, ismereteket terjesztett vagy közvetített az egyes embereknek, illetve az egyén és a közösségek között. Ebben az évszázadban fogalmazódott meg etikai követelményként, hogy a jó szakember szakmai tudásával és személyiségével egyaránt vegyen részt a település életének szervezésében, a civil társadalom fejlesztésében.

A tanulmánygyűjtemény, amelyet kezében tart a *Tisztelt Olvasó,* erről a változásról szól. Arról, hogy miként vált a népművelés elterjedt és közismert foglalkozássá, hivatássá *Magyarországon* a 20. században. *A könyv fejezetei korabeli írások, beszédek, források segítségével és eredeti levéltári dokumentumok alapján mutatják be, hogy a szakmává válás során milyen helyet és szerepet töltött be a szakemberképzés, különös tekintettel az egyetemi és a főiskolai szakképzés meghonosítására, a foglalkozás intézményesülésére, a művelődéstudománynak mint diszciplínának a megizmosodására.*

A szerző a kötet bevezető részében bemutatja – képletesen fogalmazva –, hogy a népművelés szülőszobája a 19. század végi népiskola, szülője a néptanító volt. A könyv további fejezeteiben arról értekezik, hogy a szakképzés milyen körülmények között és miként kezdte el gyermekkorát a két világháború közti időszakban, majd élte a szocializmus Prokrusztész-ágyában. Az 1970-es évektől hogyan cseperedett falakat repesztgető kamasszá, és maradva a hasonlatnál, az 1990-es évtizedtől milyen érettséggel lépett a felnőtt korba, amely már az önszervez/őd/ést igényli és feltételezi.

Napjainkban a létező és a közeljövőben az *Európai Unió* szerves részévé váló magyar társadalom – eltérően a 19. század végi és a 20. századi világtól – elsősorban *menedzser* tevékenységet kíván meg a szakembertől, aki alapvetően nem „művelni, nevelni, átnevelni" akarja az embereket, hanem arra törekszik, hogy szakszerű közreműködésével megteremtődjenek a művelődési, szórakozási feltételek és megszerveződjenek azok a terek, amelyek egyaránt lehetővé teszik a felnövekvő és a felnőtt nemzedékek számára az értékek szabad áramlását, kínálását és vásárlását.

Az elkövetkező évszázadban – feltételezhetően – olyan szakemberre lesz szükség, aki a globalizálódó világban is képes személyében hatékonyan segíteni, a modern kommunikációs eszközökkel és intézményekkel pedig támogatni a társadalom regionális és helyi szerveződését, az emberi jogokat és képességeket tiszteletben tartó kulturális értékek létrehozását, feltárását, őrzését, terjesztését és befogadását szolgáló állampolgári kezdeményezéseket.

A könyv egyben *dokumentumkötet* is. Tartalmaz számos, a népművelőképzéssel kapcsolatos korabeli publikációt, hivatkozik a születésük pillanatában lényegteleneknek tűnő, idővel mégis fontosakká váló történésekre, szándékokra és álláspontokra, olyan levelekre és feljegyzésekre, amelyek további kutatásokra ösztönözhetnek.

Végezetül a kötet szerzője ezúton is szeretné *megköszönni Fodor Péter, Nagy Péter Tibor* és *Rádli Katalin* konkrét javaslatait, szakmai tanácsait, biztató támogatását, amellyel hozzájárultak a könyv megírásához.

Budapest, 2000. február 16.

T. Kiss Tamás

A kulturális demokráciát elősegítő szakemberigény jelentkezése Magyarországon

A népnevelő érvényességi köre

A kiegyezés (1867. évi XII. tc.) nemcsak *Magyarország* gazdasági, társadalmi és politikai fejlődésében tekinthető határkőnek, hanem a kulturális élet alakulásában is. Lehetővé vált, hogy a dualizmus rendszerén belül *Magyarország* független legyen, s ezáltal megindulhasson az önálló társadalmi és gazdasági fejlődés útján. Teret kapott és kiszélesedett a kulturális élet. Kezdetét vette a nép *művelésének*, valamint *művelődésének* kiteljesedése.

A kulturális értékek terjesztésének intézményes megfogalmazására *gróf Andrássy Gyula* (1823–1890) kormánya (1867. II. 17.–1871. XI. 14.) vállalkozott. A kabinetbe az első felelős magyar minisztériumból egyetlen ember került be: *báró Eötvös József* (1813–1871). *Eötvös* személye biztosítéknak látszott arra, hogy a *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium* (VKM) a reformkor művelődéspolitikáját részint folytatja, részint az új és megváltozott *európai* körülményekhez igazítja.

Eötvös a népnevelés egységét vallotta: beleértette mind az iskolai, mind az iskolán kívüli oktatást és nevelést. Kezdetben nem is népiskoláról beszélt, hanem „népnevelési intézetekről",[1] melyek a nép tanítását és nevelését látják el szakképzett *tanítók* közvetítésével.

Természetes volt az *állam* törekvése, hogy olyan intézményeket hozzon létre, amelyek nemcsak a *felnövekvő nemzedék* tanítását végzik, hanem az *iskolából kimaradtak* és a *felnőttek* esetében is *pótolni tudják a tudásbeli hiányosságokat*. A *tanítók* képesek az *iskola falain túli világban is bővíteni és terjeszteni az ismereteket*.

A *népoktatási törvény* (1867. évi XXXVIII. tc.), amely a 81. §-tól a 115. §-ig terjedően foglalkozik a tanítóképzéssel, hangsúlyozza a „természettudományok és azoknak a földművelésre és iparra való alkalmazásának" tanítását, a gazdaságtan, a gazdasági és kertészeti ismeretek fontosságát. A leendő tanítóknak tehát olyan tudnivalókat is el kellett sajátítaniuk, amelyek a *felnőttek* segítésében is hasznosak voltak. Az 1877-ben kiadott második tanterv (VKM 1877. évi 10998. számú rendelete) már konkrétan előírta a *háziipari* ismeretek tanítását. *Pauler Tivadar* (1816–1886) és *Trefort Ágoston* (1817–1888) kultuszminiszterek pedig a tanítók képzettségét *kertészeti és ipari tanfolyamokkal* próbálták bővíteni.

A tanítók bevonása a „népgazdasági bajainak enyhítésére" irányuló munkába az 1880-as évektől szinte valamennyi kormányzat művelődéspolitikai programjában szerepelt. A művelődés felértékelődésében nem elhanyagolható szerepet játszott az 1875-ös gazdasági válság, amely nemcsak *Európa* polgárosodó világát rázta meg, hanem a hitel- és árukapcsolatok egészét. Azért szükséges ezt hangsúlyozni, mert a későbbi válságok megoldásánál nem evidens válasz a műveltséggyarapítás, legfeljebb csak a deklarációk szintjén.

A VKM 1882. évi 1. számú rendelete értelmében *a tanítóknak „kiképzésükkel párhuzamosan"* különféle tanfolyamokat kellett elvégezniük. Nézzünk néhány példát! A VKM 1887. évi 35882. számú rendelete a hazai *szőlőfajtákat kipusztító filoxéra elleni védekezésről* szóló tanfolyam elvégzésére utasít, sőt arról is intézkedik, hogy a *tanítóképzők szőlőiskolákat létesítsenek.* A minisztérium 1889. évi 31752. számú rendelkezése értelmében az intézeteknek növelniük kell a *„méhészeti oktatás"* hatékonyságát. Az 1890. évi 12025. számú rendelet a *„selyemhernyó-tenyésztésről intézkedett, hogy a tanítóképzőkben a hasznos foglalkozás akként taníttassék, hogy a növendékek azt elsajátíthassák s mint tanítók a nép közé víve, érdeklődést keltsenek a hasznos iparág iránt és azt terjesszék".* A VKM 1891. évi 49745. számú rendelete pedig *tűzoltótanfolyam* megszervezésére utasította azokat a tanítóképzőket, „hol szakértő tanító és szervezett tűzoltóság van". Alapvetően nem a tanítójelöltek képzésének a kibővítését jelentette, mégis szükséges megemlíteni, hogy az 1891. évi 20761. számú VKM-rendelkezés „az egyházi ének és zene s a *kántori teendők*" ellátására alkalmas tanítók képzését is előírta az állami tanítóképző intézetek számára. [2]

Az *Eötvös* által megálmodott „népnevelési intézetekre" és a tanítókra várt egy *másik jelentős nagyságrendű feladat* ellátása is: az *analfabéták* megtanítása *írni és olvasni.*

A statisztika szerint Magyarországon

1880-ban a 6 éven felüli lakosság	56,5
1890-ben a 6 éven felüli lakosság	46,8
1900-ban a 6 éven felüli lakosság	38,6
1910-ben a 6 éven felüli lakosság	31,3

százaléka nem tud írni és olvasni[3]. *Eötvös*, jóllehet az analfabetizmus felszámolását alapvetően *társadalmi feladatnak* tekintette, a *tanítóknak meghatározó szerepet tulajdonított* e folyamatban.[4]

Az analfabéta-tanfolyamok[5] megszervezése és a felnőttek írni-olvasni megtanítása eredményeket mutatott, ám komoly terheket rótt a tanítókra. A nehézségek feloldására, a túlterhelések csökkentésére, a *felnőttek oktatásáról szóló törvény megalkotása* látszólag megoldást jelentett volna. A felnövekvő nemzedék tanítását szolgáló intézményrendszer kiépítetlensége (csekély számú iskola, kevés tanító, nagy létszámú és osztatlan osztályok stb.) azonban meggondolásra késztette a magyar kormányokat. Az *Eötvös-féle népoktatási törvény* konkrét megvalósítása még alig kezdődött meg, s már annak megszavazásakor is tudták, hogy gyakorlati *végrehajtása több évtizedet vesz majd igénybe.* Nem látszott célszerűnek olyan újabb oktatási törvényt alkotni, amely már elfogadásakor is végrehajthatatlannak tűnik és az országra olyan anyagi terheket rak, melyeket nem bír el, s melyeket a tanítóság aligha képes vállalni.

Annak ellenére, hogy a felnőttek oktatásáról szóló törvény megalkotásának igénye szinte állandóan napirenden volt, parlamenti döntés csak a 20. század végén született.[6] Ugyanakkor a tanító íratlan kötelességei közé tartozott nemcsak a 19. hanem még a 20. században is az analfabéták (félanalfabéták, funkcionális analfabéták) írni és olvasni tanítása.

A tanítók harmadik fontos iskolán kívüli feladataként jelentkezett a kiegyezést követően a különféle *helyi társadalmi* (öntevékeny, mai kifejezéssel: civil) *szerveződésekben való aktív közreműködése.* Ezt a tevékenységet ugyancsak a tanítóképzés alapozta meg. Az ország valamennyi tanítóképzőjében nagy teret kapott az ének és a zene oktatása, valamint a színjátszás. A tanító íratlan kötelességei közé tartozott, hogy a településen *dalárdát, színjátszó csoportot,* később *helytörténeti kört* alakítson és vezessen.

A tanítókra háruló és hárított széles körű népnevelői tevékenység ugyanakkor komoly *szakmai* és *emberi problémák forrásává* vált. A sokféle tanfolyam „súlyosan nehezedett a tanítóképzőkre". *Radó Vilmos*[7] pontosan érzékelteti, hogy mi mindenre kellett képesítést szereznie egy tanítónak: „Azok ne csak a nép gyermekeinek, hanem magának a népnek is legyenek nevelői, a közegészségügy őrei, a hiányzó orvosok megbízható helyettesítői, legyenek mezei gazdák, pomológusok, méhészek, selyemhernyó-tenyésztők, értsenek mindenféle háziiparhoz, legyenek a zenét alaposan értő kántorok, akik nemcsak a templomban tudják kötelességüket teljesíteni, hanem tudjanak dalköröket is szervezni és vezetni, tudjanak legalább valamit a süketnémák s a hülyék tanításához, legyenek képesek működésük helyén a tűzoltást szervezni, a tanítónő esetleg lehessen gouvernante, azért tudjon jól franciául, zongorázni stb."

Visszaélések mutatkoztak az analfabéták írni és olvasni tanításában. Például 1873-ban olyan nagyméretű volt az írástudatlanok oktatása, hogy a költségek a hitelt 55000 forinttal túlhaladták. Az oktatás eredményességét ugyanakkor a minisztériumi vizsgálat erősen megkérdőjelezte.[8]

A sok tanfolyammal terhelt tanítóképzést csak a tanterv ismételt felülvizsgálata „vezethette vissza eredeti céljához", a felnövekvő nemzedék tanításához. Az 1890. augusztus 18-án tartott tanáregyesületi gyűlés tantárgy-módosítási javaslatai alapján a VKM 1892. évi 37547. számú rendeletével felszólította az *Országos Közoktatási Tanácsot*, hogy a budapesti tanítóképző intézeti tanárok bevonásával vizsgálják felül az érvényben lévő tanterveket. Az új tantervet hosszas előkészü-

let és vita után a VKM 1902. évi 40181. számú rendeletével legitimálta, amely a *Hivatalos Közlöny* 1903. XI. évf. 4. számában jelent meg. A rendelkezés lényege: *„A tanítóképző intézet nem lehet más, mint szakiskola, amely kizárólag és teljesen a népiskolai tanítói hivatásra készíti elő tanítványait, s mint ilyen, a népiskoláknak áll szolgálatában."*

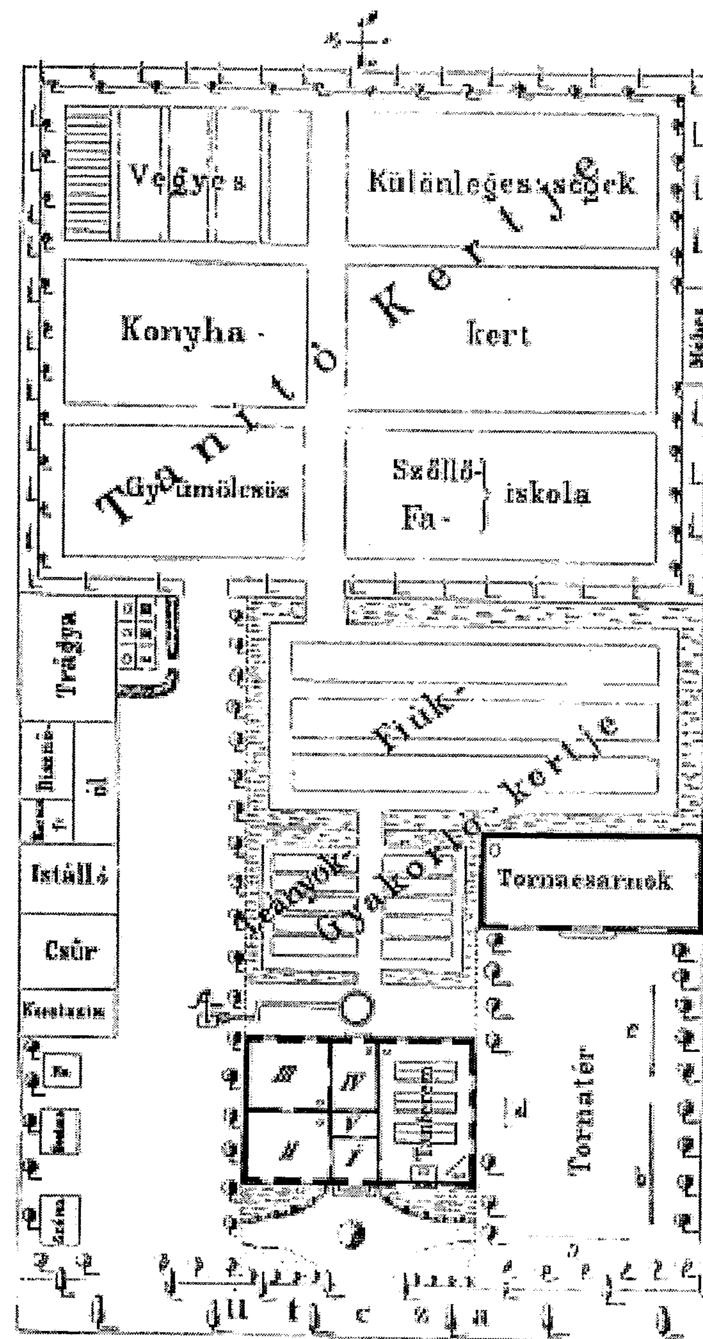
A tanítóság részéről egyre szélesebb körű tiltakozást váltott ki az a társadalmi méretekben elterjedő nézet, hogy a tanító valamiféle „misszionárius", a tanítóképzőnek „ezermester" tanítót kell kibocsátania.

A nézet alapját a tanító ekkor még kevésbé differenciált szakmai műveltségképe képezte. Létezett – ha kihalóban is – egyfajta *polihisztorság*, tág tér nyílott a *dilettantizmusnak*, amatőrködésnek és a *tömegműveltség* is a paraszti kultúra dominanciája miatt homogénebb volt tartalmilag és társadalmilag egyaránt. Mindez annyira mély gyökeret eresztett, hogy még az 1900-as évek utolsó harmadában is nosztalgikus visszaemlékezések szólnak a tanítói attitűdről. Figyelmen kívül hagyva a társadalmi elvárás és megfelelés olykor demagógiával is párosuló misztikumát.

A *Hivatalos Közlöny* 1903. XI. évf. 4. számában megjelent rendelkezés és a tanítóképzők részéről jelentkező ellenállás ugyan visszaszorította a tanítókra kényszerített tanfolyamok számát, a társadalmi *valóság azonban olyan szükségleteket fogalmazott meg, melyek kielégítéséhez sokoldalúan képzett értelmiségre volt szükség. Eötvös* jól látta ezt a problémát. Nem tekinthető véletlennek, hogy a tanító „képezdék felállítását nagy városokban" azért nem tartotta célszerűnek, mert „a nevelendő néptanítók nagyobbik részének hivatása az, hogy falusi iskolákban működjék... mert a mi népünk nagyobbik része nem a városokban lakik... hanem ott, hol későbbi működésükre jobban előkészülhetnek, azaz kisebb községekben, hol mezei gazdasággal is foglalkozhatnak."[9]

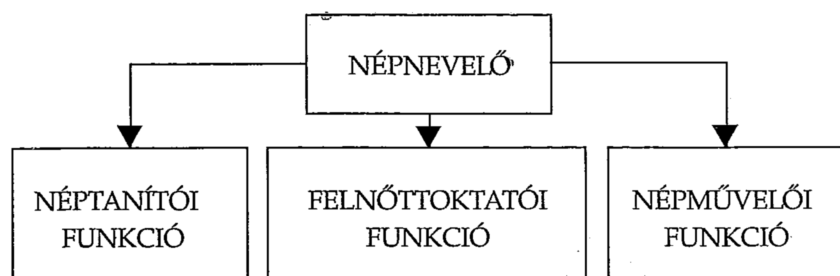
Eötvös törekvése, hogy az elmaradt vidéket a kultúra eszközeivel fejlessze, a vidéki településeken élők életkörülményeit közelítse a nagyvárosi lét formáihoz, korszerű volt. A népiskolák jó kulturális bázisoknak, a tanítók lelkes szakembereknek bizonyultak még a legmostohább viszonyok között is. Az, hogy a tanítónak afféle „mindenesnek" kellett lennie egy faluban, szükséges volt sokféle dologhoz értenie, egyenesen kívánatos az akkori viszonyok között.

Eötvös álma a népnevelési intézetekről nem valósulhatott meg. Az 1868. évi XXXVIII. tc. értelmében azonban egyre több *népiskola* jött létre, melyekben olyan tanítók tanítottak, akik a felnövekvő nemzedékkel éppúgy foglalkoztak, mint a felnőttekkel. Feladatuknak tartották a helyi világ (község) életének formálását, közösségeinek megtartását.

Az 1880-as években létesített népiskolák szerkezete lehetővé tette a felnőttek oktatását és nevelését is. Például az iskola gazdasági épületeinek elrendezése és a tanító kertje mintaként szolgálta a gazdálkodási ismeretek terjesztését, a korszerű gazdálkodás meghonosítását.

Ezekben az évtizedekben alakult ki a népnevelő három nagyon fontos tevékenységi területe és funkciója.

Az *Eötvös* által használt népnevelő elnevezés egybefoglalta mindazokat a tevékenységi területeket és funkciókat, amelyek fellelhetőek voltak egy tanító munkavégzésében. Igaz volt, hiszen a tanító érvényességi körét a lehető legtágabban fogalmazta meg, de nem volt pontosan körülhatárolva, ezért olyan feladatokat is el kellett látnia, melyek ugyan nevelő hatásúak voltak, ám jelentős energiát vonták el az alaptevékenység ellátásától.

A szakmai munka konkrét megfogalmazása érdekében szükség és igény mutatkozott a foglalkoztatás mindenféle más feladat ellátásától való megkülönböztetésére. Már a 19. század elejétől találkozhatunk olyan törekvésekkel, amelyek megpróbálták pontosítani a foglalkozást. Például az esztergomi mesterképezdében 1846-ig a hallgató teljesítményétől, eredményeitől függően *mesteri* és *jegyzői* képesítést kaptak a tehetségesek, valamint a szorgalmasak, *tanítóit* és *jegyzőit* a közepes szinten teljesítők, *tanítóit* és *segédtanítóit* a leggyengébb eredményt felmutatók.[10]

Akadtak, akik a tanítót *népboldogítónak* akarták nevezni. A tanítóra háruló terhek és a vele szembe támasztott elvárások sokasága, valamint a kibontakozó tanítóképzés számos problémája segítette meggyökereztetni azt a szemléletet is, amely a „szükségszerűen alacsony színvonalat" jelentette. Számos érv és indok mutatkozott tehát arra, hogy a sokféle elnevezést, valamint az *Eötvös-féle* túlságosan is tág megjelölést a szakmai identitás kialakítása és megerősítése érdekében maga a tanítóság pontosítsa.

A 20. század elejétől mindinkább elfogadottá vált és társadalmi méretekben is elterjedt a *néptanító* elnevezés. Megítélésünk szerint itt nem csupán „névtáblacseréje" került sor. Az *Eötvös által használt népnevelőből ugyan megmaradt a nép előtag, ám a nevelő helyét felváltotta a tanító szó.* Persze a tanító is nevel, de a nevelői tevékenység hogyanja és mikéntje valamennyire mégis konkretizálódott és megfoghatóvá vált.

A néptanító feladatainak terjedelme és köre alapvetően sem a századfordulót követően, sem a két világháború között nem változott, az általuk ellátott funkciók azonban jelentősen módosultak és átrendeződtek. Érdemes e változás okait – ha nem is a teljesség igényével – számba venni.

Nyilvánvaló, hogy a fiatal nemzedék tanítása és nevelése egy társadalom mindenkori alapjainak erősítését, jövőjének megalapozását szolgálja. A felnövekvő nemzedék azonban akkor kerülhet éltető közegbe (társadalomba), ha a felnőttekkel képes „szót érteni". Tehát szükséges képezni a felnőtteket is. A tanító a „nép" tanítója kell legyen.

A nép tanítása azonban a nép neveléséhez képest szűkebb tevékenységi kört jelöl. Ez sem az állami, sem a társadalmi szükségletek oldaláról nem fogadható el. Kell egy közbülső megoldás: ez a *nép művelése*, a *népművelés* programja.

A nép tanítása, amely a 19. század vége felé még elsősorban az analfabéta-tanfolyamok megszervezésére korlátozódott, kiegészült a társadalmilag és gazdaságilag hasznos ismeretek megtanításával, terjesztésével, amelynek intézményesülő formája a *szabadoktatás* lett. Vagyis a tanító szakmai tevékenysége két területre oszlott. Az egyik *az iskolai keretek, tehát megszabott feltételek között folyó „zárt" tanítási forma, amely a felnövekvő nemzedéket érintette. A másik a „szabad", kötöttségektől mentes felnőttoktatási formákat jelentette.*

A 19. század végén egyre nagyobb számban szerveződtek egyesületek, olvasókörök és munkásotthonok. Intézményként szolgálták a művelődést és a társas együttlétet, miközben az alakuló pártok és párocskák bázisaivá és helyi szervezeteivé is váltak. A kulturális programok szervezésén kívül olyan felnőttoktatási programokat is hirdettek, amelyek társadalomtudományi és politikai-ideológiai ismereteket közvetítettek.

A 20. század első évtizedétől tovább erősödött a népművelés iskoláról leváló intézményesülése. Egyre nagyobb számban jöttek létre különféle egyletek, egyesületek, gazda-, iparos- és olvasókörök, munkásotthonok *Magyarországon*. Számos dalárda és népi színjátszó kör szerveződött az ország településein. *Ezekben az intézményekben a néptanítók továbbra is meghatározó személyek voltak.* Rendezvényeket és különféle közösségeket szerveztek, társadalmi, gazdasági és politikai jellegű előadásokat tartottak.

A gazdasági, társadalmi és politikai változások a kulturális élet jelentős átalakulása ellenére az Eötvös-féle népnevelés eszméje továbbra is megmaradt és elevenen élt.

Megmutatkozott ez a nézet a tanítóképző-intézeti tanárképzésben, ahol nem „annyira a szakműveltség tudósi rangját akarják biztosítani, mint inkább a speciális tanár, a *„hatványozott népművelő"* kiképzését tartják kívánatosnak.

A tanító feladatköre továbbra is sokkal szélesebb a gyermekek tanításánál és nevelésénél. A századforduló utáni években előtérbe kerül a *leendő néptanító szociális kiképzése* is. A szociális kérdések jelentőségét felismerő gróf *Apponyi Albert* (1846–1933) kultuszminiszter (1906. IV. 8.–1910. I. 17. és 1917. VI. 15.–1918. V. 8.), összefogva a földművelésügyi tárca vezetőjével, *Darányi Ignác* (1849–1927) miniszterrel (1906. IV. 8.–1910. I. 17.) például támogatta azt az 1909-ben megrende-

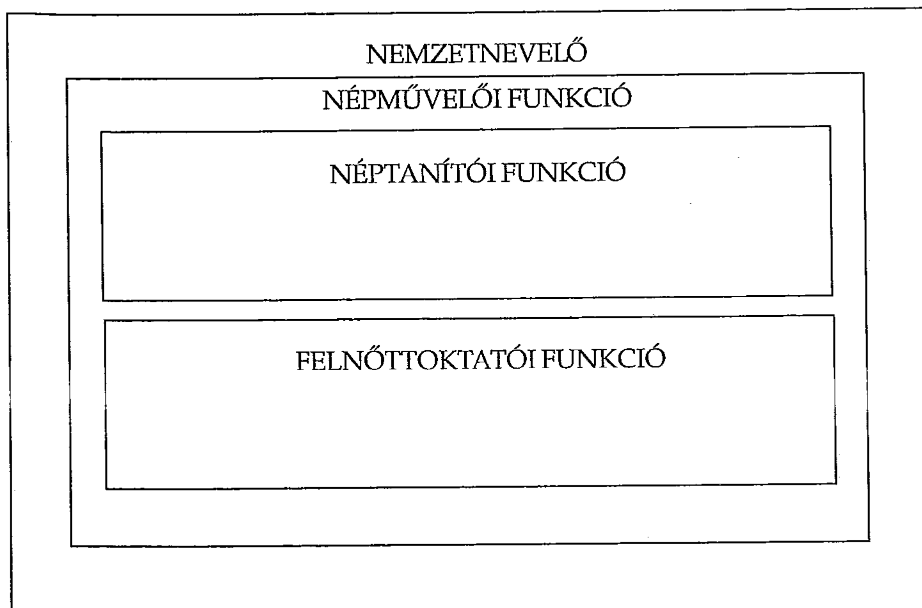
zett tanfolyamot, melyben az állami és felekezeti tanítóképző intézetek egy-egy tanára, gazdasági szaktanárok és erdészeti szakemberek vettek részt.

Apponyi a tanfolyam megnyitóján a következőket hangsúlyozta: „*Nekünk ki kell mutatnunk a szociális gondolat egyöntetűségét, át kell ezt vinnünk a köztudatba, de mindenekelőtt a népművelők tudatába, még pedig úgy, hogy hazafisággal és a vallási érzülettel állandóan elválaszthatatlanul egybekapcsolva legyen.* A szociális gondolat nem egyéb, mint az, hogy az életnek úgy anyagi, mint erkölcsi javaiban minél szélesebb rétegek akként részesüljenek, hogy a társadalom iránti kötelességek teljesítésére állandóan képesek legyenek. *A néptanító legszebb feladata a gyermekeket ilyen módon nevelni, de feladatunk a tanítóságot is akként képezni, hogy nevelési módszerével a szociális gondolatot a nép szélesebb rétegeibe átvinni képes legyen.*"[11]

A századforduló utáni években a leendő tanítók és a tanítók *szociális képzése* mellett megjelenik az *állampolgári nevelés* is. Mindkettő részint tágítja a tanító eddigi feladatkörét, részint át is alakította azt. *A tanítóság népnevelő tevékenysége módosult, mind gyakrabban hangzott el, hogy olyan népművelői feladatokat kell ellátnia, melyekkel a nemzet nevelését hivatott szolgálni.*

„A népművelés, mely a nemzeti politika elsőrendű feladata, tudományos tanítóképzést kíván. A jövő tanítójának a *nemzet nevelőjének* kell lennie, mert a háborúban eldurvult néplélek finomítása, nemesítése és a néperkölcs megjavítása is a tanító feladata. A népnek a háborús szenvedés nemcsak a jogát és a jóllétét érlelte meg. Az igazi demokratikus államnak a háború által felébresztett művelődési vágyát is ki kell elégítenie" – írta *Fekete József* (1889–) 1918-ban.[12]

A néptanító feladatait tartalmazó modell némileg megváltozott:

A változás főleg a feladatok átrendeződéséből következett. Mindez eléggé jól nyomon követhető a néptanítók és a tanárok számára szervezett tanfolyamok tematikái alapján.

A néptanító népművelővé képzése az 1910-es években mindjobban kezd intézményesülni. Az 1908-ban megalapított *Népművelők Társasága* (később *Új Élet Társasága*), amely 1909 elején több mint kétszáz taggal rendelkezett, a „népművelőknek" – a fővárosi tanítóknak – továbbképző előadás-sorozatokat szervezett. Jelentős szerepet vállalt magára a gróf *Zichy János* (1868–1944) kultuszminiszter (1910. III. 1.–1913. II. 26.) VKM 50877. sz. rendeletével megalakított *Országos Szabadoktatási Tanács*. A rendelet kimondja, hogy a szabadoktatás elsősorban társadalmi feladat. Az állam a *Szabadoktatási Tanács* útján csupán annyiban avatkozik a felnőttek oktatásába, a különféle tanfolyamokat rendező testületek, egyesületek és magánosok munkájába, amennyiben azok költségeikre, az oktatók tiszteletdíjára államsegélyt kérnek és kapnak. Az *Országos Szabadoktatási Tanács* elnöke *Berzeviczy Albert* (1853–1936), ügyvezető alelnöke *Jancsó Benedek* (1854–1930), titkára pedig *Pályi Sándor*.

Az *Országos Szabadoktatási Tanács* fogta össze a nagyobb országos hatáskörű, felnőttoktatással (is) foglalkozó szervezeteket: *Szabad Lyceum, Erzsébet Népakadémia, Uránia Tudományos és Közművelődési Egyesület, Magyar Gazdaszövetség, Széchenyi Szövetség, Budapesti Országos Központi Katholikus Kör*, valamint a *Közművelődési Tanács* tevékenységeit.

Az *Országos Szabadoktatási Tanács* nemcsak a felnőttek oktatását, analfabéta-tanfolyamok szervezését támogatta, hanem *szaktanfolyamokat is szervezett tanítók számára azért, mert „a néppel vannak közvetlen érintkezésben"*.

Az első világháború megakasztotta a *Tanács* tevékenységét. Gróf *Apponyi Albert* (1846–1933) kultuszminiszter (1917. VI. 15.–1918. V. 8.) 1917. augusztus 17-én kiadott körrendelete ugyan az *Országos Szabadoktatási Tanácsot* addigi tanácsadó és véleményező szerepén kívül felruházza a szabadoktatási ügyek közvetlen felügyeletével és végrehajtásával is – mégsem tudott eredményes munkát végezni. Gróf *Károlyi Mihály* (1875–1955) kormánya (1918. X. 31.–1919. I. 11.) pedig megszüntette a *Tanácsot*.

A felnőttek oktatása és népművelési szaktanfolyamok szervezése a *Tanácsköztársaság* idején a *Közoktatási Népbiztosság Propagandaosztályára* került. A dokumentumok tanúsága szerint 1919 júliusában *Pápán, Sárospatakon* és *Kiskunfélegyházán* egyhetes „szabadoktatási" előadóképző tanfolyam keretében sajátíthattak el a tanítók agitációs és propagandamódszereket, az alábbi témakörökben:

– A népművelési politika vázlata;
– A népművelés sajátos feladatai;
– Népművelési ifjúsági szervezetek;
– A cserkészet;

– Népművelési intézmények;
– A népművelési munka tartalma és eszközei.[13]

A *Tanácsköztársaság* bukása után az *Országos Szabadoktatási Tanács* újra megkezdi működését. *Haller István* (1880–1964) kultuszminiszter (1919. XI. 24.–1920. XII. 16.) kötelezően elrendeli, hogy törvényhatóságonként *szabadoktatási bizottságokat* kell alakítani. A *bizottság* elnöke az alispán, illetve a polgármester, ügyvezető elnöke a tanfelügyelő, előadója és jegyzője a szabadoktatási titkár, akit a kultuszminiszter nevez ki vagy oszt be, tagjai pedig mindazok, akik a törvényhatóság területén a népművelési munkában tevékenyen részt vesznek.

Haller ezzel az intézkedésével biztosította, hogy a társadalom bevonásával egyidejűleg az államhatalom két fontos szerve, a törvényhatóság és a tanfelügyelőség érvényesíthesse a maga súlyát a népművelés színterein. Ugyanakkor *integrálta az iskolai és az iskolán kívüli művelődési tevékenységeket azzal is, hogy a szabadoktatási titkárokat a minisztérium a tanárok és a tanítók köréből választotta ki.* A kiválasztott pedagógusok szakmai képzésben vettek részt. Például a VKM támogatásával és *Vass József* (1877–1930) kultuszminiszter (1920. XII. 16.–1922. VI. 16.) szorgalmazására az 1920/21. évi szabadoktatás keretei között „a tanítóképző intézeti, polgári iskolai tanárok s az elemi iskolai tanítók számára" öt helyen – *Esztergomban, Kiskunfélegyházán, Pápán, Sárospatakon és Szegeden* – népművelési tanfolyamokat szerveztek, melyeken a következő témákban hangzottak el előadások.

– Népművelési munka. A népművelés általános kérdései. A külföldi s hazai népművelési mozgalmak történeti áttekintése;
– A népművelés szolgálatában álló intézmények. Előadói intézmények, a népművelés szolgálatában álló egyesületek, gazdakörök, olvasókörök, munkásegyletek, szakszervezetek stb.;
– Egyes és sorozatos előadások, tanfolyamok (munkásgimnáziumok, népfőiskolai tanfolyamok) és ezek munkaterve;
– Népházak, múzeumok, kiállítások, ünnepélyek, mozgófénykép-színházak és színielőadások, illetve ezeknek a népművelési munkába való bekapcsolása;
– A népfőiskolák. Történeti fejlődése, szervezete, tanterve és módszere. Magyar népfőiskolák.
– Könyvtár, népies és ifjúsági irodalom a népművelés szolgálatában;
– Népművelés a nemzetnevelés szolgálatában (szociálpedagógiai törekvések, állampolgári nevelés, nemzetnevelés);
– A népművelés ifjúsági szervezetei. Az ifjúság gondozása és nevelése. Falusi ifjúsági egyesületek. Iparos- és kereskedőtanoncok, munkásifjak egyletei. Az ifjúság testnevelése a népművelés szolgálatában. Cserkészet;
– A szülőföld ismertetése a népművelés szolgálatában;
– Néprajz a népművelés szolgálatában;
– Magyarország mai társadalomrajza;

– A turáni gondolat;
– Szociális törekvések és intézmények (népjóléti intézmények, munkásbiztosítás, népbiztosítás, anya- és csecsemővédelem, szegényügy stb.);
– Módszertani mintaelőadások az állampolgári, a közegészségügyi s a szövetkezeti ismeretek köréből, a magyar irodalom, a magyar történelem s a természettudomány köréből egy-egy előadás."[14]

A néptanító népművelési feladatai

Az első világháborút lezáró *trianoni* békediktátumot követő időszakban a néptanító munkavégzését gyakorlatilag továbbra is három alapvető funkció jellemezte: a *felnövekvő nemzedék tanítása-nevelése, a felnőttoktatásban való aktív részvétel* és az a *népművelői tevékenység*, amely különféle közösségek és rendezvények megszervezését jelentette.

A néptanítóra háruló számos feladat ismét felvetette azt a problémát, amely már 1903-ban is megfogalmazódott, amikor a sokféle tanfolyam kötelező elvégzése ellen emeltek szót. Most a *Magyar Pedagógiai Társaság*[15] szorgalmazta, hogy *„meg kell állapítani azt a munkakört, mely a jövő tanítójára vár és csak ha ez pontosan körül van határolva és ha számba vétettek a mai népnevelésnek és népoktatásnak az életben mutatkozó hiányai és jó oldalai mind, csak akkor lehet a tennivalókat tudatosan megállapítani, meghatározni, hogy a képzésre mennyi idő kell és milyen legyen a tanterv".*

A problémafelvetésre most sem született megfelelő válasz. A tanítóra háruló iskolán túli feladatok nemhogy nem csökkentek, inkább szaporodtak. A terheket a VKM elsősorban a *szakmai hozzáértés növelésével* és a *népművelő munkát segítő állami fenntartású szervezet kialakításával* és az iskolán kívüli népművelést végzők körének *bővítésével* próbálta mérsékelni.

A VKM 1923. évi augusztus 8-i 81966. számú rendelete értelmében a tanítóképzőkben bevezették a *népművelési előadói* képzést és megkezdődött a leventeoktatás is. Vagyis a tanító feladatköre nem csökkent.

A *tanítóképzésben a népművelés tanítható szakmai ismeretként*[16] kapott helyet, és számos tanító számára teljesen új feladatként jelentkezett a leventeoktatói munka. Szükséges azonban megjegyezni, hogy a leventékkel való foglalkozás nem csak a háborút megjárt tanítóságra hárult. Az ifjú felnőttek oktatását-(ki)képzését alapvetően azok a VKM állományába átkerült altisztek és tisztek végezték, akiket a hadsereg létszámcsökkentése miatt le kellett szerelni, de akiktől a honvédség nem szándékozott megválni.

A kiegyezés után kialakult nézet és az Eötvös-féle álláspont, miszerint a népművelés és a felnőttoktatás elsősorban a társadalom feladata, az 1920-as évekre is nagyrészt jellemző maradt. A *trianoni* békediktátum utáni gazdasági, társadal-

mi és politikai változások, a gyarapodó iskolán kívüli népművelési formák szükségszerűen maguk után vonták a nép művelésében és a felnőttek oktatásában részt vállalók körének bővítését – a néptanítók műveltségterjesztő társadalmi szerepének érintetlenül hagyása mellett.

Imre Sándor (1877–1945) *A társadalom és szabadoktatás* címmel a *Közművelődés* 1924. évi 1–2. számában megjelent írásában szóvá teszi, hogy a *népművelési előadók képzése érdekében szervezett tanfolyamokon „jórészt csak néptanítók vesznek részt, pedig nagyon üdvös lenne másféle foglalkozásúakat is bevonni"*. Álláspontja szerint az elemi iskolai tanítóképző intézeteken túl *művelődéspolitikai tájékoztatást lehetne adni a polgáriskolai, kereskedelmi és középiskolai tanárjelölteknek*, mert „ezáltal túlláthatnának mesterségszerű munkájukon".[17]

A cikk írója szerint „a közigazgatási (jegyzői) tanfolyamokon nem elég ismertetni a közigazgatási törvények egyes rendelkezéseit, amelyeket a jegyzőnek kell végrehajtania, hanem fel kell tárnia a községi elöljáróságnak a népművelésben való, ma oly kevéssé ismert hivatását, a népnek az egyetemes műveltség fejlődéséhez és a nemzetnek a legegyszerűbb emberek művelődéséhez fűződő érdekeit. Csak ilyen közös tájékozódás után lehet a pap, a tanító és a jegyző igazán vezetője a népnek s így értik meg együttes munkára kötelezett voltukat is. A mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi foglalkozások művelt embereinek a látókörét is ki kell tágítani ilyen művelődéspolitikai gondolatokkal már a pályájukra való előkészülés folyamán. Az *orvosképzésben* az orvosi erkölcstan már megindult előadásához csatlakoznia kell az orvos társadalmi hatásának megfelelő, arra figyelmeztető és elő is készítő rendszeres oktatásnak; erre az alkalmat a közegészségtan nevelésügyi vonatkozásai, az egészséges életre való nevelés ezerszer felmerülő kérdései önként kínálják. *Műegyetemen* és *közgazdasági karon* a különféle szakokhoz alkalmazott módon szintén fel kell mutatni a leendő életpálya művelődéspolitikai jelentőségét; a *jog- és az államtudományok* felsőbb éves *tanulóinak pedig külön művelődéspolitikai előadásokat is kellene hallgatniok"*.

A népműveléssel és a felnőttek oktatásával foglalkozók körének bővítésére és tanfolyami keretek között történő szakmai felkészítésére irányuló törekvés tetten érhető például a *Pestvármegyei Népművelés* korabeli számaiban.

A folyóirat felelős szerkesztője, *Bocsánczy Lukács* például arról tudósít igen részletesen, hogy *„Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye* törvényhatóságának *Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága* a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium legfelsőbb felügyelete mellett ez évben [1933] is megrendezte *Balatonföldváron* június 19-től június 28-ig bezárólag a Pest vármegyei *tanítók-tanárok-lelkészek-orvosok*, július 3-tól július 12-ig bezárólag a Pest vármegyei községi *főjegyzők, polgármesterek, szolgabírák, főszolgabírák* és vármegyei *központi főtisztviselők*, július 14-től július 23-ig bezárólag a Pest vármegyei *tanítónők-tanárnők* részére a népművelési előadóképző tanfolyamokat".[18]

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága egyike volt azoknak a szervezeteknek, melyeket *gróf Klebelsberg Kuno* (1875–1932) kultuszminiszter (1922. VI. 16.–1931. VIII. 24.) rendeleti úton (123500/1922. VKM sz.) többek között azért hozott létre, hogy az állam eszközeivel is segítse az iskolán kívüli népművelés területein folyó munkát.[19] A 93000)1924. VKM sz. rendelet értelmében pedig a népművelés államsegélyben részesült.

A miniszteri rendelet kiadására nem minden előzmény nélkül került sor. A *Haller István* kultuszminiszter által a forradalmak után ismét életre keltett szabadművelődési szervezetek már 1920-ban felvetették az új helyzethez igazodás szükségességét. Az *Országos Szabadoktatási Tanács* 1921-ben reformjavaslatot készít az iskolán kívüli népművelésről és nevet is változtat. Az iskolán kívüli népművelés terjedelmét jobban felölelő *Országos Népművelési Tanács* elnevezést veszi fel. A Tanács három nagy területre terjeszti ki tevékenységét: a *földművelő*, az *ipari és kereskedelmi népesség*, valamint a *középosztály* iskolán kívüli művelésére.

Klebelsberg fontosnak tartotta, hogy az iskolán kívüli népművelés ügye az iskolai nevelés ügyétől, amellyel ugyan állandóan kooperál, de attól mégis lényegesen különbözik, a szervezet elnevezésében is különbözzék, ezért az *Országos Népművelési Tanács* elnevezése *Iskolánkívüli Országos Népművelési Bizottságra* változzon.

A miniszteri rendelet szerint mindennemű, az iskolán kívüli népműveléssel kapcsolatos ügyet a VKM intéz. A minisztérium III. sz. ügyosztálya keretében *Iskolánkívüli Népművelési Központ* alakult, azzal a feladattal, hogy segítse a felnőttek oktatását, népies ismeretterjesztő előadások és tanfolyamok, valamint népfőiskolák szervezését. Készítse el az ország egyes pontjain folyó mindennemű *népművelési munka kataszterét*! A *Központ* feladatai között előkelő helyet foglalt el előadók, valamint *népművelési titkárok képzése*.

Az *Iskolánkívüli Országos Népművelési Bizottság* feladata kiterjedt az összes iskolán kívüli népművelési ügy véleményezésére, javaslattételre (beleértve a kezdeményezést), továbbá a felügyeleti és irányítási munkában való részvételre. A testület nem kívánta csorbítani az iskolán kívüli népművelés társadalmi jellegét: a kezdeményezés és a gyakorlati munka továbbra is a társadalom feladata maradt.

A területeken folyó népművelést a törvényhatóságonként megalakított *iskolán kívüli népművelési bizottságok* végezték. A bizottságoknak az volt a feladatuk, hogy a társadalom körében érdeklődést keltsenek a különféle népművelési formák iránt: a munkába bevonják az erre alkalmas társadalmi intézményeket, szervezeteket és személyeket, s közöttük közvetlen kapcsolatot teremtve, biztosítsák tevékenységük tervszerűségét, szakszerűségét és összhangját.

A *bizottságok* az általuk elvégzett munkáról jelentést készítettek a kultuszminiszternek.[20] Ezekből is kiderül, hogy az iskolán kívüli népművelés országos és helyi szervezetei nagyon sokat tettek a népművelés terén. Érdemes egy pillantást vetni a *Békés vármegye* területén 1921 és 1936 között végzett népművelői munkáról készült statisztikára.[21]

Kimutatás Békés vármegye területén az 1921. évtől 1936. évig végzett népművelési tevékenység eredményeiről

A népművelési tevékenység neme	92-22	922-23	923-24	924-25	925-26	926-27	927-28	928-29	929-30	930-81	931-32	982-33	933-34	934-35	935-36
1 Népműv. és közműv. előadás	99	213	450	512	830	1725	3401	4252	4526	5132	4657	4206	4488	5555	5809
2 Tudományos előadás	12	8	17	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3 Közműv. rádióelőadás-sorozat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	121	127	230	67	59	101
4 Analfabéta-tanfolyam	1-100	3-300	4-400	2-200	5-479	6-556	9-898	15-1039	7-538	6-463	5-504	8-633	8-560	12-978	11-833
5 Alapismeretterjesztő tanfolyam	1-60	-	1-80	2-200	2-160	9-697	26-1956	21-1449	26-1486	9-1179	10-609	5-264	7-418	15-837	12-729
6 Népműv. és közműv. tanfolyam	-	2-200	2-240	-	-	2-51	14-973	17-1278	16-1235	33-2348	16-1047	8-440	10-609	10-612	10-684
7 Művészet és kedélyképző tanfolyam	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5-372	4-248	3-119	6-220	9-506
8 Gyakorlati ügyességi tanfolyam	-	-	-	-	-	-	-	3-220	1-80	4-320	11-841	21-1416	32-1814	37-1798	37-2008
9 Nőnevelési tanfolyam	-	-	-	-	-	-	-	3-220	-	-	10-728	20-1268	27-1782	22-1284	33-2355
10 Műsoros délután és este	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	268	173	322	165	160
11 Mesedélután	-	-	-	-	30	65	70	121	261	323	356	429	545	570	550
12 Tanulmányi kirándulás	-	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	16	31
13 Népművelési hangverseny	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	12	40	43
14 Alkalmi ünnepség	-	-	-	-	34	126	200	295	302	246	43	127	136	200	142
15 Műkedvelői (színi) előadás	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	222	205	233	375	322
Összesen:	271	733	1187	933	1533	3320	7498	8654	8428	10132	9774	9643	11127	12704	12704
Előadók száma:	16	58	112	155	290	500	651	886	904	973	1171	986	1186	1175	1281
Hány községben, tanyán, hány egységnél folyt népműv. munka	10	25	35	37	50	129	155	212	220	251	257	264	307	357	367

A táblázatból figyelmet érdemel az analfabéta-tanfolyamokról szóló kimutatás. Amíg a 19. század végén és a századforduló idején a felnőttek írni és olvasni tanítása még *járulékos feladata a tanítóságnak, addig az 1920-as években az államilag létrehozott szervezet, az iskolán kívüli népművelési bizottságok szervezésében a tanító kiemelt kötelességévé vált,* mai szóhasználattal: a személyiségépítő tevékenységek, valamint a mezőgazdasági és ipari szaktanfolyamok szervezése egyes előadásainak megtartása mellett *az analfabéta-tanfolyamok megszervezése.*

Az analfabéták százalékos megoszlása az 1920-as népszámlálás adatai alapján[22]

Analfabéta a lakosságnak			
1. Szabolcs vm.- ben	29,00%-a	18. Zala vm.-ben	16,70%-a
2. Szatmár vm.-ben	26,10%-a	19. Pest-Pilis-Solt-Kk. vm.-ben	15,90%-a
3. Arad vm.-ben	25,60%-a	20. Békés vm.-ben	14,10%-a
4. Csongrád vm.-ben	24,40%-a	21. Fejér vm.-ben	14,60%-a
5. Bereg vm.-ben	21,60%-a	22. Somogy vm.-ben	14,80%-a
6. Torontál vm.-ben	21,10%-a	23. Tolna vm.-ben	13,30%-a
7. Heves vm.-ben	20,90%-a	24. Hont vm.-ben	13,70%-a
8. Bács-Bodrog vm.-ben	20,80%-a	25. Baranya vm.-ben	13,80%-a
9. J.N.K.-Szolnok vm.-ben	20,50%-a	26. Gömör-Kishont vm.-ben	12,10%-a
10. Zemplén vm.-ben	19,90%-a	27. Esztergom vm.-ben	12,00%-a
11. Csanád vm.-ben	19,80%-a	28. Veszprém vm.-ben	11,60%-a
12. Ung vm.-ben	19,30%-a	29. Győr vm.-ben	11,30%-a
13. Bihar vm.-ben	18,60%-a	30. Komárom vm.-ben	11,20%-a
14. Nógrád vm.-ben	18,35%-a	31. Vas vm.-ben	9,80%-a
15. Nógrád vm.-ben	17,80%-a	32. Moson vm.-ben	9,50%-a
16. Borsod vm.-ben	17,60%-a	33. Sopron vm.-ben	8,10%-a
17. Abaúj vm.-ben	17,45%-a	34. Budapesten	5,30%-a

Az analfabéták magas száma akadályozta a társadalom és a nemzetgazdaság fejlődését. Szükségszerű volt, hogy tanfolyami keretek között az írni-olvasni nem tudó felnőttek elsajátítsák a kulturális értékek befogadásához és alkalmazásához szükséges tudnivalókat.

Az iskolán kívüli népművelési és felnőttoktatási feladatokat ellátó tanító meghatározó szerepe továbbra is alapvető és domináns. A tanítóknak az „alsóbb néposztályok" művelődésében végzett munkája egyre sokasodó és súlyosodó problémákat vetett fel. A gondokat jól tükrözték az *iskolán kívüli népművelési bizottságok* beszámolói és jelentései is.

Kiss József, a jászberényi állami tanítóképző intézet gyakorlóiskolai tanítója, iskolafelügyelő például ezt írja: „az elnök [az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság elnöke] rendszerint a helységben valamely közhivatalt betöltő tisztviselő vagy közbecsülésnek örvendő, tekintélyes ember. A köréje csoportosult *tisztviselőkből rendszerint csak egy marad a munka végzésére, akin megfordul az egész munkálkodás sikere vagy sikertelensége. Ez igen sok helyen a tanító, akinek kötelességévé teszik ezt a munkát,*

tekintet nélkül arra, hogy agyon van halmozva munkával. És mégis azt mondom, hogy vállalja, bármilyen tehernek is látszik, mert ennél hálásabb munkát alig végezhet. Nem baj, hogy nem *fizetik meg kellőképpen,* közvetve megkapja jutalmát, ha alig észrevehetően és lassan is. *A helység lakossága, a nép meglátja, megérzi, hogy ki dolgozik érette önzetlenül, érdek nélkül. Ezért megbecsüli, megszereti, ragaszkodik hozzá, tanítói és más társadalmi munkájának előbbvitelében segítségére lesz.* Emellett olyan társadalmi megbecsülésre tesz szert, hogy a szavának súlya lesz, irányító szerephez jut, amit akaratlanul is észrevesznek... *Ezt az egy ember munkáját mégsem tartom egészen helyesnek. Mégpedig azért, mert rendkívüli megterhelést jelent...*"[23]

A sokféle feladat és a különféle munkák végzése, amelyek célja nem kevesebb, mint hogy a „tanító... emelje fel magához a népet, közölje, ossza meg vele a szellemi kincseket, melyekkel bír, nevelje a népet, hogy gyarapodjék ismereteiben, ösztönözze munkára, emelje az ipart, s emelni fogja a nép jólétét is"[24] – nemcsak felerősítette, de igen *sok évtizedre konzerválta is a tanítóval szembeni elvárásokat. A cél, hogy a* tanító a nemzet lelkes, mindenhez értő napszámosa legyen; szakmai és képességbeli hiányosságait, a nehéz körülményeket kitartó lelkesedéssel hidalja át, teljesült. A tanító „lobogó fáklyaként" – *Gárdonyi Géza* szavaival – „lámpásként" teljesítette erkölcsi küldetését.[25]

A népművelés foglalkozássá formálódása

Az 1920-as évek közepére megértek a feltételek ahhoz, hogy a népművelés és a felnőttoktatás a kultúra rendszerén belül önálló ágazattá váljon és új típusú együttműködést alakítson ki a hazai oktatási területekkel.

1. Előrelépésnek számított, hogy *a népművelés és a felnőttoktatás által igényelt szakmai ismeretek oktatása nemcsak tanfolyami keretek között történt, hanem megjelent a tanítóképzésben is.*

a) A két világháború között szervezett *szaktanfolyamok tematikái többnyire három nagyobb témakört öleltek fel.* A hármas tagolódást jól mutatja egy 1933-ban tartott *népművelésielőadó-képző tanfolyam,* melyet *tanítók* és *tanárok* számára szervezett *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye* törvényhatóságának *Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága.*[26]

A tanfolyamon a következő témákban hangzottak el előadások:

– Az országos iskolán kívüli népművelés eddigi eredményei és jövője. 1 óra;

– A népművelés nemzetpolitikai jelentősége. 1 óra;

– Hazánk iskolán kívüli népművelési törekvései és az iskolán kívüli népművelés jelenlegi helyzete, ennek szervezete. 1 óra;

– Szomszédos nemzetek iskolán kívüli népművelése. 2 óra;

– Nemzeti életre és művelődésre vonatkozó ismeretek az iskolán kívüli népművelésben. 4 óra;

– Testtani és egészségtani ismeretek az iskolán kívüli népművelésben, különös tekintettel a táplálkozás, tisztaság és testápolásra. 1 óra;

– Természettudományi ismeretek az iskolán kívüli népművelésben. 1 óra;

– Mezőgazdasági ismeretek az iskolán kívüli népművelésben. 1 óra;

– Államról és háztartásról, különös tekintettel hazai viszonyainkra. Az adó útja. 1 óra;

– Közgazdasági és társadalmi ismeretek az iskolán kívüli népművelésben. 3 óra;

– Az otthon erkölcsi jelentősége. 1 óra;

– A magyar zene. Dalkörök. 1 óra;

– A nemzeti értékek megbecsülése. 1 óra;

– A jellemnevelés problémája az iskolán kívüli népművelésben. 1 óra;

– Testnevelés-népművelés mint testvérintézmény. 1 óra;

– Vitézi rend, Vitézi Szék ismertetése, vitézek bekapcsolódása az iskolán kívüli népművelési munkába. 1 óra;

– Tűzvédelem fontossága az iskolán kívüli népművelésben. 1 óra;

– Szövetkezetek. 1 óra;

– Népművelési ügyvitel. 1 óra;

– Tanítók és tanárok feladata régiségek, leletek, maradványok, írott és nyomtatott könyvek feltalálása esetében. 1 óra;

– A népművelés segédeszközei. 4 óra:

a) vetítőgépek s azok kezelése,

b) rádió,

c) gramofon,

d) m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter által kiadott gramofonlemezek ismertetése és

e) népművelési vezérkönyvek ismertetése és

f) népkönyvtárak s azok kezelése;

– Szervezeti előadások. 8 óra:

j) Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Népművelési Bizottságának szabályrendelete nyomán megindult iskolán kívüli népművelési munkájának fokozatos fejlődése 1922. szeptember 1-jétől jelen napjainkig,

b) helyi népművelési bizottságok, a helyi népművelési bizottsági elnökök és népművelési gondnokok munka- és határköre,

c) népművelési és közműveltségi szabadegyetemi előadássorozatok,

d) analfabéta-tanfolyamok,

e) alapismereteket terjesztő tanfolyamok,

f) népművelési és közműveltségi, nőnevelési, gyakorlati (ügyességi), művészeti és kedélyképző tanfolyamok helyes megszervezése, anyagának összeállítása és bejelentése,

g) ifjúsági egyesületek,

h) műkedvelő előadások, gyermekszórakoztató- és mesedélutánok, szavalatok, ének-, zeneszámok,

i) Pest Vármegye Népművelési Bizottságának évi és 3 éves népművelési munkaprogramja,

j) népművelési napok;

– Tanulmányi kirándulás a Balaton szépségeinek megismerésére. Reggel öt órai kezdettel indulás, a következő útiránnyal: Balatonföldvár, Keszthely, Badacsony, Tihany, Balatonfüred, Siófok, Balatonföldvár.

A tanfolyam *egyik témakörét* az átfogóbb ismeretekről és tudnivalókról szóló előadások alkották. Az előadók a népművelésről és a nemzetközi összefüggésekről, az államról, az adózásról, a mezőgazdaságról és az erkölcsről beszéltek. A *másik témakört* már a konkrétabb témák jelentették: a testneveléssel, a higiéniával vagy az értékek védelmével kapcsolatos ismereteket sorolhatjuk ide. Végül a *harmadik témakör* a kifejezetten népművelői munkavégzést segítő szervezeti és módszertani kérdésekről szóló előadásokból, tájékoztatásokból állt.

A tanfolyami programok között minden esetben szerepeltek az éppen aktuális problémák és ismeretek is. Ebben az esetben például a *Horthy Miklós* (1868–1957) kormányzó (1920. III. 1.–1944. október 16.) által alapított *Vitézi Székről* szóló előadás sorolható ide.[27]

A szaktanfolyamok tartalmi kérdéseiről 1936-ban a már idézett *Pestvármegyei Népművelés* a következőket írja: „Belső tartalmi főfeltétele az előadóképző tanfolyamnak, hogy szellemi egységet alkosson minden előadás, mely ott elhangzik, arra a kérdésre feleljen: mi a népművelés és hogyan kell végrehajtani. Meg kell tehát ismertetni az iskolán kívüli népművelés célját, jelentőségét, nemzeti feladatait, a viszonyokhoz való alkalmazkodás szükségét. Rá kell mutatni azokra az ismeretkörökre, amelyekből a népművelési előadásoknak vagy tanfolyamoknak témát kell választaniuk, rá kell mutatni a témák előadásának módjaira. Minden tanfolyamon tartani kell legalább egy mintaelőadást. Nem szabad megfelejtkezni arról az általános magyar népművelési követelményről, hogy a népművelést mindig vallásos és nemzeti szellemnek kell áthatnia. Ebből a célból gondoskodni kell arról, hogy a továbbképző tanfolyam hallgatói a tanfolyam alatt istentiszteleten vegyenek részt, és a záróünnepély a nemzeti gondolat jegyében tartassék meg."[28]

A tanfolyamok, céljaikat és programjaikat tekintve, értékeik mellett több szakmai ellentmondást hordoztak.

A szakismeretek állami úton szervezett, intézményes keretek közötti oktatása az első fontos lépésnek tekinthető a népművelés és a felnőttoktatás foglalkozássá, önálló szakmává válásában. Hasznosnak bizonyult e forma azért is, mert a népművelési tanfolyamok céljai és programjai nemcsak a tanítók-tanárok táguló szakmai továbbfejlesztését és népművelővé képzését szolgálták, hanem az értelmiség más rétegeit is[29] ráébresztették a nép művelésében rájuk háruló kötelezettségekre.

A népművelés színesedő formavilága, a különféle közösségek életre hívása, őrzése és működtetése fontos témája volt a szaktanfolyamoknak. A jó előadó képzése és a színvonalas előadás tartásához szükséges tudás elsajátíttatása azonban még jelentősebb helyet foglalt el, és kiemelt szerepet kapott szinte valamennyi esetben. Ennek magyarázatát alapvetően abban kell látni, hogy a korabeli felnőttoktatás gerincét az analfabéta-kurzusok és az ismeretterjesztő tevékenységek (politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális) adták, melyek legfőbb módszere és formája az előadás volt.[30]

Ebben az időben, *a két világháború között vált a népművelő szakmai tudásának talán legfontosabb mértékévé és mércéjévé az, hogy mennyire képes és tud jó előadást tartani.*

Ugyanakkor *a szaktanfolyamok* témái – mert nagyon sok területet érintettek – *segítettek konzerválni a tanítóképzés korábbi évtizedekben megmutatkozó problémáját:* azt, hogy a tanítónak írott vagy erkölcsi kötelessége erején túli és tudását meghaladó feladatokat ellátni.[31] A különbség csupán annyi, hogy most már a különféle tanfolyamokat nem a tanítóképzőknek kellett szervezniük a leendő tanítók számára, hanem a tanítókat iskolázta be az állam a különböző tanfolyamokra.

b) A *népművelési és felnőttoktatási ismeretek közvetítésére a tanítóképző intézetekben* a VKM már említett, 1923. évi augusztus 8-i, 81966. számú rendelete értelmében került sor. Egészen pontosan: a leendő tanítók tanulmányaik során *népművelési előadói* képesítést is szerezhettek.

Az 1928. július 2–5. között *Budapesten* megrendezett *Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus Iskolánkívüli Népművelési Szakosztálya* foglalkozott először behatóbban a népművelési és felnőttoktatási szakismeretek oktatásával, amely összefoglalóan a *„tanítóknak az iskolán kívüli népművelési munkára"* felkészítő képzése elnevezést kapta.

Az előadásokat követő hozzászólások között elsőként hangzott el az, hogy *szakmai felkészültség hiányában csak ötletszerű munkát lehet végezni.* Egy másik hozzászóló azt tartotta kívánatosnak, „hogy *a képzőkben is intenzívebben foglalkozzanak az iskolán kívüli népművelés kérdésével". Váradi József* állami tanítóképzős tanár, a képzőkben folyó népművelési ismeretek elméletileg is megalapozott tanítása érdekében *Az iskolán kívüli népművelés pedagógiai és didaktikai kérdései* címmel tartott előadást. Kiemelte a *„nevelési rendszer"* fontosságát, mert csak ebben érvényesülhet az iskolán kívüli népművelés. Sajnos *„a népművelés munkásainak nincs pedagógiai és kultúrbölcseleti alapon nyugvó népműveléstani tudásuk"* – hangsúlyozta, majd javasolta egy olyan *kézikönyv* kiadását, amely az iskolán kívüli népművelés pedagógiai, didaktikai és módszertani kérdéseit összefoglalóan tárgyalja.

A szakosztály határozatot fogadott el arról, hogy *„a népművelés tudományos és gyakorlati megalapozása érdekében kívánatos egy pszichotechnikai* laboratóriummal is kapcsolatos *Magyar Néplélektani Intézet felállítása".*[32]

A *Tanítóképzőintézeti Tanárok Országos Egyesülete,* amikor 1933-ban összegezte az 1928 és 1933 között született, a tanítóképzésre vonatkozó különféle reformelgondolásokat, kiemelte: „*nem lehet azt kívánni a képző intézetektől, hogy minden egyes kibocsátott tanító egyformán ismerje, tudja és szeresse az iskolán kívüli népművelési előadásokat,* a leventeoktatást, a mezőgazdasági ismereteket, a szövetkezeti munkát, az egyházak népjóléti mozgalmait, az egyesületi ének- és zenekarok vezetését, a közgazdaságtant stb. Erre egy ember a mai világ kívánalmainak megfelelően képtelen."[33]

Az összegzés tehát újra felveti a sok-sok évtizede létező problémát, hogy a tanító nem lehet a falu vagy a tanyavilág kulturális mindenese. Ugyanakkor – ha kimondatlanul is – elismeri, hogy lehetnek olyan kibocsátott tanítók, akik alkalmasak az iskolán kívüli népművelési, felnőttoktatói munka végzésére. Mindebből az következik, hogy nem szükséges mindegyik tanítójelöltnek népművelést tanulnia, csupán azoknak, akik azt választják és alkalmasnak érzik rá magukat.

Egybecseng ezzel az állásponttal *Fekete József* véleménye is,[34] aki a *Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszuson* tartott előadásában arról beszélt, hogy egyrészt „az iskolán kívüli népművelés... még az apostolkodás korszakát éli, másrészt már *intézmények létrehozásával mutatja életerejét*". Jól látta, hogy az intézmények, állandó kereteket teremtve, mindinkább biztosítják az iskolán kívüli népműveléshez szükséges színtereket.

Az intézményekben folyó munkát azonban elsősorban *néptanítók végezték, általában mindenféle díjazás nélkül.* Mindez számos és mind nagyobb feszültséggel járt. *A tanítók egyre gyakrabban fogalmazták meg, az iskolában végzett tanító-nevelő munkájukon túli tevékenységeikért hivatalosan is díjazásban kellene részesülniük:* „Hogy igaz kedvvel és nagyobb anyagi gondok nélkül dolgozhassék az a minden kultúrvilágtól távol élő tanító és teljes odaadással teremtsen maga körül új kultúrát, anyagi előnyökben is részesíteni kell. Legyen pótdíjazása..." – javasolta *Szekeres Bónis* a *Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszuson.* A javaslatra az volt a válasz, hogy „*ahol legalább 20000 lakos van, a kiválóbb tanítók vagy tanárok közül egy felmentendő, hogy a helyi népművelés ügyeit megfelelő módon és mértékben elláthassa*".[35]

Az 1920-as években egyre erőteljeseb igényként fogalmazódott meg, hogy *az iskolán kívüli népművelési intézményekben legalább tiszteletdíjas státus létesítésére lenne szükség a sokasodó és sokféle munka elvégzéséhez.*

2. A népművelés és a felnőttoktatás fontos mutatója a társadalom rétegeinek érdekeit megjelenítő sokféle egyesület, egylet, majd az 1910-es évektől mind nagyobb számban létrehozott gazdakör, munkásotthon, művelődési ház vagy a tipikusan felnőttoktatással foglalkozó intézmény, a népfőiskola megjelenése.

a) A kiegyezést követően erőteljesen megindult a kulturális infrastruktúra fejlődése és fejlesztése.[36] *Számos intézmény alakult központi erőforrás felhasználásával és a helyi társadalmi rétegek akaratából.* A *kaszinók* mellett *gazdakörök, iparoskörök, olvasókörök* stb. hálózták be az egész országot. A különféle közösségek működéséhez többnyire

vendéglők és *kocsmák* biztosítottak tereket. A századfordulót követő évektől megkezdődik a *népkönyvtárak, közművelődési házak* és *kultúrházak* létesítése. Léteznek már *népotthonok*, és egyre nagyobb számban hoznak létre *munkásotthonokat*. Megjelennek a *népfőiskolák*, a népfőiskolai tanfolyamok.

Statisztikai adatok szerint 1931-ben 530 *kultúrház* és 268 *népház* működik (a legtöbb *Zala, Heves, Pest* és *Nógrád* megyében). Az 1934-ben készült kimutatás már minden, iskolán kívüli népművelést és felnőttoktatást szolgáló nagyobb helyiséget és művelő-művelődő tevékenységet regisztrált. A *kultúrházak* száma ekkor 2626, a népkönyvtáraké 1614 (csak a VKM által létesítettekről van szó), az *énekkaroké* 1400, a vetítőgépeké 1603. Összesen 114000 *ismeretterjesztő előadást* és 54000 *műkedvelő előadást* tartottak. Az 1935-ös statisztika 872 népházat említ, az 1936–1937-es pedig 867 kultúrházat és *népművelési előadótermet.* Az 1938-as statisztikai jelentés már 1580 kultúrházról és teremről tesz említést (a legtöbb, 307, *Szolnok* megyében van).[37]

Az iskolán kívüli népműveléssel és felnőttoktatással foglalkozó intézmények mellett jelentős helyet foglaltak el a különféle *egyesületek.*

A magyarországi és a budapesti egyesületek száma egy 1932-es adatfelvétel szerint.[38]

Egyesület típusa	Egyesületek száma		Az egyesületek tanlétszáma	
	az országban	a fővárosban	az országban	a fővárosban
Hazafias, vallásos, bajtársi	1085	287	334500	196051
Kulturális, művészeti, irodalmi, tudományos	1929	352	306090	127331
Sport	1331	340	207152	91828
Jótékony	856	172	160419	62411
Önsegélyező	1389	222	790674	345230
Társaskör	3807	147	476527	95854
Érdekképviselet	2351	131	118504	31606
Egyéb	1617	131	118504	31606
Összesen:	14365	2233	2998159	1377417

Az iskolán kívüli népművelési és felnőttoktatási intézmények számszerű, extenzív gyarapodására mellett intenzív, tartalmi bővülésükre is sor kerül az 1920-as évektől. A technikai fejlődéssel összefüggésben 1925-ben megjelenik a *rádió*, akkor szerveződik a *mozik* hálózata.[39] A munkaidő törvényes korlátozása és az életforma átalakulása következtében felbukkan a *szabadidő*[40] problematikája. *Kirándulóhelyek, sportpályák* és *játszóterek* létesülnek. Egyre nagyobb szerepet vállalnak a *színházak* és a *színészek*[41], valamint a *múzeumok*[42] az iskolán kívüli népművelésben és a felnőttoktatásban. Mind több országos és helyi *újság* jelenik meg. Gyarapodik a *könyvkiadók* és a kiadott *könyvek* száma.[43] Fellendül a *sportélet.*[44] Számos egyesület

alakul abból a célból, hogy az érdeklődők szervezett keretek között valamilyen sporttevékenységet vagy testedzést folytathassanak.

Az iskolán kívüli népművelés és a felnőttoktatás rohamosan gyarapodó, egyre sokszínűbbé és sokrétűbbé, ugyanakkor sokszintűvé is váló világát próbálta meg áttekinteni, majd rendszerbe foglalni a *Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus*, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy meghatározza, de legalább körvonalazza a népművelés és a felnőttoktatás szakmai kritériumait.

A *Kongresszus Iskolánkívüli Népművelési Szakosztályának* 1928. július 4-i *ülésén elhangzott előadások és elmondott hozzászólások részint településtípusok* – város, falu, tanyavilág –, *részint intézmények* – népfőiskola, szabadlíceum, szabadegyetem, népkönyvtár, mozi és rádió –, *továbbá főbb tevékenységi területek* – analfabéta-oktatás, gyermek- és ifjúsági művelődés, nőnevelés –, *valamint a már korábban bemutatott szakkérdések és a szakemberképzés oldaláról foglalkoztak az iskolán kívüli népműveléssel.*

Valamennyi előadó és hozzászóló[45] megemlítette, hogy az iskolán kívüli népművelési intézmények felnőttoktatási tevékenységei nemcsak gyarapodtak és önállóvá váltak, de el is különültek az iskolától, és szakmailag is eltérnek a tanítói-tanári munkavégzéstől, amit a törvényhozásnak legitimálnia kellene.[46]

A *Kongresszus határozatai* lényeges és figyelemre méltó konklúziókat fogalmaztak meg. Többek között azt, hogy a társadalmi mozgalmak és a különféle közösségek ugyan sok és sokféle feladatot képesek s tudnak végezni a kultúra területein, ám *céltudatos és tervszerű munkavégzésre csak jól képzett szakember irányításával kerülhet sor.*

Előrelépés, hogy a szakemberek képzését az állam kezdi magáénak érezni: ezt mutatja, hogy a tanítóképzőkben bevezették a népművelési előadói képzést, s hogy a tanítók-tanárok és más értelmiségiek számára népművelési szak- és továbbképző tanfolyamokat szerveztek.

A *képzést* azonban *fejleszteni szükséges, az iskolán kívüli népművelés és felnőttoktatás területein dolgozók munkavégzését pedig önálló státusok létesítésével is elő kell segítenie az államnak, főként akkor, ha a parlament törvényt is akar alkotni erről a kulturális területről.*

A szakemberproblémát és a szakképzés fejlesztését tehát nem csupán a tanítóképzők fogalmazták meg hanem az iskolán kívüli népművelési intézmények és a felnőttoktatási szervezetek is.

b) A társadalom különböző rétegei és mozgalmai által létrehozott szervezetekben a két világháború között az iskolánkívüli népművelési bizottságok megbízásából vagy égisze alatt számos néptanító végzett népművelési munkát és folytatott felnőttoktatói tevékenységet, ugyanakkor számosan voltak olyanok is, akik – például a szakszervezetek funkcionáriusai – *úgymond nem hivatali megbízásból látták el feladataikat, sőt szakmai* – elsősorban előadói és közösségszervezői - *tudásukat sem valamelyik tanítóképzőben, esetleg a VKM által támogatott és szorgalmazott szak-és továbbképző tanfolyamokon szerezték.*

A 19. század második felétől nagyságrendileg is egyre jelentősebb oktatási és nevelési tevékenység folyik a munkásszervezetekben. A különféle *szakszervezetek* és a *szociáldemokrata párt* szervezésében[47] *ismeretterjesztő előadásokat, előadássorozatokat*, illetve *szemináriumokat* tartottak. Az előadás-sorozatok és a szemináriumok tematikái alapján megállapítható, hogy a kulturális értékközvetítő tudás és képességek kimunkálása mellett, a zömmel ideológiai-politikai témákon kívül, *előadói* (pl. *retorikai*) *ismeretek oktatására is sor került.* Jól tükrözi ezt *Braun Soma* hároméves szemináriumának a tananyaga.[48]

Az első év alsó fokú tanterve:

– *Helyesírás, fogalmazási gyakorlatok.* Gazdasági földrajz. Számtan, síkmértan.

– A szocializmus alapfogalmai.

– A művelődéstörténet enciklopédiája. Az emberi műveltség fejlődéstörténetének áttekintése az őskortól a francia forradalomig.

– A marxizmus foglalata. A marxizmus alapvetése, különös tekintettel Marx és Engels gazdasági tanaira.

– A szocialista eszmék fejlődéstörténete a nagy utópistákig; a szocializmus eszméi kialakulásának története.

A második tanév középfokú tananyaga:

– A politikai eszmék története a legrégibb időktől a legújabb időkig; abszolutizmus, konzervativizmus, liberalizmus, demokrácia, diktatúra.

– A nagy francia forradalom története.

– A szakszervezetek története és eszmei tartalma. A nemzetközi szakszervezeti mozgalom.

– Retorikai gyakorlatok.

A harmadik tanév felsőfokú tananyaga:

– A közgazdasági eszmék fejlődéstörténete a klasszikus angol közgazdaságtantól a határhaszon-elmélet legújabb formáinak ismertetéséig.

–A legújabb kor története. A fasizmus. A II. Internacionálé története a világháború előtt, alatt és utána. A III. Internacionálé.

– Magyarország története 1848-tól.

– A modern közgazdaságtan elmélete, a termelés, az elosztás és fogyasztás elméletei. A mai közgazdaság fő kérdései.

– Szocialista etika. Az erkölcstan főbb irányai, a szocialista erkölcs fő elveinek ismertetése. Vagy e helyett (a hallgatók kívánsága szerint) a munkatudomány vázlata, a racionalizálás fajai, elmélete és bírálata.

A foglalkozásokon erőteljesen megjelenik a felnőttekre koncentráló *agitatív metodika*, az *Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok* által preferált értékrendtől eltérő értékekre *átnevelő felnőttoktatói* magatartás.

Az 1929-ben megalakult *Baloldali Blokk*[49], amely a munkásság kulturális szervezeteit fogta össze, az alábbiak szerint rögzítette céljait: „Az *osztályharc alapján álló kultúregyesületeknek célja és feladata az osztályharcos kultúra, tudás és világszemlélet szellemében való nevelés*: annak tudatosítása tagjaik között, hogy nem elég, ha

antialkoholisták, ha tornásznak, túráznak, dalolnak és eszperantóul beszélnek, de mindezen cselekedetüket össze kell kapcsolniuk az egész kapitalista társadalmi rend ellen folytatott küzdelmükkel, mert különben semmiben sem különböznek a polgári kultúregyesületektől..."[50]

A baloldali (szociáldemokrata, szocialista, kommunista) értékeket valló *iskolán kívüli népművelés* és az ennek jegyében erőteljesen megvalósuló, ideológiai és politikai színezetű *felnőttoktatás mind gyakrabban konfrontálódik az Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok,* valamint a VKM *törekvéseivel*, melyek maguk sem nélkülözték az ideológiát és a politikát, csak az *keresztény-nemzeti* alapokon nyugodott.

A konfrontálódást azonban nemcsak az ideológiai különbözőségek idézték elő. Ebben az időszakban kezd mind markánsabban megjelenni és teret nyerni a *másság intézményesítésére* való törekvés. A jelenség maga után vont több kérdést is. Közülük következzen néhány.

Mindegyik kulturális irányzat kiképezi a maga szakemberét? Olyan szakembert kell képezni, aki tolerálja valamennyi értékrendszert – a konzervatívot, a baloldalit, a liberálist –, s mintegy kívülállóként végzi a feladatát? A nép művelése továbbra is egyedül és kizárólagosan a „mindenhez értő és lelkes" néptanítóé maradjon?

3. Fontos döntésnek tekinthető a nép művelését és a felnőttek oktatását segítő, koordináló és intézményesítő állami szervezet létrehozása, az iskolánkívüli népművelési bizottságok hálózatának megszervezése.

a) Míg a kiegyezéstől az első világháború végéig az iskolán kívüli népművelést és a felnőttek oktatását alapvetően a *társadalom feladatának* tekintették, és az többnyire az úgynevezett *szabadoktatás*[51] keretei között valósult meg, addig a *trianoni* békediktátumot követően lényeges változásokra került sor. A kormányok vallás- és közoktatásügyi miniszterei egyetértettek abban, hogy szükséges fenntartani a kulturális pluralizmust, de ebben az *államnak* a korábbi évtizedekhez képest lényegesen nagyobb szerepet kell vállalnia. Az állam kötelessége, hogy sokkal hatékonyabban segítse elő *a kultúra intézményesítését.*

A két világháború között az iskolán kívüli népművelés és a felnőttoktatás állami segítséggel történő intézményesítése érdekében a VKM alapvetően három területen kezdeményezett reformot.

Elsőként szükséges megemlíteni azt az átszervezést, melyet a minisztérium 1922-ben hajtott végre. *Klebelsberg* a liberális szellem megszüntetése érdekében feloszlatta az *Országos Szabadoktatási Tanácsot,* és helyette létrehozta az *Iskolánkívüli Országos Népművelési Bizottságot*. Az ennek hatására létrejövő *iskolánkívüli népművelési bizottságok hálózata az* egész *országot lefedte. A bizottságok titkári feladatait szinte mindenhol néptanítók vagy tanárok látták el, közülük néhányan már főállásban,*

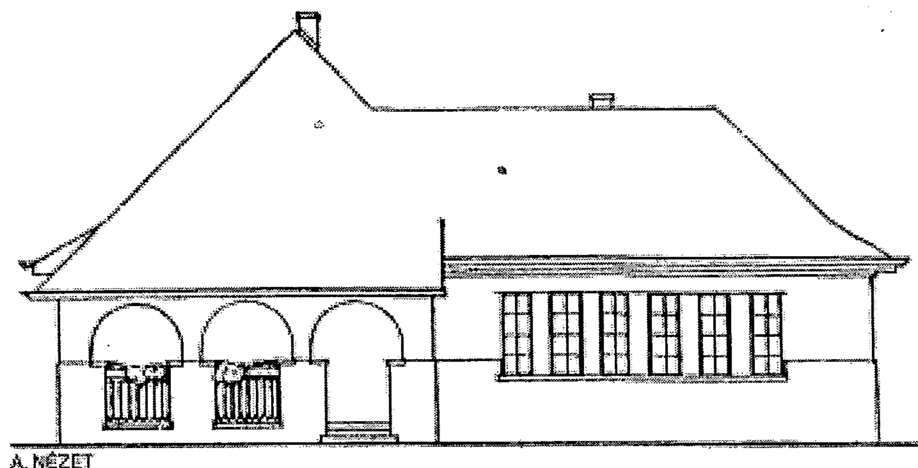
esetleg tiszteletdíjasként dolgoztak, ám túlnyomó többségük semmiféle díjazásban nem részesült.

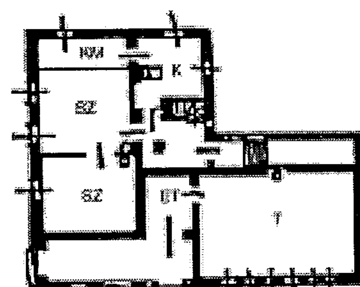
A népművelési titkárok – akiket többnyire az iskolák tantestületeiből választottak – státushiány miatt nagy létbizonytalanságban éltek és dolgoztak. Jelentős volt a fluktuáció, ami akadályozta a munkavégzést. *Novágh Gyula* egyik cikkében 1928-ban felpanaszolta, hogy *1922 óta több kiváló népművelési titkár vesztette el hitét, kitartását, mert a biztonságot nyújtó státus hiányában nem vállalhatta a bizonytalan beosztással járó felelősséget* a családjával szemben. „Ha egy titkár munkakörét feladja, az oda rendelt új népművelési titkár csak kivételesen, akkor is csak évek munkájával tudja a népművelés elejtett fonalait ismét egybegyűjteni és tervszerűen továbbszőni."[52]

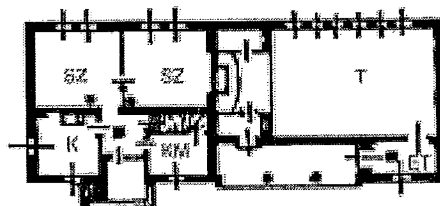
A korábbi időszakhoz képest a társadalmi munkamegosztásban megjelent a népművelés, a foglalkozások között pedig a főállású népművelőé, akinek a munkaköre jóllehet rendkívül szerteágazó volt, hiszen a kultúra szinte valamennyi ágazata beletartozott, ám a szakma kialakulásában ez fontos előrelépésnek számított.

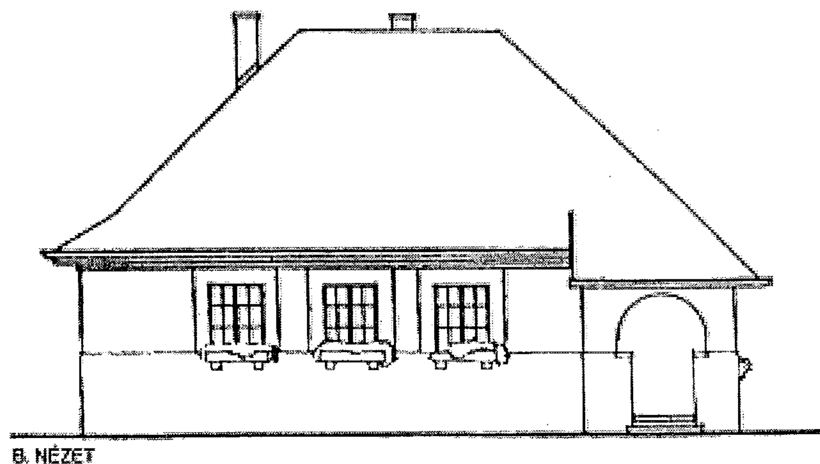
Másik figyelemreméltó törekvésként tarthatjuk számon, hogy a kormányzatok *törvény* útján kívánták rendezni az iskolán kívüli népművelés és a felnőttoktatás egyre differenciálódó világát. Mindegyik törvénytervezet és -javaslat (az 1924-es, az 1928-as és az 1936-os) szabályozni szerette volna az állami és az önkormányzati fenntartású intézményeken túli iskolán kívüli szervezetek működését. Az előkészített törvénytervezetek és -javaslatok napirendről történt lekerülésében az anyagi alapok hiányán és a politikai körülményeken túl fontos tényezőként közrejátszott az a *konszenzushiány,* amely a társadalom (társadalmi kezdeményezések, civil szerveződések) és az állam (kormányzatok, kormányzati tényezők) viszonyát jellemezte az iskolán kívüli népművelés és a felnőttoktatás kérdéseinek törvényi úton történő megválaszolásában, megoldásában.[53]

A VKM harmadik törekvéseként tarthatjuk számon annak az álláspontnak az érvényesítését, mely szerint az iskolán kívüli népművelés és felnőttoktatás legfontosabb alapintézménye a népiskola. A *Klebelsberg Kuno* kultuszminiszter által képviselt nézőpont sok szempontból figyelemre méltó. Érdemes vele részletesebben és elemző módon is foglalkozni, ugyanis a két világháború közötti időszakban jelentősen meghatározta, sőt még az 1945 utáni évtizedekben is befolyásolta a népművelővel kapcsolatos szakmai elvárásokat, a szakemberképzés fejlesztési irányait.

A két világháború között megvalósult iskolaépítések során a VKM kiemelt fontosságúnak tekintette a vidékfejlesztést. A tárca arra törekedett, hogy a 3—5 kilométer sugarú tanyasi körzetek középpontjában és valamennyi kistelepülésen népiskolák — kulturális centrumok — épüljenek, illetve működjenek.

Gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter beszédeiben és publicisztikájában *a magyar társadalmat alapvetően két részre osztotta*: intelligens rétegekre és csoportokra, melyek összefoglaló elnevezése a *középosztály* volt, és a munkásság jelentős részéből, a szegényparasztságból és a nincstelenekből álló *alsóbb néposztályok alkotta tömegekre*.

Klebelsberg felfogásában a széles néptömegek művelődését a népművelés szolgálja, amely három területet foglal magába: a népoktatást, az iskolán kívüli népművelést és a felnőttek oktatását. A *Nemzetgyűlés* 1925. február 20-i, a tárca költségvetését tárgyaló ülésén például a miniszteri indoklásban *a népoktatás kifejezetten mint a népművelés szerves része jelenik meg*[54]. Néhány hónappal később a miniszter már *magyar közművelődésről* tesz említést, amikor közoktatási programjához kéri a képviselők támogatását.[55]

Klebelsberg vallja, hogy a *nép művelése* és *művelődése* széles tevékenységi kört felölelő kulturális rendszer. Nemcsak a társadalom, hanem az állam által is működtetett sokféle intézményt jelent, és számos feladatot foglal magába. A *népiskoláknak*, az *iskolánkívüli népművelési bizottságok* különféle közösségfejlesztő munkálkodásainak és a *felnőttoktatási* formáknak egységes rendszert kell alkotniuk, egymással összhangban szükséges működniük feladataik hatékony ellátása és további *két fontos cél* érdekében.

Az *egyik cél* az, hogy olyan *állampolgári nevelés* valósuljon meg általuk, amely erősíti és öntudatosabbá teszi „a nemzeti érzést, hogy – a forradalmi – hangulatok szélesebb rétegekben a fejüket fel ne üthessék, mint aminőket 1918 végén és 1919 elején elhatalmasodni láttunk"[56] – szögezi le a miniszter. Kiemelten fontosnak tartja, hogy ez a nevelés elsősorban ne a jogokat, hanem *a kötelezettségeket hangsúlyozza*.

A *másik cél* pedig abból következik, hogy a polgári fejlődés, a nyugati világhoz való szerves kapcsolódás iskolázott állampolgárokat, szakmailag is művelt munkásokat igényel.

A klebelsbergi kultúrpolitikában a széles néptömegek műveléséhez és művelődéséhez egyaránt kereteket nyújtó népművelés centrumában a népiskola áll. Köré és általa szerveződik az iskolán kívüli népművelés szinte valamennyi formája, de a felnőttoktatás két nagy területe is: az analfabéta-tanfolyamok, valamint a különféle ismeretterjesztő és közhasznú előadások, továbbá a mezőgazdasági és ipari jellegű szaktanfolyamok.

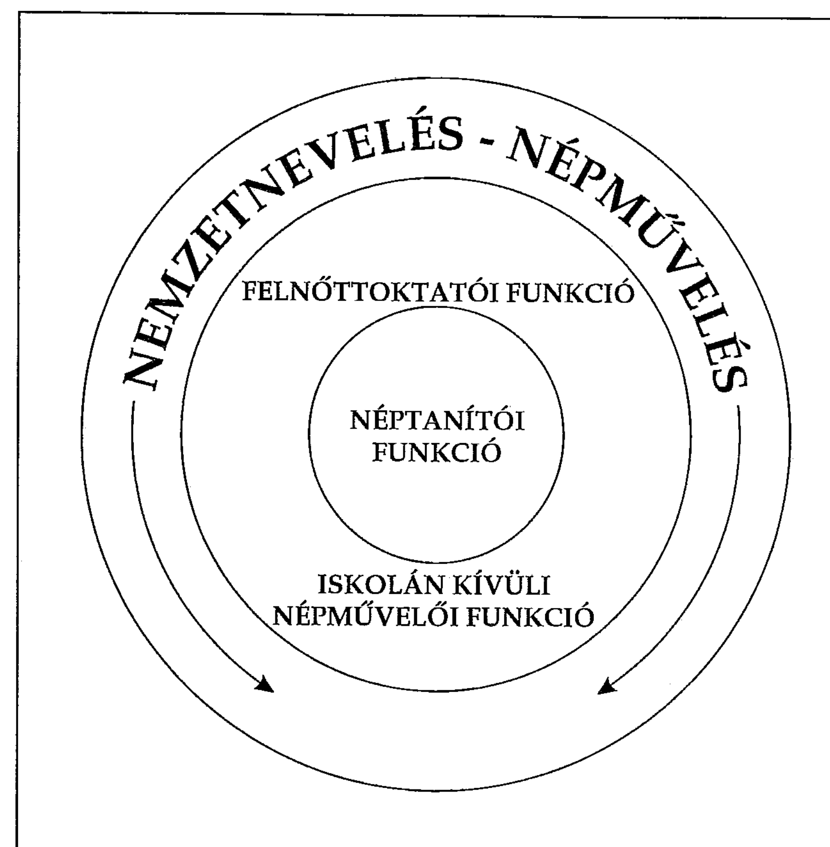
Klebelsberg beszédeiben és publicisztikájában különböző variációkban rendre fellelhető kultúrpolitikai felfogás, hogy „minden egészséges népoktatásnak a mindennapi elemi népiskolán kell felépülnie, és minden továbbképző tanfolyam és hasonló csak másodrangú kérdés. *Először elemi népiskolákra van szükség az iskolán kívüli népművelés terén is*[57]. „Olyan népiskolákra és olyan tanítói karra van szükségünk – mondta 1925 februárjában az országos tanfelügyelőknek –, amely

szereti a falut... Nem úgy képzelem, hogy csak a tankötelezetteket oktassa, hanem *a népnek igazi barátja, lelke legyen a tanító*: ezért segítségére jövünk *népkönyvtárakkal, vetítőgéppel, mozgóval, rádióval.* Mi nem akarjuk, hogy a falusi nép moziért járjon a városba, mi *a kultúra vívmányait kivisszük a faluba* is."[58] Az év végén, november 25-én a tárca költségvetésének tárgyalásakor tartott beszédében *Klebelsberg már meg is nevezi azt az alapszerkezetet, amely a népiskolára és a népiskola köré építve láthatja el az iskolán kívüli népművelési és a felnőttoktatási feladatokat állami irányítással és támogatással.*

„Nemcsak a *népkönyvtáraknak* sokkal nagyobb arányú kifejlesztésére gondolok, nemcsak *vetítőgépeinknek* és *diapozitíveinknek* szaporítására, a *gramofonnak* a *népművelés* szempontjából való hasznosítására, hanem a *rádióra,* amelyben olyan taneszköz birtokába jutott a modern *pedagógia,* amelynek horderejét még egészen át sem lehet tekinteni, hiszen ha mi *falusi* és *tanyai* iskoláinkat el tudjuk látni rádiókészülékkel, akkor úgyszólván innen *Budapestről* az egész országnak lehet előadást tartani... a rádió folytán az *iskolán kívüli népművelés* szempontjából egész Magyarország jóformán egy nagy tantermet képez, s az oktatásnak oly lehetőségei nyílnak meg számunkra, melyeket a mi elődeink nem ismertek"[59] – mondta a miniszter. Szükséges megjegyezni, hogy *Klebelsberg* nemcsak a népiskolának szánt fontos szerepet az iskolán kívüli népművelésben, hanem az összes állami iskolának. A VKM 1922. évi, 139876. III. b. szám alatt kiadott rendelkezése arra utasította az állami iskolák igazgatóit, hogy a gondjaikra bízott intézmények helyiségeit az iskolán kívüli népművelésnek engedjék át.[60]

A klebelsbergi program meghirdetése mögött azonban más ok is meghúzódott. *A kulturális értékek terjesztése terén egyre jelentősebb tevékenységet folytat a konkurencia.* Különösen a rádiót és a magánmozikat szükséges megemlíteni. Mindkét rohamosan korszerűsödő és fejlődő intézmény tömegeket érintett, és félő volt, hogy olyan információkat, értékeket és magatartásformákat (életmódmintákat) terjesztenek tömegméretekben, amelyek károsak is lehetnek a kurzus ideológiájára és az általa szorgalmazott értékrendszerre. Amennyiben az elemi népiskolák rendelkeznek rádióval és mozival, akkor a tanítók közreműködésével már lehet szelektálni a műsorokat.

A klebelsbergi modell az 1910-es években kialakult struktúrát lényegesen átalakította.

Az iskolán kívüli népművelés és a felnőttoktatás időszerkezete, valamint struktúrája az iskolai oktatáséhoz vált hasonlóvá. A VKM rendelkezése értelmében és ajánlásai alapján az ország valamennyi vármegyéjében, járásában, a megyei városokban, községekben működő helyi *iskolánkívüli népművelési bizottságoknak szeptember 1-jétől a következő év június végéig tartó időszakos munkatervet kellett készíteniük.*

A munkatervek sok tekintetben emlékeztettek az iskolai tantervekre. Túl azon, hogy tanévben kellett gondolkodniuk, a VKM ajánlásait a vármegyék iskolánkívüli népművelési bizottságai kötelező érvénnyel továbbították a területükön működő bizottságoknak.

Jól példázza ezt *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Központi Népművelési Bizottságának* 1759/1933. számú leirata, amely utasítja a vármegye területén működő bizottságokat az *„1933/34. iskolai évi népművelési tevékenység megszervezésére".*[61]

Az utasítás húsz pontban és számos alpontban foglalta össze a konkrét tennivalókat. Érdemes közülük idézni néhányat, mert a későbbi évtizedekben számos hasonló típusú ajánlás, utasítás és rendelet jelent meg.

„1. Felhívom és szigorúan utasítom a polgármestert és községi főjegyző, helyi népművelési bizottsági elnök urakat, hogy mindazon előadóknak, *akiknek előadói díjai még a múlt évről nincsenek kifizetve*, jelen rendeletem kézhezvételétől számított 14 napon belül fizessék ki, mert ki nem fizetés esetén a beérkezett jelentések alapján a legszigorúbban fogok eljárni.

2. Minden évben az iskolán kívüli népművelési munka ideje szeptember 1-jétől június végéig tart...

3. b. A költség szem előtt tartásával iparkodjanak összeállítani a népművelési munkaprogramot. Ha nagyon csekély összeg áll rendelkezésre, úgy csak népművelési előadás-sorozatot szervezzenek... Az előadások összeállításánál figyelembe kell venni a *Pestvármegyei Népművelés* eddig megjelent összes lapszámaiban leközölt népművelési előadásokat... Amely bizottságoknak nincs fedezetük, ott oda kell hatni, hogy *az előadók a népművelési előadásokat lehetőleg ingyen vállalják el.*

...Felhívom a helyi bizottságokat, hogy hassanak oda, hogy *minden város, község és tanya iskoláiban teljesen ingyen tartassanak mesedélutánok*, amely alkalommal akár osztályonként, akár összegyűjtve a tanulókat, az összesnek mesélnek, továbbá gyermekszórakoztató délutánok, amely énekből, játékból áll."[62]

Az utasítás kiemelten szorgalmazza az *analfabéta-* és a *nőnevelési* – egészségi, csecsemőápolási, gyermekgondozási, háztartási, főzési stb. – tanfolyamok megrendezését. Továbbá *gyakorlati* – számolás-mérés, helyesírás, szépírás, gyorsírás, kézügyességi, levelezési, idegen nyelvi stb. – előadás-sorozatok és *művészeti, kedélyképző* – ének, zene, nóta, szavaló, művészettörténeti stb. – tanfolyamok szervezését kéri.

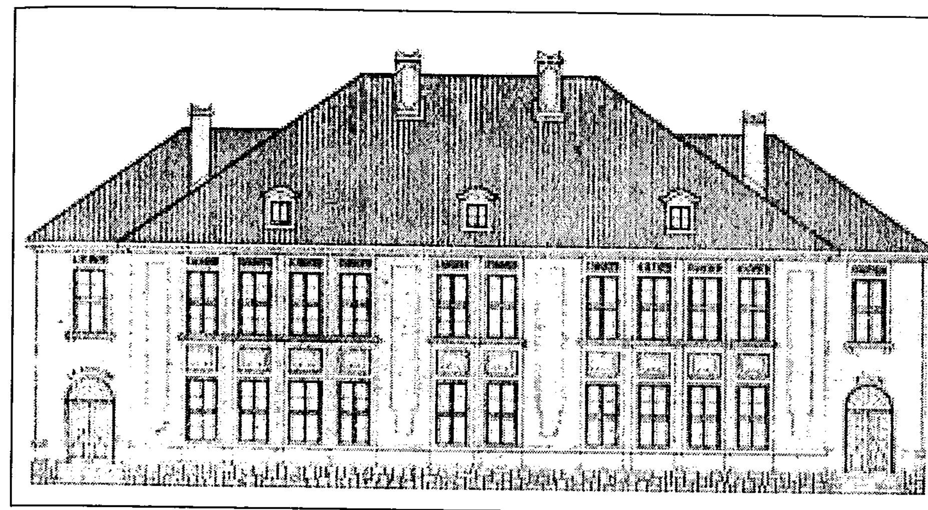
Az utasítás külön pontban írja elő azt, hogy a *népművelési előadások mindig szabadelőadások legyenek.* A felolvasás nincs megengedve.

„11. ...Legjobb úgy összeállítani a népművelési előadás programját, hogy kezdjék a *Hiszekegy* vagy *Himnusz* eléneklésével, utána pár szavas elnöki megnyitó, szavalat következne..."[63]

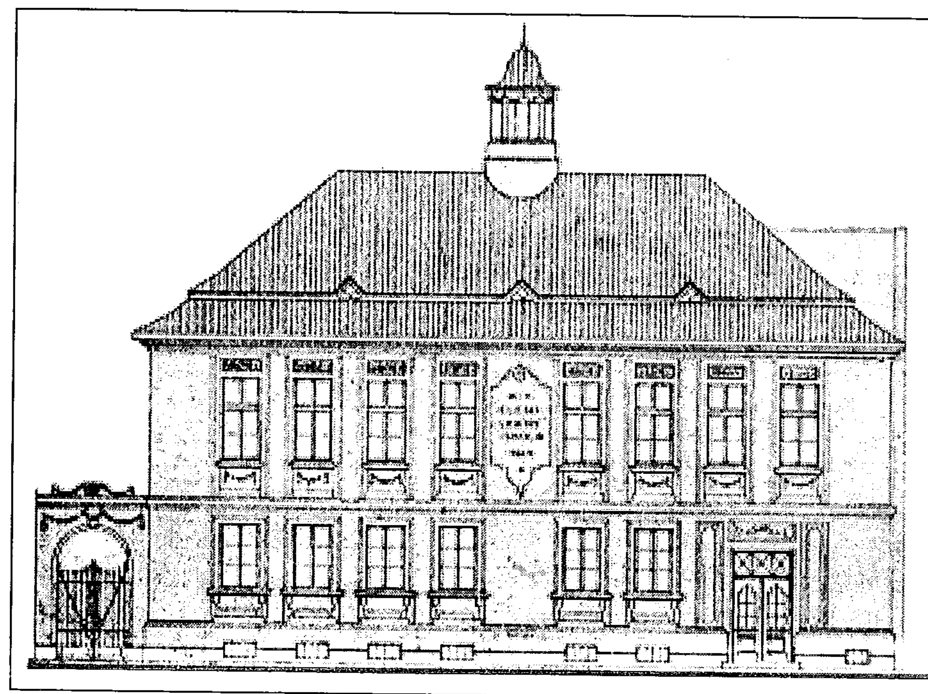
Az utasítás részletesen intézkedik az *eszközök* felhasználásáról is.

„16. Azon bizottságoknál, melyeknél *népművelési könyvtár* van, fordíttassék rá felügyelet, hogy a népkönyvtár a legpontosabban kezeltessék, és a község, város lakosságának hetenként egyszer vagy kétszer rendelkezésére álljon a könyvtár. Ismételten fegyelmi felelősség mellett figyelmeztetem a helyi népművelési bizottsági elnök és népművelési gondnok urakat, hogy a népművelési könyvtárba csak akkor vásárolhatók készpénz mellett könyvek, ha van pénzük, és csak is olyan könyvek, amelyek a minisztérium által kiadott népkönyvtári jegyzékben benne foglaltatnak. Ha ennek dacára más könyvet vásárolnak, úgy az összeget az elnök és gondnok fogja megfizetni, de egyben dorgálásban is fogom részesíteni az illetőket."

„17. A bizottsághoz kiosztott *gramofont* magáncélra sem az elnök, sem a gondnok nem használhatja, sőt mulatságoknak sem lehet kiadni."[64]

Zalaegerszegi állami elemi iskola

Keszthelyi római katholikus elemi leányiskola. Tervezte Vitéz Hajas István

Az 1920-as években megépített Klebelsberg-iskolák kivitelezésükben és funkcióikban egyaránt környezetük kulturális központjai voltak.

Czakó Elemér (1876–1945), a VKM helyettes államtitkára például egyenesen úgy vélte, *hogy „szükség volna egy az iskolai tantervhez hasonlóhoz".* Javaslata szerint „az *iskolán kívüli népművelés tantervének három tagozatból kellene állnia.* Az *első* a kétezer éves kereszténység és erkölcsi világfelfogásának tanítását tartalmazná. A *második* tagozat az ezeréves nemzeti és történelmi tudatot ölelné fel. A *harmadik* pedig a gyakorlati életre vonatkozó ismeretekkel az »élettudás« körével foglalkozhatna."[65]

A korabeli iskolai és iskolán kívüli tevékenységek közti formai hasonlóság (előadás, előadás-sorozat, tanfolyam), *valamint az iskolán túli oktatás és nevelés* (gazdasági, társadalmi) *szükségességének a felismerése erősítette azt az állam által képviselt szemléletet, mely szerint a felnövekvő és a felnőtt nemzedék tanítását, ismeretbővítését egy rendszerben szükséges kezelni. Klebelsberg* többször is kinyilvánította, hogy *a néptanítóban és a népiskolában jobban megbízik, mint bármi más művelődést segítő szervezetben.*

Hogy mennyire domináns szerepet kapott a népiskola és a néptanító az iskolán kívüli népművelésben és a korabeli felnőttoktatásban, jól bizonyítja: *Klebelsberg* az életkori sajátosságok figyelembevételével un. *koncentrikus körökként bővülő művelődési tananyagokban és formákban gondolkodott.* A centrumban a népiskola és a néptanító állt! Ezt támasztja alá az is, hogy az *iskolánkívüli népművelési bizottságok* többnyire *néptanító titkárai* az *iskolai tanfelügyelők irányításával végezték feladataikat.*

Talán lényegtelennek tűnik, ám mégis fontos: a két világháború között is használt fogalom, *a szabadoktatás nem azt jelentette, amit az első világháború előtt, hogy a témákat szabadon lehet választani, hanem alapvetően azt, hogy az előadást „felolvasás nélkül" kell megtartani!* [66]

Az 1920-as évektől egészen a második világháború végéig a néptanítóra és a népiskolára hárultak mindazok a teendők, melyek a felnövekvő nemzedék tanítását-nevelését és a felnőtt nemzedék (alap-, pótló és továbbképző) oktatását jelentették. A VKM anyagi kondíciókkal és bizonyos mértékben státusokkal is ellátta az iskolán kívüli és felnőttoktatási területeket, ám az alapvető – a kiegyezés óta létező és sokasodó – problémák megoldására és megválaszolására továbbra sem került sor.

Az elméleti háttér igényének jelentkezése

A századfordulót követő évektől a második világháború végéig egyre gyakrabban fogalmazódik meg az *elméleti-tudományos háttér megteremtésének az igénye.* Ennek jelei: *konferenciák* és rövidebb-hosszabb életű *szakmai jellegű folyóiratok*, amelyek elméleti síkon is megpróbálják értelmezni az iskolán kívüli népművelés és felnőttoktatás valóságát és lehetőségeit, valamint *kutatómunkát szolgáló intézetek* létrehozására és működtetésére tett kísérletek.

A konferenciák közül elsőként a *Pécsi Szabadtanítási Kongresszust* kell megemlíteni. A *Szabad Lyceum* és az *Erzsébet Népakadémia* 1906. május 21-én megtartott együttes bizottsági ülésén vetődött fel a konferencia megrendezésének gondolata. Az 1907. október 2-től 6-ig tartó *kongresszuson* elhangzó előadások[67] foglalkoztak a közművelődési egyesületek feladataival, a könyvtárpolitikával, a szabadtanítás módszertanával, a művészeti neveléssel, a sajtóval, a múzeumokkal, a testneveléssel és a művelődéspolitikával.

Figyelemre méltó vonása a konferenciának, hogy több előadó *szociológiai* megközelítésmódot alkalmazott, ráirányítva ezzel a figyelmet arra, hogy az iskolán kívüli népművelés és a felnőttoktatás elméleti megalapozottsága nem nélkülözheti a szociológia tudományát.

A tanácskozás jelentős politikai és szakmai vihart[68] kavart. A kongresszus anyagát összefoglaló *Vörösváry Ferenc* azt írja, hogy a konferencia nem érte el célját, de három szempontból mégis értékes volt. „Az *első* ilyen eredmény az, hogy a szabadtanítás nemzeti fontosságú ügye iránt rendkívüli figyelmet és érdeklődést keltett föl... A *másik* eredménye, hogy a szabadtanítás feladatainak megoldása iránt mutatkozott ellentétek, ha nem simultak is el egészen, de az ellentétes állásponton lévők jobban megértették egymást, és a szabadtanításra kiváló fontosságú viszonyok megismerése a közvéleményben gyarapodott, a fölfogás tisztult... *Harmadik* eredménye, hogy a fontos kérdések egész sorának minden mozzanatára vonatkozólag értékesnél értékesebb előadások, felszólalások, viták hangzottak el, melyek a továbbfejlődésre igen fontosak, szinte nélkülözhetetlenek."[69]

A kongresszuson alapvetően *két irányzat* állt egymással szemben. Az egyik a *polgári radikális*, valamint a szakszervezeti és *szociáldemokrata* törekvéseket, a másik a *konzervatív keresztény-nemzeti* irányzatokat képviselte.

A konferencia eredményességét megkérdőjelező álláspontok ellenére, a két iskolán kívüli népművelési és felnőttoktatási irányzat között kialakult heves ideológiai, politikai és szakmai viták eredményeként 1911-ben megalakult az *Országos Szabadoktatási Tanács.*[70] Amikor 1916-ban ujjászervezik a *Tanácsot*, egyúttal létrehozzák azokat a *területi szabadoktatási bizottságokat* is, *melyek elsősorban és alapvetően a felnőttek iskolán kívüli oktatását* tűzik ki maguk elé célnak. Ilyen volt például a több megyére kiterjedő tevékenységet folytató *Délmagyarországi Közművelődési Egyesület, a DEMKE is.*

Úgy tűnik, hogy eldőlt a kérdés. Nemcsak az iskoláról, hanem a népművelésről is kezd leválni és az intézményesülés útjára lépni a felnőttoktatás.

A forradalmak utáni helyzet, majd az első világháborút lezáró *trianoni* békediktátum előidézte állapot azonban lényeges változást idézett elő. *Az 1923-ban megrendezett iskolán kívüli népművelési ankétsorozat* már a megváltozott körülményhez igazította a célkitűzéseket és a gyakorlati cselekvés programjait.

Klebelsberg az 1923. június 19-én, az *iskolán kívüli népművelési szakértekezleten* tartott megnyitóbeszédében éles kritikával illette a háború előtti liberális szabadoktatást.

A szakértekezlet *szakosztályi üléseken* folytatta munkáját június 25. és 28. között. Ezeken az üléseken *Klebelsberg* koncepcióját vitatták meg, majd határozati javaslatokat készítettek a december 4-én tartott *teljes ülés* számára.[71] Nemcsak az elnevezés változik szabadoktatásról iskolán kívüli népművelésre, nem csupán „névtáblacserére" kerül sor akkor, amikor a *területi szabadoktatási bizottságok* helyett *iskolánkívüli népművelési bizottságok* jönnek létre, hanem minden.

Amíg a háború előtti *Országos Szabadoktatási Tanács* és a *területi szabadoktatási bizottságok* létrehozása és működtetése elsősorban a társadalomra hárult, addig a háború után létrehozott *Országos Iskolánkívüli Népművelési Bizottság* és a területeken működő *iskolánkívüli népművelési bizottságok* alapvetően az állam, a VKM által irányított és nagyrészt finanszírozott szervezetekké váltak. Mindez kereteket és feltételeket teremtett az állam művelődéspolitikai akaratának megvalósításához, ugyanakkor *hozzájárult annak a munkakultúrának a kialakulásához és hosszú időre történő meggyökerezéséhez is, amely* – politikai rendszerektől függetlenül – *mindinkább hivatali, tisztviselői munkák ellátására kényszerítette a népművelőt*. A tanítók és más értelmiségiek számára szervezett szaktanfolyamok programjaiban is jól nyomon követhető a hivatali munka, az adminisztráció, a statisztika szerepének előtérbe kerülése. *Amíg az első világháború előtti időkben az államot társadalmasítani igyekvő törekvések domináltak, addig az 1920-as évektől a társadalmat mindinkább államosító akarat került döntő pozícióba.*

Az 1923-ban megrendezett „iskolán kívüli népművelési ankétsorozat" a kormányzat művelődéspolitikai akaratának társadalmi és szakmai elfogadtatását kívánta szolgálni. *Ugyanakkor ettől az időszaktól válik a kultúrpolitika* – amely jelentős kormányzati pozícióra tesz szert – *interdiszciplináris tudománnyá és lesz a kibontakozó szakemberképzés fontos elméleti része.*

A másik nagyon fontos konferencia az 1928-ban megrendezett *Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus* volt, *az iskolán kívüli* népművelés és felnőttoktatás talán legfontosabb országos tanácskozása a két világháború között *Magyarországon*.

A kongresszust az *embernevelés*[72] jegyében szervezték meg. „Foglalkozni kell egy egységes vezérlő gondolat tényleges kialakításával, bevitelével: nemzeti kultúraértékeink felhasználásának gondolatával. Hassa át nevelésünket, oktatásunkat az a nemzeti gondolat, mely kultúránkban gyökerezik, erejét onnan meríti, fejlődésének irányt ad, életet, friss, gazdag, soha ki nem fogyó tartalommal tanít. Foglalkozni kell ezért iskolai rendszerünk, közigazgatásunk, adminisztrációnk megvizsgálásával, a szélesebb néprétegek kulturális fokának emelésével kapcsolatban az elemi oktatás fejlesztésével, *a népiskolai oktatásnak a felnőttek oktatásával való kiegészítésével...*"[73] – fogalmazódott meg a kongresszus célkitűzését tartalmazó eszmei feltevésben.

Ilosvay Lajos (1851–1936), aki a népművelés korszerűségéről, jelentőségéről és törvény utján való rendezésének szükségességéről tartott bevezető előadást, azt hangsúlyozta, hogy *„a népművelés egyes ágazatainak célja még nincs kitűzve, és hogy az egyes ágaknak egymáshoz és az egészhez való viszonya nincs megállapítva:* ha tudjuk azt, hogy a népművelési titkárság felelősségteljes munkaalkalmat ad, de az állással járó jövőt nem biztosítja, s végre ha tudjuk, hogy a megyékben, a városokban, a községekben a népművelés sorsa egyes kitűnő, vezető állásban lévő férfiak tevékenységétől függ, s ha ők helyükről – bármiféle ok miatt – eltávoznak: akkor arra a következtetésre jutunk, hogy az *iskolán kívüli népművelést*, mint nemzetalakító tényezőt *az elsorvadás ellen intézményesen kell biztositani"*.[74]

A Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus talán legfontosabb kulcsszava és célja az *intézményesítés*. Az intézményesítettség tudja a 20. század első felében biztosítani mindazokat a személyi és tárgyi feltételeket, amelyek az oktatás, a tudomány és a művészetek világa mellett a kulturális élet önálló területeként ismertetheti el az iskolán kívüli népművelést és a felnőttoktatást. Az intézményesítés teszi lehetővé a népművelő és a felnőttoktató szakmaiságának - szakmai identitásának - a kialakulását, azoknak a céloknak a megfogalmazását és elérését, továbbá az azoknak az elvárásoknak való megfelelést, amelyekre elméleti megalapozottság hiányában aligha kerülhet sor.

Végül most fogalmazódott meg először markánsan országos fórumon az oktatási-nevelési – alapvetően és elsősorban a népiskolai – *intézmények és az iskolán kívüli népművelés, valamint felnőttoktatás szakmai-szellemi integrációjának a szükségessége.*

Ilosvay bevezető előadásában megfogalmazta *azt a súlyos problémát is, amely szinte egészen a 20. század végéig Damoklesz kardjaként függ a népművelők feje fölött: nevezetesen, hogy munkavégzésük és annak megítélése s ebből következően egzisztenciájuk is, vezető állásban lévő férfiak mindenkori álláspontjától válik függővé.*[75]

Az iskolán kívüli népművelés és felnőttoktatás elméleti kérdéseinek[76] felvetésében és lehetséges megválaszolásában jelentős szerepet töltöttek be a kiegyezéstől a második világháború végéig a hosszabb vagy rövidebb élettartamú *szakmai folyóiratok* is.

A *Néptanítók Lapja és Népművelési Tájékoztató* első évfolyama 1867-ben jelent meg, *Petróczy István, Körösi Henrik* valamint *Drozdy Gyula* szerkesztésében, kéthetenként. *Bárczy István* (1866–1943) és *Weszely Ödön* (1867–1935) volt az alapítója, *Wildner Ödön* (1874–1934) a helyettes szerkesztője, majd szerkesztője a *Népmívelés* című, havonta megjelenő lapnak, amely 1906-ban került az érdeklődőkhöz, 1908-tól már *Népművelés* elnevezéssel. Egyébként ez az első olyan folyóirat, mely mindenféle jelző nélkül névként viselte a népművelés szót, s ezzel némiképpen hozzájárult a fogalomnak az iskolai neveléstől való elválasztásához.

A *Katolikus Tanító Egyesületek Országos Szövetségének* hivatalos lapja, a *Nemzetnevelés (Népnevelő)* 1919-ben jelenik meg. A főszerkesztők: *Erdősi Károly* és *Öveges Kálmán*, később *Finta Sándor* is. *Czakó Elemér* szerkesztésében lát napvilágot 1924-ben a mindössze tíz számot megélő *Közművelődés* című folyóirat. *Hankiss János* és *Milleker Dezső* szerkesztik a Magyar Népművelés Országos Szaklapját, az *Iskolánkívüli Népművelést*, amely 1928-ban jelenik meg először.

A következő évben – 1929-ben – adják ki a *Kehler Károly* főszerkesztő, valamint *Bocsánczy Lukács* felelős szerkesztésében napvilágot látó *Pestvármegyei Népművelést*. *Magyar Kulturszemle* címmel 1938-ban havi folyóiratként jelenik meg, *Bak János* szerkeszti. A *Magyar Népművelők Országos Folyóirataként*[77] adják ki a *Magyar Lélek* című, havonta megjelenő lapot, amelynek szerkesztője *Hankiss János*. Az iskolán kívüli kérdésekkel is bőven foglalkozó *Magyar Tanítóképző* első évfolyama 1937-ben jelenik meg, *Molnár Oszkár* szerkesztésében.

A korántsem a teljesség igényével említett országos szakmai lapok mellett számos, az iskolán kívüli népműveléssel és a felnőttoktatás kérdéseivel foglalkozó regionális, vármegyei és helyi kiadvány lát napvilágot ebben az időszakban, így többek között *Győr-Moson-Pozsony vármegye Népművelése*, a *Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Népművelés*, a *Nógrád-Honti Kultúra*, a *Dunántúli Tanítók Lapja*, a *Szabolcsi Tanító*, a *Hajdúság Kultúrája*, a *Mezőgazdasági Népoktatás*.

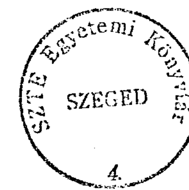
A századfordulótól a második világháború végéig kezdeményezések történtek *olyan intézetek létrehozására és működtetésére is, amelyek az iskolán kívüli népművelés és a felnőttoktatás elméleti megalapozását lettek volna hivatva szolgálni.*

Határozott igényként fogalmazódott meg a *Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszuson*, 1928-ban egy *magyar néplélektani intézet* létesítése. A felvetés hangot kap a sajtóban is. Így a *Reggel* című újság 1933. január 9-i számában megjelenő írás kifogásolja, hogy „iskolai oktatásunkból hiányzik az emberre és a társadalomra vonatkozó tudománypár. *Négy egyetemünkön nincs szociológiai tanszék. Csak az emberre és a társadalomra vonatkozó tudományok rendszeres művelése által jut el az ember a magas kultúra és a népművelés közt jelenleg fennálló szerencsétlen kettéválás megszüntetéséhez. Fel kell állítani a magyar néplélektani intézetet."*

Az intézet létrehozására azonban nem kerülhetett sor, a kérdés lekerült a napirendről, ám 1938-ban felállítják a *Táj- és Népkutató Intézetet*. Az intézmény a falunak és népének vizsgálatát tekintette céljának. Első nyilvános megnyilatkozására 1938 novemberében került sor, amikor megnyílt a *Magyary Zoltán* (1888–1945) koncepcionálta kiállítás, amely érzékeltette a feudális földbirtokrendszer elavultságát, a földbirtokosok és az ipari tőke összefüggéseit. A kiállítás körül olyan vita kerekedett, hogy *Teleki Pál* (1879–1941) kultuszminiszter (1938. V. 14.–1939. II. 16.) magát az intézményt alig másfél hónapig tartó fennállása után megszüntette.[78]

Az iskolán kívüli népművelés és felnőttoktatás elméleti fejlesztése érdekében a 100/1943. VKM sz. *rendelet létrehozza a Magyar Iskolánkívüli Népművelési Intézetet*. A VKM közvetlen felügyelete alatt működő szervezet alapvető célja a népművelési feladatok szakszerű tanulmányozása, a magyar iskolán kívüli népművelés történetének kutatása, a jelen megoldásra váró kérdéseinek módszeres tanulmányozása, valamint a népművelők rendszeres képzése volt. A fentiek mellett az intézet szakértői és tanácsadói feladatokat is ellátott: a kultuszminiszter számára úgynevezett háttér-információkat szolgáltatott.[79]

Szükséges megemlíteni azt az elméleti kérdéseket kutató intézetet is, amely a *debreceni Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara* keretében működött. *Hankiss János* és *Milleker Dezső* alapvetően kutatási, tudományos feladatok ellátására az 1940-es években *Népművelési Kutatóintézetet* hozott létre és működtetett, mely a háború végén szűnt meg.[80]

A szakemberképzés intézményesülésének kezdetei

Kultúrvezető a szabadművelés időszakában

A második világháború után az iskolán kívüli népművelés területein és a felnőttoktatás terén jelentős változásokra került sor.

A *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium* 1945. szeptember 6-án rendeletet ad ki. A 44300/1945. VI. számú rendelkezés többek között az alábbiakat tartalmazza. „A demokratikus politikai fordulat új helyzet elé állította az iskolán kívüli népművelés munkáját. Az alsó rétegek politikai hatalomra tettek szert, kezükbe vették sorsuk intézését, így önművelésük irányítását is. *Az iskolán kívüli népművelés egyszeriben a társadalom öntevékenységévé lépett elő. A felszabadult társadalmi erők ma már pártok, szervezetek egyesületek keretei között végzik a maguk önművelését, s ezt a munkát a hivatalos állami népművelésnek tudomásul kell vennie."*

Alig egy hónap múlva, 1945. október 8-án a VKM 62132/115. VI. számú rendeletében részint *pontosítja*, részint *árnyalja* a szeptemberben kiadott utasítást. A dokumentum nem említi a pártokat, az egyesületeket és a szervezeteket, és kerüli az iskolán kívüli népművelés elnevezést is. A rendelet szerint *„Az iskolán kívüli nevelésnek a társadalom öntevékenységén kell felépülnie.* E nevelő tevékenység ereje és sikere a társadalmi szervek közreműködésében, illetve együttműködésében rejlik. Éppen ezért az iskolán kívüli nevelés vezetőinek és hivatali szerveinek legfontosabb feladata, hogy a társadalmi szervek szabad tevékenységét támogassák, s e szerveket munkaközösségi viszonyba hozzák. A hivatali szervekre csak ott hárul az a teendő, hogy népünk számára művelődési alkalmakat teremtsenek, ahol a társadalmi szervek ezt a feladatot vagy egyáltalán nem, vagy csak hiányosan és helytelenül látják el."[81]

A szabadművelődés szervezetének a kialakítása az 1945. október–novemberben kidolgozott 12100/1945. VKM sz. rendelettel vette kezdetét. Megszűnt az *Iskolánkívüli Országos Népművelési Bizottság* és valamennyi helyi *iskolánkívüli népművelési bizottság*, egyúttal megszervezték az *Országos Szabad Művelődési Tanácsot*, amely 1945. december 10-én tartotta alakuló ülését. A *Tanács* az állam és a társadalom iskolán kívüli tevékenységeit és felnőttoktatást végző szervezeteit fogta össze, és a VKM tanácsadó szerveként segítette a szabadművelődési feladatok ellátását.

A következő évben megjelent két újabb rendelet, a 720/1946. ME és a 31600/1945. VKM számú, az ország területét *szabadművelődési kerületekre* osztotta fel. A várme-

gyék és a törvényhatósági jogú városok önálló szabadművelődési kerületet alkottak. Kivételt csak a *Tolna* vármegyei székhelytelepes községek képeztek, amelyek külön kerületbe szerveződtek. A szabadművelődési kerületek élére a minisztérium által kinevezett szabadművelődési felügyelő került mint elsőfokú hatóság. A 240/1947. ME számú rendelettel a szabadművelődés adminisztrálására külön státust létesítettek.

A kormány a 10640/1948. sz. rendeletével módosította a szabadművelődés szervezetét. Fenntartotta, hogy minden vármegye és minden törvényhatósági jogú város önálló szabadművelődési kerületet alkot, ugyanakkor a *szabadművelődési felügyelő* döntési jogot kapott minden olyan szabadművelődési és felnőttoktatási ügyben, amelyet a VKM-miniszter külön rendelettel a feladatkörébe utalt. Az 1945–1946 fordulóján létrehozott szabadművelődési kerületekben szabadművelődési kerületi tanácsokat kellett szervezni, élén *az Országos Szabad Művelődési Tanáccsal* (OSZT), amely a politikai pártok, a különböző társadalmi szervezetek képviselőiből szerveződött. A *kerületi szabadművelődési tanácsok* a felnőtt és ifjúsági szervezetek egy-egy képviselőjéből, a jelentős kulturális tevékenységet végző társadalmi, tudományos, irodalmi egyesületek és szervezetek egy-egy küldöttéből és szabadművelődési, valamint felnőttoktatási szakemberekből álltak. A kerületi tanács elnökét a tanács által jelölt három tag közül az OSZT elnöksége bízta meg.

A VKM-miniszter az illetékes felügyelő javaslatára minden községbe *szabadművelődési ügyvezetőt* nevezett ki, aki a felügyelőnek közvetlenül alárendelve tevékenykedett. Az ügyvezető tanácsadó szerve a községekben és a városokban szervezett helyi bizottság volt, amelynek összetétele és feladata a kerületi tanácséval egyezett, természetesen csak a község vagy a város területére kiterjedően és hatáskörrel. A helyi bizottság elnökét a helyi tanács tagjai közül szótöbbséggel választották meg. Az államot a VKM szabadművelődési osztálya, a kerületi *szabadművelődési felügyelő* és a helyi *ügyvezető* képviselte. A szabadművelődési tanácsok függetlenségét az állami apparátustól az is biztosította, hogy sem a minisztérium tisztviselői, sem a szabadművelődési felügyelők vagy hivatali társaik, sem pedig az ügyvezetők nem voltak tagjai egyik tanácsnak sem. Az állami hivatalnokok csak segítették a tanácsot, adminisztrálták a munkát, megjelenhettek a tanács ülésein, hozzászólhattak, javaslatokat is tehettek, de a határozathozataloknál nem szavazhattak.

A szabadművelődés rendszerének kiépítéséhez és tartalmi céljainak megvalósításához *szakemberekre volt szükség. A VKM 62132/115. VI. számú rendelkezése felhívja a szabadművelődés munkatársainak figyelmét, hogy gondosan tanulmányozzák a lélektan és a neveléstudomány irodalmát, valamint a társadalmi népművelés módszertani eljárásait.*

Az *önképzés* és *önművelés* szorgalmazása mellett azonban szükség volt az új munkatársak módszeres képzésére is. A szakemberek képzése sokféle formában indult. Legelőször a *szabadiskolákat* szükséges megemlíteni. Az 1946-ban kiadott 5000/1945. VKM sz. rendelet értelmében *alap, közép- és felsőfokú szabadiskolákat* lehetett létrehozni, melyek az ismeretek közlésén túl az egyéni képességek fejlesztését és a

helyes közösségi magatartás kialakítását szolgálták. A szabadiskola nem akarta kiemelni a hallgatót abból a munkakörből, amelyből jelentkezett: arra törekedtek, hogy a végzett hallgató maradjon a munkahelyén, éppen ezért semmiféle állás elnyerésére jogosító bizonyítványt nem adtak ki. *Az volt a cél, hogy akik elvégzik a szabadiskolát, azok a közvetlen környezetükben kamatoztassák a tudásukat.*

A rendelkezés megjelenése után a társadalmi szervezetek, a kulturális és egyházi egyesületek, a politikai pártok nagy erővel fogtak hozzá a szabadiskolák megszervezéséhez. A vármegyékben egymás után alakultak meg a szabadiskolák. Az 1946/47-es oktatási évben az alsó és középfokú szabadiskolák száma már elérte a 209-et; minden intézmény 1000 forint államsegélyben részesült.

A különféle szervezetek által felállított szabadiskolák mellett létrehozták a *Szabadművelődési Akadémia intézményét is.* A kultúrát és a tudást ki kell vinni a nép közé – írta a *Zempléni Népújság* 1948. évi 32. számában, amikor arról tudósított, hogy megnyílt *Sárospatakon* a *Szabadművelődési Akadémia*, a szabadművelődési ügyvezetők nyári tanfolyama. A *Szentendrei Szabadművelődési Akadémiát* a VKM rendezte, hogy az iskolán kívüli nevelés irányításával, szervezésével és ügyeinek intézésével megbízottakat szakmai képzésben részesítse.

Kulturális vezetőképző tanfolyamokat szervezett az *Országos Szabad Művelődési Tanács* is. Az 1945/46. munkaévben öt tanfolyamon 400 hallgató vett részt, az 1946/47. munkaévben már 45 szaktanfolyamot sikerült megszervezni 1200 résztvevővel.[82]

A különféle szervezetek által rendezett tanfolyamok színvonalával és néhánynak a tartalmi irányultságával elégedetlen *Tanács* 1947 márciusában kéréssel és javaslattal fordult *Keresztury Dezső* (1904–1996) kultuszminiszterhez (1945. XI. 15.–1947. II. 14.): „Az Országos Szabad Művelődési Tanács 1947. március havi közgyűlése egyhangúlag elhatározta, hogy a szabadművelődési munkában részt vevők számára vezetőképző tanfolyamokat rendez. A közgyűlés nagy többsége (két szavazat ellenében) elhatározta azt is, hogy felhívja a *vallás- és közoktatásügyi miniszter urat, hogy az Országos Tanácson kívül semmilyen szervezetnek ne adjon a jövőben engedélyt »vezetőképző tanfolyam vagy akadémia« szervezésére.*[83] A *Tanács* nem akarja a vezetőképzést monopolizálni, azonban egyelőre sem tudományos, sem politikai szempontból nem ismerhet el a vezetőképzésre más szervezetet illetékesnek" – tartalmazza a levél.

A válasz már *Ortutay Gyula* (1910–1978) kultuszminisztertől (1947. III. 17.–1950. II. 25.) érkezett, aki jóváhagyólag tudomásul vette, hogy a Tanács a szabadművelődési munkában részt vevők számára vezetőképző tanfolyamokat fog szervezni. Azt a javaslatot viszont, hogy a Tanácson kívül semmilyen szervezet ne kaphasson vezetőképző tanfolyam vagy akadémia szervezésére engedélyt, a miniszter *visszautasította.*[84]

A szabadművelődési szakemberek képzésébe bekapcsolódott a *Magyar Rádió* is. A rádió *Falu Hangja* osztálya 1948 júniusában *kísérleti kultúrvezetői tanfolyamot*

indított, kifejezetten a vidék, elsősorban a tanyák ifjúsága számára. Kezdetben négy előadás hangzott el. A tanfolyam folytatására ősszel került sor. A következő témakörökben tartottak előadásokat:

– Hogyan alakítsunk kultúrgárdát;
– A szakképzett kultúrvezető kötelességei és jogai;
– A gárda magatartása. Kihatása a mindennapi életre, kötelességekre;
– Munkásszínjátszás – szabadszínjátszás;
– Színjátszás, rendezés (Elméleti és gyakorlati oktatás);
– Színpadtechnika, tekintettel a vidéki adottságokra;
– A színpadi világítás egyszerű és hatásos megoldása;
– Közönségszervezés;
– Általános kulturális ismeretek;
– Jelmez és maszkírozás;
– Darabismertetés, rendezésbeli utasítások;
– Környezetnevelés;
– Könyvtár összeállítása. Kölcsönkönyvtár szervezése. Könyvtáros magatartás. – Mit olvassunk? Hogyan?
– Plakátművészet. Nézőtér rendezése;
– Versmondó művészet;
– Ének. Kórusok szervezése és tanítása.[85]

A tanfolyam óráit hangjáték formájában és keretében rendezték meg.

Az Országos Szabad Művelődési Tanács elnöke, *Karácsony Sándor* (1891–1952) a szabadművelődést ugyan a társadalom öntevékenységének tekintette, és a felépített állami struktúra is a szabadművelődést szolgálta, a munka dandárja azonban továbbra is elsősorban a néptanítókra, majd ahogyan később nevezték őket, a tanítókra hárult. *A tanító korabeli minősítésének egyik fontos szempontja volt, hogy mennyire és hogyan segíti elő a helyi szabadművelődési tevékenységet.*

A VKM államtitkára 1947. január 28-i keltezésű leiratában értesítette a szabadművelődési felügyelőket, hogy „a tanító, illetve tanár minősítésének szempontjai között egyik összetevőként szerepel az iskolán kívüli népnevelésben (a szabadművelődés munkájának elősegítésében) vállalt szerepe is." Majd felhívta a felügyelők figyelmét arra, hogy „a szabad művelődés terén kerületükben tevékenykedő tanítók és tanárok ez irányú munkáját minden iskolaév végén 1, 2, 3, 4 számjeggyel minősítsék, a minősítést röviden szóban is indokolják, és az így történt minősítést a tanév végén az illetékes tankerületi főigazgatóval és tanfelügyelővel közöljék... „[86]

Nyilvánvaló, hogy nem a rossz osztályzattól való félelem miatt szervezték meg a *tanítók és a tanárok* a színjátszó csoportokat, a szabadszínjátszást, a gyöngyösbokréta-együtteseket, a népi tánccsoportokat, a népdalköröket, a kórusokat és tartottak számtalan ismeretterjesztő előadást, vetítettek filmeket vagy tanították meg az analfabétákat írni és olvasni, hanem azért, mert szakmájuk-

hivatásuk kulturális örökségének szerves részét képezte a nép művelése és a felnőttek oktatása.

A felnőttoktatásban továbbra is különösen hangsúlyos szerepet kapott az *analfabetizmus* elleni küzdelem. A statisztikák szerint 1941-ben *Magyarországon* 261000 ember nem tudott sem írni, sem olvasni. Az 1948. december 31-i népszámlálás idején 189000 analfabétát írtak össze. A miniszter 1949-es beszámolója szerint 1948-ban 128 analfabéta-tanfolyamot tartottak, ezek keretében 980 férfi és 960 nő sajátította el az írás és olvasás alapkészségeit.[87]

A tanítók iskolán kívüli tevékenységei, melyeket a szabadművelődés színterein végeztek, ismét felszínre hozták azt a kiegyezés óta létező problémát, hogy túlterheltek. Az *Országos Szabad Művelődési Tanács* 1946. december 19-i rendes ülésén *Szathmáry Lajos* hangsúlyozta, hogy *„a szabadművelődési ügyvezetők tanítók szoktak lenni. Nagy óraszámban dolgoznak, és képtelenek ellátni a kétféle munkát. Egyrészt lehetővé kellene tenni a munkájukat, másrészt honorálni kellene.* Lehetővé oly módon kellene tenni, hogy vagy mentesítsék őket az iskolától, vagy legalábbis csökkentenék iskolai óraszámukat... Kéri a tanácsot, hasson oda súlyával, hogy valami történjék a szabad művelődési ügyvezetők ügyében."[88]

A *népművelési ismeretek* tanítása a szabadművelődés időszakában is részét képezi a tanítóképzésnek. A VKM-miniszter 110160/1946. számú rendeletéhez kiadott melléklet tartalmazza a tanító(nő)képző intézetek óratervét. A tantárgyak között az ötödik osztályban 45 órában szerepel az *iskolán kívüli népművelés* tárgy oktatása is,[89] amelynek elnevezése aztán *szabadművelődési órákra* változott. A *Jászberényi Tanítóképző Intézetben* 1949. június 22-i dátummal kiállított népiskolai tanítói *oklevélben* egészen pontosan a következő elnevezéssel szerepelt: neveléstörténelem, iskolaszervezettan és a *szabadművelődés intézményei.* A tárgy oktatása az 1948/49-es tanévet követően megszűnt. Az oktatott tantárgynak az 1945 előtti időkre utaló elnevezése ugyanakkor jelzi a szabadművelődés rövid időszakán végighúzódó problémát.

Amikor az iskolán kívüli népművelési bizottságok helyébe szabadművelődési tanácsokat szerveztek, sokan úgy vélték, hogy csupán az elnevezés változott meg. Túlnyomórészt azok a tanítók és tanárok látták el és szervezték a szabadművelődés idején a nép művelésével kapcsolatos teendőket, tartottak a felnőttek számára előadásokat, akikre a két világháború közötti iskolán kívüli népművelés és felnőttoktatás épült. Továbbra is az *előadásos* ismeretterjesztő és oktatási formák uralták a szabadművelődést. Most is tanévben kellett gondolkodni, csak az elnevezés változott *oktatási évre.* A korábban mindinkább meghonosodott népművelő helyett a *kulturális vezető*, majd a *kultúrvezető* elnevezés használata került előtérbe.

Karácsony Sándor többször szóvá tette,[90] hogy nagyon sokan nem értik a szabadművelődés lényegét. Ott folytatják, ahol 1945 előtt, a háború miatt abbahagyták. Hogy amíg *az 1920-as évektől 1945-ig mindinkább domináns szerepet töltött be az*

állam az iskolán kívüli népművelés és felnőttoktatás terén, addig a szabadművelődés arra törekszik, hogy ismét társadalmasítsa a nép „államosított" művelődését. (A különböző művelődési tevékenységek és fórumok elé illesztett „szabad" jelző – *Szabad Föld, Szabad Szakszervezet, Szabad Nép* stb. – szinte demonstrálta az államtól és a politikától való teljes függetlenséget is, ami természetesen nem a „mindentől független szabadosságot" akarta jelezni, hanem a fölszabadult társadalom öntevékenységét.) A tanítóknak és a tanároknak abban kell nagy szerepet vállalniuk, hogy a szabadművelődés teremtette viszonyok között meghatározóvá váljon az öntevékenység és az egyén aktív részvétele a művelődésben.

A szabadművelődés szakembereinek képzésének tartalmában domináns szerepet töltött be *a népi kultúra, a népművészet, a népi tánc.* Az új szemlélet kialakításában nagy fontosságot tulajdonítottak a néprajzi műveltségnek, és kevésbé tekintették lényegesnek a szociológiát és a társadalmi ismereteket.

A népi táncmozgalom kibontakoztatása érdekében a VKM-miniszter rendelettervezetet is készített. *Keresztury* Dezső *Néptánc – Tanítóképző Országos Tanfolyam* elnevezéssel „a népi táncoknak a szabadművelődés keretében való tanítása és tanításra jogosító" képzettséget biztosító *intézményt* kívánt létrehozni.[91]

A szabadművelődés és a szabadművelődési szakemberképzés tudományos-elméleti megalapozása érdekében is jelentős lépések történnek. A VKM és az *Országos Szabad Művelődési Tanács* olyan intézményi háttér megteremtésére törekszik, amely képes biztosítani az elméletileg megalapozott gyakorlat széles körű elterjesztését.

Az *Országos Szabad Művelődési Tanács* tevékenysége mellett *elsőként* a VKM 1000/1946. számú rendeletével életre hívott *Szabad Művelődési Tudományos Intézetről* szükséges szólni.[92] A kultuszminiszter közvetlen felügyelete alatt működő intézet feladatait és eszközeit az alábbiak szerint határozták meg:

a) a korszerű iskolán kívüli nevelés tudományos megalapozása és az azzal kapcsolatos kutatómunka;

b) az iskolán kívüli nevelés történeti kialakulásának, jelen állapotának és megoldásra váró kérdéseinek módszeres tanulmányozása;

c) a külföldi iskolán kívüli neveléssel életre hívásképpen vagy alkalomszerűen foglalkozó személyek és intézmények részére szakszerű tanácsadás;

d) a vallás- és közoktatásügyi miniszter vagy más hatóság felhívására véleménynyilvánítás az iskolán kívüli nevelés kérdéseiben;

e) adatok gyűjtése és feldolgozása;

f) szemléltetőanyag gyűjtése és rendszerezése;

g) szakkönyvtár fenntartása;

h) kiadványok és előadások;

i) fotólaboratórium;

j) időszaki és vándorkiállítások;

k) tájékoztató és felvilágosító szolgálat.

A tudományos intézet 1946. évi munkatervében – többek között – fontos pontként szerepel *„a tanárképző és tanítóképző intézetek szabadművelődési tantervének, tanmenetének és tankönyvének előkészítése". A Szabad Művelődési Tudományos Intézet* azonban, amely tulajdonképpen a VKM keretei között működött, és amelynek, mint neve is mutatja, tudományosan kellett volna foglalkoznia a szabadművelődés kérdéseivel csak igen rövid ideig állt fenn. Működését a 4704/1946. VKM sz. rendelet[93] szüntette be.

Feladatát és vagyonát szabadművelődés elméleti megalapozásának céljával, a VKM-miniszter 3981/1946. számú rendeletével életre hívott intézmény, a *Magyar Népi Művelődési Intézet* (MNMI) vette át.[94] A rendelet megfogalmazása szerint:

„1. § (1) A magyar nép, elsősorban a *tanyák és községek* földműves népe művelődésének előmozdítására a vallás- és közoktatásügyi miniszter Budapest székhellyel intézetet létesít.

2. § (1) Az intézet feladata:

a) előkészítő tanfolyamokat szervez az egyes iskolafajokban való továbbtanulás lehetővé tételére, mind az iskolás korúak, mind a felnőtt korúak számára,

b) biztosítja a földműves nép gyermekei számára az iskolai tanulmányok folytatását a tanulók elhelyezkedésével, anyagi támogatásával és tanulmányi előrehaladásának állandó segítségével, avégett népi tanulóotthonok, ellátó és gondozó szervek létesítéséről és fenntartásáról gondoskodik,

c) szabad kezdeményezésből tesz javaslatokat, indít mozgalmakat és létesít intézményeket az Intézet céljainak megvalósítása érdekében. Gondoskodik a célokat szolgáló intézkedések, tervek megvalósításáról, illetőleg támogatja más intézmények, szervek ilyen célú intézkedéseinek végrehajtását...

3. § Az intézet szervei: elnök, elnöki tanács, szakértői tanács, ügyvezető igazgató, titkár – és igazgatási személyzet.

7. § Az MNMI a v. k. miniszter közvetlen felügyelete alatt álló jogi személy."

Az intézet elnöke *Illyés Gyula* (1902–1983), igazgatója *Harsányi István* lett. *Keresztury Dezső* miniszter úgy látta – írja *Harsányi István*[95] –, hogy a „nagypolitika" figyelme egyre inkább a városokra, az ipari munkásokra koncentrálódott, a színvonalas iskolák és a dolgozók iskolái szintén a városlakóknak kedveztek. A falusi parasztság ezeknek az intézményeknek az előnyeiből lényegileg kiszorult.

A *Magyar Népi Művelődési Intézet* viszont valamivel több, mint két évig tartó fennállása alatt a *népi írók körében kialakult ideológia és kultúrpolitika képviselőjeként vett részt a koalíciós időszak kulturális mozgalmaiban és küzdelmeiben.* Különösen jelentős szerepet töltött be a *parasztdolgozók iskoláinak* a szervezésében a *tájtanítóképző intézetek* életre hívásában, és nagy fontosságot tulajdonított a *népfőiskolai* tanfolyamoknak[96], valamint a népfőiskoláknak.

A nehéz körülmények és igen gyakran anyagi háttér nélkül dolgozó intézet ellen már 1947 végétől megindultak a támadások, majd *Ortutay Gyula* miniszter a 12490/1948. VKM számú rendelettel megszüntette az intézetet.

Ugyancsak a szabadművelődés elméleti és tudományos megalapozása érdekében alakult meg a *Népművelők Tudományos Társasága.* Mint az elnevezés mutatja, a szervezet azokat az értelmiségieket, pedagógusokat fogta össze, akik fontosnak tartották a munkavégzés elméleti megalapozottságát. A társaság szorgalmazta például a falusi népkönyvtárak korszerű történelmi, szociológiai, világnézeti, szépirodalmi és mezőgazdasági témájú könyvekkel való ellátását. Központi feladatuknak tekintették a falukutatók és a népi írók munkáihoz történő hozzáférhetés biztosítását.[97]

Az *Országos Szabad Művelődési Tanács* lapja, az *Új Szántás*, amelynek első száma 1947 januárjában az utolsó pedig 1948 októberében jelent meg, s amelynek főszerkesztője *Karácsony Sándor*, felelős szerkesztője *Victor János* volt, irodalmi, művészeti és közművelődési jellege mellett, a szerkesztők szándéka szerint, közzétett tanulmányaival és írásaival a kultúrvezetők szakmai képzését is kívánta szolgálni.

A szabadművelődés szakemberképzésre gyakorolt hatása ellentmondásokat hordozott. Az elgondolások szerint az alap: a művelődés igénye és vágya, az alulról felfelé törekvő erő minden közösségben, amely szerves, organikus fejlődés útján jön létre, a különféle közösségek igényét pedig az értelmiségnek kell kielégítenie. A művelődési szükségletek azonban nem vagy korántsem jelentkeztek oly mértékben és intenzitással, mint azt a szabadművelődés teoretikusai remélték. *Karácsony Sándor* ezt azzal magyarázza, hogy a két világháború közötti iskolán kívüli népművelés leszoktatta az embereket az aktivitásról. Sőt áttételesen *elmarasztalja a tanítókat, tanárokat is, mert azok – szerinte – mindenáron művelni akarnak, és ez visszafogja az igények felszínre kerülését.*

A szakemberképzés szempontjából további ellentmondást okozott, hogy a szabadművelődés legalább annyira az értelmiség erkölcsi kötelességének tekintette a nép művelődési szükségleteinek kielégítését, mint a kiegyezést követő időszakban meghirdetett népnevelés vagy a két világháború közti iskolán kívüli népművelés. A *szabadművelődés időszakában* szervezett kultúrvezetői szaktanfolyamokon a tanítókon és a tanárokon kívül orvosok, mérnökök és köztisztviselők vettek részt, ugyanúgy, mint a második világháborút megelőző évtizedekben.

A tendencia, hogy egy *új foglalkozási ágazat* kezd kialakulni, amely szakmai tudást kíván meg, *továbbra sem nyer oly mértékben polgárjogot az oktatási rendszerben, mint kívánatos lenne.* Sőt megállapíthatjuk: a számos kultúrvezetői tanfolyam ellenére „egy helyben topogtak", hiszen az volt az alapelv, hogy aki értelmiségi, az már eleve népművelő vagy kultúros, ezért elégséges aktuális információkkal és szakmai tudnivalókkal ellátni. A szabadművelődés szerint a kulturális értékek közvetítését és az értékek feldolgozásának a segítését az társadalmasítja, ha azt az értelmiség egésze, és nem annak egy professzionalizált rétege végzi.

A szabadművelődés eszméjével szemben már kialakulásától komoly, különféle indíttatású ellenállás mutatkozik. A *Magyar Radikális Párt Haladás* című hetilapjának számában, *Kultúrbotrány* címmel cikk jelenik meg, amely éles hangon bírálja a minisztériumot és a *Magyar Népi Művelődési Intézet* munkáját. Az írásra *Illyés Gyula* válaszol a *Szabad Szó* 1946. augusztus 15-i számában *Kultúrbotrány?* című cikkével. „Pusztán ízelítőül említem meg – írja *Illyés* –, hogy a *Haladás*nak az Intézetre vonatkozó állításai és gyanúsításai közül, amelyek *az Intézetet nyílvánvaló szándékkal a reakció, a fasizmus és a zsidóellenesség hírébe akarják keverni,* egyetlen egy sem igaz, még a szapora szófűzés véletlenségéből sem. Pusztán példaképpen nevezem tehát – ízlésem ellenére s merőben a hivatalos igazságszolgáltatás idebocsátása érdekében – a *Haladás*nak az Intézetre vonatkozó minden állítását hitvány hazugságnak."

A *Révfülöpön*[98] 1948. május 31-től június 12-ig zajló *Országos Szabadművelődési Konferencia* azután alapjaiban rengette meg a szabadművelődést. A szabadság égisze alatt – hangzott a vád – intézményesülhettek a reakciós és demokráciaellenes erők. Nem nyert felismerést az, hogy a népművelés és a szabadművelődés között nem csupán módszerbeli, hanem politikai különbségek is vannak. Ebből fakadóan a szabadművelődés teret adott a múlt ideológiájának, és a költségeket az állam fizeti meg. Nincs szó a szabad társadalom öntevékenységéről, mert az csak az osztályharc megvívása és a demokratikus erők győzelme után bontakozhat ki. A szabadművelődés liberalizmusa nem állít gátakat a hitvány és selejtes kultúrának, a giccs terjedésének. Nem fogadható el az a romantikus kultúraszemlélet, mely szerint az igazi érték csak a népi kultúra, a folklór lehet. A szabadművelődésben dolgozók munkája nem korlátozódhat a rendezvények szervezésére, az adminisztráció és az anyagiak biztosítására. A szabadművelődésnek helyes történelem- és társadalomszemléletre kell nevelnie, szükséges felmutatnia, hogy a művelődés milyen szoros kapcsolatban áll a politikai és a gazdasági feladatokkal. Nem csak ismertetnie, hanem terjesztenie is kell a *Szovjetunió* és a szocialista országok kultúráját, a *marxista világszemlélet* – hangzik el a konferencián.

Kritika éri a szakembergárdát is. Aki alkalmas akar lenni a művelődési munka megszervezésére és vezetésére, annak három fontos feltételnek kell megfelelnie: gondolkodjon demokratikusan, rendelkezzen korszerű műveltséggel és legyen jó szervező. Ezt az elvet – szól a bírálat – nem vitte következetesen végig a szabadművelődést irányító tanács, és a VKM ügyosztályán is jelentkeztek az ideológiai problémák. *Kívánatos, hogy a szabadművelődés azon munkásait, akik nem felelnek meg az említett három feltételnek, leváltsák.* A demokrácia már rendelkezik új *káderekkel,* akikkel a szabadművelődés szervezete felfrissíthető.

A tanácskozást *Ortutay Gyula* miniszter is meglátogatta, aki hangsúlyozta a Duna-völgyi népek együttműködését, és fontosnak tartotta *közösségek* – olvasókörök, színjátszó csoportok, ének- és zenekarok – szervezését.

A szabadművelődési tevékenységeket a konferencia után és 1949-ben egyre nagyobb bizonytalanság jellemezte. *Folyamatos volt az átszervezés és a szakemberek káderekre történő cseréje.*[99] Kádernek azt a személyt tartották, aki kommunistaként megbízható személynek minősült. Az *Országos Szabad Művelődési Tanács* keretében *Tárcaközi Bizottság* alakult a Honvédelmi, a Népjóléti, az Iparügyi, a Földművelésügyi, a Kereskedelmi és a Szövetkezetügyi Minisztérium, valamint a VKM képviselőiből. *A cél a szellemi tervgazdálkodás.*

Még nyílik arra lehetőség, hogy új típusú felnőttoktatási formák bontakozzanak ki, például mint a *Szabad Föld Téli Esték* vagy a *Szabad Föld Tavaszi Vasárnapok* programja, az *„élesedő osztályharc"* jegyében azonban egyre erőteljesebb támadások érik a szabadművelődést. 1948 őszén számos – a *Parasztpárt* és a *Kisgazdapárt* tagságát összefogó – civil szervezetet, kört és egyesületet oszlatnak fel. A következő évben a politikai körülmények hatására egyre több polgári és paraszti közösség lehetetlenül el és oszlatja fel önmagát. Végül az 1949-ben megjelenő belügyminiszteri rendelet felszámolja a még meglévő olvasóköröket, gazdaköröket és az egyesületek jelentős részét.

A kultúrpropagandista káder az 1950-es években

A fordulat évenként számon tartott 1948 után, majd az 1949. májusi választásokat követően *alapjaiban omlott össze az a koronként különböző dinamikával rendelkező, más és más irányultságokkal bíró, de mindig plurális szerkezetű, mindinkább sokszínűvé vált felnőttoktatás és művelődési élet, amely a kiegyezés óta jellemezte Magyarország kulturális valóságát.*

A hatalmat megragadó kommunista párt (*Magyar Dolgozók Pártja – MDP*), amely egyeduralomra tett szert, meghirdette a *kulturális forradalmat*, azt hangoztatva, hogy közkinccsé kell tenni a kultúrát, s ennek érdekében széles körben szükséges terjeszteni. A szépen hangzó elv azonban nem a kulturális értékek széles körű terjesztését foglalta magába, hanem csak a szovjet mintájú szocialista kultúra meghonosítását jelentette.

Révai József (1898–1959) aki 1949. VI. 11 és 1953. VII. 4. között volt *népművelési miniszter*, az MDP II. kongresszusán tartott beszédében a következőket mondta. „A szocializmus győzelmes felépítése lehetetlen a kultúrforradalom feladatainak megoldása nélkül. *Mit jelent a kultúrforradalom?* Jelenti azt, hogy tanulatlan munkások százezreiből kell szakmunkásokat nevelnünk, jelent tíz- meg tízezer új, magasan kvalifikált szakembert. Jelenti azt, hogy emelnünk kell dolgozóink általános műveltségét, hogy állami, gazdasági, pártfunkcionáriusaink tíz- és százezreinek kulturális és politikai látókörét kell kitágítanunk. Jelenti azt, hogy dolgozó népünk millióiban kell kifejlesztenünk és tudatosítanunk a munkához, az államhoz, a hazához való új viszonyt, hogy valóban gazdának érezzék magukat az országban. Jelenti azt, hogy ki kell fejlesztenünk és meg kell szilárdítanunk az új, szocialista erkölcsöt, hogy állandó, szívós és rendszeres harcot kell vívnunk az emberek öntudatában, erkölcseiben, szokásaiban meglévő kapitalista ideológiával és maradványaival, a kispolgári önzés, a közérdek iránti közömbösség szellemével. Jelenti azt, hogy *népünk szocialista átnevelésének* szolgálatába kell állítanunk minden eszközt: az iskolát, az agitációt és a propagandát, a művészetet, a filmet, az irodalmat, a tömegek kulturális mozgalmának minden formáját. A kultúrforradalom nem szakképzés csupán, hanem mindez együttvéve.

A proletárdiktatúra lényeges funkcióihoz tartozik a kultúrforradalom végrehajtása. *Sztálin* elvtárs tanít rá, hogy a proletárdiktatúra feladatai közül a szocializmus teljes győzelméig terjedő időszakban a homloktérbe lépő feladatok közé tartozik: a »kultúrforradalom szervezése«, »az állami szervek kulturális nevelőmunkája«."[100]

Révai kulturális forradalmat szorgalmazott, s ezen azt értette, hogy rövid idő alatt át kell építeni az egész népművelést, hozzáférhetővé szükséges tenni a széles néptömegek számára a kultúra legmagasabb rendű szocialista vívmányait. Ezzel – szerinte – létrejönnek a szükséges feltételek ahhoz, hogy kinevelődjön a szocialista értelmiség és létrejöjjön az új, a szocialista kultúra.

A kultúrforradalom irányítása az MDP jogkörébe tartozott[101], *a szervezőmunka az állami szervekre* – az 1950-ben létrehozott községi, városi és megyei tanácsokra –, a *tömegszervezetekre*[102] *és a kultúrotthonokra*[103] *hárult.*

A szabadművelődés időszakában is gyakorta használt elnevezések: *kultúros, kultúrmunka, kulturális vezető – általánossá váltak.* A tanácsok által irányított művelődési tevékenységek és felnőttoktatási formák a *népművelés* elnevezést kapták, jelezve, hogy ez a korszak nem vállal közösséget a szabadművelődés liberális és bizonyos fokig nacionalistának mondott irányzatával.[104]

Feltételezhetjük, hogy a fogalomváltás oka abban a felülről irányított *átnevelő tevékenységben* is keresendő, amelyről *Révai József* beszélt. Ez magyarázhatja, hogy az 1950-es évek első felében oly gyakorta használták a *népnevelő* kifejezést, de nem az *Eötvös*-féle értelemben: ekkor a népnevelői munka *propaganda- és agitációs* tevékenység végzését is jelentette. „Pártunk nem érhette volna el nagy sikereit *népnevelőink* tíz- meg százezreinek odaadó, lelkes munkája nélkül. Nagyban és egészében elértük, hogy népnevelőink figyelmét elsősorban a termelés kérdéseire irányítottuk. Elértük azt, hogy a párt népnevelői köré széles pártonkívüli népnevelőgárdát tömörítettünk, amely hatalmas segítséget jelent pártunk és a dol-

gozó nép közötti kapcsolatok további megszilárdításánál" – említette *Révai József* az MDP II. kongresszusán tartott, már idézett beszédében.[105]

Megfogalmazódott a népművelővel szemben támasztott elvárás. Eszerint: *a népművelő a szocialista kultúra értékeit terjesztő szakemberként végezze feladatait, legyen* – mint felnőttoktató – *a nép átnevelője, továbbá a kultúrát és a művelődést ideológiai és politikai kérdésként kezelje, s ennek jegyében folytasson propaganda- és agitációs tevékenységet a kommunista párt osztályharcos politikája mellett.*

A népművelők túlnyomó többsége most is a tanítók és a tanárok közül került ki.[106] A kommunista párt az idősebbekre, akik a két világháború között, majd a szabadművelődés időszakában vettek részt a nép művelődésének segítésében, a felnőttek oktatásában, általában nem nagyon épített, az egyházi iskolákban tanítókkal, tanárokkal, kántortanítókkal szemben pedig kifejezetten bizalmatlan volt.

A Népművelési Minisztérium 1951. április 19–20-án *országos értekezletet* tartott. Az értekezleten felszólalt *Révai József* népművelési miniszter is. Többek között foglalkozott a *káderkérdéssel*. Elmarasztalta a tárcát, a tömegszervezeteket, a tanácsokat egyaránt, mert nem fordítottak kellő figyelmet a kulturális káderek képzésére. „És még valamit, elvtársak – mondta. A kulturális munka szervezői és vezetői közé az eddiginél sokkal *bátrabban be kell vonnunk* a hazánkhoz hű, a *népi demokráciával együttműködő, az új világot szerető és a szocialista építésnek segítő tanítókat, pedagógusokat*. Természetesen ez nem jelenti, hogy szemet hunyjunk esetleg előforduló reakciós jelenségekkel szemben. De általában azt ajánlanám a népművelés munkásainak és különösen azoknak, akik állami területen ezt a munkát szervezik: *dolgozzanak bátrabban a pedagógusokkal...*

A *Tolna megyei* alosztályvezető felvetette itt azt, hogy amióta megmondtuk: *ne használják állatösszeírási statisztikák elkészítésére vagy répaegyelésre a pedagógusokat, hanem hagyják őket tanítani, azóta Tolna megyében 23 tanító jelentette ki: őt a kultúrmunkára se használják.* Ezt mi nem mondtuk... De ha valamit végezhetnek a szűk értelemben vett iskolai munkán kívül, akkor az legelsősorban a kultúrmunka. A múltban is csinálták ezt, de akkor nem a dolgozó nép, hanem az uralkodó osztályok javára."[107]

Révai felszólalása nem azt jelentette, hogy hirtelen megnőtt a bizalma a pedagógusok iránt. Inkább arról volt szó, hogy a kommunista párt nem rendelkezett annyi káderrel, amennyire szüksége lett volna, de nem nélkülözhette azt a szakmai tudást (és népközelséget) sem, amivel a tanítók rendelkeztek. A kulturális forradalomba bevont pedagógusok egyúttal ellenőrizhetőkké is váltak.

Révainak azonban új generációra volt szüksége, olyan fiatalokra, akik a népi demokráciában maradéktalanul hittek, a kommunista párt vezető erejében megbíztak. Sok fiatal tanító, az elvárásoknak megfelelően – mint a 19. század második felétől oly gyakran –, be is tölti a „lámpás" szerepét, és messianisztikus[108] küldetéstudattal végzi a munkáját, csak most „szocialista" jelzővel és „kultúrforradalmi hevülettel".

Ideológiai felkészítésük tanfolyamok, többnyire *szemináriumok* keretében – különféle *brosúrák* segítségével – kerül sor.

Mégis egyre sürgetőbben fogalmazódik meg, hogy *szükséges intézményes keretek* között *népművelőket képezni*. A kulturális forradalom, valamint a népművelés egyedüli alapintézményeként deklarált kultúrházak számszerű gyarapodása egyre több szakembert igényelt.

Létrehozzák a *Móricz Zsigmond Népművelési Iskolát*. Mellette öthónapos, kéthónapos és négyhetes, tanfolyami jellegű szakemberképzés is folyik. A *Népművelési Minisztérium Móricz Zsigmond* nevét viselő, tíz hónapos *Népművelési Iskolája* 1951. október 1-jén nyílt meg, és a felsőfokú kulturális káderképzés első intézménye volt. A *Budapesten*, a *szabadság-hegyi Alkony úton* működő intézmény három éven keresztül képezte a szakembereket nappali és levelező tagozaton.

Erdős András írja a *Népművelés* 1982. évi 1. számában: a megnyitón *Révai József* népművelési miniszter egyebek között hangsúlyozta, hogy „mi a régi haladó, a néphez hű értelmiséggel együtt akarunk dolgozni – de ez nem elég. Új népi intelligenciára van szükség, plusz a dolgozók kulturális színvonalának olyan emelésére, hogy a különbség fizikai és szellemi munka között fokról fokra elmosódjék... A tömegszervezetekben hatalmas kulturális munka indult meg, melyet vezetni, irányítani kellett. Irányítani kellett a zenei, irodalmi, színészi stb. tömegmozgalmat! Voltak tömegesen olyan párt- és állami funkcionáriusok, akik értettek különféle szervezési munkákhoz, állami feladatok megoldásához – de a kultúra kérdéseihez nem... Szakszervezeti kultúrfelelősök, népművelési osztályvezetők, munkásból lett újságírók: értettek – úgy-ahogy – a marxizmus–leninizmushoz. De az irodalomhoz nem... Ez lehetetlen így tovább!... *Az iskola feladata politikailag fejlett, általános műveltséggel rendelkező vezető kultúrkáderek képzése."*

A *szakképzés három fő területet ölelt fel:* a marxizmus–leninizmust, az irodalmattörténelmet együtt – és a művészeti ismereteket.

A minisztérium többször is értékelte az intézményben folyó oktatómunkát és az eredményességet. Az 1952. szeptemberi elemzés ugyan jónak ítélte az iskola tevékenységét, de szóvá tette, hogy felbukkantak „megalkuvó nézetek" és „hamis illúziók", sőt „pacifista gondolatok" is. Az oktatók és a hallgatók „ébersége helyenként gyöngeségre mutat", ezért az iskolát 1953-ban megszüntette a tárca.

Az 1950-es években létrejön egy másik népművelőket képző intézménytípus is. A *Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának* 2064/9/1952. számú határozata *népművelési gimnáziumok* létrehozásáról intézkedik.[109] A képzés azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ezért 1954 nyarán valamennyi népművelési gimnáziumot felszámolták.

A szakképzés ezzel megszűnik, s 1955 szeptemberétől a gyakorlatban dolgozó népművelők továbbképzésére korlátozódik a felkészítés.

Az 1955/56-os tanévben a *tanítóképzőkben népművelési szakosztályokat szerveztek.* A cél olyan általános *népművelési vezetők képzése, „akik a szakosztályokban szerzik meg az alapelemeket mind a gyakorlati jártasság, mind az elméleti ismeretek terén. Szemünk előtt a kultúrotthon-igazgatóval szemben támasztott követelmények alapjainak lerakása áll, aki egy falu vagy üzem életében az egész népművelési munkát irányítja"* – olvasható az 1956-ban kiadott 95 oldalas *Útmutató*ban, amely tekinthető a népművelőképzés első kimunkált tantervének, képzési programjának, de a képzők számára készített elméleti, szervezeti és metodikai ismerettárnak is. Érdemes részleteiben is szólni róla.

Az *Útmutató*[110] – mint központi előírás – részletesen taglalja a *népművelési szakosztályok létesítésének szükségességét.* Többek között az alábbiakat tartalmazza: „A népművelési munka ágai gyors ütemben alakultak ki. Szervezetei, rendszere, speciális igazgatási, szervezési feladatai egyre több ismeretet feltételeznek... Az évek teltével szüntelenül nőtt a népművelési irány, amivel a fiatal tanítóink már működésük első napjaiban is találkoztak. Tőlük maga az élet, falujuk, városuk, tanyáik népe követelte meg a művelődési mozgalmakban, közelebbről a népművelésben való részvételt. De ez a követelés feléjük a párt, az állami és az egyes tömegszervezetek részéről is igen sokszor elhangzott."[111]

Az iskola és a közvetlen környezete kapcsolatáról a következő olvasható: „A népművelési szakosztályok létrejötte... az iskolai kulturális munkát olyan vizsgálatnak veti alá, hogy abból mit és hogyan lehet megvalósítani a népművelési tevékenység során."

Az *Útmutató* foglalkozik a *művelődés önkéntes jellegével is*, amely ebben az esetben a szakképzésben való *önkéntes* részvételt jelenti. Az „önkéntes részvétel a képzés adott időkeretei, a tanítójelöltek egyéb elfoglaltságainak meglehetősen zsúfolt körülményei között, jelenleg az egyetlen járható út céljaink eléréséhez. Az önkéntességgel szemben két érvet hallottunk... Az egyik érv szerint az önkéntesség nem egyeztethető össze ezzel a meggondolással, hogy népművelési ismeretekre valamennyi tanítójelöltnek szüksége lesz... a másik érv az..., hogy az önkéntesség alapján éppen a szerényebb, csendesebb, a nehezebben jelentkező hallgatók maradnak le, s ezért megfelelőbb a kötelező jellegű tantárgyi forma..."[112]

Az *Útmutató* kitér a szakosztályvezetők feladataira is. Első helyen szerepel a *„politikai előkészítés"* fontossága, amit a munkaterv és a *költségvetés* elkészítése követ, majd a *szakosztályi foglalkozások* folyamatosságának a biztosítása, melyre *kéthetenként két óra* áll rendelkezésre, és kívánatos, hogy „külső előadók is" tartsanak foglalkozásokat. Szükséges a tapasztalatokat összegyűjteni, mert ezek az „iskola elvégzése utáni népművelő munkához hasznos" segítséget nyújtanak. Végül *záró foglalkozásokat* kell szervezni a II–III. osztályban a vizsgák után és a IV. osztályban az érettségit követően, melyet *„Látogatási bizonyítvány"*-ok kiosztása kövessen. A záró foglalkozás ne legyen vizsga jellegű..."

A szakosztályvezetők feladatai között szerepel még a *kádermunka végzése*, amely két részből áll: egyrészt meg kell tanítani a szakosztály tagjait a *felnőttekkel való foglalkozás* alapvető módszereire, figyelemmel kell kísérni egyéni fejlődésüket, *„mivel céljainkat különböző adottságokkal, érdeklődéssel, képességekkel rendelkező tanítójelöltek körében kell megvalósítani"*. Fontos feladata még a szakosztályvezetőnek, hogy *szünidei gyakorlati munkákat* szervezzen a tanítójelöltek számára, akik a végzett munkáról a szakosztály-foglalkozásokon beszámolnak majd.

Érdemes áttekinteni az *Útmutató* azon részét is, amely *a foglalkozások anyagát* tartalmazza. Alapvetően az ismeretanyag körvonalai rajzolódnak ki.

a) A *kulturális politika marxista alapelveinek* lényege és szerepe a népművelésben;

b) A *könyvtármunkával* kapcsolatos ismeretek;

c) Az *ismeretterjesztés* kérdései;

d) A *művészeti tömegmozgalom;*

e) *A népművelési vezető számára szükséges igazgatási, általános szervezési, gazdálkodási ismeretek.*

A *Karsai Károly* készítette *Útmutató* első része a továbbiakban kitér a népművelés politikai jellegére, a foglalkozások főbb formáira (vita, előadás, találkozó, tanulmányút, tapasztalatcsere, gyakorlat, verseny stb.).

Az *Útmutató* második részét *Novák József* (1910–1986) írta, aki bemutatja a *dombóvári Apáczai Csere János Tanítóképző* népművelési szakosztályainak munkáját. *Novák* felteszi és megválaszolja a kérdést, hogy miért a tanítóképzőkre bízták a népművelési gimnáziumot: „a tanítónak hivatása a nevelés, amely az iskolai munka mellett ki kell hogy terjedjen a felnőttek nevelésére is, különösen az értelmiség rétegéből senki sem áll annyira közel a tömegekhez, mint a tanító".[113]

A népművelés elméleti és tudományos megalapozása érdekében a *Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa* 9/1951/I. 6./ számú[114] rendeletével létrehozta a *Népművészeti Intézetet.* Az intézkedés a Szovjetunió *„Népi Alkotások Háza"* összszövetségi és tagköztársasági intézményének modelljét vette át.

Az intézmény feladatai:

1. A szakszervezetekben és a többi tömegszervezetben egyre szélesedő, a kultúrotthonokban kibontakozó kulturális tömegmozgalom művészeti irányításának elősegítése;

2. A szakszervezetek és egyéb tömegszervezetek kultúrműsor-kiadási tevékenységének támogatása s a kulturális tömegmozgalom művészeti szaklapjának szerkesztése;

3. A kultúrcsoportok bevonása a néprajzi gyűjtés munkájába, az összegyűjtött anyag eljuttatása a néprajzi tudományos munkával foglalkozó szervekhez, és gondoskodás arról, hogy a feldolgozott néprajzi anyag megfelelő formában visszakerüljön a kulturális tömegmozgalomhoz;

4. Az új népdal és az új tömegtáncok kialakításának előmozdítása;

5. A dolgozó nép soraiból származó tömegmozgalom művészeti vezetőinek továbbképzése;

6. A hivatásos művészek részvételének elősegítése a kulturális tömegmozgalom munkájában.

A *Népművészeti Intézet* alapvetően és elsősorban az öntevékenység és a népművészeti közösségek (kórusok, tánccsoportok, színjátszó együttesek stb.) segítését tartotta konkrét feladatának. *Széll Jenő* (1912–1994) az intézet igazgatója vallotta, hogy a „nemzeti, népi hagyományok a hazafias nevelés nélkülözhetetlen részei, nem lehet magyar ember az, aki nem ismeri a magyar nép múltjának nagy alkotásait, a magyar nép dalait és táncait". (Lásd a 115. jegyzetet.)

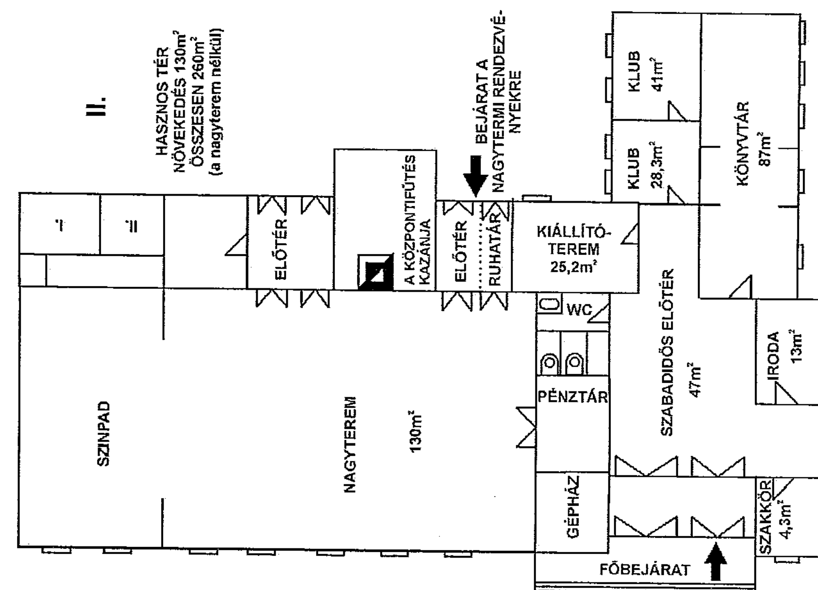
Amíg az előző korszakban működött *Magyar Népi Művelődési Intézet* a népi kultúra széles körű elterjesztését, népi oktatási intézmények és formák felkarolását tekintette lényegesnek, addig a *Népművészeti Intézet* a szűken értelmezett népművészet, népi, folklorisztikus hagyományok feltárását, megőrzését és közvetítését tűzte ki célul. Felvállalni kényszerült azokat a kultúragitációs módszereket is, melyek a *csasztuskákat*, a *vegyeskarosításokat*, az ipari munkásság centrumában „fellelhető" városi népművészetet voltak hivatva – központi előírások alapján – széleskörűen terjeszteni.

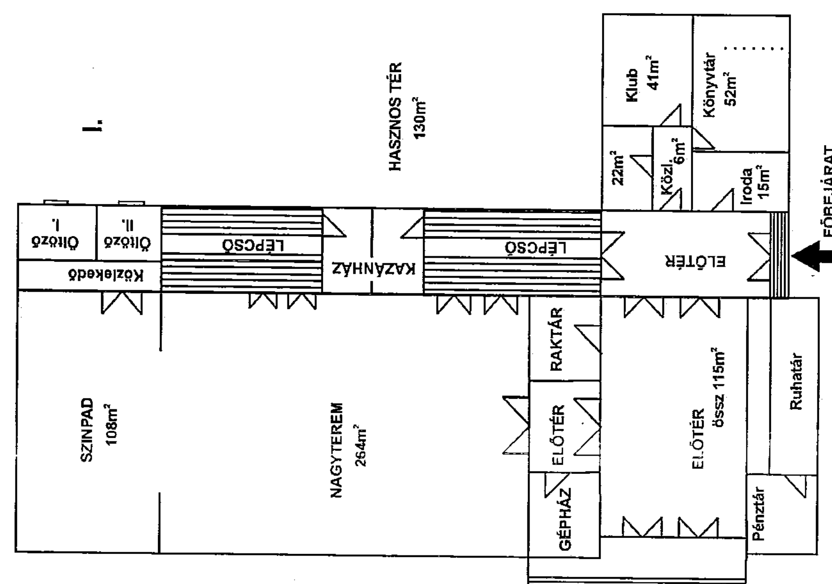
Az *Intézet* igazgatója a népművészeti értékek összegyűjtésében és továbbításában, de a kultúragitációs munka végzésében is a domináns szerepet – mint a 19. század második felétől mindig, most is – a tanítóknak szánta. *„A tanítóra hárul sok minden* – írja egyik tanulmányában *Széll Jenő* –, köztük az amatőr művészeti mozgalom vezetése, irányítása is. Tanítóink nagy szeretettel és buzgalommal veszik ki részüket ebből a munkából, hogy a *pedagógusképzés* és *-továbbképzés* tekintettel legyen a pedagógusoknak erre a szerepkörére is." [115]

A kulturális forradalom intézményesítése óhatatlanul maga után vonta, hogy a tanítók és a tanárok egyre képtelenebbekké váltak a hatalom részéről elvárt feladatok teljesítésére. Nem tudtak megfelelni annak, hogy az oktatásban és a népművelés különféle területein, a felnőttoktatás világában egyforma színvonalú munkát végezzenek.

A tanítóknak azonban nem csupán a többletmunka okozott gondot. *A kulturális forradalom kiteljesítése jórészt azokra a pedagógusokra hárult, akikkel szemben bizalmatlan volt a hatalom, akiknek egy részét elszigetelte a kultúrpolitika; akiktől az apparátus a tömegekbe felülről bevitt kultúra terjesztése érdekében, erőszakos szakmai magatartást követelt meg.*

Ismét megfogalmazódik annak az igénye, hogy a népművelői munkára státusokat szükséges létrehozni. A népművelés végképp foglalkozássá, szakmai ágazattá vált, teljes, egész embert igényel. Különösen sürgette ezt a *kultúrotthonok* – a kulturális forradalom bázisintézményeinek, „hídfőállásainak" – számszerű gyarapodása.

Az 1960-as években típustervek alapján számos kultúrotthon (kultúrház, művelődési otthon, művelődési ház) épült az országban. A „kulturális felvilágosító munkát szolgáló" intézmények legfontosabb eleme a nagyterem. Itt az 1950-ben átadott és 1981-ben felújított (részben átalakított) nyírábrányi kultúrotthon alaprajzát látjuk.

A kommunista párt már 1947-ben, a hároméves terv javaslatában kiemelkedő szerepet szánt a kultúrotthonoknak: „A vidéki kultúrházak központjai lesznek a vidék kultúréletének; a kulturális népi szövetkezetekkel karöltve közönséget fognak teremteni a művészet és a tudomány minden ága számára" – olvasható az anyagban.[116] Az MDP II. kongresszusán, 1951 februárjában, az ötéves terv módosítását ismertető *Gerő Ernő* (1898–1980) a kultúrotthonokra vonatkozóan a következőket mondta: „Az ötéves tervidőszak végére hazánkban kereken 2500 kultúrotthon fog működni, vagyis körülbelül ötszöröse annak, amivel 1950-ben rendelkeztünk. A 2500 kultúrotthonból, amely 1954-ben működni fog, 1850 jut a falura."[117] A hatalmat megragadó kommunista párt ekkor már a népművelés legfontosabb alapintézményeinek tekintette a kultúrotthonokat.

Korábban a különböző pártokhoz, felekezetekhez és társadalmi formákhoz sokféle és számos közösség (egyesület, egylet stb.) kötődött. Túlnyomó többségük saját épülettel, helyiséggel és felszereléssel rendelkezett. Megszűnésük és megszüntetésük után a kulturális forradalom égisze alatt szinte kizárólagosan a szakszervezetek s a társadalmi szervezetek által létrehozott közösségek alakulhattak meg, olyan kulturális csoportok működhettek, melyeknek teret és feltételeket a kultúrotthonokban kellett biztosítani. Vagyis amíg a korábbi időszakokban sokféle közösség számos intézménnyel rendelkezett, addig az 1950-es években egyetlen intézménynek – a kultúrháznak – kellett a meglévő összes közösséget befogadnia. Mindez azt vonta maga után, hogy többnyire azok a műkedvelő és más közösségek maradhattak meg, amelyek „megfértek a kultúrotthonok falai között".

A kultúrotthon-építő mozgalom központilag vezérelt és szorgalmazott kibontakoztatására nemcsak azért volt szüksége a korabeli kultúrpolitikának, hogy az intézmények segítségével egybegyűjtse a társadalom öntevékeny közösségeit, hanem *tömegkulturális tevékenységek megszervezése* miatt is. Alapvetően erre az intézménytípusra hárult, hogy az ország legtávolabbi településén is tartalmában szocialista, formájában realista és közérthető programok megszervezésével terjessze a szocialista kultúra sematikus világát, jelenítse meg a kollektivizmus eszméjét.

Érdemes áttekinteni a kultúrházakról készült statisztikai táblázatokat. Különösen beszédes a látogatók száma. A statisztika szerint az ország lakosságának több mint a fele megfordult ezekben az intézményekben 1949. november 1-je és 1950. március 1-je között.

A kultúrházak tevékenységének főbb adatai (1949. november 1. –1950. március 1.)[118]

Terület	Kultúrház	Ebből adatot szolgáltatott	Összes tudományos és kultúrelőadás száma	látogatók
Budapest	250	170	3092	630900
Városok	269	216	4636	858100
Községek	1448	1304	20632	3560700
Összesen:	2007	1690	28360	5049700
Az öt hónap adatai egy évre vetítve:			66000	12000000

Kultúrházzal rendelkező községek száma (1950. március 1.)[119]

Megye	Kultúrházak száma	Kultúrházzal rendelkező községek számban	az összes község %-ában
Baranya	116	103	30,4
Bács-Kiskun	76	42	42,9
Békés	75	38	55,9
Borsod A.-Z.	182	149	39,2
Csongrád	59	30	58,8
Fejér	73	5	51,9
Győr-Sopron	117	88	45,4
Hajdú-Bihar	53	38	47,5
Heves	91	61	50,4

Megye	Kultúrházak száma	Kultúrházzal rendelkező községek számban	az összes község %-ában
Komárom	48	34	44,7
Nógrád	72	59	42,4
Pest	175	119	64,0
Somogy	113	90	34,6
Szabolcs-Szatmár	112	98	41,7
Szolnok	61	40	58,8
Tolna	74	62	57,4
Vas	71	66	26,3
Veszprém	138	120	44,9
Zala	49	43	16,2
Összesen:	1757	1335	40,5
Budapest	250	-	-
Együtt	2007	1335	40,5

Kultúrházak építésének, újjáépítésének ideje (1950)[120]

Terület	A	B	C	D
Budapest	250	159	91	55
Városok	269	227	42	56
Községek	1488	1266	202	294
Összesen:	2007	1672	335	405
Százalékban				
Budapest	100,0	63,6	36,4	34,6
Városok	100,0	84,4	15,6	24,7
Községek	100,0	86,4	13,6	22,9
Összesen:	100,0	83,3	16,7	24,2

Ebből:
A = Kultúrházak száma
B = 1945 előtt épült
C = 1945 után épült
D = 1945 előtt épültből újjáépített

A *Népművelési Minisztérium* iskolájában 1952. április 13-án arról esett szó – többek között –, hogy „a legfőbb feladat a kultúrotthon-mozgalom fejlesztése... Önmagáért beszél, ha az azóta eltelt tíz hónappal elosztjuk a 850 kultúrotthon számát. Kiderül, hogy a határozat megjelenésétől eltelt időben havonta 85 kultúrotthon alakult az országban, tehát naponta majdnem 3 kultúrotthon jött létre..."[121] Azzal persze nem számoltak, hogy gazdakörök, népházak, egyletek, olvasókörök, munkásotthonok, valamiféle termek, sőt „kultúrházak" sok helyen korábban is léteztek; ezek kisebb tatarozás utáni átkeresztelése kultúrotthonná nyilvánvalóan nem jelentett sem mennyiségi, sem minőségi fejlesztést.

A kultúrotthon-hálózat[122] létrehozása, a népművelés intézményesítése sürgetően vetette fel a függetlenített népművelő alkalmazásának az igényét. *Bíró Vera*, a minisztérium kultúrotthon-osztályának vezetője 1951-ben erőteljesen szorgalmazza függetlenített népművelők alkalmazását, ugyanakkor kifogásolja, hogy „sok helyütt nem élnek a státus biztosította lehetőségekkel, a függetlenített és félig függetlenített kultúrotthon-igazgatók beállítása terén". Megoldásként javasolja, hogy a *folyamatosan kiképzett mozigépészek legyenek kultúrotthon- igazgatók.*[123]

Darvas József (1912–1973) népművelési miniszter (1953. VII. 4.–1956. X. 24.) 1953-ban írt cikkében, amelyben foglalkozott a káderképzéssel is, már azt teszi szóvá, hogy „még mindig megvan annak a múltbéli, helytelen gyakorlatnak a maradványa, hogy *ha valaki már minden területről kikopott, pártbizottságaink és tanácsaink beállították a népművelés valamelyik területére*. Mi ez, ha nem a népművelési munka, a kulturális tömegmunka nagyfokú lebecsülése?... *Megdöbbentően nagyarányú a káderek fluktuációja is.*"[124]

A szakmai munka végzése terén számos és gyakorta súlyos probléma jelentkezik az 1950-es évek első felében. Továbbra is fontos szerep hárul a tanítókra és a tanárokra (a pedagógusokra) a népművelés területein, miközben sokukkal szemben nagy a bizalmatlanság. *A kommunista párt arra törekszik, hogy „a múlt hagyományait, értékeit sok tekintetben még őrző" iskolarendszerről leválassza a népművelést,*

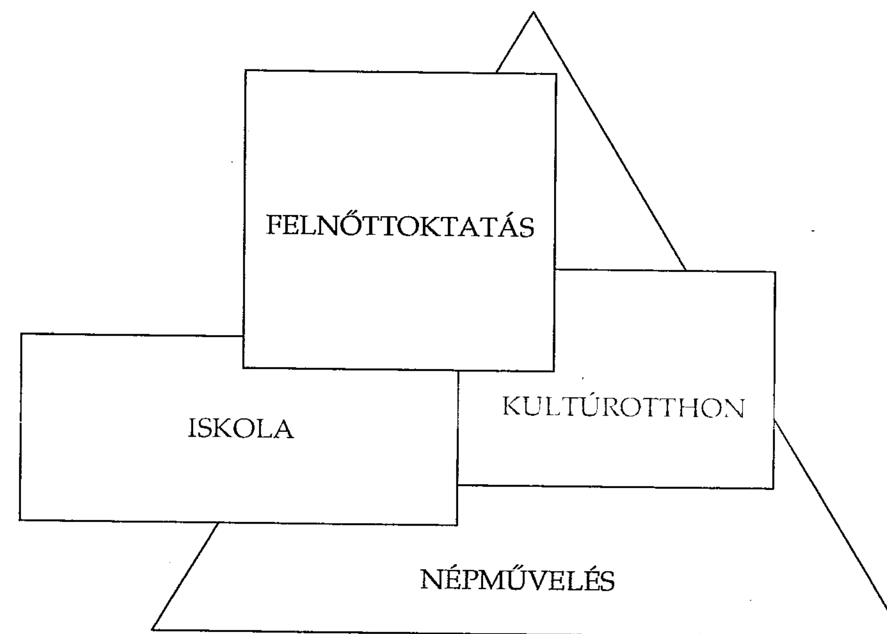
s erre a legjobbnak ígérkező megoldás a kultúrotthonok létrehozása. A hatalmas iramban gyarapított intézmények működtetéséhez viszont álláshelyek megteremtésére van szükség. A kultúrotthon-vezetők egy része továbbra is a tanítók és a tanárok közül kerül ki, sokan azonban a hatalom káderei, akik valamely rövidebb-hosszabb tanfolyam (szeminárium) keretében sajátítják el azokat a szakmai fogásokat, amelyek elsősorban a szocialista kultúra és világnézet propagálását, minél hatékonyabb terjesztését vannak hivatva szolgálni.

Az álláshelyek betöltéséhez elvárható képzettségről – most először a kiegyezés óta – kormányzati rendelkezés jelent meg. A népművelési miniszter (1954. Np. M. 11-1-132. sz.) utasítása intézkedik az egyes népművelési munkakörök ellátásához szükséges[125] képesítésről. Jóllehet a rendelkezés formális és alapvetően *pedagógusvégzettséghez köti a kinevezést*, mégis fontos lépésnek tartható a népművelés szakmai és foglalkozásbeli elismertsége terén.

Egyre erőteljesebben fogalmazódnak meg azonban olyan *alapkérdések*, mint-hogy *mit jelent a népművelő szakmaisága*: az a jó népművelő, aki a sztálini nézeteket, a szovjet mintát, a magyar kommunista pártot és programját népszerűsíti, legyen szó akár ismeretterjesztésről, akár analfabéta-tanfolyamról?

A kérdésekre adott hivatalos válaszok egyesekben fokozzák a messianisztikus küldetéstudatot és forradalmi hevületet ébresztenek, másokat, s ezek száma egyre nagyobb lesz, elbizonytalanítanak, meghasonlásra késztetnek és kiábrándítanak a népművelésből, vagy úgy érzik, hogy alkalmatlanok erre a munkára.

Teljesen új modell alakult ki az 1950-es évek első felében.

Az iskolára és a tanítókra, valamint a tanárokra alapvetően a felnőttek iskolapótló foglalkozásainak tartása és az ismeretterjesztés hárult, a kultúrotthonok pedig elsősorban az öntevékenységek, a népművészeti (és művészeti), amatőr tevékenységek számára biztosítottak kereteket és lehetőségeket.[126] A felnőtt analfabéták számára szervezett tanfolyamok mellett *„az ismeretterjesztés, bárhogyan nevezték is, elsősorban politikai és termelési propaganda volt, a művészeti munka pedig egyet jelentett a folklór hagyományainak felélesztésével és terjesztésével...* Ez a fajta népművelés rendkívüli mértékben leszűkítette a kultúra körét, s emellett nem vette tekintetbe az egyes rétegek műveltségi fokát, érdeklődési körét, igényeit. Az irányítás centralizált és bürokratikus lett, s nem adott teret a helyi kezdeményezéseknek"[127] – írja *Köpeczi Béla* (1921–), aki 1982. IV. 25-től 1988. VI. 29-ig volt művelődési miniszter.

A *felnőttnevelés* legnagyobb terét azonban az ideológiai és politikai jellegű kurzusok, képzések, továbbképzések alkották, melyek részint az átnevelést szolgálták, részint az „új idők új kádereinek a kiképzését" célozták meg.

A népművelés szakmai-elméleti lapja ebben az időben a *Művelt Nép* és a *Népművelési Híradó* volt. A *Művelt Nép* 1947 júliusától 1948 májusáig, majd 1950 áprilisától 1956 októberéig jelent meg. A kultúrpolitikai folyóirat kiadója a *Dolgozók Kulturális Szövetsége Országos Központja;* felelős kiadója és szerkesztője *Fenyő Rózsi*, főszerkesztője, felelős szerkesztője *Fejér István*. 1947–1948-ban a lap havonta kétszer került az olvasókhoz. Célja a tömegkultúra népszerűsítése, terjesztése. 1950-ben negyedévenként kerül kiadásra, 1951-től havonta, 1954-től hetente. Kiadója a *Népművelési Minisztérium*. Felelős szerkesztője 1950-től *Erdei Sándor*, 1951-től szerkesztője, szerkesztőbizottsági elnöke *Darvas József.*

A *Népművelődési Híradó* 1948-ban jelenik meg, szerkesztője *Vészi János*.

A népművelés szakmai lapjaként jelenik meg 1954. januárjában a *Népművelési Minisztérium* és a *Szakszervezetek Országos Tanácsa* kiadványa, a *Népművelés*, főszerkesztője *Vészi János*.

A szakemberképzés monolit intézményesítése a magyar oktatási rendszerben

A népművelő mint kultúrházi szakember

Az 1953. évet a fordulat éve utáni elmozdulás évének lehet tekinteni. A kultúrotthonokban létezhető közösségek, kultúragitációs formák felszínre hozták, hogy a művelődés és a felnőttoktatás tágabb mozgásteret igényel.

A *Művelt Nép* 1953. augusztusi[128] számában *Mesterházi Lajos* (1916–1979) – többek között – arról értekezik, milyen sokan nehezményezik, hogy a könyvtármozgalom fejlesztése során népművelési apparátusunk a régi és sok forradalmi hagyományt őrző paraszti olvasóköröket adminisztratív úton megszüntette. *Mesterházi* kifogásolja, hogy a kultúrotthont és a könyvtárat különálló intézményként fejlesztették. Szóvá teszi azt is, hogy a kultúrotthon elnevezés magyartalan, célszerűbb lenne ezeket az intézményeket olvasóköröknek nevezni. Az íráshoz sokan szóltak hozzá. A lényeg azonban az, hogy *a népművelés differenciált intézményesítésének az igénye fogalmazódik meg itt, melynek első lépése az olvasókörök feltámasztása lehetne.*

Az MDP úgy reagált, hogy az olvasókörök szervezését – amit bizonyos mértékben a kultúrotthon-mozgalom elleni támadásnak tartott – a *Hazafias Népfront* (HNF) keretei közé utalta. A HNF 1954. október 23–24. között megrendezett I. kongresszusán az egyéb politikai tevékenységekkel kapcsolatos teendők mellett meg is említi az olvasókörök szervezését.[129] *Rákosi Mátyás* (1892–1971) leváltása után (1956. július 18–21.) a minisztertanács 1956. szeptember végén előterjesztés-tervezetet fogadott el a népkörök, olvasókörök gazdakörök állami felügyeletéről.[130] A hivatalos kultúrpolitika ezzel korántsem azt akarta üzenni, hogy „le a bürokratikus kultúrházzal – éljen a demokratizálást jelentő olvasókör", hanem azt, hogy állami ellenőrzés alatt jöhetnek csak létre másféle népművelési intézmények és szervezetek.

A kulturális forradalom otrombaságainak, a tudatformálás terén kifejtett erőszakosságoknak a megszüntetése és a kultúrotthonokban végzett munka színvonalának emelése érdekében *Nagy Imre* (1896–1958) kormánya (1953. VII. 4.–1955. IV. 18.) megpróbált lépéseket tenni. A *Népművelési Minisztérium Népművelési Főosztálya 1954-ben áttekinti az országban folyó népművelési munkát és a kultúrotthonok tevékenységét.* A számos kritikai, helyenként éles megjegyzésben *kitérnek a területen mutatkozó szakemberproblémára is.*

Az áttekintést tartalmazó feljegyzés szerint *1954-ben a népművelési intézményekbe jelentős számú pedagógust irányítottak át.* Összesen mintegy 437 új státust hoztak létre, elsősorban a megyékben és a járásokban. Ugyanakkor az átirányított pedagógusok fizetését nem rendezték. Közülük többen hosszabb-rövidebb ideig fizetés nélkül dolgoztak.

A feljegyzés szóvá teszi, hogy a *„járási és a megyei munka elvégzése még sok helyen van olyan emberek kezében, akik sem képzettségük, sem képességük miatt nem alkalmasak ezen munka végzésére".* Meg kell szüntetni – olvasható a dokumentumban – „azt a helytelen és a munka szempontjából káros gyakorlatot, mely szerint a népművelési státusokat sógorság-komaság elve alapján, hozzá nem értő, képzetlen emberekkel töltötték be". Ez utóbbit támasztja alá egy másik minisztériumi főosztály csoportvezetője által készített feljegyzés is, mely szerint a *Békés községi „kultúrház élén a rendőrkapitány felesége, egy jóakaratúnak sem mondható, műveletlen személy áll. Ezért Békésen a parasztok feléje sem néznek a kultúrháznak, és a legvadabb ellenzékiséggel ragaszkodnak a kultúrházon kívüli olvasókörükhöz.* Számtalan helyről lehetne példát felhozni arra, hogy a népművelés a bukott közigazgatási káderek, illetve sógor-komák elhelyezkedési vadászterülete."[131]

Az 1954 és 1956 közötti években mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy az államosított kulturális intézmények olyan értékrendszer terjesztésébe kezdtek, mely nem egy belső, nemzeti hagyományaink és fejlődésünk által meghatározott, hanem a *Szovjetunióból* importált, bürokratikus modellből következett. *A tudatformálás érdekében „közösségi kezelésbe" kellett venni a kulturális intézményeket. Így sikerült elérni, hogy mindenki számára egyforma tartalmakat, uniformizált kulturális értékeket lehessen közvetíteni. A tömegkultúrának egy olyan szovjetesített és intézményesített változata jelent meg, amely a nyugati társadalmakban is jelentkezett, de nem diktatórikus, hanem demokratikus keretek között.*

A kultúra valóságos nyilvánossága helyett látszatnyilvánosság jött létre. Szigorúan elvált a „lét" és a „legyen". A kommunista párt szerint a szocialista társadalmon belül nem a jó és a rossz, a haladó és a visszahúzó erők között feszülnek problémák, hanem pusztán a jó és a jobb között. Az ötvenes években ugyanis politikai érdekké vált, hogy megvalósultnak, valóságosnak látsszék a normatív szinten megfogalmazott cél- és értékrendszer.

Ebben az időszakban erősödik fel az a törekvés, melynek lényege, hogy a *tömegek felvilágosítására van szükség,* a művelődésből eddig kirekesztett rétegekhez is el kell juttatni a kulturális értékeket. A kultúrához – de a központilag meghatározott, csakis szocialista kultúrához – való hozzájutás lehetőségét mindenki számára biztosítani szükséges.

A mind nagyobb mértékben felhalmozódó társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai problémák 1956 őszén *forradalmat* robbantanak ki. *Budapesten* és az ország valamennyi nagyvárosában és számos kisebb településein *tüntetésekre* kerül

sor, majd fegyveres harc tör ki. A forradalom ideje alatt *Forradalmi Tanácsok* (Bizottságok) alakulnak. A Tanácsok munkájában sok tanító, tanár és népművelő vesz részt. *Forradalmi Bizottság* alakul a *Népművészeti Intézetben* is.

A *Forradalmi Bizottság* tagjai és az *Intézet vezetői* 1956. november 20-án *közös értekezletet tartanak és határozatokat hoznak.*[132] *Döntés született arról, hogy hozzá kell látni a forradalom eredményeinek megfelelően átalakuló új művelődési s művészeti életünk elvi, szervezeti és módszertani problémáinak a kidolgozásához.* Ennek érdekében *nyílt levelet* szükséges megfogalmazni, melyet kiküldenek azoknak a budapesti és vidéki szakembereknek, akik szerepelni fognak az *Intézet* osztályai által összeállított címlistákon. Határozatot fogadtak el arról is, hogy *„a szerkesztési, zenei és drámai osztály állítson össze műsortanácsadókat és műsorválogatásokat, elsősorban nemzeti múltunk nagy időszakaiból.*

A *Nyílt Levél* többek között a következőket tartalmazza.

„A *sajátos magyar út kialakítása a népművelés területén* már régebben esedékes, de a *Pártközpont Kulturális Osztálya és a Népművelési Minisztérium sztálinista vezetése* szándékosan gátolt minden ilyen irányú, általunk nemegyszer javasolt kibontakozást."

„Határozottan állítjuk..., hogy a *felelősség a »felsőbb szerveket« terheli,* amelyek merev önkényességgel gátolták egész népünk sajátos alkotóerőinek kibontakozását, érvényesülését. *Munkásságunk és parasztságunk mind szélesebb rétege menekült »a hivatalos kultúrpolitikai irányvonal«, a bürokratikus népművelés, a »brosúrakultúra« elől* az üres szentimentális, érzelgős »sláger-kultúrába«... Az öntudatosabb rész is teljes csömört kapott az adminisztratív eszközökre támaszkodó népműveléstől, a nyugati és magyar klasszikusok élvezetében találta egyetlen szellemi örömét."

„A *művészeti »tömegmozgalomtól« mindvégig megkövetelték, hogy napi politikai, sőt termelési, begyűjtési stb. célokat szolgáljon,* ezeket a »feladatokat« kellett nemzeti formába öltöztetni. Az eredmény nem lehetett más, mint senkinek sem kellő, felemás, hazug álművészet."

„A népművelési apparátust nagyobbrészt más munkára nem alkalmas »káderekkel« tömték meg."

„Olyan irányú tudományos munkát sem voltak hajlandók megfelelően támogatni, amely elsősorban paraszti hagyományaink nyilvánvaló nemzetköziségét lett volna hivatva a művészeti feladatok szempontjából kimutatni."

„Egységes kultúránk kialakulását, a város és falu kulturális összefogását nagymértékben elősegítené a *Munkás–Paraszt Művelődési Szövetség megalakítása."*

„A művészeti munkánkban *vissza kell térnünk a szó szerinti művelődéshez:* a műben való gyönyörködéshez... Ilyen művészeti munka kialakításához Intézetünk is sok segítséget tud adni..."

A Nyílt Levél, melyet Széll Jenő, a Népművészeti Intézet igazgatója és *Muharay Elemér,* az *Intézet Néprajzi Osztályának* vezetője, a *Forradalmi Bizottság* egyik tagja írt alá 1956. november 20-án, akkor keletkezett, amikor a forradalom már elbukott. November 4-én ugyanis a szovjet csapatok leverik a felkelést, melyet megtorlás követ.

A *Művelődésügyi Minisztérium* 1957. január 1-jén hivatalba lépő miniszterhelyettese, *Mihályfi Ernő* (1898–1972) leiratában arról értesítette *Széll Jenőt,* hogy a 9/1951/I. 6./ MT-rendelet, valamint a 2075/1955./III. 12./ számú MTH-melléklet 5. és 6. §-aiban foglaltak szellemében a kormányzat „decentralizációs törekvéseinek megfelelően" bővítette az intézet feladatkörét és nevét *Népművelési Intézetre* változtatta. A miniszterhelyettes egyben azt is közölte, hogy az új feladatok ellátására a minisztérium volt *Népművelési Főosztálya* létszámából tíz ügyintézőt és egy adminisztrátort átad a szervezetnek.

A 18/1957. (MK 2.) MM számú miniszteri utasítás részletesen szabályozta a *Népművelési Intézet* feladatkörét. Az *Intézet* korábbi feladatai mellett a *népművelési munka tudományos és pedagógia rendszerezését, a népművelés módszereinek elemző vizsgálatát hangsúlyozta.* A miniszter megítélése szerint az *Intézet* jelenlegi szerkezete nem teszi lehetővé az új feladatok maradéktalan megoldását, ezért elrendelte az átszervezést. Ennek során *csökkenteni kell a művészeti részlegeket,* és ki kell alakítani az új feladatokhoz a megfelelő személyi összetételt is. A miniszter elrendelte azok eltávolítását, akik „munkájukat nem látják el megfelelően, vagy munkájuk ellátására bármely okból alkalmatlanok". Az átszervezést 1958. október 1-jéig végre kell hajtani.

Kezdetét vette a forradalom leverését követő tisztogatás és megtorlás a népművelés területein is. 1957 őszén *Széll Jenőt* eltávolították az intézet éléről. Bűne az volt, hogy *Nagy Imre* miniszterelnök titkárságát vezette *Szilágyi Józseffel* (1917–1958) a forradalom időszakában, miközben ellátta a *Szabad Kossuth Rádió* kormánybiztosi teendőit. Két évvel később, 1959-ben letartóztatják, bíróság elé állítják és öt év börtönbüntetésre ítélik, amiből három évet letölt.[133]

Az 1950-es évek népművelése, majd a forradalom tanulságok levonásával is járt. Továbbra is a kommunista párt (*Magyar Szocialista Munkáspárt* – MSZMP) kezében maradt a hatalom, a népművelés és a felnőttoktatás területein azonban változtatásokra kényszerült.

„Munkánk fő tartalmi fogyatékossága azzal a hibás szemlélettel jellemezhető – írja *Ibos Ferenc*[134] –, amely a már ismertetett, helyes célkitűzést időnként leszűkítve vizsgálta, s a népművelési munka közvetlenül is mindjárt mérhető agitációs-politikai hatását tartotta a legfőbb mércének. E szemléletmódból érthetően fakad türelmetlenségünk is: gazdasági építőmunkánk nagy eredményeinek láttán, kulturális téren is túl gyors tempót diktáltunk, a világnézetileg tiszta alapon álló türelmes, elemzően vitatkozó irányítást sokszor felváltja a kinyilatkoztatás, vagy radikálisan intézkedő adminisztratív döntés – vagy ami mindezzel együtt

jár – az elvtelen udvarlás. Mindez egész értelmiségi politikánkra is hatott, s a népművelési munka jellegére is rányomta bélyegét.

A népművelés társadalmi vonásai megfakultak, a kelleténél többet, többször akartunk csak állami szervezetünkre csak állami erőforrásainkra támaszkodva megoldani."

Ibos a *Népművelés* 1957. szeptemberi számában megjelent tanulmányában azt is *szóvá teszi,* hogy *nem fogadható el az a nézet, amely szerint „a pedagógusok, ha nem is feleslegesek, legalábbis nem túl kívánatosak a népművelésben"*: kifogásolja, hogy a *kultúrházak „hatóságszerű hivatalokká" váltak.* Javasolja, hogy a *járásokba tiszteletdíjas, pedagógus státuson lévő, fél-függetlenített népművelési ügyvezetőket állítsanak be. A községek kulturális életének irányítását pedig a pedagógusok az iskolaigazgatók kezébe kellene adni. Ibos* elengedhetetlennek tartja a *népművelési munka tudományos megalapozottságát.* Nagy reményeket fűz a *Népművelési Intézethez,* amely majd a „tervszerűség és a tudományosság" érdekében fogja végezni a munkáját.

Ibos tanulmányaiban *rehabilitálja a pedagógusokat,* azonban továbbra is a tanítókra, tanárokra – mint a kiegyezés óta minden időszakban – *építi-hárítja a népművelés és a felnőttoktatás területein folyó munkát,*[135] *jóllehet* már a két világháború között, majd a szabadművelődés éveiben is igen *differenciált intézményrendszer* alakult ki, amely *függetlenített státusokat igényelt.* Az 1950-es években kialakított és számszerűen gyarapított *kultúrotthonok ugyancsak főállású népművelőket kívántak.* A századfordulótól kezdve szervezett, rövidebb-hosszabb időtartalmú *szaktanfolyamok,* majd az 1950-es években létrehozott *Móricz Zsigmond Népművelési Iskola* és a *népművelési gimnáziumok* (ha ezek nagyon rövid ideig is léteztek, és az oktatás tárgyát elsősorban a kultúragitációs módszerek elsajátíttatása képezte), a tanítóképzőkben 1955-től létrehozott *népművelési szakosztályok egyértelművé tették, hogy elodázhatatlan a szakképzés intézményes kereteinek a megteremtése.*

Létre is jön 1956 őszén a *Kossuth Lajos Tudományegyetem* (KLTE) *Pedagógiai Tanszéke* keretei között *Jausz Béla* vezetésével a *népművelési szeminárium.* A leendő szakemberek képzése *Durkó Mátyás* (1926–) tanársegéd feladata lett.[136] A forradalom előtt beindult szakképzés a forradalom leverése után is megmaradt. *Durkó Mátyás* a *Népművelés* 1957. decemberi számában írt cikkében szorgalmazza a „pedagógusképzéshez kapcsolt népművelési szakképzést... Alapnak kell tartanunk – írja – a népművelők számára a kétszakos, tanári, szakmai és pedagógiai műveltség megszerzését... A népművelővel szemben azonban ezen túlmenő követelményeink is vannak – és éppen ez az, amit a népművelési szakképzésnek kell megadnia." Hogy mi a szakképzés tartalma? Elsősorban az, hogy a „népművelőnek középiskolában szerzett általános műveltségét egyes területeken a szakműveltség színvonalához kell közelítenie (pl. a művészetek, esztétika stb. területén) – a többi tudományterületen viszont műveltségét tudománytörténeti és filozófiai ismeretekkel kibővítve meg kell szilárdítania. Másodsorban arra kell

törekedni – szögezi le a cikk írója –, hogy *„új pedagógiai tudományos feladattá a felnőttekkel való foglalkozás nevelési folyamatának, alapelveinek, módszereinek, eszközeinek a kidolgozása"* váljon, ez kerüljön a szakképzés centrumába.[137]

Durkó cikke nem tartalmazott sem többet, sem kevesebbet, mint azt a stratégiai programot, hogy – diplomatikusan fogalmazva – a pedagógia ugyan nélkülözhetetlen, *ám a szakképzésnek úgy kell a népművelésre felkészítenie a hallgatókat, hogy azok alapvetően a felnőttekkel fognak majd foglalkozni.*

Durkó felismerte, hogy *a szakképzés felsőoktatási elfogadtatásához olyan programra van szükség, amely elméletileg és tudományosan is megalapozhatja a kulturális értékeket közvetítő népművelő- és felnőttoktatási szakemberképzést.*

A KLTE-n megindult képzést az 1956/57-es tanévben az egyetemre már bekerült, két tanári szakot végző hallgatók népművelési szemináriumot is hallgathattak. Az úgynevezett *„kiegészítő képzési formában"* részt vevők „a népművelés helyét rendszertanilag, filozófiailag és tudományosan meghatározó elméleti előadásokat hallgatnak, majd természettudományos műveltségük, materialista világnézetük megszilárdítása érdekében több féléven át tartó történettudományi előadásokon vesznek részt. Ezt követően tanulmányaik során megismerkednek a művészettörténet valamennyi ágával, az esztétikával, a népművészet és a hagyománygyűjtés, a város- és falutörténeti kutatás módszereivel és eredményeivel, a felnőttnevelés lélektanával és pedagógiájával. Az előadások heti óraszáma az I. és II. évben 2 óra, a III. és IV. évben 4 óra. Ezt a képzés egész ideje alatt heti 2 órás gyakorlati foglalkozás egészíti ki. A gyakorlati órákon a népművelés történetét, az egyes népművelési ágak elméleti és gyakorlati problémáit, valamint a népművelés technikai eszközeinek használatát"[138] ismertetik meg. *A hallgatók tanulmányaik befejezését követően a kétszakos tanári oklevelükön kívül olyan dokumentumot is kapnak, amely népnevelési képzettségüket igazolja.*

A szakemberképzés egyetemi keretek között történő megjelenése mellett lépés- és léptékváltás történik – a forradalom leverését követően – a szakismeretek oktatását felvállaló *tanítóképzőkben* is.

Az 1955-ben létrehozott *népművelési szakosztályok* (vagy ahogyan nevezték: *népművelési szakkörök*) munkáját szabályozó 1956-ban megjelent *Útmutatót* 1958-ban *Karsai Károly* és *Novák József* átdolgozták.[139] A szerzők az új és megváltozott helyzethez próbálták igazítani a szakmai elvárásokat. *„A népművelés értelmezése, a helyes irányítási módszerek kialakítása előtérbe állították a nevelőmunka tudományos megalapozottságát és a népművelő személyét"* – olvasható a dokumentumban. Az új *Útmutató* azonban továbbra is *„a tanítók, tanárok legfőbb társadalmi feladatát a kulturális tevékenységükben* látja". „A felnőttek nevelésében való részvétel minden egyes nevelő személyes érdeke is. A felnőttek társadalma, a népművelési munkában való aktív részvétel gazdagítója az iskolai oktató-nevelő munkának" – szögezik le a szerzők.[140]

A *Karsai–Novák-féle* álláspont azt erősíti meg, hogy a pedagógusnak erkölcsi és szakmai kötelessége a nép művelése. Az írás szerzői ugyanakkor elismerik a népművelés tudományos megalapozottságának szükségességét, önálló szakmává válását, vagyis a tanítóképzéstől eltérő szakmai képzés megteremtésének a fontosságát. *A képzés továbbra is ideológia- és politikafüggő.* Olyan *marxista világnézetű, szocialista erkölcsű,* hivatásszerető szakemberek képzése a feladat, akik az MSZMP kultúrpolitikai iránymutatásai alapján dolgoznak.

Az új *Útmutató* kiadására azonban már nem kerülhetett sor, az átdolgozás kéziratban maradt.

Karsai Károly a *Népművelési káderképzésünkről* címmel írt tanulmányában[141] azt emeli ki, hogy a *„népművelők képzése marxista propagandista képzés"* lehet csak. Azt is megfogalmazza, hogy az a „fiatal, aki általában egy kultúrotthon vezetésére képes, ugyanott egy szakágat is tudjon vezetni. Tehát legyen még ismeretterjesztő (ezen belül is lehet még differenciálni), legyen könyvtáros, kórusvezető vagy dramaturg stb. Az élet, akár akarjuk, akár nem, a kérdést felveti és arra gyakorlati választ vár. A szakosítás megoldása alapképzésünkben egy teljesen új, rendkívül bonyolult, de véleményem szerint megoldható és megoldandó feladat."

Karsai, aki 1959-ben továbbra is erőteljesen hangsúlyozza a népművelő „kultúragitációs feladatát", egyben arra hívja fel a figyelmet, hogy *a szakembernek „valami konkrét dologhoz szükséges értenie"*. Az általa megfogalmazott probléma és feladat hosszú ideig befolyásolja a szakemberképzést.

Továbbra is napirenden marad a *kulturális forradalom,*[142] amelynek megvalósításában fontos ideológiai és politikai szerep hárul a népművelőre. Ugyanakkor elfogadottá vált, hogy a népművelő munkahelye elsősorban a kultúrház, és az intézmény fenntartói elvárták azt, hogy akit alkalmaznak, az értsen valamilyen konkrét szakmai tevékenységhez. Mindez *munkamegosztást* alakított ki a képző intézmények és a *Népművelési Intézet* között.

A KLTE-n és a tanítóképzőkben folyó oktatás elsősorban (nem kizárólagosan) a népművelők *alapképzését* foglalta magába, az Intézet viszont *szaktanfolyamok* szervezésével különböző művészeti csoportok és közösségek számára igyekezett *szakembereket* képezni, tematikákkal segítette a felsőoktatási intézmények kollégiumát és a tanfolyamokat.

Az MSZMP művelődéspolitikai irányelveinek szellemében 1958 nyarán *Benke Valéria* (1920–) művelődésügyi miniszter (1958. I. 28.–1961. IX. 13.) a 149/1958. (MK 12.) MM számon utasítást ad ki, amely az *alapképzést, az általános jellegű népművelési képzést a pedagógusképző intézmények feladatává teszi.*

A tárca *Közművelődési Főosztálya* 1958. szeptember 11–12-ére tanácskozásra hívja össze az egyetemek és főiskolák vezetőit, hogy megvitassák a felsőoktatás kereti között indítandó népművelőképzést. A tanácskozásról készült jelentés kiemeli, „hogy az egyetemek és főiskolák a népművelési képzéshez fűződő viszonyában

minden várakozást meghaladó gyökeres fordulat következett be. Míg 3-4 évvel ezelőtt a legtöbb ilyen intézmény hallani sem akart a népművelési oktatásnak felsőfokú oktatási intézményekben való meghonosításáról, vagy legalábbis viszolygott az ilyesmitől, addig a kétnapos értekezleten *valamennyi egyetem s főiskola vezetője vagy beosztott tanára az oktatás szükségessége mellett szólalt fel...*"

A tanácskozás megpróbálta tisztázni a felsőoktatás intézményeiben folyó népművelőképzés egyes formáinak jellegét és feladatát. *A debreceni egyetemen szakképzés folyik, melynek hivatásos népművelők képzése a feladata. A pedagógiai főiskolák a népművelés alsó, nem függetlenített vezetőit képezik* (falusi művelődésiotthon-vezető), *s közben a népművelés egy ágazatában alsó fokú szakemberré (szakkörvezetőkké) is kiképezik a hallgatókat.* A *budapesti* és a *szegedi* egyetemeken induló *kollégium* a *tanárképzéshez nyújt kiegészítő népművelői képzést.* A tanácskozás egyben elfogadta a *budapesti egyetemen induló népművelési szakkollégium tematikáját* és a *debreceni egyetemen folyó népművelési szakoktatás programját, valamint* a *szegedi egyetem „Collegium Artium et Polytechnikum" hároméves tematikáját.*[143]

Az 1959/60. tanévtől kezdve – az 1955-ben bevezetett népművelési szakosztály munkájában való önkéntes részvétellel szemben – *kötelező* tantárgyként oktatják a *népművelési ismereteket* a *felsőfokú tanító- és óvónőképzőkben.*

A képzés *két* részből áll: általános elméleti anyagból és a szakosított elméleti és gyakorlati felkészítésből, készségfejlesztésből. „Az *elméleti* anyagban a hallgatók megismerik a népművelés társadalmi szerepét, a legfontosabb művelődéspolitikai elveket, a felnőttnevelés elméletét, módszereit, a népművelés főbb intézményeit, a tervezés, szervezés és irányítás alapelveit, a magyar népművelés történetét, s áttekintést kapnak a népművelés ágazatairól. Az oktatás anyaga támaszkodik az érettségi által biztosított általános, s a pedagógusképzésben megszerzett szakműveltségre, elsősorban a pedagógiai és pszichológiai tudásra. A *szakosított elméleti és gyakorlati felkészítés* a szakkörökben folyik. Egy szakkör kötelező mindenki számára. Mind a két iskolatípusban van ismeretterjesztő, néprajzos, szavaló-színjátszó, tánc és bábjátékos, csak a tanítóképzőkben könyvtáros szakkör. Ezek közül a hallgatók hajlamaiknak és készségeiknek megfelelően szabadon választhatnak"[144] – olvasható *Novák Józsefnek* a *Népművelési Értesítő* 1962. 1–2. számában megjelent tanulmányában.

A *népművelési ismeretek* című tárgyat a felsőfokú tanítóképző intézetekben három féléven át, heti két órában oktatják: a IV. félévben az elméleti anyagot dolgozzák fel, az V. és a VI. félévben pedig népművelési gyakorlatra kerül sor.[145]

A *Művelődésügyi Minisztérium Kollégiuma* 1960 márciusában határozatot hozott a *Kossuth Lajos Tudományegyetem népművelési szemináriumának*[146] megtartása és fejlesztése mellett, és állást foglalt, hogy 1961 őszén az *Eötvös Loránd Tudományegyetem* (ELTE) *Bölcsészettudományi Karán* egy tanári szakhoz kapcsoltan meg kell indítani az egyetemi szintű népművelési szakképzést.

A szakképzés megindítása a budapesti egyetemen azonban korántsem volt zökkenőmentes.[147] A *Művelődésügyi Minisztérium Közművelődési Főosztálya* az ELTE vezetőihez küldött átiratában megfogalmazta irányelveit a kimunkálandó népművelési szakra vonatkozóan, kiemelve azt, hogy a *legeredményesebben az egyszakos tanárképzéshez kapcsolva lehet szakembereket képezni.* Továbbá a *Művelődésügyi Minisztérium Felsőoktatási Főosztálya* leiratában számba vette azokat az elveket, feladatokat és időpontokat, melyek alapján az egyetemnek be kell indítania a szakképzést. A KLTE *Rektori Hivatala* pedig megkapta a debreceni egyetem népművelési tantervét.

Az *Eötvös Lóránd Tudományegyetem* vezetői azonban vonakodva fogadták a javaslatokat és a feladatot.[148] Hosszas vita és egyeztetés után 1961. május 25-én mégis megszületett a népművelés szak. A *Művelődési Közlöny* a népművelés szak *esti tagozatának* indulását 1961. április 15-én, a bármely tanár szakkal párosítható *nappali tagozatú* képzést 1961. június 1-jén a 126/1961. (MK 11.) MM számú utasítás *A bölcsészettudományi karok tantervéről* c. kiadványában rögzítette.

A szakemberképzés az ELTE BTK *Könyvtártudományi Tanszéke* keretében létrehozott *Népművelési Tanszéki Csoport* oktatóira hárul. A csoport vezetésével *Bence László* adjunktust bízták meg, akit 1964-ben *Maróti Andor* (1927–) adjunktus váltott fel.

Az *ELTE Bölcsészettudományi Karán* az 1961/62-es tanévben kezdődő *népművelőképzés* keretében, a kötelező marxista tárgyakon kívül, a következő tárgyakat oktatták:

matematika,
fizika,
kémia,
geológia,
biológia,
az ipari és mezőgazdasági termelés alapjai,
a 20. század irodalma.
színház, bábművészet,
zene, táncművészet,
valláskritika,
népművelés-elmélet,
ismeretterjesztés,
könyvtári ismeretek,
általános esztétika,
bevezetés a népművelési ismeretekbe,
művelődésszociológia,
művelődéspszichológia,
a népművelés pedagógiai és pszichológiai kérdései,

művelődéspolitika,
a népművelés szervezete és intézményrendszere,
a népművelés funkcionális kérdései,
műkedvelő-mozgalom, művészeti nevelés módszertana,
a népművelés története.
speciális kollégiumok
népművelési, szakmai szemináriumok,
film,
képzőművészet,
a néprajz alapjai,
régészet,
a rádió, tv népművelő módszerei,
a népművelés technikai eszközei,
művelődési otthonok.

A hallgatók összesen 32 tantárgyat tanultak.[149]

Az első tanterv oktatott tantárgyai erősen őrizték szaktudomány jellegüket, kevésbé domborodott ki a népművelési szemlélet, *enciklopédikusnak* tűnik. *Gelencsér Katalin* szerint ennek, hatását tekintve, voltak pozitív oldalai is. Lényeglátásra, komplex, nemzetben és világban való gondolkodási igényre szorított, szoktatott. A tanterv problematikus volta a levelező tagozat beindulásakor erősödött fel és késztette az oktatói gárdát módosításokra.[150] A lényeg azonban az, hogy *megkezdődött, az országban először, a népművelés egyetemi szintű oktatása, amely a tanár szakhoz második szakként illeszkedett.*

A budapesti egyetemen megindított képzés érzékenyen érintette a Kossuth Lajos Tudományegyetemen folyó népművelési szemináriumot. Durkó Mátyás egyetemi adjunktus 1963. február 7-i keltezéssel *előterjesztést készít a KLTE Bölcsészettudományi Karán folyó népművelési képzés második szakos képzéssé nyilvánítása érdekében.*[151]

Durkó az előterjesztés bevezető részében arról ír, hogy „a népművelési képzés kötött tanterv szerint *haladó szakkollégium-sorozatnak volt tekinthető*, melyet a *Bölcsészettudományi Karra* felvett tanárjelölt hallgatók közül az erre *önként jelentkezők kötelezően hallgattak.* Szakká nyilvánítása az alapító rendeletben nem történt meg." Értesülése szerint „a *Művelődésügyi Minisztérium* a debreceni képzést *harmadik szakos képzéssé nyilvánította azzal, hogy azonos színvonalú és feladatú képzésnek tekinti, mint a budapesti második szakos képzést*".[152]

Durkó lehetetlennek tartja, hogy ez szakszemináriumi formában a második szakossal azonos színvonalú főszakos képzést lehet nyújtani. Nem lehet a felénél is kevesebb óraszámban ugyanolyan értékű népművelési, elméleti és gyakorlati szakismeretet s jártasságot adni a hallgatóknak, mint amit a második szakos képzés képes biztosítani. Az előterjesztés számba veszi a szemináriumi képzés nehézségeit is. Az ideológiai jellegű tantárgyakat (korunk természettudományos világképe, a

kultúrpolitika legaktuálisabb elméleti és gyakorlati problémái stb.) a képzésben nem tudják méltó óraszámban tanítani. Idő- és lehetőséghiány mutatkozik a gyakorlati képzésben. A szemináriumi képzés nagy fogyatékossága, hogy a *hallgatók túlterheltsége miatt sokan lemorzsolódnak.*[153]

Durkó azt is szóvá teszi, hogy *„nincs önálló hallgatófelvétel a képzésre.* „Lényegileg azok közül választhatjuk ki évfolyamonként a 20-25 legmegfelelőbb hallgatót, akik előzetesen tanári pályára jelentkeztek. Ennek viszont az a következménye, hogy nincs egyáltalán biztosítva: közülük hány megy vagy jelentkezik-e egyáltalán valaki is népművelési pályára."

„Mérlegelni kellene – szögezi le végül *Durkó –, megfelelő-e csak a székesfővárosban képezni kádereket."*[154]

Az előterjesztést az egyetem vezetői és testületei elfogadták, a *Művelődésügyi Minisztérium Közművelődési Főosztálya* és *Felsőoktatási Főosztálya* is támogatta.

A KLTE Bölcsészettudományi Karán az 1963/64-es tanévtől megkezdődhetett a tanár szakhoz kapcsolt szakos népművelőképzés. Ennek keretében, a marxista tárgyakon kívül, az alábbi tantárgyak oktatására került sor:[155]

bevezetés a népművelésbe,
népművelési szeminárium,
népművelés-elmélet,
néprajzi alapismeretek,
filmkultúra,
színházkultúra,
a népművelés technikai ismeretei,
vallástörténet,
a marxista–leninista esztétika alapjai,
ismeretterjesztés,
szociológia,
valláskritika,
korunk természettudományos világképe,
művelődéselmélet,
könyvtári ismeretek,
művelődésszociológiai szeminárium,
művelődéspolitika,
műkedvelő művészeti mozgalom,
a rádió és televízió népművelési munkája,
a népművelés szerkezete és intézményrendszere,
az ipari és mezőgazdasági termelés alapjai,
speciális kollégium,
a művelődési házak munkája.

A szakos képzés a *Pedagógiai Tanszék* keretében maradt, majd 1962-től a *Pedagógiai Tanszék Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszéki Csoportja* végezte ezt a munkát; ezt a nevet 1971. február 1-jéig viselték.[156]

A népművelési szakképzés körüli viták nem szűntek meg. Továbbra is tartotta magát az a szemlélet, hogy „a népműveléshez lelkesedés kell, nem tudomány", vagy „a népművelőkre nem a fővárosban van szükség, hanem kinn a tanyán".

Elsősorban *a képzés tartalmának a meghatározása váltott ki vitákat.* Az egyik oldal azt hangoztatta, hogy a *népműveléshez* tulajdonképpen *nem kell más, mint magas műveltség. A népművelési szakismeretek minimálisra zsugoríthatók, hiszen ezek csak szervezési instrukciók, melyeket minden értelmes és művelt ember rövid tanfolyam keretében elsajátíthat.* Nincs tehát szükség önálló népművelési szakképzésre, de ha már létezik, legyen az széles műveltséget adó. Néhányan a széles műveltséget *enciklopédikus* ismeretközlési formában vélték megvalósítani, olyan tartalommal, ami az általános műveltséghez tartozik.

Mások azonban arra az álláspontra helyezkedtek, hogy *„nincs szükség polihisztorokra", felületes tudással rendelkezőkre.* Akadtak, akik azt hangsúlyozták, *hogy a népművelés minél több területére szükséges szakembereket képezni.* A színjátszás, a bábozás, a néptánc vagy a kultúrotthonok vezetése terén egyaránt szükség van szakképzett népművelőkre. *Az általános műveltségi tárgyakból csak azokat tartották fontosaknak, amelyek a gyakorlatban közvetlenül hasznosíthatók.*

Sokan elsietettnek tartották a képzés egyetemi szintű bevezetését. „Attól féltek, hogy a *népművelési szakképzés* (az előadások, a tananyag stb.) *nem üti meg az egyetemi színvonalat.* Mások, hasonló okokból kiindulva, nem tartották jónak a második szakos megoldást. Akadtak, akik szerint felesleges az egyetemen a népművelési szakképzés bevezetése, hiszen a két tanár szak elegendő ismeretet nyújt a népművelési munka irányításához is."[157]

A népművelés elméletével foglalkozó oktatók ugyanakkor a megújulás, a korszerűsítés útját keresték, már az 1960-as évek közepétől egyre gyakrabban publikáltak cikkeket, tanulmányokat a gyakorlat átalakításának szükségességéről, korszerűsítéséről, bizonyos elemeinek alakításáról.

E téren *jelentős kezdeményezés* volt *Durkó Mátyás* több mint másfél éves vitát kiváltó tanulmánya az *Alföld* c. folyóiratban 1964-ben[158]. A vitaindító írás a szocialista népművelés leszűkült értelmezésének szemléleti, szervezeti, koordinációs, tartalmi, intézményi, anyagi és irányítási fogyatékosságaira hívja fel a figyelmet. Javaslatokat tesz a népművelési koncepció kiszélesítésére és a megújulás tennivalóira.

Az országossá szélesedő vitát az 1965 májusában *Debrecenben* megrendezett *Országos Népművelési Tanácskozás* foglalta össze. A tanácskozáson különböző irányzatok jelentek meg. Az *egyik* jól kirajzolódó nézet a *permanens nevelés* gondolata jegyében kívánta megreformálni a népművelést. Hangoztatta a népművelés szocialista vonásainak az erősítését, és a nevelés elsődlegességének az érvényesítésével akarta a társadalom felvilágosítását elérni, miközben polgárinak tekintette az önkéntességet. A nevelést hangsúlyozó irányzat ugyanakkor nem tartotta hatékonynak a népművelés ún. agitpropos szemléletét, éppen az elméletileg megalapozott, igényesebben szervezett nevelési követelmények alapján.

A tanácskozáson kirajzolódó *másik irányzat* a *szociológiát* és a *művelődésszociológiát* tartotta alapvetően fontosnak. A népművelés szociológiai megalapozottságára helyezte a hangsúlyt. *Elhangzott az is, hogy tanulságokkal járna megvizsgálni, hogy mennyire vált be a népművelési intézmények felülről történő létrehozása, nem lenne-e érdemes szorgalmazni az alulról történő építkezést is?*

A tanácskozást záró *Molnár János* művelődésügyi miniszterhelyettes arra figyelmeztette a konferencia résztvevőit, hogy nehogy az elvont reformok útjára lépjenek, elutasította az új koncepció szükségességét és kiállt a népművelés osztályharcos, felvilágosító és agitpropos szemlélete mellett.

A népművelés gyakorlatával kapcsolatosan megfogalmazott kritikai észrevételek többségét a minisztérium visszautasította, az ELTE-n folyó szakképzést „elméletieskedésnek" minősítette. A tanácskozást követően a tárca miniszterhelyettese utasította az ELTE vezetőségét a képzés felszámolására. A *Művelődésügyi Minisztérium* álláspontja ekkor az volt, hogy a népművelési képzést a tanítóképzőkben kell fenntartani, mert a képzés ott gyakorlatias, az ezen intézményekben végző hallgatók könnyen beilleszkednek a népművelés gyakorlatába, míg az egyetemen folyó oktatás a maga kritikai szellemével inkább szembefordította a hallgatókat a mindennapi gyakorlat hagyományos praktikumával.

Kritikus helyzet alakult ki az ELTE-n. A minisztérium 1965 tavaszán megszüntette a szakra az egyetemi felvételt. A magasabb évfolyamokon megmaradt az oktatás, ám úgy látszott, hogy a végzős évfolyamokkal elsorvad a szakemberképzés. Sokan egyetértenek a döntéssel. Az egyetemi oktatók túlnyomó többségének az volt a meggyőződése, hogy a népművelés nem tudomány, nem való egyetemre.

A gyakorlatban dolgozó népművelők közül többen igazoltnak látják, hogy a munkát szakmai képzettség nélkül is el lehet látni. Felerősödik az az álláspont, hogy „népművelővé az lesz, akit az emberek is annak fogadnak el". „Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán nyolc éve indult meg a népművelés szak... Fontosságát elsősorban a társadalomnak a közművelődés iránti megkülönböztetett figyelme adja, a kor igényei követelték ki létrejöttét. A szakok többségével ellentétben nem rendelkezik tudományos tradíciókkal. Sokan éppen erről az alapról megkérdőjelezték bölcsészkari létezésének értelmét és jogosultságát. A sajátos helyzet kialakulásához hozzájárult a »Mi-re képezzünk?« kérdésnek tisztázatlansága is" – írja *Bíró Zoltán.*[159] Cikkében kitér arra, hogy *„különösen a hallgatók körében okozott sok problémát a népművelési szak értelmének megkérdőjelezése,* hiszen egzisztenciájuk és szakmájuk presztízse nem közömbös nekik". Megemlíti a tanterv eklekticizmusát és maximalizmusát, s azt, hogy

a „*végzősök nagy százaléka mozi-üzemvezetőnek helyezkedett el", amit aztán szinte mindenki otthagyott*, s a művelődési házak jó részének hatástalan, sematikus és főleg adminisztratív a munkavégzése.

A minisztériummal folytatott hosszas viták és tárgyalások után az ELTE vezetésének 1968-ra sikerült elérnie, hogy a tárca egyetemi osztálya jóváhagyja a képzés új tantervét és engedélyezze a népművelés „C" szakként való megindítását a III. évfolyamtól kezdve. Még el sem indul az oktatás, amikor a minisztérium egyetemi osztály mellett működő szakbizottság eléri a népművelés „B" szakká minősítését és a képzési idő négy évre emelését. Ezekben az években esti tagozat már nem működött az ELTE-n – az 1960-as években beolvadt a levelező tagozatba.

Vitathatatlan, hogy nem tudományos értekezések és dolgozatokról szóló viták érlelték meg a képzés tananyagát, *nem a szakterület tudományos rangossága vitte be a népművelési szakképzést az egyetemekre, hanem a megnövekedett társadalmi elvárások* sokasága, valamint az új tudományágak egyetemi keretek közötti megjelenítése.

A szakképzés bevezetése érdekében egy harmadik magyarországi egyetem is lépéseket tett. Szegeden Horváth István Károly és *Ilia Mihály* egyetemi oktatók a *Bölcsészettudományi Kar* 1963. február 6-án tartott ülésére előterjesztést készítettek, amelyben javasolták egy *népművelési tanszéki csoport* felállítását és a *szakos képzés beindítását*.[160]

A *Művelődésügyi Minisztérium* és a tervezetet véleményező *Népművelési Intézet* az előterjesztést nem támogatta. Úgy vélték, hogy „*a felsőfokú képzés ellátására a budapesti és a debreceni egyetemen van népművelés szak, amely a szükségleteket kielégíti*, középfokon két helyen indul, illetve indult meg a népművelő–könyvtár szak, alapfokon pedig a tanárképző, a tanító- és óvónőképző főiskolákon folyik az oktatás." Továbbá: célszerűbbnek látszik, ha a „népművelési oktatás *alá* van rendelve a tanár- és jogászképzésnek..., hogy *az egyetemről kikerült szakember... a szakjához kapcsolódó ismeretterjesztésben és könyvtári munkában keresse és találja meg iskolán és hivatalos munkáján kívüli tevékenysége területét mint társadalmi munkás népművelő*" – olvasható a *Novák József* által készített feljegyzésben.[161]

A dokumentumban foglaltak szerint *társadalmi munkás népművelők* képzésére van szükség, ami úgy oldható meg, hogy három féléven át a népművelés alapvető elvi, elméleti, irányítási és szervezeti kérdéseiről hallgatnak előadásokat a hallgatók, a következő három félévben pedig differenciáltabb képzésükre kerül sor, melynek során alapfokú könyvtárosi, honismereti, illetve amatőr foto- és filmszakkör-vezetői vagy mozigépészi-üzemvezetői bizonyítványt szerezhetnének a vizsgák eredményes letételét követően. „*Nem tartanánk azonban helyesnek, ha ezek (előadások) látogatására köteleznék a népművelést önként vállaló hallgatókat*" – írja *Novák József*.[162]

A döntés értelmében a *szegedi József Attila Tudományegyetemen* a „*Collegium Artium et Polytechnikum*" keretei között veszi kezdetét a tanár szakos diákok és a joghallgatók felkészítése a népművelési munkára.

A szegedi egyetemen a *Collegium Artium*ot (művészetek kollégiumát) és a *Collegium Polytechnikum*ot (természettudományi és politechnikai kollégiumot) az 1957/58-as tanévben hozták létre. A *Collegium Artium*ban a legjelentősebb művészeti ágak kaptak helyet: az irodalom, a népművészet, a képzőművészet, a zeneművészet, a film- és a színházművészetet. „Már az első évben külön hangsúlyt kapott a népművelés s ezen belül a hallgatók felkészítése a népművelési munkára." Az előadásokat az egyetem professzorai és a szegedi *tanárképző főiskola* tanárai tartották. „Követelménnyé vált, hogy az egyetemen képzett tanárok ne csak jó pedagógusok, jó kommunista szakemberek, hanem a nép művelődésének ügyét szerető és szolgáló szakemberek is legyenek" – olvasható a *Népművelés* c. folyóirat 1963. áprilisi számában.[163]

A fakultatív keretek között folyó szakemberképzés időtartalma három év. Az *első évben* elméleti előadásokat hallgatnak a résztvevők. Megismerkednek a népművelés történetével, a kultúra fogalmával és összetevőivel, a műkedvelő művészeti mozgalmakkal, a felnőttnevelés pedagógiai és pszichológiai vonatkozásaival, az ismeretterjesztés és a könyvtári munka alapjaival. *A második és a harmadik évben* az elméleti előadásokat gyakorlatok egészítik ki, ezek közül is kiemelkedik az úgynevezett *téli népművelési gyakorlat*. A februárra szervezett gyakorlatok fontos és értékes szerepet töltenek be az értelmiségképzésben.

Az egyetemi szintű népművelőképzés az országos, a megyei és részben a járási függetlenített – állami és tömegszervezeti apparátusban dolgozó – *népművelők szakmai alapképzését szolgálta.* Szükség mutatkozott azonban az ún. *középkáderek képzésére is*, akik a kultúrotthonok (az 1960-as évektől mindinkább *művelődési otthonnak* nevezett intézmények) munkáját irányítják.

A középkáderek képzésére a legalkalmasabbaknak a tanítóképzők mutatkoztak, ugyanis ők rendelkeztek e téren oktatási tapasztalatokkal. A tanítóképző intézetekben 1955-ben már létrehoztak népművelési szakosztályokat, amelyeket 1957-ben szüneteltettek, illetve nem indítottak újakat. Sárospatakon 1958-ban nagy hangsúllyal vetik fel, hogy a népművelés legyen kötelező tantárgy. „A debreceni egyetemen, a három pedagógiai főiskolán már folyik – ha fakultatíve is – az oktatás, s megindult a küzdelem azért, hogy ezekben az intézményekben is kötelező tantárggyá váljék" – olvasható a *Népművelés* 1959. szeptemberi számában.[164]

Az 1959-ben megjelenő felsőfokú tanítóképző intézeti tanterv már tartalmazza az új képzés cél- és feladatrendszerét: „Mélyítse el a hallgatók ismereteit a közművelődési ismeretek egyes célszerűen válogatott részterületein, kifejlesztve bennük azt a készséget, hogy egy-egy adott szakkérdés elmélyült, igényes feldolgozását meg tudják oldani. Biztosítsa azoknak az alapvető ismereteknek és készségeknek az elsajátítását, illetve kialakítását, amelyek a felnőttek között végzett népművelő munkához szükségesek. Ébresszen bennük kedvet a népművelési feladatok önkéntes vállalására."[165]

Gesztesi József[166] szerint ez a program általában merésznek, az elérendő cél, a kedvébresztés tekintetében egyenesen túl merésznek bizonyult. A tantervben biztosított óraterv szerint ugyanis a *népművelési ismeretek* című stúdium a IV., az V. és a VI. félévben folyt, heti két órában. Az időkeret 1961-ben módosult, a VI. félév anyagát az előző kettőbe sűrítették.

Négy év múlva a miniszter 140/1964./MK 15/MM számú utasítása a tanító- és óvónőképző intézetek nappali tagozatának tantervében a népművelési ismeretek című tantárgy oktatását a negyedik félévben 1, a hatodikban pedig heti 2 órára módosítja.

Az mindenesetre előrelépésnek számított, hogy az 1959/60. évi tanévtől kezdve kötelező tantárgy a *népművelési ismeretek* a tanítóképzőkben.

Az ún. középkáderek képzése érdekében lépéseket tett az *MSZMP KB Titkársága is.* Határozata értelmében a 3000 lélekszámon felüli községekben és egyes dunántúli kiskörzetekben – „még ebben az ötéves tervben" – több mint 600 függetlenített művelődésiotthon-igazgatót, illetve könyvtárost kell munkába állítani. A munkakörök egy részét általános iskolai – alsó tagozatos – tanítókkal kívánják betölteni. Ám a felnőttek közti oktató-nevelő munka – mert sok vonatkozásban eltérő szakképzettséget követel meg – szakembereket igényel.

A *Kormány* 24/1962. (VII. 14.) sz. rendelete már a *népművelő–könyvtáros* szak indításáról intézkedett. A rendelet értelmében az 1962/63-as tanévtől *Szombathelyen*, majd az 1963/64-es tanévben *Debrecenben* is megindulhatott a képzés.[167]

A két *tanítóképző intézet* népművelés–könyvtár szakos tanterve a 140/1964. (MK 15) MM sz. utasítás alapján az induláskor az alábbi volt:

marxizmus–leninizmus,
vallástörténet,
természettudományi ismeretek,
művelődéspolitikai alapvetés,
esztétika, művészeti ízlésnevelés,
pszichológia,
neveléselmélet,
pedagógia,
orosz nyelv,
választható nyugati nyelv,
ismeretterjesztés,
népművelési intézményhálózat szervezete,
könyvtártan,
könyvismeret,
könyvtári feldolgozó munka,
testnevelés,
gépírás,

technikai gyakorlat,
speciális kollégium,
gyakorlati foglalkozás.[168]

Az oktatási célok jellege ezen a szinten és esetben sem különbözik az egyetemi képzésétől: *„A tanítóképzőben a képzésünk célját főhatóságunk határozta meg: olyan marxista világnézetű, magas általános és szakmai műveltséggel rendelkező, hivatásszerető szakemberek képzése, akik képesek az országos művelődéspolitikai irányelvek helyi megvalósítására, községi, üzemi művelődési otthon, közművelődési könyvtárak vezetésére."*[169]

A *Szombathelyen* és *Debrecenben* megindult népművelő–könyvtár szakos képzés gyorsan erősödött. A nappali tagozat mellett az 1964/65-ös tanévtől megkezdődött a levelező képzés is.

A művelődési miniszter 128/1964. (MK 12.) sz. utasításával elrendelte, hogy a szakszervezeti intézmények szakembergondjainak megoldására a *Szakszervezetek Országos Tanácsa* (SZOT) *Központi Iskoláján* is levelező oktatást kell indítani népművelő–könyvtáros szakon. A SZOT-iskolán működő konzultációs központ irányításáról a *debreceni tanítóképző* gondoskodik.

A képzés megindítását azzal indokolták, hogy a *munkásművelődés* százéves hagyománya „végigkísérte a hazai mozgalmakat, számtalanszor s éppen a legsötétebb korszakokban átvéve ezeknek politikai-szervező és ideológiai feladatait is. A szakszervezeti vezetők korán felismerték a művelődés ebbeli szerepét, s a káderképzésben mindig nagy gondot fordítottak rá" – olvasható a *Népművelés*ben.[170]

A SZOT-iskolán folyó szakképzés 1975-ben a 112/1975. (MK 7.) OM sz. utasítás értelmében átkerült az *egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskolához*, és az intézmény kihelyezett tagozataként működött.

Az 1969/70-es tanévtől kezdődően a *Művelődési Minisztérium* – 60652/1969. XII. sz. ügyirat – tovább gyarapította a képző helyeket. A *Debreceni Tanítóképző Intézet*nek engedélyezte, hogy *Bács, Békés és Csongrád* Megye szakembergondjainak enyhítése céljaiból *Szegeden, majd* a 60962/1970. XII. sz. ügyirattal *Miskolcon* konzultációs központot létesíthessen, ez utóbbit a *Borsod-Abaúj-Zemplén* és *Heves* Megye területéről felvételt nyert főhivatású népművelők számára. *Szolnokon* 1972-től nyílt meg a *Debreceni Tanítóképző Intézet* konzultációs központja a *Művelődési Minisztérium* 37680/VI. sz. engedélye alapján. A cél *Szolnok, Pest,* később *Nógrád* Megye szakemberellátása.[171]

A művelődésügyi miniszter 145/1971. (MK 14.) MM sz. utasításával új tantervet vezet be a tanítóképző intézeti népművelés–könyvtáros szak nappali tagozatán.

A két tanítóképzőkben (Szombathely és Debrecen) folyó szakemberképzésben az 1964. évi és az 1971. évi tantervekben megfogalmazott képzési célokat illetően jelentős *különbség* figyelhető meg.

Induláskor (1964) községi, üzemi művelődési otthonok, könyvtárak – vagyis kisebb intézmények – vezetésére, illetve a nagyobb intézmények beosztott mun-

kaköreinek ellátására kellett felkészíteni a hallgatókat, továbbá csak a két alapintézményben (művelődési otthon, könyvtár) történő munkavállalást tervezik, addig az új tanterv (1971) szerint már az egész közművelődési intézményhálózat szakmai ellátására, a művelődéspolitika irányító és a felnőttnevelés gyakorlati feladatainak végzésére egyaránt alkalmas szakemberképzés a cél.

Az új tanterv *tantárgycsoportokat* hoz létre.[172]

Általános alapozó tárgyak:
marxizmus–leninizmus,
vallástörténet-valláskritika,
világnézetünk természettudományos alapjai,
esztétika és művészeti ismeretek,
pszichológia,
pedagógia,
művelődéstörténet,
művelődéspolitika,
művelődésszociológia.
Közművelődési szakismeretek:
bevezetés a közművelődés elméletébe,
a közművelődés intézményrendszere,
a közművelődés pszichológiai-pedagógiai alapjai,
a népművelés tervezése-szervezése, a népművelés módszertana,
művelődéspolitikai szeminárium,
népművelési gyakorlatok.
Könyvtári szakismeretek:
könyvtártan, könyvtári tájékoztatás, katalogizálás, könyvtári osztályozás,
könyvtári gyakorlatok.
Kiegészítő tárgyak:
beszédművelés,
orosz nyelv,
technikai gyakorlatok,
testnevelés,
speciális kollégiumok.

Előrelépés következik be a népművelőképzés terén a *tanárképző főiskolákon* is.[173] Az 58655/1963.VI. MM számú miniszteri rendelkezés értelmében a *főiskolákon* kötelezővé vált a *népművelési ismeretek* kollégium és az *ismeretterjesztés gyakorlat* valamennyi hallgató számára. A gyermeknevelés tanulmányozása mellett helyet kapott a felnőttnevelésre való felkészítés is.

A tantárgy fontosságát el kellett fogadtatni mind a hallgatókkal, mind a főiskolán oktató tanárokkal. Ebben nagy szerepet játszottak a gyakorlatok. Azon túl, hogy a diákok ismeretterjesztő előadásokat tartottak és bekapcsolódtak a szakköri tevékenységbe, klubfoglalkozásokon vettek részt és feltáró-elemző munkákat is végeztek. A *pécsi* hallgatók például felmérték a főiskolai diákság kulturális igényszintjét, segítve ezáltal az intézményben folyó művelődési tevékenység szervezését. Beszámolójukban többek között éppen azt kifogásolják, hogy *„főiskolánkon nem folyik népművelési szakképzés, csupán általános tájékoztatás.* Fél évig heti egyórás elméleti képzést kapnak hallgatóink, illetve megismerhetik a népművelés egy-egy részterületét. A következő félévben heti kétórás gyakorlati képzésben részesülnek. Úgy találjuk, hogy *vizsgálatunk egyes eredményei felhívják figyelmünket olyan problémákra, amelyeknek megoldására a továbbiakban nagyobb gondot kell fordítanunk. Ez nemcsak a népművelés oktatására*, hanem az egyes tanszékek munkájára is *vonatkozik"* – olvasható a *Népművelés* című folyóiratban.[174] A népművelőképzés bevezetése a tanárképző főiskolákon lehetővé tette, hogy a *Gödöllői Agrártudományi Egyetemen* (GATE) is megkezdődjön a szakképzés, még ha kezdetben, az 1971/72-es tanévben csupán *fakultatív* keretek között.[175] Itt a *népművelőképzés tulajdonképpen a Népművelési Intézet és a GATE közös kísérleteként indult*. Az oktatás négy féléves volt, heti három órában. *Művelődéselmélet, művelődéspolitika* és *művelődéstörténet*, valamint a *népművelés módszertana* tárgy képezte a tantervet. A kollégiumot a hallgatók a második évtől vehetik fel. A tanterv később két félévre csökkent, „részben azért, mert a mezőgazdasági főiskolákon mindössze hároméves a képzés, részben azért, mert más tantárgyakhoz (marxizmus–leninizmus, agrártörténet), illetve a KISZ- vagy olyan további lehetőségekben, mint a TIT-előadóképzés, alkalom kínálkozott a kiegészítő ismeretek megszerzésére" – írja a *Népművelés* 1981. évi 7. száma. Az oktatásban az elméleti képzés mellett hangsúlyt helyeznek a gyakorlatra. Az 1970-es évek közepétől már *kötelező* a népművelési (közművelődési) ismeretek oktatása a GATE-n. A képzés gondozója a GATE *Tanárképző Intézete*.[176] Tényként szögezhető le, hogy a népművelőképzés körül hullámzó viták ellenére, s talán éppen ezek eredményeként, *az 1970-es évek első felére kialakult a szakképzés intézményes struktúrája.*

A *legfelső* (egyetemi) *szintű* képzés szemináriumi keretek között, majd a második főszakon a *Kossuth Lajos Tudományegyetemen* és az *Eötvös Loránd Tudományegyetemen* kezdődik.

A középszintű szakképzés bevezetésére két felsőfokú képzőben, a *Szombathelyi Tanítóképző Intézet* és a *Debreceni Tanítóképző Intézet népművelés–könyvtáros* szakának beindításával került sor, valamint a többi tanítóképzőben és tanárképzőben, ahol a *népművelési* (közművelődési) *ismeretek* oktatása kezdetben fakultatív úton, majd később kötelező érvénnyel történik. Ez utóbbiak körébe tartoznak azok az *egyetemeken* kezdeményezett kollégiumok is, melyek az ún. társadalmi munkások képzését végezték, vagyis *alapfokú képzésben* részesítették az arra vállalkozó diákokat.

A *Népművelési Intézet* ugyanakkor részint szervezi a *tanfolyami keretek* közti szakképzést (pl. tiszteletdíjas művelődésiotthon-igazgatók képzése), részint segíti a

tanítóképzőkben és a tanárképző főiskolákon folyó *fakultatív*, majd *kötelező népművelési ismeretek* című tárgy oktatását, továbbá gondozza a *speciális szakmai tudást* (népitánc-vezető, bábművészcsoport-, színjátszó-vezető stb.) elmélyítő kurzusokat.

A valamennyi szakoktatási intézménytípusban folyó képzést figyelembe véve adta ki a művelődésügyi miniszter a 180/1963. és a 181/1963. (MK 23.) MM sz. utasítást – a képesítési rendeletet és a végrehajtási utasítást –, amelyek meghatározzák, hogy mely munkakörök betöltése kíván felső-, közép- és alapfokú szakképesítést, szabályozzák a munkakörök betöltését, megszabják a képesítés megszerzésének módját és határidejét, az iskoláztatási rendet. A 136/1966. (MK 9.) MM sz. utasítás a képesítés megszerzését már azok számára is előírja, akik valamilyen egyetemi vagy főiskolai oklevél birtokában töltenek be munkaköröket, ha valamilyen oknál fogva – életkor, gyakorlat – nem mentesülhetnek a szakvizsga letétele alól. A kiegészítő népművelési szakvizsgát a 136/1966. (MK 9.) MM sz. miniszteri utasítás szabályozza, és az utasítás végrehajtására a miniszter kijelölte a *Népművelési Vizsgabizottságot*.

Az úgynevezett „képesítési rendelet" természetesen nemcsak a népművelési munkakörök besorolását és a megfelelő szakképesítés meghatározását jelentette, hanem befolyásolta a képző intézmények terhelését, a felvételi keretszámokat is. A népművelés szakemberszükségletének (korabeli kifejezéssel káderszükségletének) növekedésével és a népművelési tevékenységek társadalmi jelentőségének alakulásával is magyarázható, hogy 1968-ban újabb – a 126/1968. (MK 11.) MM sz. – utasítással kellett szabályozni a népművelési munkakörök ellátásához szükséges szakképesítési feltételeket.

Az 1970-es évek első felében a szakképzés jellemzője még, hogy szoros kapcsolatban áll a tanító, tanár szakos képzéssel. A tantervek és a tantervi reformok azonban jól tükrözik azokat a sajátosságokat – interdiszciplínákat –, *melyek mindinkább kezdik megkülönböztetni és eltávolítani a népművelőképzést a pedagógusképzés világától.* Ennek egyik markáns kifejeződése az, hogy többnyire a felnőttek tanulásával, a felnőttekkel való foglalkozás, s ennek tudománya, az *andragógia*, adja a képzések szellemi és szakmai gerincét valamennyi oktatási formációban.

A korabeli hivatalos népművelőképzés elsősorban intézményben gondolkodhatott. Az egyetemi szint az *irányításához* (művelődéspolitikai, állami), a főiskolai végzettség a *kultúrház, esetleg az üzemi népművelési munka* szervezéséhez biztosított megfelelő képzettséget. Jóllehet a művelődés már akkor is szélesebb körű tevékenységet jelent, mint amihez akár a legjobban felszerelt kultúrház vagy üzemi klub képes feltételeket és lehetőségeket biztosítani.[177]

Végül szükséges megemlíteni, hogy a minisztérium által előírt tantervek ugyan egységes és uniformizált képzést írnak elő, *a tantervekben azonban olyan tudományágak is helyet kaphattak, melyek más szakokon nem oktatottak vagy nem oktathatóak!*

Az egyetemeken és a főiskolákon 1961 és 1975 között[178] történő tantervfejlesztések (reformok) tették lehetővé: a művelődésfilozófia, a szociológiaelmélet, a tömegkommunikáció-elmélet, a művelődésszociológia, a szociálpszichológia, az andragógia-elmélet vagy a vezetési és szervezési ismeretek, a vallásismeret és valláskritika, a művelődéselmélet, az igazgatási és gazdasági ismeretek, a tudományelmélet és a módszertani alapok oktatását.

A népművelés és a felnőttoktatás szakmai sokrétűségének világához a tantárgyak által biztosított nyitottság társult, amely óhatatlanul sugallta vagy megfogalmazta valamennyi hallgató számára: vizsgáljátok, szükségszerű-e a megszokott!?

A közművelődés térnyerése és a szakemberképzés

Az 1960-as évek végén a szocialista blokkon belül *Magyarországon* pezsdülés érzékelhető. 1968-ban indul ún. *új gazdasági mechanizmus.*[179] *A reformközgazdászok arra törekedtek, hogy összeegyeztessék a szocialista tervgazdálkodással a nyílt piac mechanizmusát.* A központi tervezés lazítása, a felelősségvállalás decentralizálása, a vállalati és az egyéni érdek megjelenése, a pénz és a piacon értékesíthető termékek előtérbe kerülése komoly kihívást jelentett.

A közgazdászok szorgalmazták a piaci mechanizmusok fokozottabb érvényesítését a népművelésben és ezzel együtt a tevékenységszerkezet átalakítását. A politikai és az állami irányítás, de a kulturális élet jeles és számos képviselője viszont úgy vélte, hogy a népművelést ki kell vonni az új gazdasági mechanizmus hatása alól.

Ez utóbbi elképzelés kivitelezhetetlennek bizonyult, hiszen növekedtek a fenntartási és működtetési költségek. A piacgazdasági törvényszerűségek megjelentek a művészetek területein és a szórakoztatás világában is. A népművelés gazdálkodási rendszere azonban változatlanul merev és rugalmatlan maradt. A kulturális életben a népművelési intézmények működésében komoly problémák jelentkeztek.

Az MSZMP KB 1972. novemberi ülésén kinyilvánította, hogy a *kultúra fontos társadalompolitikai ügy és nem áru.* (A probléma ezzel nem került le a napirendről. Még jó tíz évvel később is arról folyt a vita, a *Kritika* című folyóirat 1981. június – 1982. január között megjelent számaiban, hogy áru-e a kultúra.)

Bár a reform 1972 és az 1979 között megtorpan, majd a reformellenes erők kerekednek felül, mégis jelentős nyomot hagy nemcsak a gazdasági életen, hanem a társadalomban is. Nyilvánvalóvá vált, hogy amennyiben a szocializmus eszméje nem engedi a tehetség és a minőségben és mennyiségben is jobbat-többet teljesítő ember kibontakozását s ezáltal szellemi és anyagi gyarapodását, mert a teljesítménytől, a tudástól és a képességektől független egyenlőséget intézményesít, akkor komoly problémákkal kell számolni.

A reformellenes erők győzelme ellenére „az új gazdaságirányítás a művelődés területein is erősítette a pozitív tendenciákat". Lényeges állomás az 1970. május 14–16. között megrendezett *Országos Népművelési Konferencia.*[180] *A vitaanyag szerint* a kulturális forradalom fontos lépése volt a népművelés anyagi és szellemi bázisának megteremtése, szervezeti kiépítése. A *népművelés régi koncepcióját* viszont *túlhaladta az idő.* Szükség van a népművelés felülvizsgálatra, *a fejlesztés új alapokra helyezésére.* Az aktivitás nem szűkíthető le csak a művészeti területekre, a művelődési tevékenységek nem redukálhatóak a hagyományos formákra és intézményekre, mindenekelőtt a művelődési otthonokra, könyvtárakra, mozikra és műkedvelő mozgalmakra. A tömegközlési eszközök, a mindennapi élet színterei és spontán formálódások is fontos alkotóelemei az egyén és a közösségek művelődésének. A vitaanyag külön is kitér a *tömegközlési eszközök hatókörének* növekedéséből származó művelődési lehetőségek gyarapodására.

A népművelés helyett előtérbe kerül a közművelődés, melyet társadalmi beágyazottságban szemlél. A köz művelődése már az egyén és a közösség új viszonyára épül. Ez a felfogás némileg elszakad az ötvenes években kialakított és az 1960-as években is kívánatosnak tartott kollektivizmus eszméjétől, ami a „légy olyan, mint a másik, miért akarsz különb lenni a többitől" magatartást követeli meg. A konferencia kritikusan elemzi nemcsak az 1956 előtti, hanem a forradalom utáni népművelést és művelődéspolitikát is.

Az 1970-ben megrendezett *Országos Népművelési Konferenciát* követően az évtized közepén az MSZMP *Központi Bizottsága* 1974. március 19–20-án tartott ülésén megtárgyalta és *elfogadta A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai* című dokumentumot.[181]

Az előzményekhez tartozik, hogy a kommunista párt már 1958-ban elfogadott művelődéspolitikai irányelveiben megfogalmazta az 1950-es években képviselt kultúrafelfogástól eltérő álláspontját: ez nem csupán a marxista, hanem a polgári értékek terjesztésének szükségességét is elfogadta. Az MSZMP *Kulturális Elméleti Munkaközössége*[182] 1966-ban hozott állásfoglalása megfogalmazta, majd az MSZMP ugyanebben az évben tartott IX. kongresszusa megerősítette, hogy „...a szocializmussal szemben álló, idegen irányzatokkal kell élnie, ezért világosabban meghatároznia, hogy mit *támogatunk*, mi az, *aminek helyt adunk* és mi az, amit *elutasítunk.* Támogatásban részesítjük a nagy tömegekhez szóló szocialista és egyéb humanista alkotókat, helyt adunk a politikailag, eszmeileg nem ellenséges törekvéseknek, viszont kirekesztjük kulturális életünkből a politikailag ellenséges, antihumanista vagy a közerkölcsöt sértő megnyilvánulásokat."[183] A hatalmon lévő kommunista párt tulajdonképpen elfogadta a konferencia álláspontját, amely az úgynevezett *„három T"* (támogatás, tűrés, tiltás) jegyében fogalmazódott meg.

A konferenciát előkészítő munkabizottságok közül az egyik testület javaslatot fogalmazott meg a *szakemberképzési szintekről és képzési szerkezetről* is. A dokumentumok szerint a *„közművelődési középkáderek képzését a ... középiskolai kereteken belül kell megoldani.* Az erre alkalmas gimnáziumokban tagozatos osztályokat kell létrehozni, a regionális igényeknek megfelelően, ahol a kulturális háttér és a gyakorlóbázis adott. *A közművelődési tagozatos osztályok feladata lesz a népművelési és közgyűjteményi (könyvtár, múzeum, levéltár) középkáderek képzése."*[184]

„A (felsőfokú képzés) *főhivatású népművelők és könyvtárosok képzésének jelentős része* – szól a dokumentum – *egyrészt főiskolai szinten történjék. Erre a képzésre a tanárképző főiskola intézménye bizonyul alkalmasnak* (a szombathelyi eredmények ezt igazolják), ahol a közművelődési szakokat különböző tanár szakokkal lehet párosítani. Ilyen irányban kell tehát szélesíteni a képzési bázist. Az 5 tanárképző főiskolán népművelő szakos képzést kell indítani az 1975/76-os tanévtől (magyar, orosz, ének-zene, földrajz, kémia, matematika tanár szakokkal párosítva)."[185]

A felsőfokú képzés másrészt egyetemi szintű legyen – javasolják. „A népművelő és könyvtáros szakképzés – nappali tagozatos formában – az ELTE és a KLTE Bölcsészettudományi Karán tanár szakkal kapcsoltan és kiegészítő szakon folyik. Szükséges a képzés további minőségi fejlesztése, valamint a specializáció, a posztgraduális képzési formák segítségével a közművelődés új igényeinek gazdagabb kielégítése."[186]

Az MSZMP *Központi Bizottsága* által 1974. március 19–20-án elfogadott, *A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai* című dokumentum kitér a *közművelődési dolgozók továbbképzésére* is. A szakemberek továbbképzését az oktató intézményeknek kell megszervezniük, ebben nagy szerepet kell kapnia a levelező és a kiegészítő képzésnek. Biztosítani szükséges a munka melletti tanulást – szögezi le a dokumentum. Ugyanakkor az is megfogalmazódik, hogy a *„közművelődésben dolgozó szakemberek ideológiai-politikai továbbképzésében jelentősen növelni kell a párt oktatási igazgatóságainak szerepét".*[187]

A népművelés helyett előtérbe kerülő közművelődési szemlélet az 1970-ben megrendezett *Országos Népművelési Konferencián* és a kommunista párt határozatain kívül az állami irányítás legfelső szintjén is elfogadást nyert. Az *Országgyűlés* 1976-ban megszavazta a közművelődésről szóló törvényt (1976.:V. tv. MK 1976. évi 79. sz.). A törvény előkészítése *Orbán László* (1912–1974) minisztersége (1974. VI. 21.–1976. VII. 22.) idején kezdődött, a törvényjavaslatot azonban már *Pozsgay Imre* (1933–) kulturális miniszter (1976. VII. 22.–1980. VI. 27.) terjesztette elő.[188]

A törvény megalkotását mind erőteljesebben és szakmailag egyre megalapozottabban, már az 1960-as évektől szorgalmazták, elsősorban a művelődési otthonokban dolgozó népművelők, de a kulturális értékterjesztéssel foglalkozó valamennyi intézmény.

Az 1976. október 26-án kihirdetett *közművelődési törvény* kerettörvény, amely leszögezi, hogy a közművelődés széles körű társadalmi tevékenység, amelynek megvalósulását az állam intézmények segítségével támogatja. Azt is deklarálja,

hogy a közművelődés nem szűkíthető le valamely szervezet munkavégzésére, mert részint *alapintézményekben*, részint közművelődési feladatokat *is* ellátó szervezetekben valósul meg.

A törvény 34. §-a kitér a közművelődési szakemberek képzésére is: „(1.) Az állami oktatás keretében olyan közművelődési szakembereket kell képezni, akik hivatástudatuk, szocialista világnézetük, általános műveltségük, szakmai felkészültségük alapján alkalmasak a közművelődési tevékenységek szervezésére és irányítására. (2) A közművelődésben dolgozó szakemberek rendszeres továbbképzéséről – a társadalmi szervezetekkel együttműködve – az állam gondoskodik."[189]

A közművelődési tevékenységek kiszélesedését, de átrendeződését is jól jelzi az 1984-ben kiadott, *Magyarország művelődési viszonyai (1960–1982)* című statisztikai kiadvány.[190]

A rádió és televízió főbb adatai

Év	Előfizetések száma (1000-ben)		Heti átlagos műsoridő (óra)	
	rádió	televízió	rádió	televízió
1960	2224	104	227	22
1970	2530	1769	307	51
1980	2608*	2766	380	87
1982	-	2838	386	89

*1979. évi adat: 1980. január 1-jétől megszűnt a rádió-előfizetés.

A művelődési otthonok száma

Év	Tanács	Szakszervezet	Egyéb szerv	Összesen
	kezelésében levő művelődési otthonok száma			
1960	2460	310	...	...
1965	2945	748	185	3878
1970	2985	530	141	3656
1975	2308	373	124	2805
1976	2304	348	112	2764
1977	2213	347	130	2690
1978	2228	332	128	2688
1979	2191	300	114	2605
1980	2177	278	99	2554
1981	2170	272	93	2535
1982	2164	273	96	2533

A könyvtárak összefoglaló adatai

Könyvtártípus	Könyvtárak		Ebből könyv
	száma	összes könyvtári állománya	
		1000-ben	
1965			
Közművelődési (tanácsi és szakszervezeti)	9412	18087	7601
Szak	1624	29180	13254
Iskolai (általános és közép-)	6528	7785	7694
Összesen:	17564	55052	38549
1970			
Közművelődési (tanácsi és szakszervezeti		24716	24466
Szak	1935	28572	16300
Iskolai (általános és közép-)	6027	9898	9898
Összesen:	17213	63186	50664
1974			
Kőzművelődési (tanácsi és szakszervezeti) .	8296	29860	29516
Szak	1833	43643	20692
Iskolai (általános és közép)	5089	11636	11636
Összesen:	15218	85139	61844
1978			
Közművelődési (tanácsi és szakszervezeti)	10576	36854	36368
Szak	1822	51508	24189
Iskolai (általános és közép-)	4220	14200	14200
Összesen:	16618	102562	*74757*
1982			
Közművelődési (tanácsi és szakszervezeti)	10272	44610	32863
Szak	860	42548	23657
Iskolai (általános és közép-)	3781	17640	18030
Összesen:	14913	104798	74550

A múzeumok összefoglaló adatai

Év	Múzeumok száma		Múzeumok kiállításainak száma		Múzeumok látogatóinak száma (1000-ben)		1000 lakosra jutó múzeumlátogatások száma
	összesen	ebből Bp.-en	összesen	ebből Bp.-en	összesen	Ebből Bp.-en	
1960	93	15	809	178	3640	1467	365
1965	142	22	1077	223	5596	2020	551
1970	183	37	1432	303	7154	2544	694
1975	207	39	1690	393	11943	3685	133
1976	413	62	1798	394	12978	3450	224
1977	430	67	1914	499	14295	3454	345
1978	449	63	1935	580	16292	4354	525
1979	464	062	2152	636	16819	3956	513
1980	487	64	2073	619	16217	3634	514
1981	505	64	1975	435	17395	3751	624
1982	532	65	2098	483	17717	4007	655
Ebből:							
múzeumok	111	27	1276	397	7309	3291	683
múzeumi bemutató helyek	408	434	792	79	9251	335	864
egyéb muzeális gyűjtemények	13	4	30	7	1157	381	108

A színházak összefoglaló adatai

Év	Színházak száma	Színházak által látogatott községek az összes község %-ában	Műsoron lévő darabok	Előadások	Látogatók 1000-ben	1000 lakosra jutó színházlátogatók
			száma			
1960	32	19,8	306	12 702	6429,4	644
1965	30	24,1	457	12 650	5986,8	590
1970	34	21,6	434	11 991	5591,3	541
1975	34	14,9	496	12 022	6243,0	592
1976	34	13,5	489	12 082	6296,4	594
1977	34	10,9	556	11 827	6301,9	592
1978	33	10,2	567	11 594	6006,2	562
1979	33	10,4	573	11 513	5947,7	556
1989	33	10,3	551	11 520	5634,9	526
1989	38	9,9	566	12 218	5885,3	549
1982	39	8,7	613	12 868	6133,1	573

Komolyzenei hangversenyek

Év, műfaj	Hangversenyek	Látogatók (1000-ben)	Budapesti	Városi	Községi	Összes
	száma		hangversenyek látogatóinak megoszlása %-ban			
1960	859	425	64,7	28,5	6,8	100,0
1970	2040	828	38,8	39,4	21,8	100,0
1980	2505	1205	39,2	47,1	13,7	100,0
1982	2690	1234	37,0	48,5	14,5	100,0
	Az összes %-ában, 1982-ben					
oratórium	2,4	4,2	7,0	3,3	-	4,2
zenekari hangverseny	33,8	41,1	47,4	39,9	29,1	41,1
énekkari hangverseny	0,8	1,2	2,7	0,5	-	1,2
kamarazene	5,8	4,5	8,3	2,9	0,6	4,5
hangszerszóló	47,6	40,6	21,7	47,9	64,2	40,6
ária- és dalest, vegyes	9,6	8,4	12,9	5,5	6,1	8,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A mozik összefoglaló adatai

Év	Mozik száma	Befogadóképesség (ülőhelyek száma)	Előadások	Látogatók	Mozival ellátott települések az összes település %-ában	1000 lakosra jutó férőhely	Egy lakosra jutó mozilátogatás	Bemutatott új játékfilmek száma
			száma					
		1000-ben						
1960	4558	719	846	140060	91,6	72	14	148
1965	4435	687	817	106046	96,0	68	10	155
1970	3879	608	754	79571	92,1	59	8	167
1975	3595	562	726	74426	83,5	53	7	171
1976	3618	575	723	73592	83,6	54	7	178
1977	3616	563	746	75961	82,3	53	7	185
1978	3660	565	751	71707	83,9	53	7	188
1979	3639	567	743	68987	83,5	53	6	210
1980	3624	559	703	60718	83,2	52	6	220
1981	3552	544	703	67090	79,4	51	6	202
1982	3556	543	713	70026	77,6	51	7	190

A mozik száma

Normálfilmes mozik (35 mm-es)					
Megnevezés	1960	1970	1980	1981	1982
Budapesten	133	121	118	115	113
Városokban	173	204	331	343	349
Községekben	427	715	691	651	622
Összesen	733	1040	1140	1109	1084
Keskenyfilmes mozik (16 mm-es)					
Budapesten	150	33	91	67	90
Városokban	386	215	264	291	311
Községekben	3255	2528	2036	1972	1948
Összesen	3791	2776	2391	2330	2349
Vándormozik	34	63	93	113	123
Összesen	4558	3879	3624	3552	3556
Az összesből szélesvásznú mozik száma	158	2605	3080	3115	3037

A filmgyártás összefoglaló adatai

Év	Gyártott filmek száma				Gyártott filmek méterhossza			Szinkronizált	Feliratozott
	2000 méternél hosszabb játékfilmek	2000 méternél rövidebb játékfilmek	híradó, dokumentumfilm és egyéb kisfilm	Összesen	2000 méternél hosszabb játékfilmek	2000 méternél rövidebb játékfilmek	híradó, dokumentumfilm és egyéb kisfilm	filmek száma	
1960	15	13	277	305	38025	7728	91391	57	172
1965	23	39	423	485	55733	11014	145169	160	173
1970	46	100	392	538	95087	39174	141958	281	228
1975	37	127	356	520	82887	48740	108189	399	152
1976	22	109	517	648	52022	43149	176440	481	152
1977	29	121	413	563	72990	52928	132243	484	111
1978	29	112	509	650	70887	54602	152493	524	120
1979	28	106	577	711	70615	55848	145545	486	86
1980	30	107	638	775	74048	50509	118877	586	121
1981	31	91	601	723	75664	51108	121540	639	125
1982	28	135	616	779	73811	96956	116019	674	145

A gyártott kisfilmek száma műfaj szerint

Műfaj	1960	1970	1975	1980	1981	1982
Híradó	106	80	52	62	63	62
Dokumentum	13	24	22	18	20	27
Népszerű tudományos	19	21	24	27	29	28
Oktató	74	46	44	78	69	76
Propaganda, reklám és egyéb	65	221	214	453	420	423
Összes film száma	277	392	356	638	601	616
2000 m-nél rövidebb játékfilmek száma összesen	13	100	127	107	91	135
Kisfilmek száma együtt	290	492	483	745	692	751
ebből:						
rajz-, játékfilm,	16	64	77	58	36	52
báb-, játékfilm	4	8	13	7	12	5

A könyvkiadás összefoglaló adatai

Év	Könyvek		10000 lakosra jutó könyvek	
	száma	példányszáma (1000-ben)	száma	példányszáma (1000-ben)
1960	5335	41648	5,3	41,7
1965	4629	53000	4,6	52,2
1970	5238	57790	5,1	55,9
1975	8603	81774	8,2	77,6
1976	9393	100846	8,9	95,2
1977	9048	97447	8,5	91,6
1978	9579	104580	9,0	98,0
1979	9120	100797	8,5	94,2
1980	9254	104300	8,6	97,4
1981	8810	103077	8,2	96,2
1982	8836	103735	8,3	96,9

A legnagyobb országos napilapok átlagos megjelenési példányszáma 1982-ben	
Népszabadság	712000
Népszava	292000
Magyar Nemzet	115000
Esti Hírlap	231000
Népsport	257000

A legnagyobb vidéki napilapok átlagos megjelenési példányszáma 1982-ben	
Észak-Magyarország	91000
Kisalföld	91000
Dunántúli Napló	86000
Hajdú-Bihari Napló	81000
Kelet-Magyarország	80000

A folyóiratok tárgykör szerinti %-os megoszlása (az üzemi lapok nélkül)		A legnagyobb átlagpéldányszámban megjelenő folyóiratok 1982-ben	
Műszaki	16	Rádió- és Televízió Újság	1264000
Politikai, közgazdasági	12	Nők Lapja	1002000
Általános témájú	9	Családi Lap	825000
Üzemszervezési, kereskedelmi	9	Füles	615000
Jogi, közigazgatási	8	Képes Újság	537000
Orvosi, egészségügyi	7	Szabad Föld	459000
Mezőgazdasági	5	Ludas Matyi	368000
Pedagógiai	5	Ludas Magazin	315000
Természettudományi	5	Hétfői Hírek	269000
Irodalmi	4	Pajtás	273000
Művészeti	3	Kisdobos	254000
Egyéb	17	Magyar Ifjúság	233000
Összesen	100	Ország–Világ	231000

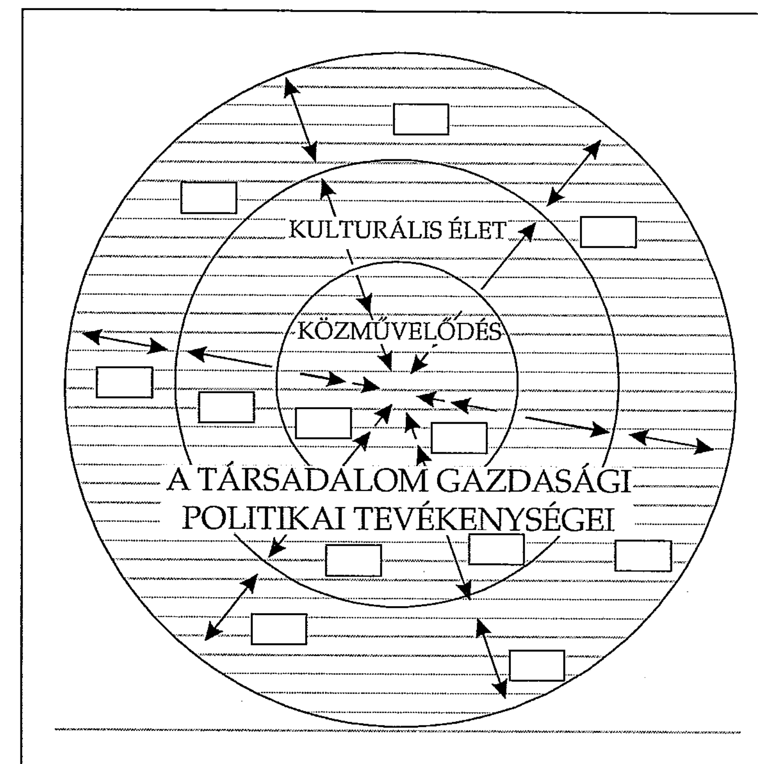
A statisztika szerint a rádió és a televízió egyre nagyobb szerepet tölt be az emberek életében. Csökken a művelődési otthonok száma: amíg 1965-ben összesen 3878 intézményt tartottak nyilván, addig 1982-re 2533-ra esett vissza a számuk. Több mint 2600-at csökkent a könyvtárak száma. Lényeges növekedést mutat a múzeumokról készített statisztika. Jelentős visszaesést mutat viszont a színházakról összeállított táblázat: Amíg 1960-ban 32 színház 306 darabot mutatott be, addig 1982-ben 39 intézmény 613 előadást vitt színpadra, miközben a színházlátogató közösség létszáma alig változott. A komolyzenei hangversenyek gyarapodása mellett érzékelhető visszaesést mutat a mozik világa. Impozáns a könyvkiadás számsora.

Jóllehet a statisztika intézményeket vesz számba, az 1970-es évek végére kialakuló modell tükrözi, hogy a közművelődés jóval szélesebb körű tevékenység, mint amihez az intézmények lehetőségeket és feltételeket tudnak biztosítani. (Lásd a 103. oldalon található modellt.)

A közművelődési szemlélet térnyerése mellett bekövetkező átrendeződés a szakemberképzéssel szemben is új igényeket és elvárásokat fogalmaz meg, s ennek eredményeként fontos változások kezdődnek.

„Hét éve nem volt felvétel az ELTE népművelés szakának nappali tagozatán, három éve a levelezőn sem. Most ismét felvételt hirdettek mindkettőn, sőt még két új tagozat megnyitására is lehetőség nyílt. Az egyik az egyetemi végzettségűeknek ad népművelési képzettséget három év alatt, a másik a tanítóképzők népművelés–könyvtár szakán végzetteknek nyújt továbbtanulási lehetőséget kétéves képzési idővel" – írja *Maróti Andor* a *Népművelés* 1971. szeptemberi számában.[191]

A népművelés szak nappali és levelező tagozatokon történő újraindításában közrejátszott az is, hogy 1971-ben új tantervet vezettek be. Erről *Maróti Andor* a

= Mozgalmak, társadalmi szervezetek

= intézmények*

Népművelés 1972. augusztusi számában a következőket írja. „Az új anyag jóval nehezebb, mint a régi, s magasabbak a követelmények is. Igaz, nem kell már matematikát, fizikát, kémiát tanulni, de a szociálpszichológia, a kommunikációelmélet legalább olyan nehéz, és sok új fogalmat, szakkifejezést kell elsajátítani... Néhány éve még elképzelhetetlennek tartottuk, hogy olyan könyvet, mint pl. *Markarjannak* »*A marxista kultúraelmélet alapvonalai*« című munkája, szemináriumon dolgozzunk fel. A továbbképző tagozat első évfolyamán fejezetről fejezetre haladtunk benne, s hogy ne kerülhessék ki a legnehezebb problémákat, havonta tesztszerű dolgozatot írattunk. Ugyanezt csináltuk *Davidovnak* »*Munka és szabadság*« című könyvével a hatéves levelező tagozat első évfolyamán. Az igazsághoz tartozik, hogy ezek és más hasonló színvonalú tanulmányok az első hetekben megrökönyödést váltottak ki, különösen a gyakorló népművelők körében. Nem szoktak hozzá, hogy a filozófiának is lehet mondanivalója számukra."[192]

* *T. Kiss Tamás:* A közművelődés terjedelme és köre. A közművelődési és könyvtáros oktatók nemzetközi konferenciája. (Szombathely, 1987. augusztus 26–29.) Szerk.: Szalay László. Szombathely 1988. 221. p.

Annak ellenére, hogy a budapesti egyetemen újra megindul a népművelőképzés nappali és levelező tagozaton, folytatódik a szak megmaradásáért folytatott küzdelem, ami erősíti a *„modernnek lenni"* elvet valló képzési törekvéseket is.[193] A tanszéki csoport számos új kezdeményezést indít, illetve, karol fel. Többek között *F. Vankó Ildikó*[194], aki nagyon sokat tett az *általános művelődési központ* szakmai ideológiájának kidolgozása és intézményesítése terén. *Szociálpedagógiai*[195] tréningek kimunkálásában és megszervezésében vesznek részt a tanszéki csoport oktatói. *Maróti Andor*nak köszönhetően pedig a *művelődéselmélet* és az *andragógiai ismeretek* oktatása is egyre nagyobb hangsúlyt kap.[196] A szakképzést korszerűsítő törekvésekre egyre több kritikai észrevétel a válasz.

Az ELTE-n folyó szakképzés helyzetét és elfogadtatását nehezítette, hogy az oktatást ellátó *szakcsoport* nem juthatott önálló tanszéki státushoz. A tanszékké fejlesztést először *Kovács Máté*, a *Könyvtártudományi Tanszék* vezetője kezdeményezte 1973-ban, felvetését a *Kari Tanács* megvitatta és elfogadta, az ELTE *Tanácsa* azonban nem tartotta időszerűnek, és levette a napirendről. Négy évvel később, 1977-ben ismét javasolja a *Könyvtártudományi Tanszék* vezetője a szakcsoport tanszékké fejlesztését, s azt ekkor már nemcsak a *Kari Tanács*, hanem az Egyetemi Tanácsa is jóváhagyja. *Ádám György* rektor 1978. március 23-án kelt levelében kéri *Knopp András* miniszterhelyettest, hogy – az *Egyetemi Tanács* 1978. február 17-én meghozott döntése értelmében – engedélyezze a *Közművelődési Tanszéki Csoport Művelődéstudományi Tanszékké* fejlesztését.[197] A tárca helyettes vezetőjének válasza elutasító, arra hivatkozva, hogy a képzés általános felülvizsgálatáig nem kíván érdemben foglalkozni a javaslattal.

A szakképzés körüli viták azonban továbbra is folynak az egyetemen.[198] *Maróti Andor* lemond a tanszéki csoport vezetéséről, helyét *Marczisovszky János* foglalja el. Rövid idő elteltével az egyetem vezetősége úgy dönt, hogy szünetelteti, illetve megszünteti a szakos képzést, de fenntartotta *ELTE Tanárképző Karán*, ahol már korábban, az egyetemmel történő integrációt megelőzően is folyt, az egri *Ho Si Minh Tanárképző Főiskola* kihelyezett tagozatán, népművelőképzés.[199]

Másként alakul az 1970-es évek közepétől a KLTE-n folyó szakemberképzés helyzete. A szak oktatói – *Durkó Mátyás* irányításával – ahhoz a fejlődési folyamathoz kapcsolódtak, amely az 1920-as években indult meg. *Kezdetben még a népművelés keretei között létező felnőttoktatási feladatok olyan erős társadalmi és gazdasági hangsúlyt kapnak, hogy amiatt szervezetileg megerősödnek.* Nem férnek meg a továbbiakban az iskolán kívüli népművelés keretei között, hanem kiválnak abból, önállósodnak és a nevelés önálló felnőttnevelési szakágaivá alakulnak. Mind a népművelés, mind a felnőttnevelés szakmailag képzett embereket igényel egyre nagyobb számban.[200]

A debreceni képzést kezdetben még az jellemzi, hogy a felnőttoktatói-felnőttnevelői szakképzés teljesen egybeesik a népművelési szakképzéssel. Az 1970-es évek elejétől azonban lényeges változásokra kerül sor. A szakképzés két szekcióra oszlik. Az egyik a *felnőttnevelési és közművelődési szekció*, a másik a *művelődéspolitikai szekció*.[201]

A felnőttnevelési és közművelődési szekcióban oktatók oktatási területei: a felnőttnevelés és a népművelés elméleti, valamint módszertani kérdései; a felnőttoktatás lélektana és metodikája; összehasonlító andragógia; a művészeti nevelés módszertana; szórakozáselméleti problémák; a felnőttnevelés, felnőttoktatás rendszertani kérdései és a hatékonyság problémái; tudományelméleti és kutatásmódszertani problémák.

A művelődéspolitikai szekcióban oktatók oktatási területei: művelődéselmélet–művelődéspolitika; művelődéstörténet; ízléselméleti és ízlésnevelési problémák; kommunikációelmélet és filmesztétikai kérdések; a közművelődés intézményrendszere; vezetéselméleti ismeretek; modern művelődéstörténet, 20. századi művészet- és kultúrfilozófiai irányzatok; művészettörténet; képzőművészeti esztétika; az iskolai műveltségtartalom és tantervek folyamatos korszerűsítésének művelődéselméleti és művelődéspolitikai összefüggései.

A KLTE-n folyó szakemberképzésben bekövetkező lényeges változásokhoz az is hozzájárul, hogy 1971. január 1-jével a tanszéki csoport *Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékké* válik. A szervezeti egység létrehozásában nagy szerepet játszott, hogy *az oktatók közül többen tudományos* (kandidátusi) fokozatot szereztek. Mindezek együttesen lehetővé tették azt is, hogy 1971-től *egyetemi doktori cím megszerzésére nyílik lehetőség* a felnőttnevelési, közművelődés-elméleti és művelődéselméleti-politikai főtémákból.

Az 1971/72-es tanévtől kezdve megindul az egyetemi kétéves, majd 1976/77-től a hároméves *kiegészítő népművelőképzés*, amely egészen az 1993/94-es tanévig folyik. A két képzési forma tanterve között csupán az a különbség, hogy a nappali, főszakos képzésnek azon tárgyai (általános esztétika, művészeti nevelés és az ismeretterjesztés módszertana, valamint a szakdolgozati szeminárium), amelyek a kétéves képzés tantervi keretébe nem fértek be, bekerülhettek a hároméves képzésbe az 1976/77-es tanévtől. Ezáltal a hároméves levelező képzési követelményrendszer azonossá vált a második főszakos nappali tagozatú általános népművelői szakképzésével.[202]

Az 1973/74-es tanévtől jelentős reformok kezdődnek meg a képzés terén, melyek az 1983/84-es tanévig forrják ki magukat. *A reformokat alapvetően két tendencia jellemezte. Egyrészt* fellépett a „csak közvetlen szakmai feladatra felkészítő, leszűkült tartalmú egyetemi szakemberképzés ellen", *másrészt* „az elméleti ismeretek könnyebb gyakorlati alkalmazására vonatkozó kollégiumok és gyakorlati képzési formák erősítését" helyezte előtérbe.[203]

Az 1973/74. tanévtől kezdve érvényes tantervben már nem szerepel a népművelés kifejezés, helyette a *közművelődés* jelenik meg. Mindez nem csupán névváltoztatást jelent, hanem szemléletmódosulást is, hasonlóan, mint az ELTE esetében. A tanszék oktatói jelentős publikációs tevékenységet fejtenek ki,[204] számos kötetben és kiadványban összegzik kutatásaik eredményeit – melyek sok tekintetben javították a szakképzés és a tanszék egyetemen belüli megítélését – jóllehet a KLTE-n sem volt sokkal kedvezőbb helyzetben a szak és a tanszék, mint az ELTE-n. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a megjegyzés, melyet *Durkó Mátyás* fogalmazott meg az egyetemen folyó képzés 25 éves évfordulóján elmondott beszédében: *„nem akarjuk azt mondani, hogy a karon mindenki örömmel fogadta a képzést, az ezzel kapcsolatban jelentkező új tudományos kutatásokat, hogy – különösen az elején – nem kellett néhány oktatótársunktól nagyon sok gúnyos megjegyzést lenyelnünk, amitől mindenkori hallgatóink is sokat szenvedtek...”*[205] A szisztematikus szívóssággal folytatott munkavégzés eredményeként sikerült elérni, hogy *Soós Pált*, aki a tanszék művelődéspolitikai szekciójának volt a vezetője és *Durkó Mátyást*, aki a felnőttnevelési és közművelődési szekciót is irányította a *Bölcsészettudományi Kar tudományos dékánhelyettesévé* választották.

A KLTE-n folyó szakképzésben alapvető változásokra az 1980-as évek második felétől kerül sor. *Durkó Mátyás*, a tanszék vezetője, 1984. április 20-tól nyugdíjba vonul.[206] Az oktatási egység vezetője *Soós Pál* lesz. Kezdetét veszi egyfajta átrendeződés. Megbomlik a két szekció közti egyensúly, *Durkó Mátyás* szerint a felnőttnevelési szekció rovására.[207]

Nyilvánvaló, hogy a két egyetem között *irányultsági* különbség létezik. A *debreceni* képzés elsősorban neveléselméleti alapozottságú és a felnőttképzést tekinti központi kérdésnek, a *budapesti* inkább multidiszciplináris, kultúraelméleti és szociológiai alapozottságú.

Az 1970-es évek elejétől egy harmadik egyetemen is lehetővé vált, a közművelődési szakemberképzés. Az *MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának* határozata alapján az *Elnöki Tanács* 1968. évi XV. sz. törvényerejű rendelete kimondja, hogy a *Pártfőiskola* jogutódjaként „a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Főiskolája elnevezéssel *egyetemi jellegű* főiskolát kell létesíteni”. Az egyetemi rangra emelt *Politikai Főiskolán Művelődéspolitikai Tanszék* is létesül, vezetője 1974-től Bíró Vera. Az V. (a levelezőknél a VII.) félévvel véget ér az általános káderképzés, és az utolsó tanulmányi félévben mindkét tagozaton *szakképzésre* is sor kerül. A meghirdetésre kerülő *művelődéspolitikai képzés négy tematikus egységből áll.*

Az *első* nagy tematikus blokk néhány alapvető kultúraelméleti és művelődéspolitika-történeti problémát tartalmaz, olyan megközelítésekben, mint: művelődéspolitika a politikai intézményrendszer struktúrájában, a gazdaságpolitika és a művelődéspolitika összefüggése, a munkásosztály művelődési szokásainak és műveltségének fejlődése a felszabadulás után, az értelmiség szerepe a művelődésben, a kommunista és munkáspártok művelődéspolitikai tapasztalatai. A *másik* átfogó témakörbe a tudományos élet problémái, valamint a tudománypolitika sorolható, amely tudományelméleti és szociológiai, tudományszervezési, tudományterületi és ismeretterjesztési szempontokat fog össze. Művészeti élettel és művészetpolitikával foglalkozik a *harmadik* témakör. Ebben áttekintik az egyes művészeti ágak legújabb hazai eredményeit, a művészeti káderképzés, az amatőr művészet, valamint a művészetkritika problémaköreit. A *negyedik* blokk középpontjában az oktatásügy és az oktatáspolitika áll.

Az oktatás kitér még a társadalmi tervezés, oktatástervezés, az iskola és a mobilitás, a műveltségeszmény és iskola, a pedagógusok helyzete és képzése, az ifjúság társadalmi helye problémaköreire is, továbbá foglalkozik a *közművelődés-politika* kérdéseivel, ezen belül a közművelődés egyes területeivel és intézményeivel, kitérve a közművelődés történetére, a szabadidőre, a munka- és lakóhelyi művelődésre, a felnőttnevelésre.

A szakdolgozatukat sikerrel megvédő hallgatók a félév végén az V. szemeszteri művelődéspolitika és a szakképzés ismeretanyagából államvizsgát tesznek és *egyetemi képzettséget tanúsító oklevelet* kapnak.[208]

A *Politikai Főiskolán* folyó – inkább intenzív tanfolyami képzésre emlékeztető – oktatás alapvetően és elsősorban a kommunista párt számára képez *kultúrpolitikusokat*. Az intézményt felszámoló *Glatz Ferenc* (1941–) művelődési miniszter (1989. V. 10.–1990. V. 23.) rendelkezésével az 1980-as évek legvégén megszűnt a művelődéspolitikai szakképzés.

Az 1970-es évek elejétől jelentős módosításokra kerül sor a *tanítóképzőkben* folyó képzés terén. Bevezetik a *speciálkollégiumokat*, ami a szakosodás kezdetét jelenti. Ezek a képzési formák arra hivatottak, hogy egy-egy alsó tagozatos képzési-nevelési területen alaposabb felkészítést kapjanak a hallgatók. Ilyenek: úttörővezetés, napköziotthoni nevelés, ének-zene, gyakorlati foglalkozás, testnevelés, idegen nyelv oktatása. Létrehozzák a speciálkollégiumok másik csoportját is: etika, ateizmus, hangszeres oktatás, karének. *A népművelés tantárgy tanulása ebben a ciklusban is mindenki számára kötelező*, két féléven keresztül heti 1, illetve 2 órában.

A tanterv a feladatokat az alábbiak szerint határozza meg: „A tiszteletdíjas művelődésiotthon-igazgatói munkakör ellátásához szükséges népműveléselméleti és gyakorlati ismeretek elsajátítása, korszerű művelődéspolitikai szemlélet kialakítása... Gyakorlati feladatmegoldásokkal a hallgatók jártasságokat szereznek a klubkönyvtár és művelődési ház típusú intézmények munkájának irányítására, szervezésére” – olvasható a *Füle Sándor* szerkesztésében megjelent *Tanterv a tanítóképző intézetek számára* (Bp. 1970) című kiadványában.

A következő tanterv, amely 1973-ban jelenik meg (*Az általános iskolai és ovodai pedagógusképzés tanterve az 1973–74. tanévtől.* Főszerkesztő: *Miklósvári Sándor.* Bp. 1973.) bevezeti a közoktatáspolitika tantárgyat heti 2 órában, és tovább folytató-

dik a szakosodási törekvés. A *speciálkollégiumok utódaként megjelennek a szakkollégiumok.* Voltak kötelezően választhatók (az alsó tagozatos tantárgyakhoz kapcsolódtak) és szabadon választhatók (napközi nevelés, népművelés).

A népművelési szakkollégium 2 féléven keresztül heti 4–4 órában szerepel a tantervben, amelyről a kiegészítő utasításban olvasható: a szabadon választható népművelési kollégium elvégzését az indexben megfelelő elnevezéssel kell feltüntetni (pl. tiszteletdíjas művelődésügyi otthon–vezetői, irodalmiszínpad-vezetői, klubvezetői, könyvtárosi stb.)

Az 1974. évi XIII. sz. tvr. alapján a *tanítóképzés főiskolai szintű* képzéssé válik. Megszűnik a *Szombathelyen* és *Debrecenben* folyó népművelés–könyvtáros szakos képzés. Az utolsó évfolyamok 1977-ben államvizsgáznak. Az oktatási miniszter 2/1976. (IX. 14.) OM sz. rendeletével ugyanakkor lehetővé tette, hogy a hároméves népművelő–könyvtáros szakot, illetőleg könyvtárképző szaktanfolyamot végzettek az 1976/77. tanévtől kezdődően az 1980/81. tanév végéig komplex államvizsga letételével főiskolai szintű oklevelet szerezhessenek.

Az 1975/76-os tanévben három tanítóképző főiskolán *Győrött, Jászberényben* és *Kaposvárott* megindul a *közművelődési (népművelési) szakkollégiumi képzés,*[209] majd a következő évtől az ország többi tanítóképzőjében is kezdetét veszi a szakképzés.[210] A létszámot tekintve – írja *Gesztesi József* – osztozkodni kellett a hallgatókon az akkor bevezetett, ám később megszüntetett pedagógiai szakkollégiummal. A „budapesti főiskolán nem indult közművelődési szakkollégium, mivel olyan elképzelés alakult ki, hogy a fővárosban valamennyi közművelődési munkakört főhivatású... egyetemi végzettségűvel fognak betölteni" – írja *Gesztesi, Kraiciné Szokoly Mária* kutatásai szerint van viszont a szakkollégiumi képzés valójában elindult Budapesten is az 1976/77. tanévben.[211]

A tanterv, illetve az óra- és vizsgaterv tananyagainak és programjának a kialakításában a *két egyetem*, a *Minisztérium Pedagógusképző Osztálya* mellett működő *Népművelési Szakbizottság* vett részt. A szakképzéssel kapcsolatos feladatok megvitatására és megbeszélésére a népművelés–könyvtáros oktatók és kutatók XXI. nyári tanácskozásán – *Győrben* – került sor.

A szakkollégium keretei között a következő szaktárgyakat oktatják:

- művelődéstörténet,
- művelődéselmélet – művelődéspolitika,
- esztétika,
- a népművelés módszertana,
- művelődési otthon vezetése

A szakkollégiumi képzési forma a megszűnt *szombathelyi* és a *debreceni* népművelés–könyvtáros szakos képzéshez képest visszalépést jelent, ugyanakkor – mivel bevezették az összes tanítóképző főiskolán – előrelépésnek számított a

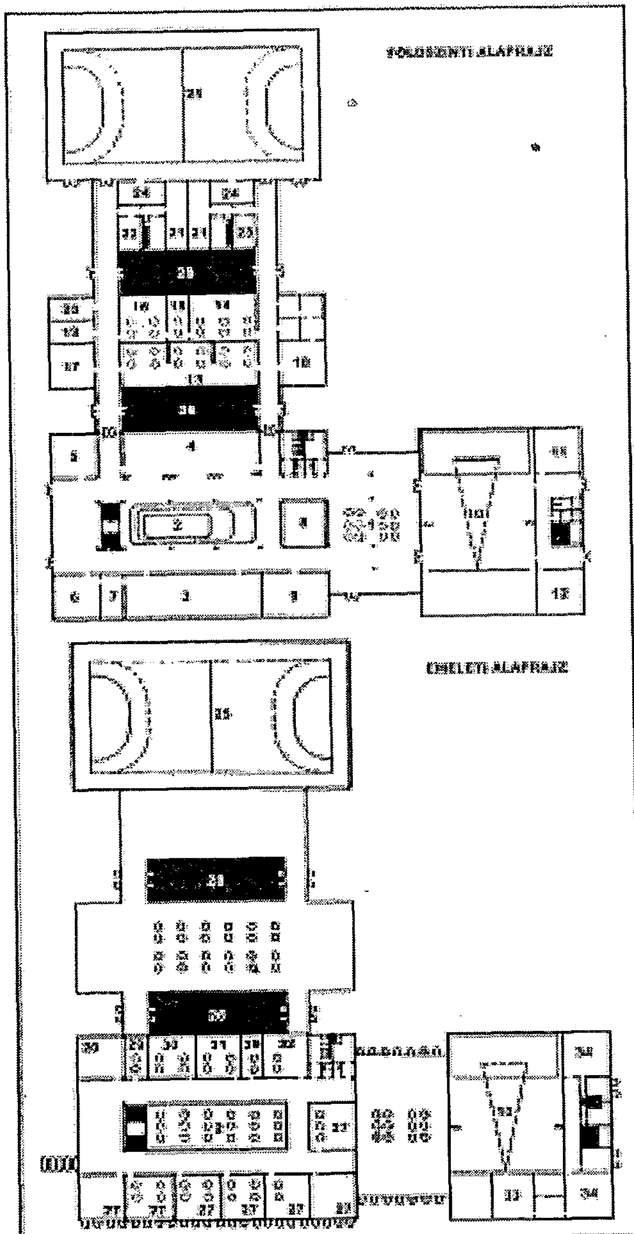
korábban népművelési ismereteknek nevezett egyetlen stúdiumba sűrített képzéshez képest, hiszen tantárgyi rendszer keretében történt szakképzés.

A felsőfokú tanítóképzők népművelőképzése tartalmazott bizonyos művelődéstörténeti, művelődéselméleti és művelődéspolitikai elemeket, foglalkozott az intézményvezetés néhány kérdésével, de ezek elmélyítésére csekély lehetőség nyílt. A szakkollégiumi képzés időkerete 300 óra volt. Komoly *problémát* jelentett, hogy a tanító szakos hallgatónak a közművelődési szakkollégiumok (népművelés és könyvtáros) mellett úgynevezett pedagógiai szakkollégiumok közül is kellett választani, mégpedig ének-zenét, rajzot, testnevelést, technikát, illetve orosz nyelvet.

A hallgatók a tanítói alapszak és a két szakkollégium által támasztott követelményeknek nehezen tudtak megfelelni. A tanítóképzők pedig veszélyeztetve látták az alapszakot, ezért a *Művelődési Minisztérium* az 1980/81-es tanévtől módosította, pontosabban meghatározta a szakkollégiumi tanterveket, amelynek az volt a lényege, hogy az alapszak mellett csak egy szakkollégiumot kell felvenniük, illetve választaniuk a hallgatóknak. A tanítóképzés tantervi irányelvei végül 1986-ban a 34844/1987. XI. számú intézkedéssel léptek életbe.

A tanítóképzők főiskolává emelésének nagyon fontos velejárója, hogy a *szakképzés szervezeti keretet* kapott. Létre kellett hozni a *közművelődési tanszékeket*, amelyek nemcsak a népművelés és könyvtár szak szakkollégiumi oktatást látták el, de bázisaivá váltak az új főiskolák kulturális életének is.

Akik elvégezték a szakkollégiumot, azok egy *betétlap* („melléklet") birtokában felsőfokú végzettségű népművelőknek voltak tekinthetők. [212] A végzett hallgatók elhelyezkedését jelentős mértékben segítette a szakkollégiumi végzettség. Az 1970-es évek közepétől az iskolákban egyre nagyobb figyelmet fordítanak a fiatalok *szabadidős* tevékenységeinek szakemberek által irányított segítésére. A létrejövő *általános művelődési központok* pedig kifejezetten keresték azokat a tanítókat, akik népművelési szakkollégiumot is végeztek.[213]

1. Előcsarnok
2. Aula (több célú tér)
3. Könyv- és hang tár
4. Klub
5. Rajzterem
6. Zeneterem
7. Audiovizuális központ
8. Központi ruhatár – tájékoztatás
9. Büfé
10. Nagyterem
11. Díszletraktár
12. Próbaterem
13. Műhely raktárral
14. Természettudományi előadó
15. Előkészítő
16. Fizikai előadó
17. Foglalkoztató
18. Igazgatási helyiségek
19. Fotólabor
20. Személyzeti öltöző
21. Tornatermi öltöző-mosdó
22. Orvosi rendelő
23. Tornatanári és edzői szoba
24. Tornaszertár
25. Tornaterem
26. Belső játszó-tanuló udvar
27. Törzstanterem
28. Biológiai kabinet
29. Kiscsoportos oktatói-tanári munkahely és szertár
30. Matematikai kabinet
31. Anyanyelvi kabinet
32. Nyelvi labor
33. Filmvetítő
34. Színészöltöző (több célú terem)

A mezőhegyesi Nevelési Központ makettje és helyiségei

Az 1970-es években innovációs kezdeményezésként jött létre az Általános Művelődési Központ (Alfa, Általános Nevelési Központ, Komplex Intézmény) elnevezést viselő intézmény, amely a helyi társadalom művelődési folyamatainak kiemelt színtere, központja, környezetfüggő intézménye, ahol az intézményesült és az intézményen kívüli helyi művelődési folyamatok párbeszédes viszonyban állnak egymással. A képen a Mezőhegyesi Nevelési Központ alaprajza látható.

Az 1980-as évek második felében megfogalmazódott, hogy a tanítóképző főiskolákon is célszerű lenne bevezetni a szakos népművelő képzést. Hosszas előkészületi munka után az *esztergomi*, a *sárospataki* és a *jászberényi* tanítóképző főiskolák 1986-ban pályázatot nyújtottak be a *Művelődési Minisztériumhoz*, javasolva, hogy az 1988/89-es tanévtől – oktatáskutatási kísérletként – induljon meg a képzés. A tárca azonban pénzügyi problémák miatt javasolta a kísérlet egy évvel történő elhalasztását. A *sárospataki* tanszék személyi változás miatt kivált a kísérletből, a *jászberényi* pedig a pénzbeli támogatás késedelme miatt úgy döntött, hogy csak 1988-ban indítja meg a képzést. Az *esztergomiak* viszont 1987 szeptemberében megkezdték a kísérletet.

A *jászberényi* és az *esztergomi tanítóképző főiskolák tervezetét* a tanító–népművelő (illetve tanító–könyvtáros) képzés beindítására a miniszter jóváhagyta, engedélyezte, hogy 1988 szeptemberétől szakos képzésként népművelés szak induljon. *Pusztai Ferenc* miniszterhelyettes leirata[214] azt is tartalmazza, hogy amennyiben a kutatási kísérlet eredménnyel jár, célszerű más tanítóképző főiskolán is követni a példát.

A kísérlet korszerűségét mutatta – többek között –, hogy míg a tanítói szak három, a közművelődési szakemberképzés négy tanévet ölelt fel, össze kellett tehát egyeztetni két eltérő időtartamú szakképzést. A két kísérlet is eltért egymástól. A *jászberényiek* inkább a *„néptanítói modell" korszerűsítésében*, egy nyitott képzésben keresték a megoldást, az *esztergomiak a közművelődési szakember kompetenciájának kiszélesítésében* (a speciális szakismeretek nyújtásában és a helyi társadalom fejlesztésében) látták a lehetőségeket.

A népművelőképzés kísérleti tanterve a képzés megindításakor *Jászberényben* a következő volt:
- művelődéstörténet,
- művelődéselmélet és művelődéspolitika,
- általános és művelődésszociológia,
- esztétika,
- kommunikációelmélet,
- a közművelődés módszertana,
- vezetéselmélet és gyakorlat,
- a közművelődés intézményrendszere,
- közművelődési gyakorlat,
- kötelezően választható kollégium.[215]

Esztergomban a szakos képzés kísérleti tanterve az alábbiak szerint alakult:
- művelődéselmélet,
- művelődésszociológia,
- szervezetszociológia,
- vezetés- és szervezéselmélet,

szociálpszichológia,
andragógia,
kommunikációelmélet,
tömegkommunikáció-elmélet,
esztétika,
művelődés gazdaságtan
művelődéspolitika
bevezetés a közművelődés elméletébe és gyakorlatába,
médiatechnikai gyakorlat,
kommunikációs gyakorlat,
a közösségépítés elmélete és gyakorlata,
a kulturális animáció elmélete és gyakorlata,
szociológiai gyakorlat (helyismereti tábor előkészítő),
a kulturális menedzselés elmélete és gyakorlata.

Az 1990. október 24-én megtartott összegző és értékelő értekezlet állásfoglalása alapján a két tanítóképző főiskolán a továbbiakban már nem kísérleti jelleggel, hanem szakként folytatódik a négyéves közművelődési (népművelő és könyvtáros) szakemberképzés a hároméves tanító szakkal párosítva. A kísérletre fordított összegek beépülnek a két intézmény állami támogatásába.

A tanítóképző főiskolákon bevezetett szakkollégiumi képzés több problémát vetett fel. A *tanterv tulajdonképpen szűkített változatát képezte a tanárképzőkön és az egyetemeken folyó oktatásnak,* amely óhatatlanul a minőség rovására ment, hiszen nem volt lehetőség az ismeretek olyan mértékű elmélyítésére, amilyenre szükség lett volna. A tanterv összeállítóit az vezette, hogy szükséges és elégséges ismeretek átadásával felkészítsék *a falvakba kikerülő pedagógusokat* az ott élők művelődésének irányítására, továbbra is a *helyi társadalom „mindenesének" tekintve őket.* A valóság azonban az volt, hogy ahol ehhez hasonló feladatok vártak volna a fiatalokra, oda nemigen kerülhettek, mert az igazán kis településeken már nem volt iskola.

Gondot okozott az is, hogy *mire jogosít a szakkollégiumi végzettség.* A képzés és az akkor érvényben lévő 2/980. (III. 14.) K. M. sz. képesítési rendelet szerint művelődési otthon vezetését vállalhatták a végzettek. Nagyobb községekben azonban a művelődési házak igazgatói főhivatásúak voltak, a szakkollégiumi végzettséggel legfeljebb segítőként jelenhettek meg a művelődés szervezésében.[216]

A vitában az 1979-ben megalakult *Magyar Népművelők Egyesülete* is állást foglalt 1984-ben. Az Egyesület azt javasolta, hogy a szakkollégiumi végzettség csak iskolai kulturális szervező, kulturális nevelőtanári, illetve gyermekfoglalkoztatás vezetésére alkalmas oklevél szerzésére adjon jogosultságot.[217] A képesítési rendelet azonban nem változott, sőt szinte bármilyen szintű végzettséggel bármilyen szintű állást be lehetett tölteni a gyakorlatban.

Már az 1970-es évek elején is felmerült az a kérdés, hogy jó-e, hatékony-e a népművelés–könyvtár szakpárosítás: kiszolgáló terület mindkettő, de meglehetősen eltérő mentalitást kíván. *Érveket és ellenérveket sorakoztatnak fel a szakemberek.* A szakpár mellett szólók jónak tartják a párosítást, két tág térnek, „amely semmiben sem korlátozza a teljességet, amely az ismeretek bármily széles körét képes befogadni s elrendezni egy emberközpontú tevékenység színterén" – írja *Szále László.*[218] *Szalay László,* a *szombathelyi* főiskola főigazgatója ugyanakkor arról is szól, hogy „az 1962-ben indított – és akkor feltétlenül haladást jelentő – *népművelő–könyvtáros szakpárosítás ma már idejétmúltnak látszik. Indokolttá vált a két szak szétválasztása.* És az is, hogy mind a népművelő, mind a könyvtár szakot olyan tanári szakkal egészítsük ki, amely lehetővé teszi egy újszerű, magasabb képzettségű könyvtáros, illetve népművelő típusának kialakítását. Gondoskodnunk kell arról is, hogy szakembereink valamelyik tudományágban elmélyült ismeretekkel rendelkezve, más diszciplínákban is megbízhatóbb általános tájékozódásra váljanak képessé."[219]

A *Pécsi Tanárképző Főiskola* 1971-ben *Szombathelyen* kihelyezett tagozatot hozott létre. Megkezdődött a matematika, orosz, testnevelés, ének és rajz szakkal párosított szakképzés. A képzés 1972-ben bővült: népművelés–magyar, népművelés–ének, később népművelés–történelem és népművelés–testnevelés szakpárokkal. Tanárképző főiskolai szinten ez volt az első próbálkozás a népművelés tanári szakkal való indításra.

Az 1970-es évek közepén jelentős változásokra került sor a többi *tanárképző* főiskolán is. Az addig kötelező *népművelési ismeretek* c. tantárgy oktatását felváltotta a *népművelés szak* tantárgyi struktúrája. A *Szombathelyi Tanárképző Főiskola* kezdeményezésére az ország többi tanárképző főiskoláján (*Eger, Nyíregyháza, Szeged, Pécs*) is valamilyen *tanár szakkal párosított főszakként megkezdődik a népművelőképzés.* Az 1975/76-os tanévtől kezdve van nappali és levelező tagozat.

Az oktatási miniszter 130/1976. (MK 14.) OM sz. rendelete intézkedik a főiskolák tanterveiről. A népművelés szak tantárgyi struktúrája a következőként alakult:

A tanítandó tárgyak:
művelődés- és népművelés-történet,
művelődéselmélet, művelődéspolitika,
művelődésszociológia,
esztétika és szakesztétika,
kommunikációelmélet,
a természettudományok főbb kérdései,
a közművelődés pszichológiai és pedagógiai alapjai,
módszertan,
vezetéselmélet,
a közművelődés intézményrendszere,

közművelődési gyakorlatok.

Az 1976-ban bevezetett tanterv az 1984/85-ös tanévtől így módosul:[220]

művelődéstörténet,
művelődéselmélet,
művelődéspolitika,
művelődésszociológia,
esztétika,
kommunikációelmélet,
a természettudományok főbb kérdései,
a közművelődés pszichológiai, andragógiai alapjai,
a közművelődés módszertana,
vezetéselmélet és gyakorlat,
a közművelődés intézményrendszere,
közművelődési gyakorlatok,
közművelődési technikai ismeretek és gyakorlatok,
kötelezően választható kollégium.

A tanárképző főiskolákon is létrejöttek a szervezeti egységek. Általában *tanszéki csoportokat szerveznek*, amelyek kezdetben többnyire pedagógia tanszékekhez (*Nyíregyháza* esetében *ének tanszékhez*) tartoznak, ritkábban önállóan működnek. *Az 1970-es évek végére és az 1980-as évek második felétől azonban* szinte *mindegyik közművelődési szakcsoport önálló tanszékké fejlődik.*

A népművelőképzés bevezetése és meghonosítása a tanárképző főiskolákon – jóllehet a művelődési tárca anyagilag támogatta a szak indítását és státusokat is biztosított – nem volt zökkenőmentes. Főiskolai szinten is megismétlődnek azok a vádak, amelyek a szak egyetemi szintű bevezetésekor fogalmazódtak meg. *Enciklopédikus jellegűnek, és ebből következően felszínen mozgónak tartják* a képzést, elsősorban az akadémiai besorolású szakok, mint például a kémiai, fizikai és matematikai tudományokra épülő szakképzések.

Előfordul, hogy *a népművelőképzés igényességét úgy mérik, hogy a hallgatók vizsgaeredményeit összevetik más szakokon tanuló hallgatók jegyeivel.* Kifogásolják például, hogy míg a népművelés tantárgyaiból a legtöbb diák jeles vagy jó rendűre vizsgázik, addig a fizika, illetve matematika szakokon túlnyomórészt közepes eredmények születnek.[221]

A tanárképző főiskolák közművelődési tanszéki csoportjainak oktatói túlnyomórészt a gyakorlatból kerültek be a felsőoktatásba. Az intézmény falain túl jelentős szakmai presztízzsel rendelkeznek, ám a főiskola, a felsőoktatás világában kezdődnek számítanak. *Az oktatók túlnyomó többségének nincsen sem egyetemi doktori címe, sem tudományos fokozata*, s ez hátrányosan hat a szakképzés elismerésére. *Jelentős feszültségforrás az is, hogy a felsőoktatásba kerülő tanár többnyire nem rendelkezik oktatói gyakorlattal.* Kapcsolatuk hallgatókkal nyitott és közvetlen, tanítási módszereik

személyközpontúak és rugalmasak, ugyanis korábbi munkahelyeiken szakmailag erre a magatartásra szocializálódtak. Mindez az ellenvetések gazdag tárházát hozta létre a főiskolákon: engedékenyek, hallgatópártiak, liberálisak, magatartásuk nem főiskolai tanári magatartás.

Kifogások fogalmazódnak meg a szakos hallgatókkal szemben is. A legtöbbször elhangzó vád az, hogy vitatkoznak, szembeszállnak az oktatókkal, lezserek, és nem látogatják az órákat. Számos főiskolai oktató szerint „bajkeverők", ha valami „botrány" van az intézményben, akkor azt túlnyomórészt népművelés szakos hallgatók okozzák, s mindez azért van így, mert a szakképzés célja és tárgya tisztázatlan, olyan tantárgyak tanítására kerül sor, amelyek inkább a bizonytalanságot és a kételkedést erősítik.[222]

Az *Oktatáskutató Intézet* 1982 júniusa és 1983 novembere között folytatott *Oktatóvá válás folyamata a tanárképző főiskolákon* című kutatása is azt erősíti meg, hogy „szinte minden intézményben alacsonyabb presztízzsel bír a népművelés tanszék, ezért sokszor inkább »kifelé« igyekeznek eredményeiket felmutatni, s hangversenyekkel, kiállításokkal, sportversenyekkel kompenzálják belső helyzetüket. Egyébként a tanszékek egy részében impozáns műhelymunka folyik" – olvasható a *Hajdu Péter* szerkesztésében, *Tanárképzés és tudomány* (Bp. 1987) címmel megjelent kiadvány 476. oldalán.

A valódi problémákat azonban azok az új integrálódó társadalomtudományi ismeretek idézik elő, amelyek – hasonlóan más szakokhoz (pl. szociológia, szociálpolitika, politológia) *a népművelőképzésben is – a nemzetközi gyakorlattal összhangban – törvényszerűen megjelentek. Tudomásul kellett venni, hogy a nagy tradíciókkal rendelkező, képzési céljait tekintve alapvetően homogén, pontosan definiálható és behatárolható feladatokra felkészítő tanárképzők nehezen fogadnak el egyenrangúnak egy olyan szakot, amely szétfeszíti a pedagógusképzésben addig elfogadott képzésfilozófiai, szervezeti és metodikai határokat és kereteket. Olyan szakot kellett befogadni, amely állandósult pályakép-definiáló gondokkal küzdve örökös tantervkorrekciós tevékenységet folytat, amely a változásokkal való lépéstartás igényén túl még a változások előkészítését is felvállalt feladataként hangoztatja.*

A tanárképző főiskolákon bevezetett népművelőképzés az 1970-es évek közepétől az 1980-as évek végéig sokfrontos harc megvívására kényszerül, melyekből többnyire – hosszabb távon – nem veszteskként kerül ki. A *szombathelyi*, a *nyíregyházi*, a *szegedi*, a *pécsi* és az *egri* tanárképző főiskolákon oktatók közül mind többen szereznek egyetemi doktori címet, néhányan pedig kandidátusi fokozatot. A helyi vizsgálatok mellett egyre több országos, sőt nemzetközi kutatásban vesznek részt a tanszékek oktatói.[223] Emelkedik a szakmai publikációk száma, jegyzetek és önálló kötetek jelennek meg. A főiskolák belső életében – ugyan többnyire informálisan – mind meghatározóbb szerepet töltenek be a szakos hallgatók. Programokat és rendezvényeket szerveznek az intézmények klubjaiban, bekapcsolódnak a városok kulturális életébe.

A tanárképző főiskolákon – de az egyetemi szintű szakképzésben is – mozgástérre alapvetően két területen nyílik lehetőség.

Az *egyiket a választható specializációk* jelentik. A *szegedi* főiskolán például *jogi ismeretek, filmesztétika, színházesztétika*, az ELTE-n *tömegkommunikáció, felnőttnevelési ágazatok* közül választhatnak a hallgatók. A KLTE-n *felnőttoktatási, művészeti* és *ifjúsági* és *ifjúsági kulturális vezetői* specializációkat hirdetnek.

A másik szakmai mozgásteret a szakmai gyakorlatok biztosítják. A képzésben egyre jelentősebb szerepet tölt be a már több évtizede szervezett *téli népművelési (közművelődési) gyakorlat*,[224] melyet a nem népművelés szakos hallgatók számára hirdetnek meg ugyan, ám szakos diákok is részt vehetnek benne. Értékes színfoltjaivá válnak a képzésnek a heti 2-3 *órás intézményi keretek közötti* munkálkodások, melyek alapját mindinkább a hallgató egyéni érdeklődése, irányultsága, valamint önismerete határoz meg.

A gyakorlat eredete – írja *Czine Mihályné* a *Népművelés* 1984. novemberi számában –, hogy a pécsi orvostanhallgatók egészségügyi ismeretterjesztést kezdtek az *Ormánságban*. A szegedi *József Attila Tudományegyetem* pedig már a baranyai kezdeményezést megelőzően népművelési gyakorlatra küldte hallgatóit *Csongrád megyében*.

Az 1970-es években a résztvevők elégedetlenek voltak a *Kommunista Ifjúsági Szövetség* (KISZ) szerepével, ezért néhány fővárosi közgazdász, mérnök, medikus, keszthelyi és gödöllői agráros összejött *Verőcemaroson*, és írásba foglalta elképzelésit:

1. A hallgatók ismerjék meg és tapasztalataik alapján vállalják a falun rájuk váró – szakmájukhoz kapcsolódó – népművelési, felnőttoktatási feladatokat;

2. segítsék a falusi ismeretterjesztést;

3. igyekezzenek gazdagabbá, színesebbé tenni a falusi KISZ-munkát.

A gyakorlat *falusi* népművelési gyakorlat volt. A műszaki egyetemek bekapcsolódásával változott a jelleg: *városokat, nagyüzemeket, munkásszállásokat* is sikerült bekapcsolni a színterek közé.

Az 1970-es évek derekán az ELTE hallgatói kezdeményezték *a célok módosítását:*

1. A hallgatók a mindennapi gyakorlatban ismerkedjenek a társadalmi fejlődés fő tendenciáival, azoknak mozgatóival, befolyásolási módjaival, a település együttes problémáival;

2. tájékozódjanak a közművelődés cselekvési lehetőségeiről;

3. a gyakorlat adjon ösztönzést az együttes munkában való részvételre, a hallgatók komplex munkacsoportokban sajátítsák el a közös gondolkodás, tervezés, cselekvés elemeit;

4. cél a résztvevők személyiségének formálása, orientálásuk, tanult ismereteik alkalmazása;

5. a hallgatók értelmiséggé nevelődésének elősegítése.

A célok nagyratörőek, sokak szerint tíz nap alatt nem is lehet őket megvalósítani.

Az 1970-es évek végén az ELTE *kísérletbe kezdett*: központot alakított ki, és az *észak-magyarországi* területen átvéve a szervezést és az irányítást, egyetemközi koordináló szerepet vállalt. Adatbankot létesített és operatív központként intézményesítette a klasszikus népművelési gyakorlatot; kialakította az állandó gyakorlóhelyek rendszerét, hogy biztosítsa a következő évek munkájának egymásra épülését. Irányításával a komplex egyetemközi munkacsoportok tevékenysége tartalmában is komplex lett.

A kísérlethez kapcsolódott a szegedi *József Attila Tudományegyetem* is, vállalva a *Dél-Alföldön* a koordináló szerepet. Itt táborszerű gyakorlati formát vezettek be. *Pitvaroson, Mezőhegyesen és Hajóson* a szokásos három-öt hallgató helyett tíz-tizenkettő vett részt a gyakorlaton, és szociológiai, szociográfiai módszerekkel tanulmányozta a település életét, társadalmi szerkezetét, kulturális folyamatait-gondjait.

A *dél-magyarországi* kísérlet szorosan kapcsolódott a részben a szakos népművelőképzés keretében, részben a *Népművelési Intézet* gondozásában kibontakozó szociográfiai-társadalomismereti tevékenységhez. Elsősorban a *Juhász Gyula Tanárképző Főiskola* közművelődési tanszékének kígyóspusztai (1980) és kecskeméti (1981, 1982) kirajzásait, a *Jászberényi Tanítóképző Főiskola* közművelődési tanszékének jászszentandrási falukutatásait kell megemlíteni, valamint a *Népművelési Intézetnek Balastyán, Nagyvisnyón, Dudaron, Örkényben és Dabason* szervezett táborait.

Újabb változásokra 1986-ban került sor, amikor pályázat meghirdetésével az *egyéni kezdeményezések* is nagyobb teret kaphattak a téli népművelési gyakorlat megszervezésében.

A népművelőképzés lényegét leginkább megtestesítő és az egész felsőoktatást is érintő szakmai gyakorlatok a – fakultatív úton szerveződő – *nyári valóságfeltáró táborok*, melyeket az 1970-es évek második felétől különböző elnevezésekkel valósítanak meg a hallgatók és a képző intézmények oktatói.[225]

Állíthatjuk, hogy ezek a kezdeményezések *jelentős mértékben járultak hozzá – az akkori terminológiával fogalmazva – a „másként gondolkodás"*-nak a felsőoktatásban és a társadalomban történő intézményesüléséhez.

A közművelődési tanszékeken és tanszéki csoportokban tanító oktatók dolgozták ki és szervezték meg az 1970-es évek végén és az 1980-as években a falukutató táborokat, amelyekbe szinte özönlöttek a más szakokon tanuló hallgatók is. Ezek a kutatóműhelyek olyan pluszokat jelentettek a szakemberképzés számára, amelyekkel más bölcsészképzés nem tudta felvenni a versenyt. *A kutatómunkába szinte valamennyi hazai szociológus és szociográfus bekapcsolódott, biztosítva ezáltal a hallgatók szakszerű tevékenységét, fogékonnyá tételét a társadalmi problémák iránt.*[226] *Sok fiatal számára jelentette a kutatóvá válás terén tett első lépéseket a táborokban végzett feltáró és elemző munka.* Megtanultak szisztematikusan dolgozni, figyelni a másik emberre, megtapasztalták a különféle közösségeket, a másságot és a valóságot.

A tanulásnak, az ismeretszerzésnek és az ismeretek szintetizálásának olyan keretei voltak ezek a táborok, amelyekben a hallgató és az oktató-kutató együtt fedezte fel és értelmezte a valóság történéseit, jelenségeit. Olyan együttes élmény született, amely hatékonyságát tekintve messze felülmúlta a legjobban kivitelezett osztály-tanórát.[227] *A szakképzés értékesebb része nem az iskolapadokban, hanem a való világ „osztálytermeiben" zajlott, aminek eredményeként a hallgatók többet és mást is tudtak, mint amit a tankönyvek tartalmaztak. A népművelés szakosok, illetve a táborokban részt vevő hallgatók és a tanár szakon oktató tanárok között egyre gyakoribbá válik a konfliktus.* A hallgatók sokkal jobban ismerték például a téeszesítések, a kitelepítések történetét, a tanyavilág megfojtásának mozzanatait, a munkásszállók vagy a lakótelepek személyiséget pusztító világát, mint a nem népművelés szakosok és az őket oktatók túlnyomó többsége.

A közművelődési tanszékeket és tanszéki csoportokat támadó oktatók és főiskolai szervezetek ellenzéki politikai tevékenységnek tartották a hallgatók kutatásait. A tanítóképző és a tanárképző főiskolák többségében ideológiai nyomás alá kerültek a népművelés szak oktatói, komoly következményekkel azonban már nem kellett számolniuk, mert az 1980-as évek vége felé az egész magyar társadalomban olyan változásfolyamatok indukálódtak, amelyek elvezetnek a rendszerváltozásig.

A 106/1974. (MK 16.) és a 115/1975. (MK 10.) OM sz. utasítások bevezették a *közgyűjtemény-kezelői* és a *népművelési szervezési ismeretek* fakultatív gimnáziumi oktatását.

A tantervet a *Kulturális Minisztérium* szakemberei, az *Országos Széchenyi Könyvtár*, a *Levéltári Igazgatóság* és a *Múzeumi Restaurátor* és *Módszertani Központ*, valamint a *Népművelési Intézet* munkatársai állították össze. Mindkét oktatási forma a gimnázium III. és IV. osztályának óratervébe illeszkedett. Évfolyamonként 9-9 óra keretében tanulták a tantárgyakat. A kétéves tanfolyam végén a tanulók záróvizsgát tehettek, amelynek sikeres abszolválása esetén az érettségi vizsgán mentesültek az egy választható tantárgy vizsgakötelezettségétől. Közgyűjteménykezelői ismereteket 1978-ban 13, népművelési szervezési ismereteket pedig 26 gimnáziumban tanítottak.[228]

A gimnáziumi fakultatív tantárgyak záróvizsgájához 1977-ben az *Oktatási Minisztérium útmutatót* készített. Az oktatás helyzetét és a tapasztalatokat ugyanabban az évben áttekintette az *Országos Közművelődési Tanács* is. A *Tanács* többek között állást foglalt az oktatás feltételeinek a javítása mellett, valamint javasolta, hogy közgyűjtemény-kezelői ismeretek oktatását olyan városokban működő gimnáziumokban vezessék be, ahol megyei könyvtár, múzeum és levéltár is van. A miniszter 110/1981. (MK 7.) MM számú utasításával szabályozta a gimnáziumi fakultatív tárgyak oktatását és a záróvizsgáztatást.[229]

A közművelődési szakemberképzés mind szélesebb körű intézményesülésében két olyan szervezet is tevékeny szerepet játszik, melyek alapvetően a szakemberek továbbképzésére szakosodnak. Az egyik a *Népművelési Intézet Továbbképzési Háza Balatonalmádiban*, a másik a *Kulturális Minisztérium Vezetőképző és Továbbképző Intézete.*

Az 1969-től működő *Továbbképzési Ház* színteret biztosít a rövidebb vagy hosszabb – egy-két hetes – időtartamú képző és továbbképző tanfolyamoknak. Komoly és jelentős műhelymunka kialakításához nyújt lehetőséget, számos innovatív kezdeményezés kiindulópontjává válik az 1970-es években és az 1980-as évtized első felében. Többek között itt hirdetik meg a mindinkább zárt és hivatali jelleget öltő művelődési otthoni tevékenységek társadalmasítását szorgalmazó úgynevezett *„nyitott ház"* programot *Beke Pál* és munkatársai vezetésével.

A 101/1979. (MK 4.) KM sz. utasítás hozta létre *Budapesten*, a várban, a *Kulturális Minisztérium Vezetőképző és Továbbképző Intézetét.* Az alapító létrehozók abból indultak ki, hogy a kulturális ágazatnak szüksége van rendszeres és alapos vezetőképzésre és utánpótlásképzésre. Az 1979. január 1-jén létrejött intézet, amelynek vezetői *Bánlaky Pál* és *Vészi János lettek*, előzetes tájékozódás után két tanfolyamot indított: az egyiket, az egyéves intenzív levelező képzést a kulturális ágazatban dolgozó aktív vezetők részére; a másik a vezető-utánpótlást volt hivatott biztosítani. Mindkét tanfolyam tematikája *művelődéspolitikai* hangsúlyú. Az oktatott tantárgyak: művelődéspolitika, művelődéstörténet, *a társadalom kulturális terepismerete* és végül a kultúra és a gazdaság összefüggései. A politikai célokat szolgáló intézmény az 1980-as évek végén átalakult *Kulturális Innovációs és Továbbképző Vállalattá* (Kulturinnov), majd nem sokkal később *Magyar Kultúra Alapítvánnyá*. Vezetője *Koncz Gábor.*

A szakképzést megalapozó kutatások

A népművelő-, majd a közművelődési (az ehhez kapcsolódó felnőttnevelési) szakemberképzés különböző szinteken történő bevezetésében és fogadtatásában kiemelt hely illeti meg a *kutatásokat. A tudományos élet megindulása, az egyre színvonalasabb kutatói munka és annak intézményesülése jelentős mértékben segítette az elméletileg is megalapozott szakképzést, de befolyásolta az intézményekben szervezett értékközvetítő és feldolgozó folyamatokat is.*

Már a két világháború között – először markánsan 1928-ban, a *Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszuson* – megfogalmazódott az iskolán kívüli népművelés elméleti kimunkálásának az igénye. Gyakorlatilag azonban csak az 1950-es évek második felében vetődött fel komolyan a teoretikus megalapozottság szükségessége, amikor a debreceni *Kossuth Lajos Tudományegyetemen* 1956-ban megkezdődött a népművelőképzés.

„A modern neveléstudomány sarktétele az – írja 1957-ben *Durkó Mátyás* –, hogy általános nevelési és oktatási tanításait az egyes korosztályok életkori sajátosságai specializálják. Ez tette új pedagógiai *tudományos feladattá* a felnőttekkel való foglalkozás nevelési folyamatának, alapelveinek, módszereinek, eszközeinek a kidolgozását."[230]

Durkó rövid, nem vitacikknek szánt írása hozzászólásokat, sőt hellyel-közzel vitát váltott ki. *Abban valamennyi hozzászóló egyetértett, hogy a népművelés tudományos megalapozása megkerülhetetlen feladat*, nemcsak az egyetemi szintű szakemberképzés miatt, hanem azért is, mert a „népművelés... rendkívüli módon fejlődött, különösképpen áll ez intézményeinek, szerveinek, formáinak sokaságára. Az intézményi és szervezési fejlődésének példátlan iramát viszony e tevékenység tudományos megalapozása nem követte" – olvasható többek között a *Népművelés* c. folyóirat 1959. évi márciusi számában.[231]

A vita a *népművelés-tudomány* körül forog. A hozzászólók mindegyike elfogadta, hogy az csak marxista–leninista alapozottságú lehet, a „marxista logikát" megtestesítő „ideológiai tudományok csoportjába" tartozhat. Magáról a *népművelés-tudományról* azonban igencsak megoszlottak a vélemények.

„Többen arra az álláspontra helyezkednek – írja az egyik szerző[232] –, hogy a népművelés tudománya, *lényegében, a marxizmus–leninizmussal azonos*, csupán módszereihez szükséges néhány segédtudomány (pedagógia, lélektan stb.) beiktatása." Ugyanis a *népművelés politikai tevékenység*, de sajátos politikai tevékenység. Mások – folytatja a cikk írója – a *pedagógia* felé hajlanak, „a népművelést csak *felnőttnevelésnek, felnőttoktatásnak* tekintve, annak tudományát a felnőttpedagógiában, az általános pedagógia egy ágában" vélik fellelni. Az írás végül azzal fejeződik be, hogy a „marxizmus és a pedagógia mellett feltétlenül szükséges más tudományok igénybevétele is". Szükséges a *tudományok komplex* alkalmazása.

A *Népművelés* c. folyóirat 1959. júniusi számában[233] megjelent nézet szerint a *népművelés nem lehet tudomány*! Azért nem, *mert a népművelés rendszert és folyamatot jelent*, amelyben az iskolán kívül történik a felnőttek nevelése és oktatása. „Nyilvánvaló – írja a szerző –, hogy népművelés-tudományról nem, hanem *csak tudományos népművelésről lehet szó.*" A népművelés társadalmi és pedagógiai folyamat. Folytatója az iskolai nevelésnek – vallja a szerző. A népművelés tudományos megalapozásához nem elegendő az általános népművelés-elmélet, a felnőttnevelés, -oktatás általános pedagógiája és metodikája, hanem szükség van népművelés-történetre és egyes szakágak (művészeti, tömegmozgalom, tudományos ismeretterjesztés, művészeti csoportok, szakkörök stb.) főbb jellemzőinek a kutatására is.

A *Népművelés* 1959. júliusi számában[234] közzétett vélemény alapján *a népművelés-tudomány kérdéseinek kimunkálása nem történhet meg a gyakorlat vizsgálata, sokoldalú elemzése, tapasztalatainak általánosítása nélkül.* Az olyan törekvést, „amely a népművelési gyakorlat vizsgálatának kikerülésével egyik vagy másik szaktudományból akarja levezetni a népművelés-tudomány kérdéseit, sőt tételeit – el kell utasítani" – írja a szerző. Nem ért egyet azzal az állásponttal sem, hogy a népművelés részint társadalmi, részint pedagógiai folyamat. A népművelés-tudomány egyik legfontosabb tartalmi összetevőjének a népművelés-történeti ismereteket tekinti. Lehetőség nyílik – írja továbbá – a különféle folyamatok összehasonlítására is, például a neveléstörténeten belül a gyermeknevelés és a felnőttnevelés összevetése sok tanulsággal járhat. Végül leszögezi: *„a népművelés alapjában véve politikai befolyásolás, politikai nevelés"*, s ezért a legfontosabb feladat a munka világnézeti és módszertani helyességének a biztosítása.

„Az új, szocialista népművelés-tudomány nem lehet a társadalmi valóságtól független, üres elméletieskedés" – kapcsolódik be *Durkó Mátyás*[235] a kialakult vitába. *A népművelés-tudomány* – nézete szerint – *összetett tudománnyá fog fejlődni*: magába egyesíti a népművelés-történetet, a népművelés-elméletet és a népművelés szervezettanát. „Míg az első *elméleti tudomány jellegű*, a másik kettő az *alkalmazott tudományok* csoportjába tartozik" – foglal állást *Durkó*. Majd leszögezi: a népművelés-elmélet jellegzetes alkalmazott tudomány, fejlődésének útja azonos a többi alkalmazott tudományéval, és nem tartja helyesnek „külön népművelés-elméletről és külön felnőttpedagógiáról" beszélni. „Az alkalmazott tudománytól sem lehet a konkrét gyakorlati feladatok megoldására mutató kész cselekvési recepteket várni." *Durkó* javasolja *egy olyan szervezet létrehozását, amely megtervezi, összefogja azt a sokirányú kutatómunkát, melyet a népművelés-tudomány szerteágazó területet kínál.*

A vitában részt vett *Kovács Máté, az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének vezetője*[236] is. Szerinte az eddigi eszmecserék legfontosabb eredménye a *népművelés-tudomány tárgyának* és *céljának*, a *kutatómunka szemléletének* és *módszereinek* egybehangzó értelmezése. A népművelés-tudomány tárgyát – megítélése szerint – kétféleképpen határozták meg. „Az *egyik* szerint a kutatás tárgya a szocializmus építése során végzett *népművelési gyakorlat*, a *másik* szerint pedig az a *kulturális folyamat*, amelyben a szocialista népművelés megvalósul... *vagyis lényegében a társadalmi valóság egyik körülhatárolható kulturális életfolyamatát a maga sajátos belső törvényszerűségeiben és összefüggéseiben kívánja a tudományos vizsgálódás tárgyává tenni."*

Kovács a megjelölt *tárgy* körülhatárolását azonban problematikusnak tartja. A *népművelés tágabb* értelmezés szerint a társadalom iskolán kívüli kulturális élete a maga egészében. A *szűkebb* értelmezés alapján „az iskolahagyott lakosság" körében végzett oktató-nevelő tevékenység; elsősorban az ismeretterjesztés és a műkedvelő művészeti területek tartoznak ide. Továbbá – szerinte – *„minden tudomány értékét az adott társadalomban tárgyának társadalmi fontossága és e tárgy feldolgozásának minősége együttesen határozza meg"*. Egyiket sem lehet elhanyagolni,

mert félmegoldások születhetnek. A tartalmi és szemléleti kérdések mellett feltétlenül fontos a *terminológiai* tisztázás.

Kovács Máté úgy véli, hogy *„az eddigi eredmények alapot nyújtanak arra, hogy a népművelés-tudományi kutatások gyors ütemben meginduljanak, s legalább a legfontosabb területeken e széles körű, szerteágazó s sokrétű művelődési folyamat korszerű tudományos vizsgálata lehetőleg központi kutatási terv alapján és országosan egységes irányítással (megbízások, pályázatok, publikációk kiadásának biztosítása stb.) ne csak kezdetét vegye, hanem az mielőbb eredményekkel is járjon."*

A *Népművelés* hasábjain zajló vita lendületet adott a tudományos kutatásnak,[237] jóllehet a későbbiekben már alig, vagy egyáltalán *nem esik szó népművelés-tudományról. Egyre több publikáció jelenik meg azonban a népművelés elméleti megalapozását elősegítő tudományági kutatásokról*, részint a *Népművelés*ben, részint a *Népművelési Intézet* elméleti folyóiratában, a *Népművelési Értesítő*ben.

A művelődéselmélet alapjai címmel a *Népművelés* 1959. decemberi, valamint 1960. évi első három számában *Durkó Mátyás* „kísérleti lépéseket tesz egy marxista művelődéselmélet megalkotása felé". Nem lehet addig a művelődésügy résztepületeinek, pl. a népművelésnek vagy az iskolai nevelésnek és oktatásnak az elméleti kérdéseivel megfelelő szinten foglalkozni, amíg nem tudunk legalább megközelítően kielégítő választ adni olyan alapvető fontosságú kérdésekre, mint: *mi a kultúra*, melyek e fogalom legfőbb tartalmi jegyei, milyen jelenségek tartoznak hatáskörébe, melyek a kulturális jelenségek legfőbb sajátosságai..."[238] – fogalmaz a négy részből álló tanulmány bevezetőjében *Durkó Mátyás*.

Bényei József[239] egy kérdőíves vizsgálat eredményeiről számol be, ugyancsak a *Népművelés* hasábjain. A felmérés a *Hajdú-Bihar megyei* főhivatású és társadalmi munkás népművelők ízlésvilágát kutatta a képzőművészet, az építészet, a zene, a film, a színház, a rádió, az irodalom, a lakás, az öltözködés-divat területén. *Bényei* részint „kortörténeti dokumentumként" tartja érdekesnek a megrajzolt képet, részint pedig azért, mert „egy bizonyos idő múlva visszatérő felmérés esetében a fejlődést is szemléletessé teszi".

A népművelés elméleti kérdéseivel foglalkozik *Maróti Andor*[240] a *Népművelés* 1964. évi számaiban. Számos megválaszolásra váró kérdést fogalmaz meg, többek között azt, hogy milyen tevékenységek, intézmények és szervezetek tartoznak a népművelés körébe? Úgy véli, hogy „az úgynevezett szűken értelmezett népművelés kora lejárt, a népművelés fogalma kibővült, tevékenységi területe kiszélesedett". *„Miért kellene konzerválnunk* – írja – *a szocialista kulturális forradalom kezdeti szakaszán stabilizálódott és formáiban a múlt hagyatékát hordozó népművelést?"* Szépen hangzó alapelv a *„szocialista tudat formálása"*. De hol tart az a tudat – kérdezi *Maróti* –, amelynek megváltoztatását a népművelők elhatározták? *El kellene szakadni a rendezvényközpontú szemlélettől és egy emberközpontú népművelési szemléletet kellene kialakítani* – javasolja.

A *Népművelés* c. folyóirat – jóllehet alapvetően nem elméleti orgánum – egyre több teoretikus igényű írást közöl, attól a nem titkolt szándéktól vezetve, hogy elősegítse a kutatók és a gyakorlatban dolgozó népművelők közti szakmai kapcsolat, párbeszéd vagy vita kialakulását. Közzéteszi *Tar Károly* népművelés-történeti kutatásait, Z. *Fodor József* írását, amely a népművelési szakoktatás és a népművelési kutatás összefüggéseire hívja fel a figyelmet – és lehetne még folytatni a sort.[241]

A folyóiratok mellett a kutatások megszervezésében, a kutatók összefogásában hatalmas feladatot vállal magára és kiemelkedő szerepet tölt be a *Népművelési Intézet.*

Már az *Intézet* jogelődjében, a *Népművészeti Intézetben* jelentős kutatások kezdődtek meg. *Széll Jenő* és *Muharay Elemér* a magyar néphagyomány- és népművészet-kutatásnak szinte egyedülálló gyűjteményét hozta létre, amely mintegy 12000 dallamot, 650 szokásleírást, 500 községből táncleírást, ugyanerről táncfilmet és 4200 énekes, táncos gyermekjátékot, népi sportjátékot foglalt magába, feldolgozva, könnyen hozzáférhetően. Ugyancsak *Széll Jenő* nevéhez fűződik a már a *Népművelési Intézetben* 1957-ben létrehozott *Népművelés-tudományi Osztály*, ahol műveltségvizsgálati kutatást kezdeményez, kevés sikerrel, mert a tervezetet a minisztérium elutasítja, őt pedig menesztik az *Intézetből* az 1956-os forradalomban vállalt szerepe miatt.

A *Népművelés* 1957. októberi számában *Manga János*[242], az *Intézet* frissen kinevezett igazgatója, rövid cikkben bemutatja az intézetet. „Az új feladatokat az intézet két főosztálya hivatott megoldani. Az egyik a Művészeti Főosztály, amely a Drámai, Képzőművészeti és Népi Díszítőművészeti, Tánc- és Zenei Osztályokat egyesíti. A másik a *Tudományos Főosztály*, amelyhez a *Népművelés-tudományi Osztály*, a Néprajzi Osztály és a Módszertani és Oktatási Osztály tartozik" – írja *Manga*. A *Népművelés-tudományi Osztály* kutatásai három irányban indulnak meg. Az egyik az *ipari munkásság* műveltségi helyzetének a vizsgálata, a másik a jellegzetes *parasztvidékek* monografikus feltárása, a harmadik pedig a népművelési irodalom hazai bibliográfiájának az összeállítása és *népművelés-történeti* kutatások végzése.

A kutatómunka kapcsolódik a népművelőképzéshez is. „A tanítóképzőkben, a pedagógiai főiskolákon, a szegedi, debreceni és budapesti tudományegyetemeken megnövekedik a népművelési képzéssel kapcsolatos munka. Például 1959 őszén indul meg az új *felsőfokú tanító- és óvónőképzőkben* a tanítás. Ezekben az intézményekben *a népművelés mint önálló és kötelező tantárgy jelentkezik.* E tantárgy tankönyvének elkészítése, a szaktanárok képzése, nagy feladatokat ró az Intézetre" – írja *Kamarás Rezső.*[243]

Manga Jánost, aki rövid ideig vezeti az intézetet, *Kiss Imre* követi. *Kiss* 1960 és 1965 között igazgatja a *Népművelési Intézetet.* A *Művelődésügyi Minisztérium* mi-

niszterhelyettesi értekezlete 1964. november 28-án áttekinti az intézetben folyó munkát, melynek következményeként átszervezésre kerül sor. Az átszervezés három területre helyezi a hangsúlyt: erősíteni kell a *dolgozók világnézetének* a formálását; segíteni szükséges a *népművelési apparátust, a művelődési otthonok módszertani hálózatának a kiépülését; a* harmadik hangsúlyos területet pedig az *elméleti kutatás* képezi. „A népművelők oktatása, képzése, a gyakorlat és az irányítás szükséglete sürgősen követeli a tudományos igényű elemzést, a népművelés törvényszerűségeinek feltárását, az elméleti megalapozottságot" – olvasható a *Népművelés* 1965. márciusi[244] számában közzétett dokumentumban.

Az intézetben *két főosztályt* hoznak létre. Az egyik az *Elméleti-oktatási Főosztály*, amelyhez három osztály tartozik: az *Elméleti Osztály*, az *Oktatási Osztály*, valamint a *Népművelési Szakkönyvtár és Dokumentáció.* A másik a *Módszertani Főosztály*, amelyhez a *Művelődésiotthon-hálózati Osztály*, a *Felnőttnevelési Osztály* és a *Művészeti Osztály* tartozik.

Az *Elméleti-Oktatási Főosztály Elméleti Osztályának* a feladata a népművelési alapkutatások szervezése és végzése, a kapcsolattartás a különböző tudományos kutatóintézetekkel és kutatókkal. Az irányítás számára vizsgálatokat végez, helyzetelemzéseket készít. Az oktatás számára alapanyagokat, segédanyagokat szolgáltat. Az *Intézet* jellegének megfelelően elősegíti, a kutatási eredmények alapján, a gyakorlatra vonatkozó következtetések levonását. Megjelenteti a *Népművelési Értesítőt*. Az *Oktatási Osztály* feladata a felsőoktatási intézményekben folyó népművelési oktatás segítése, a függetlenített népművelők továbbképzése, a tiszteletdíjas és társadalmi munkás népművelők (művelődésiotthon-igazgatók, klubvezetők, művészeti csoportvezetők, szakkörvezetők stb.) oktatásának tartalmi irányítása. Mindehhez tematikát, programokat és oktatási segédanyagokat biztosít. A *Népművelési Szakkönyvtár és Dokumentáció* feladata a népművelési szakirodalom és dokumentáció gyűjtése, rendszerezése és tájékoztatás a rendelkezésre álló anyagokról. Gondoskodik a külföldi szakirodalom beszerzéséről, referálásáról, publikálásáról. Kiadja a *Népművelés Külföldön* című kiadványt és az *Adattári, Könyvtári Tájékoztatót*, valamint bibliográfiákat gondoz. *Kiss Imre* távozik az intézet éléről. *Ács Miklósné* lesz a *Népművelési Intézet* igazgatója, aki egészen 1985-ig – nyugdíjba vonulásáig – tölti be ezt a posztot.

Az intézet szervezésében keretek közé rendeződnek a már korábban megkezdett kutatások, továbbá szisztematikus kutatási programok indulnak. Az 1960-as évek második felében a *Népművelési Intézet* kimutatása alapján 1170 kutatási témával foglalkoznak az elméleti szakemberek.[245]

a) a neveléstudományok területéről:	245 téma
b) a szociológia területéről:	167 téma
c) a népművelés történetéből:	163 téma
d) művelődés- és népművelés-elméletből:	158 téma
e) a műkedvelés területéről:	148 téma
f) a pszichológiai területről:	136 téma
g) az alap- és továbbképzést érintő területről:	52 téma
h) könyvtárral foglalkozik:	44 téma
i) a modern technikai eszközökről:	42 téma
j) a népművelés intézményeiről:	15 téma
	összesen: 1170 téma

Hogy végül is ezekből mennyi valósult meg, mi lett a sorsuk, mi és mennyi jutott el belőlük a gyakorlati munkát végző népművelőkig, „azt érdekes lenne és hasznos is volna megvizsgálni" – írja *Karsai Károly*.[246] *A lényeg azonban mégiscsak az, hogy mennyiségében és egyre inkább a tudományosság tekintetében is kezd megerősödni a szakemberképzésben nélkülözhetetlen, a gyakorlatot korszerűsíteni kívánó kutatómunka.*

Az intézet nemcsak összefogja és megszervezi a kutatásokat és *megbízásokkal látja el a legjobb elméleti szakemberek túlnyomó többségét, hanem a kutatóvá nevelés terén is sokat tesz.* Érdeme, hogy terepet biztosít, lehetőséget ad – természetesen a „tűrt" kategórián belül – a különféle vélemények megjelenéséhez, miközben az 1960-as évek *az útkeresés időszaka*, amely konfliktusoktól sem mentes. Mutatja ezt az *Elméleti Osztály* vezetésében bekövetkező gyakori változás.[247]

Az útkeresést, valamint az ideológiáról és a politikáról való leválási törekvéseket jól jelzik a publikációk és a kibontakozó kutatási programok. Karsai Károly írásai például a *Népművelés* 1966. és az 1967. évi számaiban még erőteljesen szorgalmazzák a szocialista népművelési tudományok kimunkálását. Írásaira alapvetően az ideologisztikus szempontok a jellemzőek, másrészt a pedagógiához való erős kötődés. Publicisztikájában egyrészt folyamatosan hangsúlyozza, hogy a magyarországi népművelőképzés és a népművelési kutatások számára alapvetően csak a *szovjet modell* kínálhat elfogadható mintát. A *Népművelési káderképzésünkről* címmel 1959-ben készített tanulmányában[248] részletesen kifejti, hogy „a népművelők képzése marxista propagandista képzés" lehet csak. Olyan szakképzésre van szükség, mint amilyen *a Moszkvai Állami Könyvtáros és Népművelési Intézet*-ben folyik. *Karsai* a *Népművelés* 1967. évi számaiban valóságos publikációs offenzívát indít.[249] *A szovjet népművelésről* megjelenő kétrészes írásában szorgalmazza a szovjet modell magyarországi meghonosítását. *Orosz szerzők* tanulmányait fordítja magyarra és közli azokat a hazai lapokban.[250]

Másrészt *Karsai* a népművelés lényegéhez, természetéhez tartozónak tartja a neveléstudományt. Ám korántsem abból a szerves fejlődésből indul ki, hogy a népművelő és a néptanító hosszú évtizedeken keresztül egy és ugyanazon személy volt, hogy később a népművelői képzés a tanítóképzőkben és a tanárképzés-

ben a tanító és a tanár szakok mellett válik egyenrangú szakká. Számára a nevelés „marxista talajon álló kommunista eszmeiség és céltudatosság", a magántulajdont véglegesen megszüntető társadalom szövetségese. A népművelés – mint politikai tevékenység – ezért nem nélkülözheti a didaktikát, amely részét képezi a neveléstudománynak. *Népművelés didaktika nélkül nem képzelhető el* – foglalható össze a *Népművelés* c. folyóiratban megjelent kétrészes írásának lényege.[251]

Durkó Mátyás A felnőttnevelés helyzete és feladatai című, háromrészes írásában már azokkal a változásokkal foglalkozik, amelyek a felnőttnevelés társadalmi szerepében, fejlődésében, feladataiban, megbecsülésében jelentkeznek, *különbséget téve a neveléselmélet (a pedagógia) és az andragógia között*. Szemlélete lényegesen eltér *Karsai* didaktikára épülő „felnőttpedagógiájától".[252]

A *Népművelés* 1968. évi 12. számában jelenik meg *Vitányi Iván Fejezetek a művészet szociológiájából* című írásának első része, melyet még négy követ. Tanulmányában *szociológiai* szempontok alapján rendszerezi a művészetek és a társadalom (a befogadó) viszonyát. Írásában *elemi, közhasználatú* és *autonóm* szinteket különböztet meg.

A *Népművelési Intézet* 1967 decemberében megrendezett második kutatásmódszertani konferenciáján[253] áttekintik a népművelési kutatás ötéves programjának végrehajtását. Többek között *Vágvölgyi András, Harangi László, Szelényi Iván, Buda Béla, Hanák Katalin, Heleszta Sándor, Losonczi Ágnes, Gondos Ernő, H. Sas Judit és Bánszky Pál* tart előadást. Az előadók irányultsága árnyalatában már eltér egymástól, ami részint tudományterületi különbözőségekből, részint szemléleti eltérésekből származik.

Az 1970-ben megrendezett *Országos Népművelési Konferencia* hatást gyakorolt a *Népművelési Intézetben* folyó kutatómunkára is. Az intézetben megindultak azok a feltáró és elemző vizsgálatok, amelyek a népművelés egy-egy területének alaposabb értékeléséhez vezettek. Összefoglalások, tanulmányok és cikkek sokasága jelent meg, elsősorban az 1960-ban alapított szakmai folyóiratban, a *Népművelési Értesítőben*.[254] *„Az elméleti kutatásnak azonban sem a személyi, sem az anyagi feltételei nem elegendőek: a mi tevékenységünket megalapozó átfogó kutatások a tudományos intézetekben csak elvétve folynak: a hasonló vizsgálatokat végző intézményekkel esetleges a koordináció"* – írja *Ács Miklósné*[255] a *Népművelés* 1970. januári számában. Még ez év májusában *Kovalcsik József*[256], ugyancsak a *Népművelés* hasábjain tájékoztatja a szakmai nyilvánosságot az intézetben folyó kutatói tevékenységekről. *„A Népművelési Intézet kutatási profilja több irányú"* – írja *Kovalcsik. Kutatások folytak*: az ifjúsági klubok nevelő szerepe és a klubba járó fiatalok politikai arculata: a családi-társadalmi szertartások szociológiai vizsgálata; a kulturális hagyományok, a tradicionális és a helyi kultúra megőrzése és fejlesztése Magyarországon című témákban. *Befejeződő kutatások*: a munkahely kulturális funkciója; a falusi értelmiség és a népművelés; a népművelési módszerű felnőttoktatás kísérleti vizsgálata. *Folyó kutatások*: a szabadidő-tevékenység társadalmi motívumai; a művelődési otthon jellegű intézmények munkájának reprezentatív felmérése; továbbá *Budapesten* a társadalmi csoportok vizsgálata, különös tekintettel a kulturális javak fogyasztására az úgynevezett „kulturális blokkok" kialakulására.[257]

A *Népművelési Intézet* irányításában 1972-ben bővülés következik be. Az Intézetet két igazgató vezeti. *Ács Miklósné* – aki már kinevezése előtt több éves módszertani munkát tudott maga mögött – mellett *Vitányi Iván* (1925–) is megbízást kap az intézet vezetésére 1972. IX. 15-től. Ez a megbízatás *az elméleti kutatómunka erősítését jelzi a szakma és a szakemberképzés felé. Vitányi* a közművelődés tudományos kutatására helyezi a hangsúlyt, és azokra az újításokra, amelyek megreformálhatják a gyakorlatot. *Vitányi* a *Népművelés* 1973. februári számában lép[258] programjával a szakmai közvélemény elé. Többek között azt írja, hogy változik a *Népművelési Intézet* funkciója. A közművelődés munkájának elméleti megalapozása érdekében *„az eddiginél szélesebben és jobban össze kell fogni az idevonatkozó tudományos* (szociológiai, szociálpszichológiai, pszichológiai, esztétikai, történeti, közgazdasági) *kutatásokkal... A Népművelési Intézet* tudományos részlegének... legfőbb feladata... számára létkérdés az információáramlás megszervezése, az eredmények értékelése és a népművelés-közművelődés gyakorlatával való szembesítés. Jó volna, ha a *Népművelési Intézet* mintegy szellemi központjává fejlődne az idevonatkozó kutatásoknak."

Vitányi Iván igazgatóvá történő kinevezésével nemcsak felerősödnek az intézetben folyó kutatások. Olyan kutatási irányok alakulnak ki, amelyek megváltoztatják az intézet profilját, és hatást gyakorolnak a napi gyakorlatra is.

Átfogó és érzékletes képben rajzolja meg ezt a folyamatot és hatásmechanizmust *A. Gergely András*.[259] Az egyik „profilváltás akkor következett be – olvasható a tanulmányban –, mikor a hagyományos, felülről irányított »népművelési« (s már nem »népnevelési« és nem is »népművészeti«) intézeti tevékenységről és a művelődési otthoni népművelési tevékenységről »kiderült«, hogy a *magyar közművelődés* valódi folyamataiban igen komolyan csökkent nemcsak jelenléte és hatása, de valósággal adminisztratív szerepe is, akkor a profilváltás során a zárt, frontálisan elgondolt köznevelési és közművelődési hatásmechanizmusról alkotott elképzelést lassan félretették... E folyamatban nemcsak az Intézet belső munkatársai vállaltak aktívabb koordinációs szerepet, nemcsak szélesebb horizonton kezdtek empirikus kutatásokat folytatni, de változás állt be a kultúra és a társadalmi környezettel kialakított kapcsolat, a közművelődés mint reflexív rendszer felfogásában is. Ennek utána a pályájukon jól bevált, magas presztízsű, jól képzett és hatékony népművelők maguk is vállalták, hogy kísérletek befogadói, telepítői, közvetítői vagy finanszírozói legyenek, s helyet adtak képzőművészeti, zenei, irodalmi hatásvizsgálatoknak, a kultúra- és településkutató táboroknak, nevelési, életmód és kulturális befogadási kísérleteknek, sőt maguk a nép-

művelők kezdeményeztek ilyesmiket az Intézet kutatóival együttműködve. Vagyis »kihelyezett« tagozatai, *szabadegyetemei* lettek tudományos törekvéseknek, az »undergrund-ellenzékiség« *műhelyeinek*, közösségépítési próbálkozásoknak, lakóklruboknak, *amatőr-színházi* kísérleteknek, filmterjesztési akcióknak, *képzőművészeti* vagy kommunikációs gesztusoknak, s nem ritkán szerzői, *szereplői, aktivistái, bázisai* olyan elemzéseknek vagy dokumentációknak, amelyek *nélkül* az Intézet maga csak puszta íróasztal melletti homályosodásra kényszerült volna.

Hasonló folyamat ment végbe az életmódot, életminőséget, szabadidős közösségeket, irodalom- vagy filmbefogadást, esztétikai értékrendet, környezeti és lakáskultúrát, oktatási-felnőttnevelési kísérleteket, átalakuló jelrendszereket és kommunikációs csatornákat vizsgáló kutatásokban is – s ezeknek a felméréseknek, mi több a *kultúra komplex rendszerét* elemző nagy programoknak részben készítői, s egyúttal haszonélvezői lehettek olyan társadalom- és kultúrakutatók is, akiknek kutatási terve, személye, témaválasztása vagy politikai attitűdje nem felelt meg a pártállami tudományos cenzúrának vagy akadémiai intézeti nómenklatúrának."

A *Népművelési Intézet* tevékenysége és a *művelődéskutatás megerősödésében több tényező is közrejátszik.*

Az új gazdasági mechanizmust ugyan maguk alá gyűrik a reformellenes erők, a gazdasági életben mégsem lehet meg nem történtnek venni. A társadalomban mozgások támadnak, a kulturális életben olyan folyamatok indulnak meg, amelyek a *szerves fejlődés* mentén szerveződnek. Az 1970-ben megrendezett *Országos Népművelési Tanácskozás,* az MSZMP 1974-ben hozott *határozata,* majd az 1976. évi V. *törvény szakmai, politikai* és *állami* támogatottságot biztosít a kulturális és közművelődési állapotok kutatásához.[260] Végül, de nem utolsó sorban közrejátszott a kutatások megindításában *Vitányi Iván* felkészültsége és személye, aki maga köré tudta gyűjteni a többnyire fiatal – sőt pályakezdő – és tehetséges szakembereket.[261]

Mindez azt vonta maga után, hogy az *Intézet* kutatási részlege kinőtte-túlnőtte a *Népművelési Intézet* funkcióit. A kulturális miniszter 5/1980. (IV. 15.) KM sz. rendeletével létrehozta a *Művelődéskutató Intézetet. „A vizsgálatok a legfontosabb társadalomtudományi kutatási főirányokhoz kapcsolódtak… s ezáltal… kiléptek a közművelődési keretekből"* – írja *Hidy Péter.*[262]

A *Népművelési Intézet* 1986. július 1-jén átalakul *Országos Közművelődési Központtá.* A *Központ* két egyenrangú intézetre válik szét. Az egyik a *Módszertani Intézet,* vezetője *Benkő Éva*[263], a másik a *Művelődéskutató Intézet,* vezetője *Vitányi Iván,* aki egyúttal az *Országos Közművelődési Központ* főigazgatója is. A helyettes *Hidy Péter.*

A *Művelődéskutató Intézet* létrehozásával – írja a *Népművelésben Kajdi Béla* – „lehetővé válik egyrészt *az erők ésszerű összpontosítása, másrészt a kutatóhelyek közötti munkamegosztás és együttműködés.* Ebben fontos szerepük lesz az ún. *mikrokutatásoknak* is, amelyek a *képző intézetekben* és a megyei művelődési központokban, illetve egy-egy intézményben folynak. *Összpontosítani kell tehát a kutatásokat, irányukat, módszerüket is.* Másrészt *decentralizálni* is kell, aszerint, hol mihez vannak legkedvezőbb feltételek. Így lehet csak felszámolni a jelenlegi áldatlan helyzetet, amelyben nemcsak az amúgy is szűkös anyagiak forgácsolódnak szét, hanem a szellemi energiák is pazarlódnak: *a kutatóhelyek nem tudnak egymás vizsgálati területéről (átfedések), sem egymás eredményeit nem ismerik kellően, így nem is tudják ezeket egymással szembesíteni".*[264]

Az 1980-ban létrehozott *Művelődéskutató Intézet* a tapasztalatok tükrében, törekedve a megfogalmazott problémák megoldására, megpróbálja strukturálni és koordinálni a különféle kutatásokat. *Hidy Péter*[265] a *Népművelés* 1982. szeptemberi számában cikket jelentet meg az *Intézet* programjáról. Alapvető cél – írja –, hogy „minél mélyebbre hatoljunk a kulturális folyamatok megértésében, vagyis a társadalmi fejlődéssel való összefüggésük elemzésében". A kutatási koncepciót – folytatja – *kétdimenziós rendszerrel írhatjuk le.* „Az első dimenzión három kulcsfogalom helyezkedik el: az intézményrendszer, az életmód, a tartalom – a másikon az egésznek a társadalmi-gazdasági fejlődéshez való viszonya."

Az 1980-as években egymás után jelennek meg *Vitányi Iván könyvei és átfogó elméleti tanulmányai* a kultúra és a közművelődés valóságáról és fejlesztésének lehetőségeiről, melyek jelentős *hatást gyakoroltak a közművelődési szakemberképzésre is.* Többek között 1981-ben a *Társadalom, kultúra, szociológia,* 1983-ban a *Vitairat a mai magyar művelődésről,* 1985-ben az *Egyharmadország* c. tanulmánykötet.[266]

Az *Országos Közművelődési Központ* elméleti kutatómunkájáról az intézmény 1986. évi beszámolója nyújt tájékoztatást. A beszámoló hat kutatási területet említ. Ezek: *művelődéselmélet és művelődéstörténet, kultúra és közösség, a kulturális demokrácia és kérdései, a társadalmi rétegződés, életmód, szabadidő és kultúra, a kultúraközvetítő intézményrendszer, a kultúra befogadása és alkotása, a mindennapi és a szórakoztató kultúra, valamint a művelődés-gazdaságtan.*[267]

A *Művelődéskutató Intézet* tudományos munkát szervező és koordináló szerepe 1986 és 1988 között az *Országos Középtávú Kutatási Fejlesztési Terv* (Ts/Ts-4/3. alprogram) keretében, a *közművelődés helyzete és perspektívája* című kutatás szervezésében mutatkozott meg a legjobban.[268]

A kutatásokban szinte az ország valamennyi közművelődési szakemberképzést folytató egyetemi és főiskolai tanszéke részt vett. A Ts-4/3. alprogram három nagy kutatási területet tartalmazott. A *kultúra és demokrácia,* a *kultúraközvetítő intézményrendszer* valamint a *mindennapi kultúra, a szórakoztatás és a kultúra befogadásának kérdései* problémakörökben folytak kutatások, melyek eredményekkel zárultak.[269]

A közművelődési kutatások finanszírozásához a *tárca* is hozzájárult. A miniszter saját keretéből vagy a főosztályi keretekből – időnként – anyagilag nyújtott támogatást. Ezek a kutatások azonban többnyire valamilyen döntés meghozata-

lához szükséges „háttéranyagok" írását jelentették.[270] Az állami megrendelések hozzájárultak a közművelődési kutatások sokrétűvé és sokszínűvé válásához, ugyanakkor „Prokrusztész-ágyba" próbálták kényszeríteni a kutatásokat. A politikai hatalom döntéseinek helyességét szerette volna visszaigazoltnak láttatni. A tárca meghozott intézkedéseihez tudományos hátteret akart biztosítani, miközben alig-alig vette figyelembe a kutatások eredményeit, a kutatási beszámolókból (publikációkból, jelentésekből) pedig azt olvasta ki és látta meg, amit olvasni akart és látni szeretett volna.

A politikai és az állami elvárások és a kutatási eredmények közötti meg nem felelések egyre gyakrabban vezettek feszültségekhez. Az *Országos Tervhivatal* például 1986 őszén arra kérte a *Művelődési Minisztérium* szakfőosztályait – és azok háttérintézményeit –, valamint a különböző társadalmi és tömegszervezetek illetékes részlegeit, hogy munkálják ki *a kulturális fejlődés feltételeinek hosszú távú elgondolásait.* Tervezzék meg a kultúra 2020-ig tartó fejlesztését!!!

A feladat kivitelezhetetlenségét és problematikusságát érzékelő kutatók a *Könyvtáros* című folyóirat 1989. évi januári és februári számában közzétett, *„A kulturális fejlődés feltételeinek hosszú távú elgondolásai"* címmel megjelent tanulmányuk bevezetőjében kifejezésre is juttatták véleményüket: „Abban az időszakban voltunk – írja *Fodor Péter* és *Hidy Péter* –, amikor nem látszott lehetőnek a hosszú távra való tervezés a napi bizonytalanságok közepette. Azt tudtuk, hogy ez a tervezési módszer rossz, a hivatali fegyelem azonban kötelez".

A kommunista párt mindig nagy jelentőséget tulajdonított az állami irányításnak, amelyben a kultúra és a művelődés rövid, közép vagy hosszú távú tervciklusokra épül. Ezek a tervek számos problémát hordoztak, közülük *hármat* célszerű külön is megemlíteni. Az *egyik*, hogy nem vették figyelembe: a jövő aligha egyenlő a jelenben létező jelenségek trendvonalainak mérnöki meghosszabbításával, mert ezeket a vonalakat a tervezés szűken vett szempontjain túl eső történések, aligha kiszámítható jelenségek jelentősen összekuszálhatják. A *másik* probléma: minél szűkebb a tervezés által befogott jelenségfolyamat, annál inkább az egészet nem, vagy alig befolyásoló részkérdések kerülnek a tervezés középpontjába – ezáltal a döntéseket meghozó tárca apparátusához –, miáltal függetlenedik egymástól a változtatni akaró irányítói akarat s maga a változási folyamat. A *harmadik* nehézséget az idézte elő, hogy a tervezés és az elosztás a következő szempont alapján gondolkodott: a központ rendelkezik mindazokkal az információkkal, amelyek birtokában meg tudja mondani, miből mennyit szükséges előállítani és a művelődőnek „fogyasztani". Ezt azonban csak kényszerintézkedéssel, a tervfegyelem betartatásával érhette el, az elmaradást pedig szankcionálni volt kénytelen. Ennek az eszköze viszont a legapróbb részletekbe menő központi tervezés és egy végletesen központosított újraelosztási mechanizmus kialakítása és fenntartása lett.

Az 1980-as évek második felében megjelenik a kutatómunka és a szakemberképzés támogatásának-segítésének új formája: a *belföldi közművelődési ösztöndíj.* [271] Az ösztöndíj célja, hogy segítséget nyújtson a szakembereknek a korszerű gyakorlat (a hazai közművelődés színtereinek, mozgalmainak, hasznos kísérleteinek) megismeréséhez, terjesztéséhez, fejlesztéséhez, a szakmai önképzés hatékonyabbá tételéhez. Tanulmányútra és ún. pályamunka elkészítésére lehetett pályázatot benyújtani a kuratóriumhoz.

A *Közművelődési Tanács* jóváhagyásával létrehozott ösztöndíj meghirdetésére először 1987 októberében került sor. A mindösszesen három évet élt pályázati rendszer keretében az 1987 októbere és 1990 júniusa közötti időszakban 226 szakember kutatómunkája és önképzése részesült több, mint másfél millió forint támogatásban. [272]

A közművelődési szakemberképzés kialakulásában, valamint a kultúra- és művelődéskutatások intézményesülésében, egymásra gyakorolt hatásában lényeges szerepet játszanak a fokozatosan bővülő publikációs lehetőségek.

A népművelés (közművelődés) legelső és legnagyobb könyvkiadója, publikációs fóruma a *Népművelési Intézet*, illetve jogelődjei. Az évtizedek során számtalan kiadványt jelentetett meg, amelyek egyaránt szolgálják-építik a szakemberképzést és a kutatómunkát. Mint kiadó már a népművelőképzés megindulásánál ott „bábáskodik", és folyamatosan felvállalja a kutatási eredmények és gyakorlati kísérletek tapasztalatainak közzétételét.

Nem elhanyagolható szerepet tölt be a *Tankönyvkiadó.* A kiadó a közművelődési szakemberképzés kezdetétől arra törekszik, hogy az egyetemi és főiskolai oktatáshoz szükséges jegyzeteket és szöveggyűjteményeket jelentessen meg.

Nagy előrelépés következik be 1964-ben. *Budapesten* létrejön a *Népművelési Propaganda Iroda.* Feladata a művelődési otthoni, könyvtári, múzeumi és egyéb közművelődési célokat szolgáló kiadványok, időszaki és más sajtótermék, műsorfüzetek, kották, nyomtatványok, illetve a minisztérium intézkedésére megjelenő különféle kiadványok tervezése, szerkesztése, forgalmazása. A *Népművelési Propaganda Iroda* – változatlan feladatkörrel – 1984. január 1-jétől *Múzsák Közművelődési Kiadó*[273] néven, 1987. január 1-jétől pedig vállalatként folytatja a szakmai publikációk, az elméleti-módszertani tanulmánykötetek, az amatőr művészeti mozgalmat segítő szakirodalom megjelentetését, de kiad szélesebb kulturális és társadalmi igény kielégítését szolgáló műveket is, egészen az 1980-as évek legvégén bekövetkező megszűnéséig.

A *Művelődéskutató Intézet* maga is számos könyvet, kutatási beszámolót jelentet meg. A kiadványok között kiemelkedő helyet foglal el az ún. *Kék könyvsorozat* – az 1980-as évek második felétől már egyéniesített címlappal is rendelkező – számos kötete.

A *Művelődéskutató Intézet* 1988-ban megalapítja a rövid életű *Vita Kiadót*.[274] Az 1993-ig működő kiadó – többek között – teret és nyilvánosságot kíván adni olyan művelődéspolitikai kérdéseknek, amelyek tabu témáknak számítottak. Nem szűk szakmai réteghez akar csupán szólni, hanem a széles értelemben vett kultúra iránt érdeklődő olvasókhoz.

Úttörő szerepet töltött be a *Népművelési Értesítő*, a *Népművelési Intézet* elméleti folyóirata – első száma 1960-ban jelenik meg, főszerkesztő *Karsai Károly* –, számos tanulmány megjelentetését teszi lehetővé. A folyóirat az 1970-es évek közepén megszűnik.

Vitányi Iván felelős szerkesztésében és *B. Vörös Gizella* szerkesztésében (1997-ig) 1974-ben indul a *Népművelési Intézet* elméleti folyóirataként a *Kultúra és Közösség*.[275] A folyóirat a művelődésszociológiai, pszichológiai, pedagógiai, művelődéselméleti és módszertani kutatások, kísérletek eredményeit ismerteti. Közli mindazokat a tanulmányokat, esszéket, interjúkat, magyar és külföldi kutatási tapasztalatokat, amelyek a közművelődés elméleti és gyakorlati szakembereinek munkájához segítséget nyújthatnak.

A népművelési, majd a közművelődési gyakorlattal leginkább kapcsolatot tartó folyóirat az 1954-ben alapított *Népművelés*. A havonta megjelenő lap 1957-ben (szeptemberi szám) a *Népművelési Intézet* folyóirata, megbízott felelős szerkesztője *Maróti Andor*, majd *Rajcsányi Károly*. A szakmai lapot később átveszi az *Országos Népművelési Tanács*, a szerkesztő *Ibos Ferenc*. Rövid idő múlva a folyóirat már a szaktárca (*Kulturális Minisztérium*, később a *Művelődési Minisztérium*) kiadásában jelenik meg, és szerkesztője *Ács Ferencné* egészen 1987 végéig. Ezután a szakmai lap megszűnéséig – 1990. március – *Kajdi Béla* szerkeszti a lapot mint a szerkesztőbizottság vezetője.

Hiánypótló szerepet tölt be a felnőttnevelés első önálló periodikája, az *Andragógia* című időszakos elméleti és módszertani folyóirat. Az MTA *Pedagógia Bizottsága Felnőttnevelési Munkabizottsága* és az *Országos Pedagógiai Intézet* 1984-től 1988-ig megjelenő folyóiratának szerkesztőbizottságát *Durkó Mátyás* vezette. Utódja a *Felnőttképzés*. Kiadó az OPI Iskolafejlesztési Központja. Főszerkesztő *Mihályi Ottó*, szerkesztők *Benő Kálmán* és *Gálos Júlia*. A folyóirat egyetlen évfolyama 1990-ben jelent meg.

Értékes és a szakemberképzés elfogadtatásában nagyon fontos helyet foglalnak el az egyetemi és főiskolai kiadványok. Kiemelkedik a KLTE-n megjelenő *Acta Paedagogica Debrecina*[276] majd az *Acta Andragogica et Culturae*[277], de fontosak a főiskolák által megjelentetett *tudományos közlemények*[278] és *évkönyvek* is.

Szükséges megemlíteni azokat az *önálló kiadványokat*[279], melyeket a tanszékek – főként az 1980-as évek második felétől – adnak ki részint saját erőből, részint különféle szervezetek közreműködésével és támogatásával.

Nem csupán publicitást és nyilvánosságot jelentenek, hanem kiemelkedő helyet és innovatív szerepet töltenek be a szakképzés és a szakmaiság megerősödésében az oktatók és kutatók az évenként megrendezésre kerülő országos tanácskozásai.[280] A konferenciák megszervezéséért elévülhetetlen érdem illeti meg *Novák Józsefet* (1910–1986).[281] Munkája lehetővé tette, hogy a kultúra- és a közművelődés-kutatás eredményei szinte közvetlenül beépülhessenek a szakemberképzésbe. A kutatók és az oktatók között kialakuló személyes kapcsolatok a kutatómunka végzésére és az oktatásra egyaránt termékenyítően hatottak. A kutatóknak lehetőségük nyílt arra, hogy bekapcsolódjanak az oktatásba, a képzés szakemberei pedig részt vehettek különféle kutatásokban.

Novák József szervezésében Budapesten került sor az első három, még inkább tanfolyami jellegű „konferenciára", 1955-ben, 1956-ban és 1957-ben. *Sárospatakon* 1958-ban, *Egerben* 1959-ben[282], *Miskolcon* 1960-ban, *Sopronban* 1961-ben találkoztak az oktatók és a kutatók. A nyolcadik konferencia *Pécsett*, a kilencedik 1963-ban *Debrecenben* volt, majd 1964-ben *Budapesten*, 1965-ben *Szegeden*[283], 1966-ban *Sárospatakon*[284], 1967-ben *Szombathelyen*, 1968-ban *Debrecenben*, 1969-ben *Nyíregyházán*[285], 1970-ben Egerben, 1971-ben *Szarvason*, 1972-ben *Szombathelyen*[286], 1973-ban *Mosonmagyaróvárott*, 1974-ben *Gyulán*, 1975-ben *Győrött*, 1976-ban *Kecskeméten*, 1977-ben *Miskolcon*, 1978-ban *Kaposvárott*[287], 1979-ben *Sárospatakon*, 1980-ban *Esztergomban*[288], 1981-ben *Pécsett*[289] rendezték meg a tanácskozást. A konferencia házigazdája 1985-ben *Nyíregyháza*[290], 1986-ban *Jászberény*, 1987-ben, *Szombathely*[291]. Az utolsó konferencia megszervezésére *Pécs* vállalkozott 1989-ben[292].

Az 1980-as évek második felétől különválnak a tanítóképzők. *Novák József* halálával megszűnik a konferenciák szervezése. A koordinátori szerepet *Győry Csaba* veszi át, és *Esztergom* ad otthont a szakemberképzésben dolgozó oktatók tanácskozásainak.

A népművelőképzés majd a közművelődési szakemberképzés megerősödésében, intézményesülésében a tudományos kutatások eredményei és a publikációs lehetőségek kiszélesedése mellett fontos szakmai hátteret jelent, hogy civil szerveződésként 1979. december15–16-án megalakul Budapesten, a Kertészeti Egyetemen, a *Magyar Népművelők Egyesülete* (MNE). Első elnöke a *Kossuth-díjjal* kitüntetett *Gyarmati Kálmán*. Az *Egyesület* alapszabályát a felügyeleti szerv 1980. február 28-án hagyta jóvá[293]. Az alapszabályban megfogalmazott célok között nemcsak a közművelődés aktuális kérdéseinek megvitatása és egyes kérdésekben szakmai álláspontok kialakítása szerepel, hanem az is, hogy „szakmai konzultációkat és előadásokat rendez, amelyek keretében fórumot biztosít fiatal népművelőknek az új kezdeményezések és kísérletek, valamint a *tudományos kutatások eredményeinek* ismertetéséhez és megvitatásához"; „kezdeményezi és támogatja tevékenységi körébe tartozó *tudományos és módszertani tanulmányok, művek kiadását*, elősegíti azok népszerűsítését és gyakorlati felhasználását".

Az MNE az *Egyesületi Tájékoztató* c. kiadványában az egyesület életéről tudósítja a tagokat, híreket, információkat közöl. 1990 szeptemberétől azután az *Egyesület Elnöksége* gondozásában kezdetben havonta, később negyedévenként megjelenik a *Társadalom, Információ, Művelődés* (TIM) című lap, felelős szerkesztője *Földiák András,* szerkesztője *Hegyes Zoltán,* majd *Bercsi János* és *Varga Anna;* az utolsó szám 1994 végén lát napvilágot, *Hámory Gabriella* felelős szerkesztésében.

Kitekintés a rendszerváltás utáni évekre

Változások és válságok, lépések és léptékváltások a képzésben

Az 1956-os forradalom leverése utáni időszak művelődési miniszterei a *szocialista demokrácia* jegyében próbálják értelmezni a közművelődést. A hangsúly a szocializmuson van, annak rendelődik alá a szakképzés célja és tartalma egyaránt. Az 1980-as évektől azonban egyre határozottabban vetődik fel a kérdés: mitől szocialista a demokrácia, a kultúra – vagy egy munkabrigád? Az évtized vége felé azután mind gyakrabban használják a *szocialista demokrácia* helyett a *demokratikus szocializmust* célmegjelölésként. Ez utóbbi azt próbálja kifejezni, jelezni, hogy megjavítható a politikai és gazdasági rendszer. Az érvelések között fellelhető *Pozsgay Imre* államminiszter (1988. VI. 29.–1990. V. 23.) nyilvános bejelentése 1989. január 29-én, melynek során az addig hivatalosan „ellenforradalomnak" tartott 1956-os eseményeket *népfelkelésnek* nevezi.

Ám rövidesen nyilvánvalóvá vált, hogy a fennálló politikai-gazdasági és társadalmi rendszert a demokratikus szocializmussal, a demokráciának egy újabb szocialista változatával sem lehet megjavítani. A *köztársaság* kikiáltásával (1989. október 23.) pedig végképp pont került a vita végére kulturális téren is. *Kezdetét veszi a rendszerváltás folyamata.*

A közművelődési szakemberképzés, amely az 1980-as évek második felére kialakult és intézményesült, mind több válságjelet kezd mutatni.

A problémák korántsem újak. A népművelési, majd közművelődési szakemberképzés megindulásával szinte egyidőben fogalmazódtak meg azok a kérdések is, hogy *ki és mi a népművelő? Mire képeznek a képző intézmények? Szakma-e a népművelés, s ha az, akkor hogyan lehetséges, hogy mintegy félszáz foglalkozás gyakorlására nyújt lehetőséget az ilyen diploma?*[294]

A sokasodó kérdések válaszokat várnak! A *Közművelődési Tanács Köpeczi Béla* (1921–) művelődési miniszter (1982. VI. 25.–1988. VI. 29) elnökletével 1988. június 1-jei ülésén *megvitatja a közművelődési szakemberképzés helyzetét, és állást foglal annak fejlesztéséről.*[295]

Az előkészületi munkák már 1987-ben megkezdődtek. *Most fordul elő először, hogy a képzési ágazatokat* – a népművelési, a könyvtárosi, a levéltárosi, a muzeoló-

gus- és a restaurátorképzést – *a közművelődési szakemberképzés rendszerében tekintik át*. A *Tanács* elé terjesztett *tájékoztatót* több, szakemberekből álló fórum[296] vitatja meg, alakítja és önti végső formába. Ennek során parázs viták zajlanak, egyre markánsabb nézetek fogalmazódnak meg. Egyesek szerint a képzések színvonala emelkedik, csupán a körülmények és a feltételek javítására van szükség. Mások ezzel ellentétben korszerűtlennek és avíttnak tartanak egyes képzési szerkezeteket és tartalmakat. Akadnak szélsőséges vélemények is, melyek szerint könyvtárosok, levéltárosok, muzeológusok és restaurátorok képzésre szükség van, ám a népművelési szakképzés talaját veszítette, *e monolit, általános és uniformizált képzés fölött eljárt az idő, mert e társadalmi valóság szükségletei differenciáltak.* Megújulást az hozhat, ha olyan képzési irányok és formák jönnek létre, amelyek szinkronban állnak a társadalom sokrétűségével, a kultúra pluralista szerkezetével, és figyelembe veszik a munkaerőpiacot is.

A vita a *Közművelődési Tanács* ülésén is folytatódik. „Nyilvánvalóvá vált az az immár *négyszeres ellentmondás*, amely egyfelől a *mai és a várható jövőbeli* közművelődési állapotok, másfelől az *elmélet és a napi gyakorlat* s mindezekkel összefüggésben a *szakemberigény és a szakember-ellátottság* (-képzés), továbbá a *szakmai (körök) által hangoztatott szükséglet és a szakmán kívül állók vélekedése között feszül*" – írja a *Népművelés* 1988. évi 7. számában *Kajdi Béla*.[297]

Villantsunk fel néhány markáns álláspontot!

Ráday Mihály például hozzászólásában azt tette szóvá, hogy a „diploma-mánia" elfeledteti a valóságos szakmai és társadalmi, lakossági szükségleteket. Nem kellene olyasmit is felsőfokon tanítani, amit elég a mesterség szintjén oktatni.

Huszár Tibor, az ELTE professzora azt hangsúlyozta, hogy *kultúraterjesztőkre szükség van. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a funkció napjainkra alapvetően megváltozott, s még inkább átalakul a jövőben, mert alapvetően megváltozott a társadalom és a kultúra szerkezete.* Úgy vélte, *ha a képzés nem tud lépést tartani a változásokkal, mert ezek gyorsak, a kilencvenes évekre a pedagógus-, a könyvtáros- és a népművelő pályán munkanélküliséggel kell számolni.*

Koltai Dénes[298], a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem (JPTE) tanszékvezetője felszólalásában részint *kritikáját adta* a népművelési képzésnek, részint *megfogalmazta a továbblépés és a fejlődés lehetséges irányát is.* Megítélése szerint a *népművelőképzés a felsőfokú oktatás legprogresszívebb ágainak egyike volt. Nemegyszer már eleve „gyanús" tárgyak oktatását vezette be, ám valamiféle „kultúrakiszerelésre" orientált és túlságosan sokirányú képesítést akart adni. „Az általános, uniformizált népművelőképzés az egyik oldalról nézve spórolás, a másik oldalról pedig pazarlás.* Spórolás abban az értelemben, hogy a szakképzési igényeket »általában« elvégzi a képzés, mindenből ad, helyet hagyva a későbbi gyakorló munkahelyeknek is a hiányok pótlására. Kell is mindenből így egy kicsikét adni, mert elhelyezkedhetnek művelődési házakban, iskolákban, a tömegkommunikáció intézményrendszerében, mozgalmi szakszervezetekben, lehetnek a munkahelyi művelődés irányítói, kiállítási intézmények munkatársai, az állami szakigazgatás tisztviselői. De mivel a népművelő bére olyan, amilyen, inkább elhelyezkedik tanárnak, mert a másik »szakja« tanár. Úgy gondolom, a korabeli döntésnek és a szakok telepítésének a legnagyobb hibája az volt, hogy hagyományosan tanárképzésre szakosodott intézményekben hozták létre elődeink a tanszékeket."

Koltai úgy véli, hogy az általánosan képzett szakember ideáljától szemben megváltozott a munkaerőpiac igénye. A JPTE-n a Ts 4/3. alprogram keretében kimunkálásra került a szak – egyik – lehetséges fejlesztési iránya. Azt javasolja, hogy a hároméves alapképzésre épüljön egy kétéves, elágazás formájú szakképzés, amely háromirányú lehetne: az egyik a *szociokulturális animátorképzés*, másik a *munkahelyi népművelő* és a harmadik a *kulturális menedzser-képzés*.

A *Közművelődési Tanács állásfoglalása sok vonatkozásban mérföldkövet jelent a szakemberképzés további megítélésében.* A kiadott dokumentum – többek között – tartalmazza, hogy *„a tanszékek, tanszéki csoportok alakítsanak ki különböző képzési profilokat, hogy azok jobban megfeleljenek a közművelődési és közgyűjteményi feladatok sokszínűségének, az igények sokféleségének"*.[299]

A *Közművelődési Tanács* azonban érintetlenül hagyta a deklarált célt és a képzés *ideológiai-politikai tartalmát*. Továbbra is érvényesnek tartotta a marxista világnézetű, szocialista erkölcsű szakemberképzést. Mozgási lehetőség tehát csak az adott feltételek között létezhet, amelyek az évtizedek során bővültek ugyan, ám mindenkoron *„Prokrusztész-ágyai"* voltak a képzési törekvéseknek.[300]

A rendszerváltás sokkolta és alapjaiban rázta meg a szakemberképzést. Az oktatásnak nemcsak megkerülhetetlenül szükségessé vált szembenéznie a megválaszolatlan kérdésekkel, hanem a képzésnek új keletű vádak ellen is védekeznie kellett.

A felsőoktatási intézmények képző helyei 1990. október 12-én *Budapesten* tanácskozást tartottak *Innovációs tervek és törekvések a közművelődési szakemberképzésben*[301] címmel. Itt számos problémát vetettek fel, de konkrét, előremutató javaslatokat is megfogalmaztak a jelenlévők.

A szakemberképzés alapproblémáit és a képzést erőteljesen támadó nézeteket *Mankó Mária*, a nyíregyházi főiskola tanszékvezetője foglalta össze. „A képzésátalakítási törekvések méltánylása helyett, az *ellehetetlenítési praktikák* sorozata indult el, s igazán még az sem látható világosan, hogy tájékozatlanság, vagy jópontszerzési megfontolások mozgatják ezeket"[302] – mondta felszólalásában. Való igaz – folytatta –, az önálló szakma feltételei és munkakörülményei az 1950-es években alakultak ki, bizonyos történeti és szakmai szerepelőzményekben. A munkavégzésre felkészítő és jogosító képzés azonban hiányzott, illetve tanfolyami jellegű és ideológiai-politikai tartalmú volt. Ez utóbbi szinte végig meghatározó eleme a népművelőképzésnek. *Ebben a helyzetben, jórészt a politikai*

szándék hatására, hamarabb alakult ki egy intézményrendszer és a hozzá kapcsolható szakmai igény, mint magára a szakmára való felkészítés. Ez hatással volt mind a szakma, mind a szakképzés fejlődésére. *Az így létrehozott foglalkozás egyfajta mesterségesen „konstruált szakma" képét mutatja.*[303]

Mankó szerint „az érett szakember tudását deklaráló képzési cél s a célérés érdekében oktatott tananyag egymásnak megfeleltetése" komoly zavarokat okozott. *A képzés „az általános műveltségelemeket elengedhetetlen háttérként szerepeltette a sikeres képzés feltételeként, sőt állandó feltételezett gyarapodásához akarta igazítani a szakmai anyag oktatását. Ez egyrészt azt jelentette, hogy evidenciaként számolt a szakanyag kijelölésénél a magas szintű általános műveltséggel, annak ellenére, hogy folyamatosan meggyőződhetett arról, hogy a magas szintű általános műveltség, mint olyan, a képzési folyamatba belépőknél inkább csak eszmény, mint valóság."*[304] Mindez újabb problémákat okozott. A szakismeret meghatározásában lényeges eltérések jelentkeznek a képző intézmények között. A népművelő *műveltségfejlesztő, művelődéstervező-művelődéskutató, céltudatos nevelő-művelő, kulturális szolgáltatások szervezője*, a *kulturális piac ismerője*. Egyfajta *„szétfolyó szakemberkép"*-et jelenített meg.[305]

A tanácskozáson több képző intézmény vezetője[306] ismertette álláspontját és vázolta a szakemberképzés általa lehetségesnek tartott irányát és tartalmát is. A bemutatott programok tükrözik a „túlélésért folytatott küzdelmet", de korszerű, új elemeket is tartalmaznak, amelyek elsősorban a specializációkban öltenek testet. A tanácskozás ezért is fontos helyet töltött be a szakemberképzés megújításában, miközben hozzájárult a képzés elleni támadások elhárításához is.

A szakképzés elleni erőteljes vádak ideológiai és politikai jellegűek voltak, és gyakorta szélsőséges formákat öltöttek. Volt, aki *„kultúrterroristának"*[307] tartotta a népművelőt, mások az egész képzést *„bolsevik típusú oktatásnak"*[308] minősítették. Mások, nem is kevesen, a népművelés foglalkozássá válását a *szervetlen fejlődés* termékének tulajdonították. Szakmai érvnek szánt vélemény szerint a képzést azért szükséges megszüntetni, mert *a társadalom szerves fejlődése, önszabályozós rendszere nem igényli ezt a szakembert.* [309]

A vádaskodások visszaverésében és a megbélyegző állítások megcáfolásában jelentős szerepet játszott, hogy a képzés már rendelkezett olyan felkészült, tudományos fokozattal is rendelkező oktatói gárdával, amelyik nemcsak szakmai téren, hanem kultúrpolitikai színtereken is képes volt „csatákat" nyerni.

A megváltozó képzési cél, valamint a módosult tantervek, óra- és vizsgatervek alapján a *Művelődési Minisztérium* mellett működő *Művelődéstudományi és Felnőttképzési Oktatók Kollégiuma* 1991. január 16-án megvitatta, és állásfoglalást fogalmazott meg a szakképzés szervezeti keretéről. A testület határozatot hozott, „hogy a népművelőképzés belső folyamatos és tudományos értékű kutatásokkal megerősített innovációja eredményeként az 1991. évtől kezdve a kultúraközvetítés szakembereinek képzésére specializált tanszékek nevét *Művelődéstudományi és Felnőttképzési Tanszékké változtassák"*[310]. A dokumentum szerint „a változtatásokat a képzés szerkezetében és tartalmában megújított, országosan egyeztetett tantervek teszik indokolttá". A kollégium határozatát a *Művelődési és Közoktatási Minisztérium* közigazgatási államtitkára is támogatta. 40734/1991. XII. sz. leiratában arról értesíti a képző intézményeket, hogy „a művelődési és közoktatási miniszter 1991. június 1-jei hatállyal az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény végrehajtásáról rendelkező 41/1985./X. 5.) MT-rendelet 8. §-a (2) bekezdésének a) pontjában foglaltakat figyelembe véve, a főiskolai szintű képzésben az eddig használt *népművelés /közművelődés szakmegnevezést művelődésszervező szak megnevezésre módosítja".*[311] A névváltoztatásra – az adott intézmény tanácsának jóváhagyása után – sor is került a főiskolákon, de nem történt meg az ELTE-n.

A képzés formai és tartalmi differenciálódása

A rendszerváltást követő években lassan magára találó szakemberképzés új távlatokat nyitott. A képzésben a közművelődési jelleg kezd háttérbe szorulni, s előtérbe kerül a *felnőttoktatás*, a *kulturális szolgáltatás* és a *kultúra értékeinek menedzselése.* Korábban alig látott és tapasztalt mértékben kezd differenciálódni a szakképzés.

A mindennapokban, a munkaerőpiacon foglalkozási ággá alakul *a szervezőmunka, az oktatási folyamatokat menedzselő tudás.* A fogyasztói magatartás felerősödése és a szórakoztatóipar gyors kiépülése a szolgáltató tevékenységeket professzionális szinten ellátó szakembereket igényel. A képzésben mind nagyobb hangsúlyt kap a vállalkozói szemlélet meghonosítása és mindinkább háttérbe szorul a nevelői és a pedagógiai szemlélet, az ideológia és a politika.

Néhány főiskola felszámolja a képzést, nem kéri, nem kezdeményezi a főiskolai szintű szak indítását. A katolikusok egyház kezelésébe átkerülő *zsámbéki* tanítóképző, valamint a nagy hagyományokkal rendelkező *debreceni* református képző felszámolja a szakképzést. Átszervezéssel szűnik meg a képzés *Sárospatakon.* A *budapesti* tanítóképző viszont ismét megindítja a művelődésszervező szakot.[312] Az ország többi tanítóképző főiskoláján, ahol korábban szakkollégiumi keretek között folyt a képzés vagy főszakon képeztek – *Jászberényben* és *Esztergomban* – szakembereket, igyekeznek megtartani a szakokat. Valamennyi főiskolán főszakos képzéssé válik a művelődésszervezés.

Különféle szerkezetek alakulnak ki. Néhány helyen tanító–művelődésszervező szakpárra hirdetnek felvételt, máshol szakhoz társítják a képzést. Van, ahol szétválik a tanító–művelődésszervező szakpár, önálló szakként hirdetik meg a képzést nappali és levelező tagozatokon egyaránt.

Hasonló sokféleség jellemzi a *tanárképző főiskolákon* folyó szakemberképzést is. Alapvetően valamennyi főiskolán valamilyen *tanár szakhoz* kapcsolt marad a képzés. A levelező tagozatokra viszont az válik jellemzővé, hogy – csakúgy, mint a tanítóképzőkben – egyszakos művelődésszervező képzést hirdetnek. A szakképzés időtartalmát tekintve is mutatkoznak eltérések, mert van, ahol hároméves, és akad olyan intézmény, ahol négyéves a képzési idő, vagyis tisztázatlan a szakképzéshez szükséges időtartalom.

A szakképzés másféle differenciálódását jelzik a képző intézmények részéről kimunkált és meghirdetett specializációk, majd később szakirányok is.

Például *Szombathelyen* az 1989/90-es tanévben öt szakirányt hirdetnek meg:

- felnőttnevelés–népfőiskola,
- művészetek–drámapedagógia,
- kulturális menedzser,
- szociálpolitika–szociális szervező,
- tömegkommunikáció–film–video.

A *nyíregyházi* főiskola szakos hallgatói négy szakirány közül választhatnak:

- kulturális menedzser,
- andragógus,
- tömegkommunikátor,
- animátor.

Az *ELTE tanárképző karán* folyó szakemberképzés öt szakirányban gondolkodik:

- iskolai és művelődési házi közművelődés, különös tekintettel az ifjúság kulturális nevelésére,
- művészeti intézményekben végzendő ízlésnevelés, közművelődés,
- múzeumi nevelés és a könyvtáraknál végzendő olvasónevelés,
- tömegkommunikáció,
- felnőttoktatás.

A *szegedi főiskola*[313] két szakirányt kínál a hallgatóknak:

- kulturális menedzser,
- elektromos újságírás.

A *jászberényi főiskola*[314] szakirányai az 1998/99-es tanévtől:

- néprajz,
- kommunikátor,
- Európa-tanulmányok,
- non-profit szervezetek menedzsmentje,
- felnőttoktatás-szervező,
- kulturális antropológia.

A különféle szakirányok és szakmai specializálódások indukátorai lettek új szakok, szakképzettségek felsőoktatásban történő megjelenésének, ami nemegyszer túlzásokhoz is vezetett.

Változások történnek az *egyetemi szintű szakemberképzésben* is.

Az ELTE-n továbbra is *szünetel* a szak, sőt leépítésekre kerül sor. A szakemberek képzésére egyetlen lehetőség marad. Az *Országos Képzési Jegyzék* (OKJ) lehetővé teszi a felsőfokú kulturális menedzserképzést, azok számára, akik már rendelkeznek oklevéllel. A képzést önköltséges (költségtérítéses) alapon hirdetik meg, a szakmai program szervezője *Bujdosó Dezső*.[315]

A *Bujdosó Dezső* által szervezett oktatás nem főiskolai vagy egyetemi diplomát adó képzés, hanem – elsősorban – *posztgraduális* képzési forma, amely már diplomával rendelkezők számára nyújt szakismereteket. Az ilyen jellegű képzésekre a 16/1994. (VII. 8.) MKM-rendelet biztosít lehetőséget, mely szerint a közművelődési szakemberképzésben kilenc tevékenységre bontott specializáció közül lehet választani. Ezek: *drámajáték-vezető, gyermekjáték-szervező, népi játszóházi foglalkozásvezető, ifjúsági közösségszervező, idősprogram-szervező, közösségfejlesztő, művelődési szolgáltatásszervező, művészeti szolgáltatásszervező, népfőiskola-szervező.* A 2/1996. (I. 9.) MKM-rendelet értelmében pedig *kulturális menedzser, népijáték- és kismesterség-oktató, közművelődési szakember* felsőfokú – nem főiskolai vagy egyetemi diplomát adó – képzés indítható.

A KLTE-n folyó képzésben is jelentős változásokra kerül sor. A nehézségek leküzdése érdekében a tanszék oktatói 1991 áprilisában tantervi reformot dolgoznak ki. A javaslat azt tartalmazta, hogy a tanszék a *„problematikussá és avulttá vált népművelés szak elnevezést megszüntetve, kulturális és felnőttképzési menedzsment szakot hirdessen meg az 1992/93. tanévtől kezdődően".*[316] Rögzítette továbbá, hogy a képzés az első két félévét követően váljon szét:

- *kulturális menedzsment*, valamint
- *felnőttképzési menedzser* szakiránnyá.

Az *andragógiai* szakirány tehát elkülönül a művelődési *menedzser* szakiránytól, a két tantárgycsoport a hálótervben és a tantervben is külön kurzuskóddal szerepel, jóllehet a művelődési és felnőttképzési menedzser szakképesítés megszerzéséhez mindkét szakirány követelményeit teljesíteni kell.

Az 1998/99-es tanévtől felmenő rendszerben változik a tanterv és a hálóterv. Az andragógiai szaktárgyakat és a művelődési menedzser szakirány tantárgyait integrálják, s elosztják a *törzsképzési*, a *kötelezően választható és* a *szabadon választható* tantárgycsoportok között.

A képzési struktúra átalakításának több oka is van. „Nem arról van szó – írja *Sári Mihály* –, hogy az andragógia tanterven belüli súlyát csökkenteni szeretnék. Épp ellenkezőleg, így megszüntetik az andragógiai szakirány elkerülésének a lehetőségét."[317] *Sári a másik oknak* azt tartja, hogy a módosuló kreditrendszer miatt homogenizálni kell a hasonló fokú és tartalmú képzéseket és harmonizálni a főiskolai és az egyetemi képzési szintet.

Szükséges megemlíteni egy *harmadik okot* is. *Durkó Mátyás* 1984. április 20-tól rokkantsági nyugdíjazásra kényszerül, és több más oktató is (*Harangi B. László, Boros Sándor, Fábryné Mészáros Katalin*) elhagyja a tanszéket. *A szakirány válságos helyzetbe kerül. A felnőttképzési menedzser-szakképzés* B (második) szakos képzésformából – átmeneti jelleggel – *felnőttnevelési speciális képzéssé* redukálódik. *A tanszék lehetőséget biztosít arra, hogy az első év elvégzése után automatikusan felvehessék a hallgatók a felnőttképzési menedzser szakirányt.* Erősödni látszik viszont a *kulturális menedzsment* képzési ág. A tanszék által készített és terjesztett reklámlevélben[318] foglaltak szerint *„a menedzser típusú népművelő nemcsak válogat* – az állások kínálatából –, *hanem vállalkozóként akár képes meg is teremteni majd saját munkahelyét, tehát remény van rá, hogy semmiképp sem marad munka nélkül".*

A KLTE (csakúgy, mint az ELTE OKJ-s tanfolyamával) vállalkozókat akar képezni, ám még nem egészen világos, hogy mire vállalkozhat a diplomát szerzett fiatal. Vagyis *a képzési cél továbbra is legalább annyira tágan értelmezhető, vagy még inkább megfoghatatlan, mint a korábbi évtizedekben a népművelők esetében, akiknek a munkahelye azért mégiscsak elsősorban a művelődési ház volt, annak ellenére, hogy többféle területen tudtak (voltak képesek) még munkát találni.* A kulturális menedzser képzettséggel hagyományos intézményben (alapvetően a művelődési otthon típushoz tartozókról van szó) nem, vagy alig lehet elhelyezkedni. A munkaerőpiac „kulturális terrénuma" diktál, elvárásaival és következményeivel mindenképpen számolnia kell a képzésnek. Nyomon követő kutatások nélkül aligha teremthető összhang a képzés és a felhasználói oldal között.

A szakképzés terén mutatkozó új kihívásokat, de a differenciálódást is jelzi a tanszékek elnevezése körül kibontakozó vita. Jóllehet a *Művelődési Minisztérium* mellett működő *Művelődéstudományi és Felnőttképzési Oktatók Kollégiuma* 1991. január 16-i ülésén – mint már említettük – javasolta, hogy a tanszékek neve – az adott intézményi tanácsok jóváhagyása után – változzék *Művelődéstudományi és Felnőttképzési tanszékre*, ennek elfogadása a KLTE-n nem volt problémamentes. *Soós Pál* tanszékvezető a *Művelődéstudományi Tanszék* elnevezést javasolta[319], ezt az egyetem nem fogadta el. A több mint negyedszázados hagyományra hivatkozva a *Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszék* elnevezés mellett döntöttek a tanács tagjai. *Az alapvető ellenérv az volt, hogy a tudományos közvéleményben nem teljesen elfogadott, rendszerint csak kidolgozás alatt lévő új tudomány érdekében aligha szabad feláldozni egy olyan szakképzést, amely tudományágilag – andragógia – is legitim.*

A tanszék új elnevezésébe mégis belekerült a *művelődéstudomány* kifejezés. Az interdiszciplínát, vitatása ellenére a tudományos (PhD) képzési program[320] is megjeleníti. *Kozma Tamás, az Oktatáskutató Intézet igazgatója, a KLTE Neveléstudományi Tanszék vezetője irányításával akkreditálják a nevelés- és művelődéstudományi doktori programot*, amelynek keretében a *közoktatási* és a *felsőoktatási* alprogramok mellett – *Rubovszky Kálmán* tanszékvezető vezetésével – *felnőttnevelési és közművelődési*

alprogramot is meghirdethetnek. *A doktori program akkreditálása lehetővé teszi a PhD tudományos fokozatszerzést, ami fontos szerepet tölt be nemcsak a felsőoktatás keretében történő szakemberképzésben, hanem a szakma elismertetésében is.*

Másféle irányokat és utakat választ a pécsi szakemberképzés. A *Tanárképző Főiskolán* 1975-ben megindult és megszerveződött képzés, illetve *Közművelődési Szakcsoport*, a főiskola egyetemi karrá válása után *Közművelődési Tanszékké* alakult és betagozódott a *Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karába.*[321] A népművelői szak tartalmi átalakításával, új célok kitűzésével, a tanterv korszerűsítésével, a szakma fejlesztésére vonatkozó kutatási eredmények felhasználásával, új erőforrások bevonásával a tanszék az 1990-es évek végén intézetté alakul, *Koltai Dénes* vezetésével. Létrejön 1998 szeptemberében a *Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet* (FEEFI), három tanszékkel. Ezek a *Felnőttképzési Tanszék, a Művelődési Menedzsment Tanszék és a Humán Menedzsment Tanszék.* Az intézet később öt tanszékre bővül. Ezek után az oktatási egységek a következők: *Felnőttképzési Tanszék, Humán Fejlesztés Módszertani Tanszék, Humán Menedzsment Tanszék, Művelődési Menedzsment Tanszék*, valamint a *Művelődéstudományok Tanszéke*[322].

Az Intézet lehetővé teszi, hogy kétlépcsős képzési szerkezet alakuljon ki. A személyügyi szervező–humánszervező szakon 1992 szeptemberétől főiskolai és egyetemi szintű képzés kezdődik, továbbá a *művelődési és felnőttképzési menedzser* szakon ugyancsak kétszintű oktatás indul be. A következő évtől, 1993-ban újraindul a főiskolai diplomát adó *művelődésszervező* szak.

A tanszékek megnevezésében megmutatkozó eltérések nemcsak az útkeresést jelzik, hanem a képzési irányok differenciálódását is. A tanítóképző főiskolák közül *Győrben* a *Társadalomismereti és Közművelődési Tanszék, Esztergomban, Baján, Kaposvárott, Szekszárdon* a *Közművelődési Tanszék, Jászberényben* a *Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszék* nevet viseli az oktatási egység. A *Budapesti Tanítóképző Főiskolán a Társadalomtudományi Tanszék* keretében működik a *Művelődéstudományi Tanszékcsoport.* Hasonló a helyzet a tanárképző főiskolákon: *Szegeden és Egerben* a *Közművelődési Tanszék, Nyíregyházán* a *Művelődéstudományi és Felnőttképzési Tanszék, Szombathelyen a Művelődéstudományi és Kommunikáció Tanszék, az ELTE Tanárképző Karán* a *Művelődésszervező Szakcsoport* elnevezéssel lehet találkozni.

Az 1990-es évek végére a közművelődési szakemberképzés formai és tartalmi korszerűsödésével, átalakulásával, a képzési területek szerves fejlődésével, új képzési ágazatok kimunkálásával megteremtődik a pedagógiától – a tanító- és a tanárképzéstől – mindinkább eltávolodó, önállóvá váló és differenciálódó szakképzés.

A főiskolai és az egyetemi tanszékek részéről kínált képzések egyre piacképesebbek. Az intézmények felismerték, hogy a felnőttképzés terén megnövekedett igény és szükséglet, a művelődésszervező, valamint a menedzser szakok iránti kereslet kielégítése jelentős bevételekhez juttathatja őket.[323] *Az 1990-es években a felsőoktatás számára a két szak több száz millió forint bevételt biztosított.*[324] Legalább egy tucat

intézmény megmenekült a csődhelyzettől, rendezni tudta adósságait, sőt később jelentős fejlesztésekre is sort tudott keríteni.

A korszerűsített, dinamikussá váló és differenciálódó szakemberképzés, valamint a felsőoktatási intézményrendszer között azonban feszültségek támadtak. A feszültségeket azok, a felsőoktatás zárt világában korábban nem tapasztalt kezdeményezések váltják ki, amelyek eredményeként a társadalom és a gazdaság makrovilágában – ha ellentmondásosan is –, de mindinkább folyamatjelleget öltő jelenségek begyűrűznek az iskolákba.

Tekintsünk át néhány feszültséget kiváltó jelenséget!

– A szocializmus évtizedeiben a felsőoktatási képzések nem, vagy csak kevéssé voltak érdekeltek abban, hogy a diplomaszerző fiatal el tudjon helyezkedni. A feladat az volt, hogy az intézmény a felvételi keretszámot kitöltse és képezze a hallgatókat. Aki diplomát szerzett, az állást talált, mert mindenki számára kötelező volt a munkavégzés, ellenkező esetben a „közveszélyes munkakerülés" bűntettét követte el.

A rendszerváltás utáni évek ezzel szemben nyilvánvalóvá tették, hogy a felsőoktatás és a munkaerőpiac között szoros együttműködésre van szükség. Az is egyértelművé vált, hogy a felsőoktatás piacképessége nem a karok és szakok, hanem az intézmények piacképességéről, szolgáltatási tevékenységéről szól. Vannak szakok, amelyek nem lesznek, vagy másként lesznek piacképesek. Az intézmény egészét szükséges a piacképes működés irányába fejleszteni, ami a bevételek és az állami támogatás újraelosztását feltételezi, akár intézményenként eltérő módon, attól függően, hogy mit, milyen mértékben és lépésben kell mozgatni.

A felsőoktatás és a munkaerőpiac közti együttműködést hatékonyan segíti a *minőségbiztosítás* és a képzések *akkreditációja.*

A felsőoktatásban azok a képzési ágazatok, amelyekre már a rendszerváltás előtti időszakban is a nyitottság volt a jellemző, előnyös helyzetbe kerültek azokkal a képzésekkel szemben, amelyek különféle okokból, de zártak vagy zártabbak voltak. Ez utóbbiak közé tartozott a *tanítóképzés* és szinte valamennyi *tanár szak*, jóllehet ez utóbbi a saját tudományterületéről nyithatott a tágabb világ irányába.

– *Komoly feszültséget idézett elő a pénzügyi és anyagi helyzet.* Akadtak szakok, amelyek jelentős bevételeket produkáltak, ám nagyobb számban voltak olyanok, amelyek nem tudtak, vagy esetleg nem is akartak – ilyenre is találhatók példák – piacképes kurzusokat meghirdetni. Mindez komoly ellentéteket idézett elő a képző intézményen belül, ami szélsőséges nézetek kialakulásához is vezetett.

A feszültséget fokozta, hogy a felsőoktatási intézmények a bevételekből nemcsak adóságait törekedett rendezni, hanem más szakok megtartását és fejlesztését is ezekből fedezi. *A felsőoktatás keretei között is, hasonlóan, mint a társadalomban, morális kérdések fogalmazódnak meg.* Az egyik szak milliókat hoz, amelyből alig vagy egyáltalán nem részesül, a többi számos okra hivatkozva nem lép ki a felnőttoktatási piacra, ám jogot formál a bevételek jelentős részére. Ehhez partner az intézmény gazdasági vezetése is. *Többnyire azt az álláspontot képviseli, hogy egységes gazdálkodásra van szükség, ami a gyakorlatban nem jelent mást, mint a szocialista gazdálkodásból ismert módszert, hogy onnan kell elvenni a pénzt, ahol megtermelik és oda szükséges adni, ahová kell, jelesül, ahol azt képtelenek megtermelni*, vagy az is előfordul, hogy a *„nekünk jár"* álláspontra helyezkedve eltartatják magukat.

– Újabb feszültségforrást jelentett a szakok akkreditációja. Az 1993-ban elfogadott *felsőoktatási törvény* (LXXX. tc.) létrehozza a *Magyar Akkreditációs Bizottságot* (MAB). A *Bizottság*, mint önálló jogi személy, „átvilágítja" az intézményt, a kart és a szakot, majd javaslatot tesz a további működésére.

A művelődésszervező szakok és a menedzserképzési formák is akkreditálásra kerülnek. Az *akkreditációs bizottságok* tagjai azonban szinte kivétel nélkül valamelyik felsőoktatási intézmény *neveléstudományi tanszékének vezetői* vagy pedagógiaoktatói közül kerülnek ki[325]. Hiába válik le a szakemberképzés a pedagógiáról, a hivatalos megítélés – az akadémiai tudományrendszertan – ezt nem veszi tudomásul. A *művelődéstudományt* nem tekinti tudománynak, jóllehet *a debreceni egyetemen akkreditált a nevelés- és művelődéstudományi doktori program.* A képzést a MAB a neveléstudományhoz (sőt egyes esetekben az irodalomtudományhoz) sorolta. Mindez korlátokat állított az 1990-es évtizedben új utakat kereső sokszintű és sokszínű szakmai képzés elé.

– Feszültségnövelő tényező végül a *felsőoktatási intézmények integrációja*, amire a *Parlament* által elfogadott 1999. évi LII., a felsőoktatási intézményhálózat átalakításáról szóló törvény, illetőleg a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény módosítása értelmében kerül sor.

A kérdés szempontunkból az, hogy a differenciálódó szakképzés hogyan és miként reagál az új helyzetre. Tanszéki keretek között marad-e a diplomát adó képzés, vagy nagyobb szervezet jön létre, mint *Pécs* esetében történt? Ez utóbbi utat választja a *Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kara. T. Kiss Tamás* vezetésével, létrehozza 2000. január 1-jétől a *Társadalomelméleti, Közművelődési és Felnőttképzési Intézetet.* Az *Intézet Társadalomelméleti Tanszékből*, illetve *Közművelődési és Felnőttképzési Tanszékből és video-stúdióból* áll. A *művelődésszervező*-képzés mellett *erős* informatikai irányzatú *könyvtáros*, valamint *humán erőforrás menedzsment* levelező képzést is gondoz, ez utóbbit kihelyezett tagozatként.

Szegeden a *Szegedi Egyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Művelődéstörténeti Intézete* részévé vált a *Közművelődési Tanszék*, *Egerben* az *Eszterházy Károly Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Fakultáson* belül viszont önálló egységként működik.

A differenciálódó szakemberképzés, továbbá a 2001-től bevezetésre kerülő kreditrendszer megfogalmazza azt az igényt, hogy készüljön olyan dokumentum, amely rögzíti *a művelődési és felnőttképzési menedzser szak és a művelődésszervező szak képesítési követelményeit az alapképzésben.*[326]

A rendszerváltás évtizedében drasztikusan átalakul a szakképzéshez nélkülözhetetlen tudományos kutatás rendszere.

A tudományos és módszertani munka végzésében nélkülözhetetlen helyet betöltő *Országos Közművelődési Központ* megszűnik, helyette az 1/1992. (I. 20.) MKM sz. rendelet értelmében létrejön a MAMI, a *Magyar Művelődési Intézet*.[335] *Andrásfalvy Bertalan* (1931–), a Magyar Demokrata Fórumból (MDF), a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Pártból (FKGP), valamint a Kereszténydemokrata Néppártból (KDNP) alakult koalíciós kormány kultuszminisztere (1990. V. 23.–1993. II. 23.) azzal a *céllal* hozza létre az új intézetet, hogy az „elemezze a közösségekben, településeken, egyesületekben, társadalmi szervezetekben és művelődési intézményekben végzett kulturális tevékenységet; a közösségi művelődés feltételeinek megteremtésére fejlesztési programokat alakítson ki; támogassa az új művelődési kezdeményezéseket, valamint az egyetemes művészet szerves részét alkotó népművészet, a magyarság és a hazánkban élő nemzetiségek élő kulturális hagyományainak alkotó továbbvitelét, a határainkon kívül élő magyarság és a szomszédos országok kulturális értékeinek közvetítését, közművelődési intézményeinek, szervezeteinek együttműködését."[336] Az *Intézet feladatai* – többek között – a kulturális értékek társadalmi hatásának, a közművelődési intézmények változásának vizsgálata, a működő közösségek tevékenységének elemzése, az ezek fejlődését szolgáló kísérletek végzése, továbbá *a közművelődési szakemberek képzése és továbbképzése.* Az Intézet igazgatója 1992-től *Halász Péter*, majd 1995-től *Földiák András.*

Felszámolják a *Művelődéskutató Intézetet, minthogy a* kultuszkormányzat nem vállalja fenntartását és működtetését. *Andrásfalvy Bertalan* azt az álláspontot képviseli, hogy a kutatások és a kutatók kerüljenek az egyetemekre, illetve a *Magyar Tudományos Akadémiához,* amennyiben az intézmények fogadják a művelődéskutatókat. Nagyon nehéz helyzet alakult ki. Az *Intézet* politikai jellegű támadások kereszttüzébe is kerül, annak ellenére, hogy megalakulásától munkaadója számos ún. „másként gondolkodónak", kereteket és publikációs lehetőségeket biztosít olyan kutatásoknak, melyek ellenzékinek minősülnek.

Vitányi Iván, az *Intézet* igazgatója és *Kosáry Domokos,* az *Akadémia elnöke* között tárgyalások kezdődnek, amelynek eredményeként az MTA *Szociológiai Intézetének* keretei között *Kultúrakutató Csoport* alakulhat. „A korábban kezdett, a kultúra általános társadalmi kérdéseivel kapcsolatos kutatásokat kívánjuk folytatni" – nyilatkozik *Vitányi Iván* a *Kritika* 1992. októberi számában[337] a vele készült interjúban. Majd így folytatja: „Arról, hogy milyen a társadalom egyes csoportjainak kulturális magatartása, s hogyan változik ez időben, a mostani politikai átalakulásban; hogyan alakulnak ki a demokratikus hagyományok, vagy éppen miért nem tudnak kialakulni, s mennyiben kapcsolódik ez a civil társadalomhoz; milyenek a szabadidős szokások, ezeken belül milyen a kultúra helyzete; milyen értékeket vallanak az emberek, mivel azonosulnak, hogyan viszonyulnak például az európaisághoz, a magyarsághoz, a szomszéd nemzetekhez, a nemzetiségiekhez és a különböző értékekhez; mit tud tenni a kultúrpolitika és így tovább. Ezekkel foglalkoztunk eddig is több-kevesebb eredménnyel, most rosszabbak a feltételek, mert drágább a kutatás és kevesebb a pénz, de rendelkezünk tapasztalatokkal és ez reményeket kelt a folytatást illetően."

Az MTA *Szociológiai Intézetébe* a *Művelődéskutató Intézet* negyven, majd 1991 végén már csak harmincöt kutatója közül mindösszesen tizenhárman kerülhetnek át. *Az új helyzetben és a tudomány lassan kiépülő új munkamegosztásában a kutatócsoportnak pontosan és szorosan meghatározott munkaterületet kell kialakítania.* Az *alkalmazott kutatások* átkerülnek a megszüntetett *Országos Közművelődési Központ* helyett létrehozott *Magyar Művelődési Intézethez.* Leépítik *a művészeti, a pedagógiai, a kultúrgazdaságtani* és a *történeti* kutatómunkákat. Az új kutatócsoport *három nagy feladatkörre* összpontosítja a munkáját.

1. *Társadalom és kultúra; társadalmi szerkezet és kultúra; társadalmi-politikai átalakulás és kultúra. Életmód, szabadidő és kultúra. Társadalmi csoportok, közösségek és kultúra. Kultúrantropológia.*

2. *Kormányzat, önkormányzat, kultúra.* A kultúrpolitikai modellek nemzetközi és hazai vonatkozásban. Az átalakulásban lévő önkormányzatok kulturális szerepének és hatásának mérése.

3. *Az identitás problémái és konfliktusai (európai identitás, nemzeti identitás, polgári identitás, a civil társadalom identitásrendszerei).*[328]

A kutatások megindítására azonban nem, vagy csak csekély mértékben kerülhet sor. Megszűnik a korábbi évtizedekre jellemző állami megrendelés. A kutatóknak pályázniuk kell. A sikeres pályázattól függ egy-egy kutatás megindítása. A pályázati rendszer *fogyatékossága* gyorsan kiderül. Erőteljes lobbizásra van szükség ahhoz, hogy valaki sikert érhessen el. Az elméleti társadalomkutatások – főként a kultúrakutatások – mindinkább háttérbe szorulnak a praktikus és – többnyire valamilyen éppen előnyös ideológiai pozícióból – aktuálisnak tartott vizsgálatokkal szemben. Az *Országos Tudományos Kutatási és Fejlesztési Alap* (OTKA) kuratóriumai által megítélt támogatások sem elégségesek áttekintő és átfogó kutatás végzésére.

A rendszerváltás évtizedében csupán egyetlen alkalommal nyílt lehetőség kultúrakutatásra.[329] A *Művelődési és Közoktatási Minisztérium* vezetője, *Magyar Bálint* (1952–) miniszter (1996. I. 1.–1998. VII. 8.) megbízásából 1996-ban *kulturális állapotvizsgálatra* került sor az MTA *Szociológiai Intézetének* koordinálásával és a *Kultúrakutató Csoport* tagjainak aktív részvételével.

Az akadémiai keretek között folyó kultúrakutatás az 1990-es évek végén mindinkább háttérbe szorul. *Glatz Ferenc* (1941–), az *Akadémia elnöke* konszolidációs programot hirdet meg, amely többek között a társadalomkutató intézetek összevonását is tartalmazza. Ennek jegyében egyesül az MTA *Szociológiai Intézete* és az

MTA *Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpontja*, létrejön az *MTA Szociológiai Kutatóintézete*. Az intézet vezetője *Tamás Pál*, helyettese *Tibori Tímea*. *Tibori* a kultúrakutatás képviselője. A *Kultúrakutató Műhely* azonban alig-alig jut megbízásokhoz, kutatói egyéni programok alapján dolgoznak.

Kultúra- és művelődéskutatásra a főiskolai és az egyetemi tanszékek és valamint oktatók is csak pályázatok révén juthatnak támogatáshoz. Az elnyert összegek többnyire regionális vizsgálatokhoz biztosítanak némi költségkeretet. Megszűnt az oktatók és kutatók országos tanácskozása, a szakmai párbeszéd fóruma is (leszámítva az *Esztergomban* évente, januárban megszervezésre kerülő összejöveteleket). Ugyanakkor az 1990-es években számos *felnőttoktatási konferenciát*[330] szerveznek, s ez nemcsak megteremti az új típusú párbeszéd lehetőségeit, de azt is jelzi, hogy *szakképzés a felnőttoktatás irányába* mozdul.

A közművelődési szakemberképzés terén felerősödni és intézményesülni látszik az a társadalmi elvárás – a nyugat-európai államokhoz hasonlóan –, *amely a felnőttképzéshez szükséges szakemberek képzésére helyezi a hangsúlyt.*

Röviden szükséges szólni a szakképzést segítő tudományos kutatások megindításában és támogatásában kiemelkedő helyet elfogadó *Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézetéről* (IIZ/DVV), amelynek vezetője *Jakob Horn*, majd az ambiciózus *Heribert Hinzen*, akit Horváthné B. Mária vált fel. Az *Intézet* jelentős számú felnőttoktatással kapcsolatos kötetet ad ki, de közreműködik szakkönyvek és kutatási beszámolók megjelentetésében is.[331] *Heribert Hinzen* kezdeményezésére és anyagi támogatásával országos kutatás kertében elkészül *Magyarország városainak felnőttoktatási atlasza*.[332] A feltáró munkában több felsőoktatási intézmény oktatója és hallgatója vesz részt. Az *Intézet* vezetője 1999 végéig aktív szerepet vállalt az egyetemi és a főiskolai szakképzésben is. Rendszeresen tartott előadásokat *Pécsett*.

A Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézet Budapesti Projektirodájának intenzív magyarországi jelenléte hatékony segítséget nyújt a hazai felnőttoktatás megerősödéséhez és intézményesüléséhez. Az intézet ugyanakkor nem elhanyagolható szerepet tölt be a német felnőttoktatási szemlélet terjesztésében is.

Az elméleti munka, a tudományos kutatás számára fontos a nyilvánosság, a publikációk lehetősége. Amíg a korábban – dominánsan – a *Művelődéskutató Intézet* jelentette meg a kutatási eredményeket, melyeket a szakképzés is jól tudott hasznosítani, addig az 1990-es évek közepétől *azok az oktatási egységek váltak kiadókká és kiadványforgalmazókká, amelyek piacképes képzéseik bevételeiből részben vagy egészben tankönyveket, oktatási segédanyagokat, szöveg- és szemelvénygyűjteményeket tudnak előállítani.*[333]

Számos nehézség leküzdése árán megmarad a *Kultúra és Közösség* című művelődéselméleti folyóirat. Miután *B. Vörös Gizella* 1997 végén lemond a szakmai orgánum felelős szerkesztéséről, *Tibori Tímea*, az MTA *Szociológiai Kutatóintézet* tudományos igazgató-helyettese vállalja a folyóirat szerkesztését, aki pályázati és szponzori támogatásokkal tematikus számokat jelentet meg az *Új Mandátum Kiadóval* közösen.[334] A SZIE JFK *Társadalomelméleti, Közművelődési és Felnőttképzési Intézet* 1999 elejétől – kéthavonta – *Művelődésszervező* címmel szakmai lapot ad ki. A lap felelős szerkesztője: *Wirth István*. A kiadványt a szakos hallgatókból álló szerkesztőbizottság állítja össze. A JPTE *Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézete Tudásmenedzsment* címen önálló folyóiratot indít 2000-ben. A helyi periodika célja, hogy összefoglalja a FEEFI oktatási-kutatási-humánszervező és a művelődési és felnőttképzési menedzser szakon oktatott diszciplínák összességét, az intézet szellemi profilját – az emberrel való foglalkozás kultúráját. A szerkesztőbizottság elnöke *Halmos Csaba*.

A MAMI 1997-ben SzIN elnevezéssel közművelődési folyóiratot indít, amely kéthavonta jelenik meg. A főszerkesztő *Mátyus Alíz*.

Hosszas előkészületi munkáival az 1990-es évek második felében a *Parlament* elé kerül *a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről* szóló törvényjavaslat. A kulturális alaptörvény előkészítése már 1988-ban megkezdődött, intenzívebbé azonban csak 1991-től vált a munka, generálója a *Közgyűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete* és annak vezetője, *Vadász János* volt. A rendszerváltás idején a különböző pártok más-más hangsúllyal, de szorgalmazzák a közművelődési törvény (1976. évi V. tc.) felváltását egy új törvénnyel. A szakmai előkészítés kezdetben négy különálló törvényben gondolkodott. A levéltári törvény meg is született, a múzeumi, a könyvtári és a közművelődési törvényt viszont egységben alkotta meg a *Parlament*. A törvényjavaslatot az 1994-es választások után létrejött új koalíciós kormány – amely a *Magyar Szocialista Pártból* és a *Szabad Demokraták Szövetségéből* állt – kultuszminisztere, *Magyar Bálint* terjesztette be, s miután a *Parlament* elfogadta, érvényét vesztette az 1976. évi V. sz. törvény, több más törvénnyel egyetemben.

Az 1997. évi CXL. tc. garantálja a művelődéshez való jog gyakorlását. „A törvény célja:

a) rendelkezni a nemzeti és az egyetemes történelem során felhalmozott és megőrzött kulturális javak feltárásáról, megóvásáról, védelméről és közkinccsé tételéről,

b) a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség megőrzése érdekében szabályozni az e javakkal kapcsolatos feladatokat és az intézmények tevékenységét,

c) mindenki számára biztosítani a könyvtárhasználat jogát, szabályozni a nyilvános könyvtári ellátás működését és fejlesztését,

d) szabályozni a közművelődési tevékenységek feltételrendszerét,

e) meghatározni az állam, az önkormányzatok és egyéb fenntartók feladatait, a szakmai és finanszírozási alapelveket."[337]

Magyarországon a 19. század második felétől napjainkig *a népnevelői, szabadoktatási, az iskolán kívüli népművelői, szabadművelődési, kultúrvezetői,* majd *népművelési,* később *közművelődési* – felnőttképzést soha nem nélkülöző – szakemberképzés sokdimenziós, ellentmondásos fejlődési folyamat révén intézményesült. A folyamatosan megújuló képzés nemcsak differenciálódott, de a századforduló utolsó éveiben *már eltolódott az életen át tartó művelődést és tanulást segítő-szervező-menedzselő szakemberképzés irányába is.*

JEGYZETEK

1 *Báró Eötvös József* összes munkái. X. Beszédek. Politikai beszédek, II. Bp. MDCCCCII, Révai Testvérek. 168. p. (A továbbiakban: *Beszédek.*) – *Eötvös* nagy érdemének tartják, hogy a népnevelést egységben látta. A kutatók közül néhányan azonban szemére vetik, hogy túlbecsülte a nevelés jelentőségét. „Azt hitte, hogy mindent meg lehet vele oldani" – írja *Novák József A magyar népművelés története I. (1772–1919)* című munkában. (Tankönyvkiadó, Bp. 1952. 66. p. – A továbbiakban: *Novák, 1952.*)

2 *Szakál János*: A magyar tanítóképzés története. Hollósy János Könyvnyomtató, Bp. 1934. 88–90. p.

3 *Stolmár László*: Az analfabétizmus elleni küzdelem Magyarországon. Új Szántás, 1948. január. 29. p.

4 Nagy szerepe volt ebben *Irányi Dánielnek* (1822–1892), aki nem tartotta elegendőnek és célravezetőnek a társadalom tevékenységét egymagában. Az analfabetizmus elleni küzdelmet csak akkor látta volna biztosítottnak, ha törvényt hoznak róla és állami támogatásban részesítik. Irányi 1869-ben törvényjavaslatot nyújtott be, és 1870-re százezer forint állami támogatást igényelt. Miután a pénzügyminiszter ígéretet tett az összeg megadására, Irányi visszavonta javaslatát. Ismerve azonban Eötvös álláspontját, aki szerint a felnőttoktatás a társadalom ügye, 1870-ben ismét benyújtotta törvényjavaslatát. Eötvös vállalta, hogy 1870-re 50000 forint támogatást biztosít az analfabéták oktatására. (*Novák, 1952.* 71. p.)

5 A kultuszminiszter 1870 novemberében utasítja a tanfelügyelőket és az iskolafenntartó hatóságokat, hogy ahol lehetséges és szükséges, szervezzék meg az iskolapótló tanfolyamokat. „A minisztérium a tanítóknak minden olyan felnőtt tanítvány után, aki megtanult annyira írni-olvasni, hogy a felfogásához mért tartamú nyomtatványt nemcsak folyékonyan olvas, hanem tartalmát meg is érti, 3 forintot fizet. Olyan egyén után, aki már tudott olvasni, és csak írni tanult meg, 2 forintot." (Uo.)

6 *T. Kiss Tamás*: A felnőttoktatás törvénybe foglalásának kísérleteitől a közművelődési törvény megalkotásáig. – A továbbiakban: *T. Kiss Tamás*, é. n. –In: Művelődéstörténet 2. Szerk.: *B. Gelencsér Katalin.* Magyar Művelődési Intézet–Mikszáth Kiadó, Bp. é. n. 703–723. p. és *T. Kiss Tamás*: Felnőttoktatás-történet Magyarországon. Educatio, 1999. tavasz. 3–13. p. – A továbbiakban: *T. Kiss Tamás, 1999.*

7 *Radó Vilmos:* Tanítóképzésünkről. Magyar Pedagógia, I. évf. 1892. 21. p. – A tanítók különösen sok munkát végeztek a helyi dalárdák és zenekarok megszervezése terén. Valamennyi tanítóképzőben kiemelt helyen szerepelt az ének és a zene tanítása, s szinte valamennyi tanítótól elvárták, hogy ahol dolgozni fog, ott dalárda is működjön. (Lásd: *Benkóczy Emil*: Pyrker első magyar tanítóképzője. Az egri érseki R. K. tanítóképző centenáriumára. Adatok a magyar tanítóképzés történetéhez. Eger 1928. 175. p.)

8 *Novák, 1952.* 72. p.

9 *Beszédek.* 171. p.

10 *Kováts Kálmán*: Az esztergomi királyi érseki Tanítóképző Intézet múltja és jelen állapota (1842–1896). Esztergom 1896. 33. p.

11 Értekezések a társadalomtudományok köréből. (A VI. társadalmi tanfolyamról való beszámolás, illetve az azon tartott előadások.) Kiadja a Magyar Gazdaszövetség, Bp. 1909.

12 *Fekete József*: Tanítóképzésünk korszerű újjászervezése. Magyar Tanítóképző, 1918. XXXI-II. évf. 225–240. p.

13 *Deptner Tibor*: Népművelési tanfolyamok. Kiadja az Országos Szabadoktatási Tanács, Bp. 1921. 9. p.

14 Uo. 11–12. p.

15 *Hidasi Sándor* javaslatát fogadták el. (Magyar Pedagógia. 1922. XXXI. évf. 64. p.)

16 Az 1920-as évek végétől egyre erőteljesebb igény jelentkezik a tanítóképzők részéről a népművelésnek mint szakmának a tanítására. Például *Becker Vendel* reformelgondolásai között nagy szerepet kapott a leendő tanítók „iskolán kívüli népművelésre irányuló képzése és képesítése" (Lásd: *Becker Vendel*: A tanítóképzés reformja. Szeged, é. n.)

17 *H. Sas Judit*: A magyar népművelés története. II. (1920–1948). Tankönyvkiadó, Bp. 1962. 35 – 37. p. – A továbbiakban: *H. Sas Judit, 1962.*

18 A tanfolyamokon neves emberek tartottak előadásokat. Többek között: *Nevelős Gyula* miniszteri tanácsos, *Fekete József* tanítóképző intézeti igazgató, *Móczár Miklós*, a jászberényi

állami tanítóképző intézet igazgatója, *Kenyeres Elemér* egyetemi magántanár, *Imre Sándor* szegedi egyetemi tanár. (*Dr. Bocsánczy Lukács*: Népművelési előadóképző tanfolyamok. Pestvármegyei Népművelés, 1933. V. évf. 8–9. sz. 302–309. p. – A továbbiakban: *Bocsánczy, 1933.*)

19 *Klebelsberg* nyíltan kijelentette, hogy az új szervezettel a liberális szabadoktatást kívánja felszámolni. Megszüntette az 1911–1922 között működő Országos Szabadoktatási Tanácsot is, jóllehet egy 1918-ban tartott előadásában kiemelte az Országos Szabadoktatási Tanács jelentőségét, sőt felvetette, hogy „szabadelőadások rendszeres és szakszerű tartására nem kellene-e a székesfővárosnak néhány főhivatású egyént alkalmazni". (*Gróf Klebelsberg Kuno* beszédei, cikkei és törvényjavaslatai, 1916–1926. Az Athenaeum Kiadása, Bp. 1927. 338. p. – A továbbiakban: *BCT.*)

20 *T. Kiss Tamás*: Állami művelődéspolitika az 1920-as években. Magyar Művelődési Intézet–Mikszáth Kiadó, Bp. 1998. 123. p.

21 Békés vármegye. Kiadja: Békés vármegye Monográfiája Szerkesztősége és Kiadóhivatala. Felelős szerkesztő: *Márkus György.* Bp. é. n. 117. p.

22 Közművelődés, 1924. I. évf. 1–2. sz. 68. p. és a Magyar Népoktatás. VKM, Bp. 1928.

23 *Bene Lajos*: Magyar tanítók évkönyve, 1938–39. Dante Könyvkiadó, Bp. é. n. 212–213. p. (A továbbiakban: *Bene, é. n.*)– Ugyanakkor *Kiss József* korholja is a tanyai néptanítókat egyik írásában. „A tanyai és a kis falusi iskolák tanítóinak az volna a kötelességük, hogy járásonként és vámegyénként megalakítsák a tanyai népművelési szakosztályokat, hogy végre legyen egy alakulat, amelynek a keretében meg lehetne beszélni mindent, ami a tanyai tanítóságot érdekli, és ami az iskolán kívüli népművelés szempontjából fontosnak látszik." (Pestvármegyei Népművelés, 1933. V. évf. 5. sz. 235. p.) A fent már idézett folyóirat 1933. V. évf. 10. számában viszont arról olvashatunk, hogy sok száz tanító számos előadást „díjtalanul tartott".

24 Közli: *Pethő László*: A tanítók és a társadalom. Educatio Kiadó, Bp. 1991. 21. p.

25 A néptanítóval szemben megfogalmazott szakmai és erkölcsi elvárásoknak nagyon sokan igyekeztek megfelelni. A tanítóra hárult a gyermekek tanítása és nevelése mellett a település vagy az iskolához tartó tanyai körzet kulturális életének az alakítása, amit szívesen végeztek, egyáltalán nem tartottak terhesnek. Sőt ezt találták természetesnek. Erről beszéltek azok a tanítóképzőt végzett emberek, akikkel az 1980-as években életútinterjúkat készítettem. A kéziratok: dr. *Waldmann József* (1980. IX. 3.) ny. főiskolai docens, *Benedek István* (1980. IX. 3.), a kígyóspusztai tanyai iskola tanítója, *Török József* (1984. III. 2.), a Tápi Népegyüttes vezetője, dr. *Bereczky Sándor* (1984. VII. 17.), *Eszes Ilonka* és *Eszes Klára* dombegyházi ny. tanítónők, *Gruber László* (1987. I. 23.) ny. egyetemi adjunktus interjúit tartalmazzák. – Ugyanakkor nagyon sok néptanító nem tudott megfelelni az elvárásoknak. Ezek között – a falusi anekdoták alapján – volt részeges, bőtorkú, menyecskéket hajkurászó. Igen élesen kelt ki a tanítóság ellen *Karácsony Sándor*. Szerinte a tanítóság nem reprezentálja a kultúrát. A társadalom „a részeg kántort, a félművelt mestert, az örökké éhes és urak asztalánál hű kutya módjára étvágygerjesztőnek előevő kostát, a pálcázógépet, a Kolumbusz tojását fél kiló vajon is megmagyarázó panamistát, aki azzal védekezik a kétoldalt belapított földgömb mellett a tanfelügyelő előtt, hogy úgy kapta, a disznó-, malachízlalással, főkorteskedéssel mellékfoglalkozó, bizonyítványgyáros, parasztkoma, nem író, nem olvasó, irodalmilag is agyonszatirált, megunatott figuráját látja a tanítóban". (Lásd: *Karácsony Sándor*: A magyar észjárás. Magvető Kiadó, Bp. 1985. 189–195. p. és 98–99. p.)

26 *Bocsánczy*, 1933. 302–309. p.

27 A népművelési (képző, illetve továbbképző) tanfolyamoknak erről a hármas szerkezetéről győződhetünk meg *H. Sas Judit* hivatkozásában is. *H. Sas* egy 1936-ban tartott tanfolyam tematikáját ismerteti. Az előadások címei:
– Az iskolán kívüli népművelés a nemzetnevelés szolgálatában;
– Az országos iskolán kívüli népművelés eddigi eredményei. Jelenlegi helyzete, jövője, a népművelési törvény meghozásának szükségessége;
– A jellemnevelés problémája az iskolán kívüli népművelésben;
– A nemzeti életre és művelődésre vonatkozó ismeretek az iskolán kívüli népművelésben. Irodalmi ismeretek. A népkönyvtárak és azok szerepe;
– Szülőföld és honismeret a népművelésben.
– Otthongazdasági, háztartási, mezőgazdasági ismeretek;
– Közgazdasági társadalmi ismeretek;
– Jogi ismeretek. Alkotmány szerkezete. A polgári kötelességek. A magántulajdon védelme szempontjából az öröklési jog kérdései;
– Népművelés a nemzeti értékek védelmében;
– Testnevelés és Vitézi Rend a népművelés szolgálatában;
– Kémelhárítás, gázvédelem;
– A népművelés ügyvitele és gazdálkodási rendje;
– A népművelés segédeszközei.
(Lásd: *H. Sas Judit, 1962.* 36–37. p.

28 Pestvármegyei Népművelés. 1936. VIII. évf. 200. p.

29 A népművelési szaktanfolyamokon részt vettek: tanítók, tanítónők, tanárok, lelkészek, orvosok, főjegyzők, szolgabírák, főszolgabírák, polgármesterek, városi tanácsnokok, vármegyei főtisztviselők stb.

30 A szaktanfolyamokat többnyire „népművelési előadóképző tanfolyamoknak" nevezték. Igen sok olyan kiadvány jelent meg, amely tartalmazta azokat a népművelési formákat, amelyek a szakmaiság kialakulását segítették elő. Ezekben a kiadványokban központi helyet foglalt el általában az, hogyan kell és lehet jó előadást tartani. (Lásd: *Bene, é. n.* 209–236. p. vagy *Tamás József*: Hogyan fokozhatjuk népművelő előadásaink sikerét? Tanácsok a népművelő tanítók, lelkészek, jegyzők, orvosok stb. részére. Nyomtatott *Sebők György* könyvnyomdájában, Kaposvár 1936.)

31 A *Pestvármegyei Népművelés* 1933. évi számaiban számos olyan tudósítást lehet olvasni, amely a tanítók különféle iskolán túli tevékenységéről számol be. Pl. gyümölcsfaültetés, virágkertészkedés, keresztény lapok árusítása, otthongondozó tanfolyam vezetése, nótaéneklés, kaliforniai pajzstetű irtása stb.

32 A Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója. I–II. köt. Kiadta a Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus Végrehajtó Bizottsága, Bp. 1928. Szerkesztették: *Négyesy László* elnök közreműködésével *Simon Lajos*, a kongresszus főtitkára és vitéz *Papp Gyula*, a kongresszus helyettes főtitkára. II. köt. 202., 210., 236–239., 245. p. – A továbbiakban: *HETK.*

33 *Kiss József*: A tanítóképzés reformja. Jelentés a Tanítóképzőintézeti Tanárok Országos Egyesületének állásfoglalásáról. Különnyomat a *Magyar Tanítóképző* 1933. évi 6. számában, amelyről recenzió olvasható a *Pestvármegyei Népművelés.* 1933. V. évf. 8–9. számában. 327. p.

34 *HETK.* II. köt. 215. p.

35 Uo. 208. p.

36 A kiegyezés után minden területen megindult a fejlődés. Az ún. „háttérágazatok" azonban viszonylag nagyobb ütemben fejlődtek. Mindez Magyarország intézményrendszerének sajátos alakulását hozta magával: egyrészt fejlett európai városi, kulturális, művészeti, tudományos élet, másrészt kiáltó elmaradottság jellemezte. (Lásd: *Berend T. Iván–Ránki György*: Az állam szerepe az európai „periféria" XIX. századi gazdasági fejlődésben. Valóság. 1973. 3. sz. vagy *Ady Endre* költészetét.)

37 Közli: Valóság és lehetőség a művelődési otthonban. Összeállította és szerkesztette: *Vitányi Iván.* Népművelési Intézet, Bp. 1979. 48–49. p.; *Egey Tibor*: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye központi iskolánkívüli népművelési bizottsága (1923–1945). Levéltári Szemle, 1974. 2–3. sz. Továbbá: *Hajdú Géza*: Vásárhelyi egyletek és könyvtárak, 1827–1944. Szeged 1977.

38 A táblázat különböző statisztikai kimutatások részleges átcsoportosításával készült. (Lásd: *Kovalcsik József*: A kultúra csarnokai. I–III. köt. Művelődéskutató Intézet, Bp. 1986. [A továbbiakban: *Kovalcsik, 1986.*] II. köt. 199. p.

39 A rádió megjelenésével és jelentőségével foglalkozik: Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből, 1925–1945. Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadása, Bp. 1975.; továbbá: *T. Kiss Tamás, 1998.* 128–130. és 180–184. p.

40 *Páll András*: A magyar szabadidő-mozgalom időszerű kérdései. Magyar Lélek, 1944. VI. évf. 5. sz. 193–198. p. – A szerző hangsúlyozza a „termelő réteg" műveltségének fontosságát, a szabadidő megszervezését, az önművelés szerepét, az üdülők és a természet népművelési lehetőségeit. Megjegyzem, hogy a cikk írója téved, amikor azt állítja, hogy a magyarság húsvéti és karácsonyi játékait az „ázsiai Nagy-Magyarországból" hozta. Ezeket a kereszténység felvételekor vette át, jóllehet a játékelemekben felfedezhetőek a kereszténység felvételét megelőző elemek is.

41 A korabeli lapokban és folyóiratokban olvashatóak olyan híradások, melyek arról tudósítanak, hogy a színészek falvakban és a tanyavilágban egyaránt gyakorta adtak elő színdarabokat vagy mutattak be műsorokat. (Lásd: A nótás kapitány autóbuszos kirándulása Alsótanyára. Délmagyarország, 1930. július 22. vagy Hangverseny és mozi a szegedi tanyák között. Délmagyarország, 1927. július 30.)

42 *Közművelődés*, 1924. I. évf. 6. sz. 276. p.

43 *Lányi András*: Az irodalmi tömegkultúra a két világháború közötti Magyarországon. A tudománytól a tömegkultúráig. Művelődéstörténeti tanulmányok, 1890–1945. Szerk.: *Lackó Miklós*. Történettudományi Intézet, Bp. 1994. 217–248. p. és Az ezeréves Magyarország. A Pesti Hírlap RT kiadása, Bp. 1939.

44 A sport és a testedzés (testnevelés) igen nagy tömegeket mozgatott meg. Különösen nagy népszerűségnek örvendett a korabeli munkásság soraiban. A két világháború között számos *Munkás Testedző Egyesület* működött Magyarországon. Tulajdonképpen testnevelésnek számított az 1921. évi LIII. törvénnyel elrendelt *leventefoglalkozás* és bizonyos értelemben a *cserkészmozgalom* is.

45 Az előadók és a hozzászólók elsősorban függetlenített népművelési szakalkalmazottak vagy a tanítóképzőkben és a felsőoktatásban oktatók, a népművelés és felnőttoktatás iránt elkötelezett szakemberek voltak. Például: *Nevelős Gyula* a VKM-ban az iskolán kívüli népművelés ügyeivel foglalkozott, *Novágh Gyula* a székesfőváros népművelési titkára, *Bocsánczy Lukács* a *Pestvármegyei Népművelés* felelős szerkesztője, *Fekete József* a korszak népművelésének fő ideológusa, *Hankiss János* egyetemi tanár, aki *Népművelési Kutatóintézetet* hozott létre stb.

46 Felerősítette ezt a törekvést *gróf Klebelsberg Kuno* kultuszminiszter is, aki már 1924-től szorgalmazta az iskolán kívüli – alapvetően felnőttoktatási – törvény kidolgozását és nemzetgyűlés elé terjesztését.

47 A szakszervezetek és a *Magyarországi Szociáldemokrata Párt* sokféle népművelési és felnőttoktatói tevékenységet folytatott. Például a *Délmagyarország* arról tudósított, hogy a munkáselőadásokat mindig nagy népszerűség övezte, politikusok, egyetemi tanárok, művészek egyes előadásait korszerűbb sorozatok váltották fel. „Így került sor Tolsztoj-estre, ahol *Juhász Gyula* is beszélt, vagy *Dugonics Andrást* és korát bemutató program megszervezésére." (Lásd: Délmagyarország, 1928. május 15. 6. p.) – Az úgynevezett „osztály-tanóra rendszerű" előadások és előadássorozatok megszervezése mellett az iskolán kívüli népművelés területein is sokféle és sokszínű közösségi tevékenységet szerveztek az ún. aktivisták. Többek között *munkás dalegyleteket, szavalókórusokat, munkásszínjátszást* vagy az *eszperantó mozgalmat*. (Lásd például: *Serfőző Lajos*: A KMP tevékenysége a munkás- és sportmozgalomban, 1922–1945. Akadémiai Kiadó, Bp. 1963. 20. p.; Délmagyarország, 1928. április 3. 5. p., *Burkus Andrásné*: Szeged munkásművelődési törekvései a Horthy-korszakban. Szakdolgozat. Szeged 1982. 34. p.

48 *Braun Soma*: Munkásszemináriumok. Szocializmus, 1931. 9. sz.

49 A szociáldemokrata párt már 1925-ben meg akarta alapítani a munkás kulturális szervezeteket összefogó *Munkás Kultúrszövetséget*, de ez csak 1928-ban sikerült. A *Baloldali Blokk* ennek a kultúrszövetségnek volt a kommunista kultúrszervezete. (Lásd: *Szilágyi János*: A magyar szocialista kultúra története, 1867–1945. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1985. 128–129. p.)

50 A munkás kulturális egyesületek Baloldali Blokkjának felhívása. (Uo. 129., 198. p.)

51 A századforduló időszakában kibontakozó szabadoktatás szellemiségét és a sokféle értékrendszer megjelenését, ugyanakkor egymásnak feszülését példázza az 1907-ben Pécsett megrendezett kongresszus. (Lásd: A Szabad Tanítás Pécsett 1907-ben tartott Magyar Országos Kongresszusának Naplója. Kiadja a Kongresszus Végrehajtó Bizottsága. *Pályi Sándor* közreműködésével szerkesztette *Vörösváry Ferenc*. Franklin Kiadó, Bp. 1908. [A továbbiakban: *SZTP*.] Továbbá az 1911-ben létrehozott *Országos Szabadoktatási Tanács* működése.)

52 *Novágh Gyula*: Fontos-e a népművelési törvény sürgős megalkotása. Iskolán kívüli Népművelés, 1928. I. évf. 2. sz. 55. p.

53 *T. Kiss Tamás*, 1999. 3–13. p.

54 *BCT*. 534. p.

55 Uo. 537. p.

56 Uo. 577. p.

57 Uo. 395. p.

58 Uo. 367. p.

59 Az iskolán kívüli népművelést és felnőttoktatást is erőteljesen érintő programbeszédet *Kéthly Annának*, a szociáldemokraták kulturális referensének problémafelvetése váltotta ki. (Uo. 543. p.)

60 Ezt a rendelkezést a VKM 75100/1933. VII. sz. utasításával nemcsak megerősítette, hanem feltételhez is kötötte. Felnőttoktatásra akkor kerülhet sor, ha az előadás-sorozatnak vagy tanfolyamnak a tervezetét a helyi, illetőleg a törvényhatósági népművelési bizottság tudomásul vette vagy jóváhagyta, esetleg a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez előzetesen beterjesztették a szervezők. Továbbá az iskolai helyiségekben csak késő délután vagy az esti órákban történhet felnőttoktatás, és a felmerülő költségeket (takarítás, fűtés, világítás) fedezik. Amennyiben az egyes előadások sértik a törvényes rendet, vagy a tanulás feladataival össze nem egyeztethető célokat szolgálnak, akkor az igazgató megtilthatja a helyiségek használatát. Ugyanakkor köteles jelentést tenni az illetékes iskolán kívüli népművelési bizottságnak a történtekről. (Lásd: Pestvármegyei Népművelés, V. évf. 4. sz. 191–192. p.; továbbá: Magyar tanítók lexikona. Szerk.: *Bene Lajos*. Második kiadás. Bp. é. n. 185. p.)

61 Pestvármegyei Népművelés, 1933. V. évf. 8–9. sz. 335–338. p.

62 Uo. 335. p.

63 Uo. 336. p.

64 Uo. 337. p.

65 *Czakó Elemér* előadása az iskolán kívüli népművelés irányelveiről. Néptanítók Lapja, 1923. 56. évf. 25–26. sz. 4–7. p.

66 Az 1920-as években ugyan többen is megpróbálták a *Trianon* előtti szabadoktatás eszméjét és gyakorlatát továbbéltetni, ám a klebelsbergi iskolán kívüli népművelési struktúra és felnőttoktatás ezt nem tette lehetővé. Például *Pályi Sándor* a következőket írta; „Újabban iskolán kívüli népművelésnek nevezik a szabadtanítást. Az elnevezés tetszetős, de nem találó, mert nagy ellentmondás rejlik benne. Ugyanis az intenzív népművelés szolgálatában a felnőttek tanítása sem nélkülözheti a maga iskoláit, és így azok kiépítésével eljutnánk az iskolán kívüli iskolákhoz, ha az »iskolán kívüli« elnevezéshez ragaszkodnánk. A felnőttek oktatását elegendő volna egyszerűen »népművelésnek« (Volksbildung) elnevezni, a »népoktatás« elnevezéssel szemben, amely utóbbi alatt az elemi »iskolán kívüli« jelző elhagyásával népoktatást értendők. – A felnőttek művelését célzó szabadtanítás »szabad« jelzője azt akarta kifejezésre juttatni, hogy nincsen előre megállapított tantervhez kötve és nem köti a részvételt semmiféle minősítéshez sem." (Lásd: *Pályi Sándor*: A szabadtanítás aktuális kérdései. *Közművelődés*, 1924. 9. sz. 379. p.) *Pályi* még a Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszuson tartott felszólalásában is azt hangoztatja, hogy az „iskolán kívüli népművelés tulajdonképpen szabadművelődés". (*HETK*. II. köt.)

67 *Gaál Jenő* a nemzeti együttérzés, a nemzeti összhang és szolidaritás szellemének a fokozásáról, *Hornyánszky Gyula* az erkölcsi világfelfogásban kicsúcsosodó történetről, *Alexander Bernát* a filozófia tanításáról, *Tóth Dezső* a népkönyvtárak anyagairól, *Sztojanovics Jenő* a zenei nevelésről tartott előadást. A polgári radikális és szociáldemokrata nézeteket vallók közül *Pikler Gyula* a szabadtanítás tárgyairól és módszereiről, *Szabó Ervin* a könyvtárpolitikájáról, *Jászi Oszkár* és *Lyka Károly* a művészeti nevelésről beszélt.

68 A *Budapesti Hírlap* nemcsak a rendezést kifogásolta, de azt is szóvá tette, hogy a magyar tudósok átlaga nincs elvi harcokra nevelve. Nem képesek tudományos vitákat folytatni, s hogy ez így van, abban nagy szerepet játszik „*a pedagógia hivatalos tudományának a megingása*". – A *Budapesti Hírlap* idézetét lásd: Huszadik Század, VIII. évf. 1907. 980. p. – *Imre Sándor* szerint a pécsi tanácskozás három ok miatt volt eredménytelen. Az *egyik* ok az, hogy a kongresszuson két ellentétes tábor állt egymással szemben. A vitában a polgári radikálisokkal és a szociáldemokratákkal szemben csak egyetlen felkészült ellenfél volt, a katolicizmus, teljesen hiányzott a művelt középosztály. A *másik* okot abban látja, hogy a résztvevők nem kaptak előzetes tájékoztatást lényeges kérdésekről, ezért nem tudtak felkészülni. Ennek tudja be például azt, hogy olyan fontos témáról, mint a társadalom és az állam feladatai a szabadtanítás szervezésében, egyáltalán nem folyt vita. A *harmadik* ok pedig véleménye szerint az volt, hogy a kongresszus nem hozott határozatot. *Imre Sándor* a kongresszus legfontosabb eredményének tartotta ugyanakkor azt, hogy a művelődés állapotáról, kívánatos irányáról és feltételeiről széles medrű, szabad és szenvedélyes tanácskozás folyt. „Észre kell vennünk – írja –, hogy aki lépést nem tart, elmarad... A pécsi kongresszus tanulságait a nevelésben, a magyar művelődési politikában érvényesíteni kell, különben semmivé válunk, mert a nyugodt fejlődés a most készülő rázkódás után sem lesz lehetséges." (Lásd: *Imre Sándor*: A Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusa. Erdélyi Múzeum, 1907. XXIV. köt. Kolozsvár.)

A pécsi kongresszus nagyon sokáig éreztette hatását az iskolán kívüli népművelés-politikában és a felnőttoktatásban. *Haller István* (1880–1964) kultuszminiszter (1919. XI. 24.–1920. XII. 16.) még 1920-ban is a következőket mondta. „Várunk először is tudósokat, de nem Piklereket, nem Jászikat... nem olyanokat várunk, akiknek legfőbb törekvése abban merül ki, hogy lerombolják azt, amin építeni kellett volna tovább, nem olyan tudósok kellenek nekünk, akik a szociológiából közvetítenek, de csak

azt, ami dekomponáló, ami romboló, csak azt közvetítik, ami nemzettagadó érzéseket és lázadó hajlamokat nevel, azonban nem közvetítik azt, ami konstitutív erejű, nem közvetítik azt, ami alkotásra képes, nem közvetítik azt, ami a különféle foglalkozású társadalmi osztályok összeegyeztetésére, az ellentétes érdekek kiegyenlítésére, vagyis a társadalmi békének megteremtésére volna alkalmas. (Úgy van!) Nekünk olyan tudósok kellenek, t. Nemzetgyűlés, akik elsősorban a magyar talajban, a magyar történelemben, a magyar lélekben, a magyar históriában kincs és értékes, azt derítsék fényre, azt fejlesszék tovább, azt mutassák meg a földnek. (Helyeslés.) (Lásd: *Haller István*: A numerus claususról. *Néptanítók Lapja*, 1920. IX. 23. 37–39. sz.)
Klebelsberg Kuno pedig 1922-ben mondja a következőket. Az ahistorikus és nacionális radikalizmus „a maga teljes vakmerőségében ütötte fel fejét már a szabadtanítás 1907. évi pécsi kongresszusán a Pikler Gyulák és Jászi Oszkárok felszólalásaiban. Hirdetve katedráról és a sajtó által, mind tovább harapódzott, míg a végén beletaszított bennünket az 1918. és az 1919. év posványiba." (*BCT.* 52. p.)

69 SZTP.

70 *Gróf Apponyi Albert* kultuszminiszter jelentős szerepet játszott az 1907. évi pécsi kongresszus megrendezésében. (Lásd: *Felkai László:* A szabadoktatás pécsi kongresszusa 1907-ben és az iskolán kívüli oktatás történetének áttekintése. Pedagógiai Szemle, 1954. 4–5. sz.)

71 Közművelődés, 1924. I. évf. január–február. 1–6. p.; Közművelődés, 1924. I. évf. január–február. 66–67. p.; továbbá: Az iskolán kívüli népművelés ügyében tartott szakértekezlet szakosztályi üléseinek (1923. június 25–28) határozatai és azok indoklása. Magyar Tudományos Társaságok Sajtóvállalata, Bp. 1923. 58. p.

72 *HETK.* I. köt. 7. p.

73 Uo. 7–8. p.

74 Uo. 104. p.

75 A népművelő és felnőttoktató munkáját értékelő vezetők műveltsége és politikai helyzete meghatározó szerepet töltött be szinte az egész 20. században. *Bocsánczy Lukács Az analfabétaság elleni küzdelem* című előadásában azt fogalmazta meg, hogy „Magyarországon több olyan községet lehet találni, ahol az elöljárósági és képviselő-testületi tagok közül egyik-másik nem tud írni-olvasni. Az írni-olvasni nem tudó elöljárósági vagy képviselő-testületi tag a község műveltségének fejlesztése iránt érzéketlen, sőt azt káros irányban befolyásolhatja." (Lásd: *HETK.* II. köt. 214. p.)

76 Figyelemre méltó elméleti kérdésekkel foglalkozott például *Imre Sándor* a *Közművelődés* 1924. I. évf. 1–2. sz. 20–27. oldalain, *A társadalom és szabadoktatás* című írásában; *Pályi Sándor* a Közművelődés, 1924. I. évf. 9. sz. 376–379. lapjain és a 10. sz. 423–425. oldalain *A szabadoktatás aktuális kérdései* című cikkében. – *Felczán József* a brünni egyetemi tanárnak, a *cseh dr. Blánhának* a népművelés fogalmáról, céljairól és előfeltételeiről vallott nézeteit ismerteti a Pestvármegyei Népművelés 1933. V. évf. számaiban öt részben, amelyre válaszként a folyóirat 12. számában *A társadalmi népművelés főbb kérdései* címmel a *német* népművelés elméleti írójának – *Robert V. Erdberger* – nézeteit állítja szembe az írás szerzője.

77 A népművelők első társadalmi szervezete az 1938-ban létrehozott *Magyar Népművelők Társasága* volt. Ez a társaság indította meg a *Magyar Lélek* című szakmai folyóiratot. – Az intézet nem szolgálta közvetlenül az iskolán kívüli népművelés és a felnőttoktatás elméleti megalapozását. Mégis szükséges megemlíteni, mert kutatásai figyelemre méltóak voltak és ráirányították a figyelmet a társadalomtudományok, jelesül a szociológia, a közgazdaságtan, a közigazgatás, a gazdaságföldrajz és a néprajz jelentőségére.

78 A komplex kutatási céllal alakított tudományos intézetet a Pázmány Péter Tudományegyetem *Teleki Pál* gazdaságföldrajzi, *Győrffy István* néprajzi és *Magyary Zoltán* közigazgatás-tudományi tanszékeinek a közreműködésével 1938 októberében Teleki Pál kultuszminiszter hozta létre. A *Táj- és Népkutató Központ* előzményét a gazdaságföldrajzi és a néprajzi tanszéknek a kialakítandó tiszafüredi öntözőfürt területén, a közigazgatás-tudományi tanszéknek a tatai járásban végzett gazdaságföldrajzi, néprajzi és szociográfiai felmérése jelentette (1936–1938). A Központ kiállítást rendezett, amely felhívta a figyelmet a magyar vidék szociális problémáira, a súlyosbodó földkérdésre és a közigazgatás reformjának a szükségességére. A szélsőjobboldali sajtótámadások és a parlamenti interpellációk miatt 1938 végén Teleki feloszlatta az intézetet. Újjáalakulására 1939 őszén került sor *Országos Táj- és Népkutató Intézet* néven, majd 1941 őszén az életre hívott *Teleki Pál Tudományos Intézet Államtudományi Intézetének Táj- és Népkutató Osztálya lett.* Az osztály 1945-ben *Néptudományi Intézet* néven önállósult és a *Teleki Intézet* utódja, a *Kelet-európai Tudományos Intézet* tagintézetévé vált, majd 1949-ben feloszlatták.

79 *H. Sas Judit*, 1962. 34–35. p.

80 A Debreceni Tisza István Tudományegyetem Évkönyve, 1941–42. tanév. Debrecen 1942. 284. p.

81 *Szatmáry Lajos*: A szabadművelődés korszaka, 1945–1949. Kultúra és Közösség, 1977. 1. sz. 5–31. p.

82 Uo.

83 Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez (1945–1949). A kötetet összeállította és a bevezetőt írta: *Dancs Istvánné*. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1988. 248. p. – A továbbiakban: *Dokumentumok.)*

84 Uo. 249. p. – Tény, hogy nagyon sok és sokféle szervezet szervezett kulturális vezetőképző tanfolyamot. A korabeli lapok erről viszonylag pontos tájékoztatást adtak. Például: Kulturális vezetőképző tanfolyamot rendez a Munkás Kultúrszövetség. Szabad Nép, 1946. 134. sz. 6. p.; Megnyílt a kultúrvezetők szabadegyeteme. Szabad Nép, 1947. 267. sz. 8. p.; Tanfolyam. Művelt Nép, 1947. 2. sz. 12. p.; *Pál Júlia*: Miért volt szükség a háromhetes kultúrvezetői tanfolyamra. Vegyipari Munkás; 1947. május. 4. p. – A miniszteri visszautasítás mögött azonban nem a művelődés és a felnőttképzés szabadságának a biztosítása húzódott meg, hanem az a politikai szándék, amelyet *Ortutay Gyula* képviselt. A baloldal, különösen a kommunisták ideológiájának a kultúra területein történő terjesztésének és intézményesítésének az elősegítése.

85 *Fenyő Rózsi*: Kultúrvezetői tanfolyam a rádióban. Új Szántás, 1948. augusztus–szeptember. 553–554. p.

86 *Dokumentumok.* 148. p.

87 Uo. 16. p. – A szabadművelődés időszakában jelentős erőket fordítottak az analfabetizmus teljes felszámolására. A VKM Szabadművelődési Ügyosztálya 1947. július 24-i keltezéssel az *Országos Szabad Művelődési Tanács* javaslatára körlevelet készített „az analfabéták tanítására vállalkozó pedagógusok felkutatása" céljából. „Az analfabetizmus elleni küzdelem érdekében szükség van arra, hogy az analfabéták képzését, oktatását ahhoz értő, lelkes, *önként vállalkozó pedagógusok* vezessék. Az oktatói keret kiépítése érdekében az Országos Szabad Művelődési Tanács felkérésére utasítom felügyelő urat, hogy hatásköri területén válasszon ki önként jelentkező és előzetes személyes tárgyalás útján egy vagy két tanítót, aki hajlandó volna a munkából részt vállalni." (Lásd: Uo. 410. p.)
Egy, az analfabéta-tanfolyamokat előkészítő értekezlet keretében tárgyalták meg: 1. egy analfabéta-tanfolyamok oktatói részére szervezendő konferencia megrendezését; 2. az analfabetizmus leküzdésével kapcsolatos módszertani és nevelési kérdéseket; 3. az analfabéta-tanfolyamok költségvetési ügyeit. (Lásd: Uo. 411. p.) – Statisztikai kimutatás készült nemcsak az analfabétákról (egyébként elég nehéz volt őket összeírni, a tanítókon kívül bevonták a házmegbízottakat, az üzemi bizottságokat és a szakszervezeteket is), hanem az analfabéta-oktatókról is, hogy a VKM által támogatott és a Szabad Művelődési Tanács részéről kezdeményezett és szervezett iskolapótló felnőttoktatási mozgalom minél eredményesebb legyen. (Lásd: Uo. 418–419. p.)

88 Uo. 652. p. – A szabadművelődési munkában nagyon nagy szerepet játszottak és terheket vállaltak a pedagógusok. „Vidéki kartársainknak igen sok feladata van a parasztság iskolán kívüli művelése terén. Oktató, nevelő, ismeretterjesztő munka ez, egyben lélekalakító tevékenység. A nemzet minden rétegének, a parasztságnak is meg kell ismernie a népi demokrácia lényegét… Ezer és ezer érintkezési alkalmát népével, a parasztsággal, kisiparosokkal, a falun élő mezőgazdasági vagy gyárba járó munkásokkal mindig fel kell használnia a nevelőnek a felvilágosító munkára. Pártnapok, UFOSZ, FÉKOSZ, Parasztszövetség, MADISZ, helyi sportegylet, gazdakör, iparoskör, mezőgazdasági, háziipari tanfolyamok, kiállítások, ifjúsági egyesületek, önképzőkörök, énekkarok, műsoros délutánok, összejövetelek, tanfolyamok: *mindez nem képzelhető el falun a nevelő aktív részvétele nélkül.*" (Lásd: *Várhegyi Károly*: Kéz a kézben. *Pedagógus Értesítő*, 1947. 13–14. sz.)

89 Köznevelés, 1946. 22. sz. 27. p.

90 *Karácsony* elméletileg jól átgondolt és körültekinthetően indokolt fejtegetései nem tudták számottevő mértékben megváltoztatni a szabadművelődésben dolgozó értelmiségieket, főként *pedagógusokat*. Nyilván az idő is kevés volt hozzá, de az is valószínű, hogy a régi beidegzettségek erősebbeknek bizonyultak, már csak azért is, mert a Karácsony-féle gondolatok inkább a szemlélet megváltoztatását igényelték, magáról a gyakorlati megvalósítás módjáról már nem szóltak – írja *Maróti Andor*. (Lásd: *Maróti Andor: Fogalomváltás a magyar népművelés és felnőttoktatás történetében*. – A továbbiakban: *Maróti*, 1998. – In: A magyar felnőttoktatás története. Szerk.: *Maróti Andor, Rubovszky Kálmán, Sári Mihály*. – A továbbiakban: A magyar fel-

nőttoktatás története, 1998. – Bp. 1998. 59. p. – Ezt támasztja alá például egy 1945. november 30-i keltezésű levélben foglalt kérelem, amely indítványozza az 1943-ban létrehozott *Magyar Iskolán kívüli Népművelési Tudományos Intézet* nevének *Magyar Népművelési Tudományos Intézetre* változtatását. Az intézet neve azután *Szabad Művelődési Tudományos Intézet* lett. Vagy: Szegeden 1946 januárjában még *Népnevelési Hivatal* működött. (Lásd: *Dokumentumok*. 719. p.)

91 *Dokumentumok*. 216–219. p. – A rendelet megjelenéséről nincs tudomásunk.

92 Uo. 76–77. p.

93 Magyar Közlöny, 1946. 198. sz.

94 *Dokumentumok*. 133–134. p.; továbbá Köznevelés, 1946. 14–15. sz. 21. p.

95 *Harsányi István*: A Magyar Népi Művelődési Intézet. Kultúra és Közösség, 1982. 2. sz. 16–39. p.

96 *Harsányi* említi tanulmányában, hogy az intézet fennállásának első 9 hónapjában 64 engedélyezett polgári iskolával, 44 gimnáziummal és 4 tanítóképző intézettel rendelkezett. Az oktatási intézmények működését útmutatókkal és körlevelekkel is segítették. – Az intézet szorosan kötődött a népi kollégiumi mozgalomhoz is. *Gombos Imre* elaborátuma *Szervezzünk népi kollégiumokat!* címen a *Köznevelés* 1947. március 15-i számában megjelent, majd némi változtatással, *A népi kollégiumi mozgalom* címmel a *Magyar Népi Művelődési Intézet* Kis tanulmányaink II. füzeteként került terjesztésre. – Az intézet több helyen szervezett *tájtanítóképző intézetet*, abból a célból, hogy parasztfiatalokból néptanítókat neveljenek a különböző tájegységek sajátos igényeinek szellemében. *Répceszentgyörgyön, Gyularemetén, Csányoszrón, Sellyén, Ricsén* és *Kunszentmártonban* jöttek létre ilyen intézetek, de közülük csak a *gyularemetei* kezdte meg a működését. (Lásd: *Csere István*: Épülnek a parasztok iskolái. Köznevelés, 1947. 5. sz. 84–85. p.) A cikk írója részletesen beszámol Répceszentgyörgy (Vas Megye) és Csányoszró (Ormánság) paraszttanító-képzőinek szervezéséről, munkájáról. A cél: szabadművelődési munkások képzése.

97 *Dokumentumok*. 326., 327., 334. p.

98 A VKM által rendezett konferencia két csoportban 6–6 napig tartott. Az értekezlet irányító előadója a *Magyar Kommunista Párt* nevében *Mód Aladár* volt. A vitaindító beszámolót ugyancsak a pártot képviselő *E. Kovács Kálmán* író, kritikus, miniszteri tanácsos tartotta, aki élesen bírálta a szabadművelődés ideológiáját és gyakorlatát. (Lásd: *E. Kovács Kálmán*: A szabadművelődés kérdéseiről. Új Szántás, 1948. augusztus–szeptember. 465–479. p.)

99 A szabadművelődés vezetői távoztak az irányításból. *Illyés Gyula* lemondott a *Magyar Népi Művelődési Intézet* elnökségéről. *Gombos Imre* nyugdíjba ment, *Karácsony Sándor* is levonta a tanulságokat.

100 *Révai József*: Kulturális forradalmunk kérdései. Szikra, Bp. 1952. 5–6. p. – A továbbiakban: *Révai*, 1952.

101 A kulturális élet irányát és tartalmait minden esetben a kommunista párt (MDP) kongresszusai jelölték ki: a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesülési kongresszusa, 1948. június 12–14., amely az MDP I. kongresszusa volt; az 1951. február 24–március 2. között tartott II. kongresszus és az 1954. március 24-től 30-ig tartó III. kongresszus.

102 Az 1949-ben belügyminiszteri rendelettel felszámolt *közösségek létrehozása és működtetése a tömegszervezetek* feladata lett. A tömegszervezetekben a kommunista párt vezető szerepe a párthatározatok alapján tevékenykedő kommunisták és párttagok útján valósult meg. Ilyen tömegszervezet volt a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ), a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége (DÉFOSZ), a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ) és különböző szakszervezetek.

103 Természetesen más intézmények is részt kaptak a kulturális forradalom kiteljesítésében, mint a mozik, a múzeumok, a könyvkiadás, a könyvtárak, ám alapvetően és elsősorban a kultúrotthonokra hárult a legtöbb feladat. A korabeli népművelés centrumában a kultúrház állt.

104 *Maróti*, 1998. 59. p.

105 *Révai*, 1952. 7. p.

106 „A kulturális tömegmunka legkülönbözőbb területein mindenütt ott találjuk legjobb, leglelkesebb tanítóinkat. A kultúrcsoportok szervezésében és vezetésében, a kultúrotthonok munkájának irányításában, mint előadókat a természettudományi ismeretterjesztő előadásokon, a *Szabad Föld Téli Estéken*. Van, aki részt vesz a termelőszövetkezet életében, s még sokféle módon dolgozik, küzd faluja jövőjéért. Régen gúnnyal ejtették ki e nevet: »néptanító« – ma a mi pedagógusaink túlnyomó többségükben valóban, szívvel és lélekkel a nép tanítói" – írja *Darvas József*. (Lásd: Nevelők [Nevelők magukról – írók a nevelőkről]. Művelt Nép Könyvkiadó, Bp. 1953. 8. p. A továbbiakban: *Nevelők*, 1953.)

107 *Révai József*: A tömegkultúra kérdéseiről. Művelt Nép, 1951. április. – Nemcsak a Tolna megyei pedagógusok húzódoztak a kultúrmunkától, hanem más megyék és települések tanítói és tanárai is. „Igen jellemző, hogy Békés községben 170 pedagógus közül egy sem végez népművelési munkát" – írja Komoly Péter csoportvezető *A lakosság kulturális ellátottságának fejlődése a kormányprogram után a Kultúrotthon Főosztály területén* című, 1954. június 3-án írt jelentésében. (Kézirat.)

108 *Nevelők*, 1953. 36–200. p.; illetve: *Sőtér István*: Októberi szivárvány. In: Magyar írók Rákosi Mátyásról. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1952.

109 *Karsai Károly*: Népművelési káderképzésünkről. Magyar Művelődési Intézet Adattára. (A továbbiakban: MMI.) A/879. sz. 2. p. Lásd még: Népművelési gimnázium létesítéséről hozott határozatot a minisztertanács. Népszava, 1952. 139. sz. 5. p.; *Bárány Tamás*: A népművelési gimnázium várja a fiatalokat. Művelt Nép, 1953. 3. sz. 23–24. p.; Mit tanulnak a Móricz Zsigmond népművelési iskolában? Béke és Szabadság, 1953. 5. sz. 15. p. és *Erdős András*: Volt egyszer egy iskola. Népművelés, 1982. január. 20–22. p. – *Révai József* a *Móricz Zsigmond Népművelési Iskolát* megnyitó beszédében deklarálta a kommunista párt elvárásait: „Az új intelligencia, a munkásosztály, a dolgozó nép intelligenciája: ennek szükségességét rég felismertük. Mi a régi haladó, a néphez hű értelmiséggel együtt akarunk dolgozni – de ez nem elég. Új népi intelligenciára van szükség + a dolgozók kulturális színvonalának olyan emelésére, hogy a különbség fizikai és szellemi munka között fokról fokra elmosódjék. Ez a szükséglet elsősorban műszaki, gazdasági akadémia, esti egyetemek stb. Közben azonban a népművelési munka területére is jöttek munkások, dolgozó parasztok. A tömegszervezetekben hatalmasa kulturális munka indult meg, amelyet vezetni, irányítani kellett. Irányítani kellett a zenei, irodalmi, színészi stb. tömegmozgalmat. Voltak azonban tömegesen olyan párt- és állami funkcionáriusok, akik értettek különféle szervezési munkához, állami feladatok megvalósításához – de a kultúra kérdéseihez nem értettek... Ez lehetetlen így tovább..." (*Révai József*: A 10 hónapos népművelési iskola megnyitásán mondott beszéd. [Kézírásos.] MTA Kézirattár, Ms /1951. X./ 1./)

110 Útmutató a tanítóképzők népművelési szakosztályvezetői számára. Közreadja: A Központi Népművelési Módszertani Kabinet Dokumentációs és Bibliográfiai Munkabizottsága. A Népművelési Minisztérium Népművelési Főosztályának kiadása. Bp. 1956. (A továbbiakban: *Útmutató*, 1956.)

111 Uo. 4. p.

112 Uo. 8–9. p.

113 Uo. 48. p.

114 *Harangi László*: A Népművészeti Intézet és *Széll Jenő* (1951–1957). In: *A magyar felnőttoktatás története*, 1998. 112–115. p. – A továbbiakban: *Harangi*, 1998.

115 *Széll Jenő*: A munkásosztály művészeti nevelése. (Előadás.) Bp. 1956. 18. p. – A Széll Jenőre vonatkozó előző idézetet lásd: *Harangi*, 1998. 113. p.

116 A Magyar Kommunista Párt hároméves tervjavaslata. (1947. január 11–12.) In: Az MKP és az SZDP határozatai, 1944–1948. Szerk.: *Rákosi Sándor, Szabó Bálint*. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1967. 384., 393. p.

117 *Gerő Ernő*: Az ötéves terv első évének eredményeiről. In: Az MDP II. kongresszusának jegyzőkönyve. Szikra, Bp. 1951.

118 Statisztikai tájékoztató, 1975. Közművelődés. (Összeállította: *Fehér Józsefné, Fejes Lászlóné, Uray Vilmosné*.) Kiadja a Kulturális Minisztérium. Egyetemi Számító Központ, Bp. 1976.

119 Uo.

120 Uo.

121 Kultúrotthon mozgalom. Előadás a Népművelési Minisztérium iskoláján 1952. április 13-án. MMI. A. NI. 511. sz. – Vagyis a kultúrotthon-építő mozgalom megindulásával „újrakezdődött" a statisztikai kimutatás. Az újraszámolás elfedte azt a tényt, hogy az induláskor lényegében rendelkezésre álltak azok az épületek, helyiségek, amelyek kisebb tatarozás után „kultúrotthonná" válhattak – írja *Kovalcsik József*. (Lásd: *Kovalcsik, 1986*. III. köt. 128. p.)

122 A kultúrotthon-hálózat kiépítésének kezdő időpontja 1949. november 27. *Losonczy Géza* (1917–1957), a Népművelési Minisztérium államtitkára avatóbeszédében hangsúlyozta, hogy a békési művelődési otthon felavatása egyben a kultúrotthon-mozgalom országos megindítását is jelenti. Az államtitkár beszédében kitért arra is, hogy a Népművelési Minisztérium mindent megtesz annak érdekében, hogy a szovjet művelődési házak gazdag tapasztalatait a hazai

mozgalomban felhasználják. (Lásd: Szabad Nép, 1949. november 29.) „A kultúrotthon jelképe a kultúra és a nép eggyé forrottságának." Továbbá: *Csende Béla*: A művelődési otthonok negyedszázada Békés megyében, 1949–1974. Kiadja a Békés Megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya, Békéscsaba é. n. – A továbbiakban: Csende, é. n.

123 *Bíró Vera*: A kultúrotthon-mozgalom kérdései. Művelt Nép. 1951. április

124 *Darvas József*: Népművelési munkánk feladatai. Művelt Nép. 1953. november.

125 Népművelési Közlöny, 1954. 24. sz. 210. p.

126 Vitathatatlan, hogy ezen a téren jelentős eredmények is születtek. Ugyanakkor a kulturális agitáció műfajaként „ma már lidérces álomként" bukkan fel a *csasztuska*. A kultúragitáció fő célja a munkaerkölcs javítása volt. A „csasztuska mint népköltészeti műfaj volt jelen a Szovjetunióban", s került volna meghonosításra Magyarországon is, amelyben döntő szerep hárult a *Népművészeti Intézetre*. Az intézet 1952 elején *Köszöntőkönyv* címmel megpróbálja ízléses irányba terelni a csasztuska-brigádok tevékenységét. A csasztuska műfaj terjesztésébe és elemzésébe számos író és költő is bekapcsolódott. (Lásd: *Mesterházi Lajos:* A kultúragitáció nyomában. Művelt Nép, 1952. 8. sz.; *E. Kovács Kálmán:* A rigmus a népköltészetben. Művelt Nép, 1952. 10. sz.) A művészeti együttesek második országos versenyén 1953 tavaszán másfél ezer rigmusbrigád indult. A *Népművészeti Intézet* országos vitát rendezett a rigmusok ügyében. Ízelítőként következzen néhány csasztuska. (Közli: *Kovalcsik, 1986.* III. köt. 170., 172. p.)

„Nos szaktársak, gyertek ide, számoljunk be sorba,
Hogy a versenyszerződésnek, kinél mi lett a sorsa.
Mert mi kőművesek, kétszázötvenet elértünk
S három új sztahanovista brigádot szerveztünk."

„Nyíljatok ki ti gyönyörű piros rózsák, nyíljatok.
Nagy Sztálinnal a békéért mi is harcba indulunk.
Harcol is már sok millió hazafi,
Mert a dicső, a Nagy Sztálin vezeti."

„Igazgató elvtárs, örömmel jelentjük,
Hogy az aratást már rendben elvégeztük.
Ím egy szép koszorút adunk át most néked,
Amit úgy őrizz meg, mint egy szép jelképet.

Igazgató elvtárs, gondoskodjék róla,
Hogy tüzes bor legyen abba a hordóba!
Mely a vért forralja, s feloldja a nyelvet,
Hogy felköszönthessük bölcs vezetőinket.
Rákosi apánkat hadd köszöntsük szépen
Örömét lelje a hálás magyar népben."

A népművelők igen fontos feladata volt csasztuska-brigádok szervezése s velük műsorok adása, gyakorta a betakarítási munkák kellős közepén. Például a *Szarvas Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága* 1952. május 12-én határozatot hozott: „... a vb utasítja a népművelési előadót, hogy a kulturális brigádokat fel kell hívni arra, hogy minél több csasztuskát tanuljanak meg, hogy a kisgyűléseken az élenjárókat ezzel köszöntsék, vagy a hátul kullogókat kicsúfolják. Hasson oda a népművelési előadó, hogy minden tsz-ben, tszcs-ben legyen kulturális brigád." (Lásd: *Csende, é. n.* 52. p.)

127 *Köpeczi Béla:* A kulturális forradalom húsz esztendeje. In: Húsz év. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből. Szerk.: *Lackó Miklós–Szabó Bálint*. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1964. 258. p.

128 *Mesterházi Lajos*: Élnek-e a magyar falusi olvasóköri mozgalom hagyományai? Vitacikk. Művelt Nép, 1953. 8. sz.

129 *Kovalcsik*, 1986. III. köt. 214. p.

130 MMI. A. NI. 9. *Köpf László* 1989-ben készített kandidátusi értekezésében levéltári kutatások alapján mutatja be, hogy a Művelődésügyi Minisztérium – nyilván a pártközponttal egyeztetve – miként tesz meg mindent az olvasókörök és a gazdakörök szétveréséért, s hogy a népfront vezetésében milyen viták zajlottak arról, merjék-e vállalni az egyesületi alapokon működő körök védelmét, menedzselését, felügyeletét. Végül a népfront főtitkára, Ortutay Gyula vezetésével népfrontklubokká szervezték át a közösségeket, amelyekben „népfrontbizottsági oktatási anyagok" előadása folyt. (Lásd: *Köpf László*: Népművelési, közművelődési törekvések a művelődéspolitikában. Bp. 1989. (Kézirat.) MTA Adattára.

131 Feljegyzés a kultúraaktíva anyagához. Népművelési Minisztérium Népművelési Főosztály anyaga. Készült 1954. december 14. Aláírás: *Varga Edit* főosztályvezető (kézirat). Továbbá: A lakosság kulturális ellátottságának fejlődése a kormányprogram után a Kultúrotthon Főosztály területén. Készült: 1954. június 3. Aláírás: *Komoly Péter* csopvez. (kézirat).

132 Jegyzőkönyv, amely felvétetett a forradalmi bizottság és az igazgatóság együttes értekezletéről (1956. november 20.). Jelen vannak: a forradalmi bizottság részéről: *Muharay Elemér, Barát Mária, Fischer Ernő, Pesovár Ernő*. Az igazgatóság részéről: *Széll Jenő, Kamarás Rezső, Borsy István*. (Kézirat, 2. p. Mellékelve a Nyílt Levél, 7. p. A Nyílt Levél megjelent: Hitel, 1989. 5. sz. 38–39. p.)

133 *Harangi*, 1998. 114. p.

134 *Ibos Ferenc*: Népművelési apparátus – népművelési munka. Népművelés, 1957. szeptember. 16–17. p. – „Figyelembe kell vennünk: az iskolai és iskolán kívüli népművelési munka összehangolását, az egy területen folyó művelődési munka hatékonyságának egységesítését. – Ezekből logikusan következik, hogy a népművelési munka legalsó fokú irányításában az iskola igazgatójának jelentős szerepe van" – írja *Arató Ferenc*. (Iskola és népművelés. Népművelés, 1959. január. 6. p.)

135 A hivatalos álláspontot képviselő *Ibos Ferenc*, aki szorgalmazza a pedagógusokra épülő népművelést, látszólag meghallgatásra talál a tanítók és a tanárok körében is. A *Népművelés* 1957. szeptemberi száma arról számol be, hogy az országszerte megrendezésre kerülő „hatnapos továbbképző tanfolyamokon" több helyen „óhajként vetették fel", hogy az iskolaigazgatók legyenek felelősek községük művelődéséért"; a „pedagógusok számára kötelező legyen a népművelési munkában való részvétel": a tanítók kapjanak órakedvezményt. Ám arról is beszámol a tudósítás, hogy a *Nógrádban* tartott tanfolyamon „az előadónak azon megállapítása, hogy a népművelés a pedagógusok feladata, a népművelőnek jó pedagógusnak kell lennie" az egyik – nem pedagógus képesítésű – jelenlévő rosszallását váltotta ki, aki el is hagyta a helyiséget. (Lásd: Népművelés, 1957. szeptember. 18. p.)

136 *Durkó Mátyás*: Az andragógiai képzés alakulása a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Kvalitás Kiadó, Debrecen 1995. 24–25. p. (A továbbiakban: *Durkó*, 1995.)

137 *Durkó Mátyás*: Hogyan valósult meg a népművelési képzés a Debreceni Tudományegyetemen? Népművelés, 1957. december. 5. p.

138 Uo. 5. p. – Egyébként a *Népművelés* 1958. januári számában rövid tudósítás keretei között számol be arról, hogy a *„Bevezetés a népművelésbe"* című szemináriumot hallgatók képzőművészet-történetből szigorlatoznak. A tudósító idézi *Köves Erzsébet* hallgatót, aki nagyon örül annak, hogy egyetemi szinten képezheti magát jó népművelővé. Szerinte „nemcsak a gyermeknevelés szép feladat, de talán még szebb, ha teljesen felvértezve indulhatunk harcba a felnőttek neveléséért, műveltségi színvonaluk emeléséért". (Lásd: Népművelés, 1958. január. 15. p.)

139 A népművelési szakosztályok munkájának céljai, működésének általános alapelvei. (1958-ban kiadva.) MMI. A. NI. 2335. 2., 5. p. – Érdekességként megjegyezzük, hogy a tanulmány szerzői – *Karsai Károly* és *Novák József* – következetesen *„iskolán kívüli népművelésről"* beszélnek.

140 Uo. 6. p.

141 *Karsai Károly*: Népművelési káderképzésről. MMI. A. NI. 879. 5., 11. p.

142 Az MSZMP Központi Bizottsága, *Aczél György* (1917–1991) miniszterhelyettes előterjesztésében 1958. július 25-i ülésén fogadta el a párt *művelődéspolitikai határozatát*, melyet *Kádár János* (1912–1989) 1958. augusztus 14-én véglegesített. A határozat hosszú évtizedekre meghatározta az MSZMP kulturális politikáját. A dokumentum határozottan leszögezi a kulturális forradalom továbbvitelét. (Lásd: *Agárdi Péter:* Művelődéstörténeti szöveggyűjtemény, II/1. (1945–1990). JPTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, Pécs 1997. – A továbbiakban: *Agárdi*, 1997. – 205–227. p. A kulturális forradalomról: 206–207. p.)

143 MMI A. NI. 1414. sz. – *Kovács Máté* irányításával az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén az 1958/59-es tanévtől *népművelési ismeretekkel* foglalkozó előadás-sorozatot – szakkollégiumot – szerveztek. A *szegedi egyetemen Gruber László* (1909–1987) és *Káldor János* 1957-ben hozta létre a *„művészetek kollégiumát"*, amelyben különféle szekciók működtek. Ez év novemberében 15 egyetemi hallgatót küldtek ki *Csongrád megye* helységeibe, hogy tanulmányozzák a valóságot. A gyakorlatot az egyetem is elismerte. (Lásd: *T. Kiss Tamás–Tibori Tímea*: Hommage à Gruber László. Népművelés, 1988. január. 34. p.)

144 *Novák József*: A népművelés oktatása a felsőfokú tanító- és óvónőképző intézetekben. Népművelési Értesítő, 1962. 1–2. sz. 45. p. – A *Népművelés* című folyóiratban megjelent írás szerzője arról tájékoztat, hogy a „népművelési szakkörök munkája harmonikusan illeszkedik az egész képzés rendszerébe. Az intézet hallgatói a *népművelési ismeretek* c. kollégiumot hallgatják." „Minden hallgató – olvasható – az első félévtől kezdődően

bekapcsolódik valamely népművelési szakkör munkájába, abban aztán öt féléven át megszakítás nélkül tevékenykedik... Ezzel lényegében végleg eldőlt népművelési képzésünk sajátos arculatának kirajzolódása, illetve ezen belül egy jellegzetes vonás végérvényesen megerősödött. Nemcsak, hogy *helyet kapott pedagógusképzésünk rendszerében* ez a kérdés, hanem azzal felsőoktatási szinten végleg össze is forrt." (Lásd: *Császtvai István:* Népművelés-oktatás a tanítóképző intézetekben. Népművelés, 1959. december. 8–9. p.)

145 Uo. 48. p. és Népművelési oktatásról. 1962. január. (Kézirat.) 5. p.

146 Tájékoztató az egyetemi népművelési szakképzésről. Budapest, 1966. október 1. (Kézirat.) Készítette: dr. *Kovács Máté* tanszékvezető egyetemi tanár, *Fodor József* egyetemi adjunktus, *Maróti Andor* egyetemi adjunktus. 2. p.

147 Lásd: *B. Gelencsér Katalin*: Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folyó népművelési szakemberképzés feladatainak változása 1961–1981 között. (A továbbiakban: *B. Gelencsér*, 1982.) Kultúra és Közösség, 1982. 4. sz. 48–79. p., valamint *Maróti Andor* helyesbítését, melyet Gelencsér Katalin tanulmányához fűzött. (Kultúra és Közösség, 1982. 5. sz. 113. p.)

148 *B. Gelencsér*, 1982. 48–79. p. – Hivatkozik: ELTE Levéltár RH 3134/1960., ELTE Levéltár RH 30957/1960. III. dokumentumokra. Tanulmányában *Gelencsér* közöl *Rapcsák Andrásnak*, a KLTE rektorhelyettesének a debreceni tantervhez csatolt kísérőleveléből. „Megjegyezni kívánom – szól a levél –, a BTK dékánjával közös álláspontom szerint a népművelési képzésnek harmadik szakként való bevezetése feltétlenül hasznos, második szakként való bevezetése azonban sem nálunk, sem más egyetemen nem indokolt, mert a tanterv egyetemi színvonalú anyaggal nem tölthető ki. Erre tekintettel a KLTE nem is igényli a második szakos népművelési képzés bevezetését."

149 Uo. 61–62. p.

150 Uo. 60. p.

151 MMI. A. NI. 1414. *Dr. Durkó Mátyás*: Előterjesztés a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán folyó népművelési képzés második szakos képzéssé nyilvánítására. (170/ 1963. MM Közműv. Főoszt.)

152 Uo. 1. p.

153 Uo. 4. p. – A *Művelődésügyi Minisztérium Közművelődési Főosztálya* 1963. május 29-i dátummal készült feljegyzésében arról a tájékozódásról számol be, melyet a debreceni egyetem a népművelést harmadik szakon végzettek munkába állítása kapcsán végzett. A dokumentum szerint 1961-ben 12-en, 1962-ben 11-en végeztek, akik közül 12 tanári munkakörben dolgozik, ám közülük három népművelési munkában is részt vesz. Nem tanári munkakörben (művelődési otthonban, tanács művelődési osztályán, TIT-nél, KISZ-nél, vállalatnál) 8 fő végez munkát. Három főnek a munkahelye ismeretlen. (Kézirat, három oldal. Készítette: *Müller Pál.)*

154 MMI. A. NI. 1414. (Durkó.) 5. p.

155 *Durkó*, 1995. VI/a melléklet.

156 Uo. 25. p.

157 *Takács Kálmán*: A népművelők képzéséről, II. Népművelési Értesítő, 1961. 1. sz. 18. p.

158 *Durkó Mátyás*: Égető gondok (Égető gyakorlati problémák elvi alapjainak a keresése). Alföld, 1964. 6. sz. 530–539. p.

159 *Bíró Zoltán*: Népművelők a bölcsészkaron. Népművelés, 1969. 10. sz. 13–14. p. – A *Bíró Zoltán* részéről megfogalmazott elmarasztalás, hogy az egyetemen végzettek „mozigépésznek helyezkednek el", nem fedi az igazságot. Közülük számosan kaptak állást a közigazgatás, a honvédség, a sajtó, a rádió és televízió, a könyvkiadás, a múzeumok, sőt az iskolák munkahelyein. Többen művelődési otthonokban dolgoztak. (Lásd: *Kajdi Béla:* Húszéves a népművelőképzés az ELTE-n. Népművelés, 1981. 4. sz. 13–15. és 5. sz. 16–18. p.)

160 Javaslat a Szegedi Tudományegyetemen felállítandó tanszéki csoport ügyében. Szeged, 1962. április 20. Elküldve: 707/1962. sz. alatt. Továbbá *Horváth István Károly–Ilia Mihály*: A bölcsészettudományi karon folyó népművelőképzés helyzete és tapasztalatai. Szeged, 1963. január 15. MMI. A. NI. 2889. sz. – A kérdés kapcsán egyébként a szegedi egyetem és a Népművelési Intézet szakértői között 1962 szeptemberétől 1963. január 22-ig több megbeszélésre került sor. A feljegyzést *Novák József* készítette. MMI. A. NI. 2889. sz.

161 Uo. 3. p.

162 Uo. 6.p.

163 *Gruber László–Vágvölgyi András*: Collegium Artium, Collegium Polytechnikum fakultatív népművelési képzés. Népművelés, 1963. április. 16–17. p.

164 *Novák József*: Eger – egy korszak lezárása. Népművelés, 1959. szeptember. 3. p.

165 *Hegedűs Rajmund*: Népművelőképzés az Esztergomi Tanítóképző Intézetben. Tanulmányok. III. kiadás. Az Esztergomi Tanítóképző Intézet Tudományos Bizottsága, Esztergom 1972. 5–31. p.

166 *Gesztesi József*: A közművelődési képzés, felkészítés történeti helyzete és fejlesztési lehetőségei a tanítóképző főiskolán. Tanulmányok és Közművelődési és Könyvtári Szakkollégiumi Képzésről, 1976–1986. Főiskolai Kiadványok 6. A kiadványt szerkesztette: *Harmat Mária.* Jászberény 1987. 34. p.

167 Az eredeti tervek szerint a népművelés–könyvtár szakos képzés *Szombathelyen* 1962 őszén és *Szegeden* az 1963/64-es tanévben indult volna. A *Művelődésügyi Minisztérium Közművelődési Főosztálya* által készített előterjesztés, amely 1962. május 30-án készült, Szombathely mellett Szegedet említi. (MMI. A. NI. 1414.) A 24/1962. (MK 07.17.) számú kormányrendelet is azt tartalmazza, hogy művelődési otthonok, könyvtárak kulturális feladatait ellátó szakemberek képzése céljából a szombathelyi és a szegedi tanítóképző intézetekben népművelő–könyvtáros szakot kell létesíteni. (Lásd: *Takács Kálmán*: Népművelő–könyvtáros szak. Népművelés, 1962. november. 11–12. p.) Hogy Szegeden mégsem indult meg a népművelés–könyvtár szakos képzés, annak az volt az oka, hogy 1963 őszétől megszűnt a tanítóképző intézet. Az oktatói kar egy részét átvette a tanárképző főiskola. *Waldmann József*, aki a tanítóképzőben heti két órában adott elő népművelés-elméletet és irányította a szakkörök munkáját, átkerült a tanárképző főiskolára. Ez az oktatási intézmény számára nyereség volt, hiszen óriási népművelési tapasztalatokkal rendelkezett és jelentős szerepet vállalt az 1970-es évek közepén létrehozott főiskolai szintű népművelőképzés megteremtésében Szegeden. *Kövendi Judit* írása a *Népművelés* 1963. áprilisi számában akkor jelent meg, amikor *Waldmann József* arról adhatott tájékoztatást, hogy a tanítóképző intézet megszűnik. (Lásd: 19. p.)

168 *Zétényi Imre*: Népművelő–könyvtáros szakos képzés a Debreceni Tanítóképzőben (Jubileumi emlékkönyv). Debrecen 1988. (A továbbiakban: *Zétényi*, 1988.) 7. p. – A *Zétényi* által közölt tantervtől némileg eltér a *Népművelés* 1962. novemberi számában közzétett tanterv. A cikkben esztétika-művészettörténet, valamint műkedvelés és művelődési otthon című tantárgy szerepel, gépírás és népművelési intézményhálózat szervezete viszont nem. (Lásd: *Takács Kálmán:* Népművelő–könyvtáros szak. Népművelés, 1962. november. 13. p.)

169 Uo. 6. p.

170 *Kajdi Béla*: A SZOT Központi Iskolája, a levelező képzés műhelye. Népművelés, 1981. július. 13–15. p.

171 *Zétényi*, 1988. 17. p.

172 *Horváth Margit*: Jobb szakembereket! Népművelés, 1971. november. 16–17. p.

173 *Nagy Andor*: A népművelés oktatásának korszerűsítő problémái a tanárképző főiskolákon. Felsőoktatási Szemle, 1974. május. 308–311. p. – Az írás szerzője számba veszi azokat a problémákat is, amelyek megnehezítették az oktatást. Többek között megemlíti a tantervi anyag kiforratlanságát: hogy a népművelés- oktatónak – mivel csupán óraszámokból ítélték meg az elfoglaltságot – egyéb kollégiumok oktatásával is foglalkoznia kellett; nem volt utaztatási lehetőség, így gyakorlatokra csak az intézmény székhelyén volt mód.

174 *Várnagy Elemér*: Főiskolai hallgatók kulturális igényszintje. Népművelés, 1971. április. 29. p. és *Harsányi László*: Pécsi tanárjelöltek népművelési gyakorlata. Népművelés, 1966. április. 28–29. p.

175 *Balla Gábor Tamás:* Népművelés és népművelés-oktatás a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen. Népművelés, 1972. október. 31. p.

176 *Kajdi Béla*: Nemes hagyományok folytatója, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem. Népművelés, 1982. május. 15–17. p. – A szaktárca törekvése az volt, hogy „agrárosítsák" a közművelődési ismereteket. A feladattal *Balla Gábor Tamás* adjunktust bízták meg, aki készített is egy *Útmutatót* az agrár-felsőoktatási intézmények részére. Tantervi programjavaslata tizennyolc foglalkozási témát jelöl meg. Például: a mezőgazdasági termelés intenzív szakaszának humán vonatkozásai; Közművelődés és a mezőgazdasági termelés; A falusi értelmiségiek élet- és munkakörülményei stb. Jegyzet is készült 1974-ben.

177 A népművelés szakon végzett hallgatók a művelődési otthon típusú intézményeken kívül – művelődési központ, művelődési ház és klubkönyvtár, ahogyan az 1968-ban kidolgozott besorolás tipizál – a médiánál is már keresettek. Gyakorta helyezkednek el a különböző szintű irányításban.

178 Például: Népművelés szak. A Bölcsészettudományi Karok programjai. Tankönyvkiadó, Bp. 1967.; Tanterv. Közművelődési (Népművelési) szak, Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Debrecen 1971.; A népművelés (közművelődés) szak tanterve és tájékoztatója, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest 1972.; *Durkó*, 1995.; *B. Gelencsér*, 1982.

179 *Kornai János*: Régi és új ellentmondások és dilemmák. Gyorsuló idő sorozat, Bp. 1989.; *Liska Tibor*: Ökonosztát. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1988.; *Kazimity György*: A gazdaságirányítás és a közművelődés. Népművelés, 1970. április. 22. p.

180 A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai (Részletek az Országos Népművelési Konferencia vitaanyagából). Népművelés, 1970. május. 3–12. p.; *Molnár János*: Mit követel a társadalom a közművelődéstől, a közművelődés a társadalomtól? Népművelés, 1970. június. 3–10. p. Lásd továbbá a *Népművelés* 1970. júliusi, augusztusi számai, melyek *Ilku Pál* művelődésügyi miniszter megnyitóját, valamint *Aczél György* hozzászólásán kívül több felszólalást is közölnek.

181 *A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai.* Válogatott dokumentumok gyűjteménye. Szerk.: *Herceg Ferenc, Villagó István*. Országos Közművelődési Tanács, Bp. 1976.

182 *Agárdi*, 1997. 270–300. p.

183 Részlet az MSZMP IX. kongresszusának határozatából. A kongresszus megrendezésére 1966. november 28. és december 3. között került sor.

184 *KHFF*, 1976. 402. p.

185 Uo. 402. p.

186 Uo. 403. p.

187 Uo. 404. p.

188 Törvény a közművelődésről. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1976. Továbbá: *Pozsgay Imre*: A magyar közművelődésért. In: Demokrácia és kultúra. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1980. 194–216. p. – Egyébként a kiegyezéstől kezdve számos alkalommal próbálkoztak a mindenkori kormányok „iskolán kívüli", „szabadművelődési" stb. elnevezéssel törvényt alkotni. (Lásd: *T. Kiss Tamás*, é. n. 703–723. p., valamint *T. Kiss Tamás*, 1999. 3–13. p.

189 Törvény a közművelődésről. 18. p.

190 Magyarország művelődési viszonyai, 1960–1982. Szerk.: *Barta Barnabás*. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1984. 175., 206., 214., 217., 231., 236., 247., 253., 271., 275., 293. p.

191 *Maróti Andor*: Felvételi az egyetemen. Népművelés, 1971. 9. sz. 22–23. p.

192 *Maróti Andor*: Levelezők a budapesti egyetemen. Népművelés, 1972. 8. sz. 13. p.

193 Ez a törekvés abban is megmutatkozik, hogy a tanszéki csoport jelentős személyeket nyer meg vagy próbál megnyerni a képzésnek. Többek között a népművelés szakon oktat *Erdey-Grúz Tibor, Egyed László, Dömötör Tekla, Hoffmann Tamás, Hahn István, Poszler György, Vitányi Iván, Bíró Zoltán, Józsa Péter, Németh Lajos, Szekfű András, Ágh Attila* stb.

194 *F. Vankó Ildikó*: Nevelési létesítményeink és a társadalmi érdek. Pedagógiai Szemle, 1979. 3. sz. – Szükséges megemlíteni, hogy az általános művelődési központ eszméjének és modelljének a kimunkálásáért sokat tett – többek között – *Trencsényi László, Pőcze Gábor, Eszik Zoltán, Somorjai Ildikó, Kériné Tóth Ildikó, Vaikó Éva, Földiák András, Jeney Lajos, Mihály Ottó, Fodor Péter, F. Tóth Mária, Vészi János*.

195 *B. Talyigás Katalin–F. Vankó Ildikó*: A szociálpedagógia műhelyei. Népművelési Intézet, Bp. 1984. 5–20. p.

196 Például: *Maróti Andor*: Andragógiai szöveggyűjtemény. I. köt. Válogatás a felnőttnevelés elméletének polgári szakirodalmából (Európai országok). Egységes jegyzet. Tankönyvkiadó, Bp. 1990.

197 Tanszék létesítése az ELTE-n. 32528/1978. VIII. sz. levél. 978/1978. (Kézirat.)

198 Többek között ezt tükrözi *B. dr. Talyigás Katalin* és *F. dr. Vankó Ildikó* írása is. Számba veszik az ún. tradicionális szakok és a népművelési szak közti hasonlóságokat és különbözőségeket. *Hasonlónak tartják* azt, hogy mindkettő – elvileg – meghatározott művelődési-nevelési intézmények szakember-szükségletét kívánja kielégíteni; hasonló az is, hogy a különböző szakok tanterve a mai igényekhez képest nem eléggé differenciált ismeretanyagot tartalmaz; a középiskolai szinten jellegzetesen sűrűsödő és sokat vitatott problémákkal a felsőoktatás nem számol érdemben; hasonló az is, hogy „mindenki ugyanazt, ugyanannyit, ugyanúgy" tanul. A *különbségeket* – a szerzők szerint – a robbanásszerű növekedés indította meg a magyar oktatási rendszerben, ám amíg a világ sok fejlett és közepesen fejlett országában demográfiai, társadalmi és gazdasági okokból szerves fejlődés eredményeként zajlott le ez a robbanás, nálunk elsősorban politikai-ideológiai megfontolások indították el a folyamatot. Továbbá a hagyományos szakokon nagy és érthető hagyománya van az „egy tudomány, egy szak" felfogásnak, az új szakok között a népművelés szak eleve nem egyetlen diszciplína képviseletére van szánva. (Lásd: A közművelődési szakemberképzés helyzete, perspektívái. Felsőoktatási Szemle, 1986. március. 163–167. p.)

199 *Sári Mihály*: A felnőttképzés praxisa és a felnőttképzők oktatása egyetemeken, főiskolákon. Kultúra és Közösség, 1998. 4. sz.; 1999. 1. sz. 116. p.

200 *Durkó Mátyás*: Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Kvalitás Kiadó, Debrecen 1995. 18–19. p. – A továbbiakban: *Durkó*, 1995.

201 A *Tájékoztató a KLTE Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszék munkájáról, valamint oktatóinak és kutatóinak publikációiról* (Debrecen 1978.) a *művelődéspolitikai szekció* elnevezést használja, *Durkó Mátyás* viszont *Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán* című írásában *művelődéstudományi szekciót* említ.

202 *Durkó*, 1995. 38–39. p.

203 Uo. 77. p.

204 Például: *Durkó Mátyás*: Bevezetés a művelődéselmélet tanulmányozásába. (Egyetemi jegyzet.) Tankönyvkiadó Vállalat, Bp. 1961.; *Durkó Mátyás*: A népművelés pszichológiai és pedagógiai problémái (Előszó és szöveggyűjtemény a külföldi szakirodalomból). Tankönyvkiadó Vállalat, Bp. 1964.; *Durkó Mátyás*: Felnőttnevelés és népművelés. Tankönyvkiadó, Bp. 1968.; *Tar Károly*: A magyar népművelés története (Szöveggyűjtemény). II/1. 1919–1945. Tankönyvkiadó, Bp. 1965.; *Szabó László*: A művészeti ízlés elméleti alapkérdései és társadalmi vonatkozásai. (Egyetemi jegyzet.) Tankönyvkiadó, Bp. 1974.; *Soós Pál*: A pályakezdő *Szabó Ervin* politikai és művelődéspolitikai törekvései. Akadémiai Kiadó, Bp. 1977.; *Rubovszky Kálmán*: Szöveggyűjtemény a közlési rendszerek tanulmányozásához. Tankönyvkiadó, Bp. 1977.

205 *Durkó Mátyás*: Hagyomány – folyamatos korszerűsödés – perspektívák (Egyetemi népművelési képzés a KLTE-n). Kultúra és Közösség, 1982. 1–2. sz. 23. p.

206 *Kajdi Béla*: *Durkó Mátyás* hatvan-, a szak harmincéves. Népművelés, 1986. 4. sz. 7–14. p.

207 *Durkó*, 1995. 159. p.

208 *Pósa Zsolt*: Kulturális vezetőképzés a Politikai Főiskolán. Népművelés, 1982. 2. sz. 14–16. p.; *Pelsőczy István*: Reformfolyamatok a Politikai Főiskola oktatási rendjében. Bp. 1989.

209 *Gulyás József*: Közművelődési szakkollégium egy tanítóképzőben. Népművelés, 1976. október. 20–21. p.; *Horváth Margit*: A képzés műhelyei. Népművelés, 1978. július. 3–4. p.

210 Az esztergomi képzés bevezetésének tapasztalatairól számol be *Rozgonyi Miklósné*: Népművelőképzés a tanítóképzőben. Népművelés, 1980. január. 34–35. p.

211 *Gesztesi József*: A közművelődési képzés, felkészítés története, helyzete és fejlesztési lehetősége a tanítóképző főiskolán. Tanulmányok a közművelődési és könyvtári szakkollégiumi képzésről, 1976–1986. A kiadványt szerkesztette: *Harmat Mária*. Jászberény 1987. 29–62. p.; *Kraiciné Szokoly Mária*: A közművelődési szakemberképzés 25 éve a Budapesti Tanítóképző Főiskolán. Bp. 2000. (Kézirat.)

212 A szakkollégiumi képzés tulajdonképpen szűkített változata volt a főiskolai és az egyetemi képzésnek, s számos problémát hordozott. Ezekről a gondokról nyilatkozik *Gulyás József*, a Kaposvári Tanítóképző Főiskola közművelődési tanszékének vezetője. (Lásd: *Kajdi Béla*: Néptanítók utódai lesznek? Népművelés, 1981. december. 21–22. p.)

213 „Úgy tűnik…, hogy a tanítóképzőben folyó felkészítés legjobban a komplex (az általános iskolát is magában foglaló) intézménynek felel meg. Ha ez az intézménytípus nem terjed el országosan, félő, hogy képzési rendszerünkkel megmerevítjük a jelenlegi gyakorlatot, és továbbra is az egy szem tiszteletdíjas művelődésiotthon-vezetőtől várjuk, hogy helytálljon szakképzett munkatársak nélkül" – írja *Rozgonyi Miklósné*. (Lásd: Népművelés, 1980. január. 35. p.) – „Az egyre erősödő közoktatási és közművelődési kapcsolatok, nevelési központok léte és elterjedése igényli a nyitott személyiségű tanárok és népművelők egységesebb felkészítését" – fogalmazza meg álláspontját *Várady Géza*. (Népművelés, 1982. január. 29. p.)

214 A kísérlet vezetésével dr. *Fábián Zoltán* főigazgatót, a Jászberényi Tanítóképző Főiskola vezetőjét bízta meg a minisztérium. (Lásd *Csikai Gyula* miniszterhelyettes 1987. június 13-án írt levelét. Üsz.: 46046/1987. XII., valamint *Pusztai Ferenc* miniszterhelyettes 1988. május 25-i leiratát. Üsz.: 33687/1988. XVI. (Kéziratok.)

215 A kísérleti tantervet és a kutatási pályázatot a *Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési Tanszékének vezetője, dr. Harmat*

Mária állította össze. Lásd továbbá: *Harmat Mária*: A tanítóképzés és a közművelődési szakképzés integrációja. Felsőoktatási Szemle, 1988. 11. sz. 678–680. p.

216 *Kajdi Béla:* Néptanítók utódai lesznek? Népművelés, 1981. december. 22. p. – A 2/1980. (III. 14.) K. M. sz. képesítési rendelet számos problémát tartalmaz. A közművelődési szakképesítésbe bevezeti a „középiskolai végzettség és szakvizsga" elnevezésűt, amely végzettség szinte majdnem minden szinten elegendőnek számít. A tanítóképzőkben szakkollégiumot végzett hallgató képzettségét főiskolai végzettségnek tekinti. A rendelet következtében előállhatott az a helyzet, hogy valaki szakirányú egyetemi végzettséggel beosztottja lehetett középiskolai végzettségre épülő szakvizsgát tett vagy tanítóképzőben szakkollégiumot végzett népművelőnek. (Lásd: *Földiák András*: Keserű sorok két jogszabály margójára. *Népművelés*, 1980. augusztus. 27. p.)

217 *Gulyás József:* Sokadszor a népművelőképzésről. *Népművelés*, 1984. október. 23. p. – A cikk írója tiltakozik az állásfoglalás ellen.

218 *Szále László*: A szombathelyi képzés. Hagyományteremtés és megújulás. *Népművelés*, 1981. június. 6. p.

219 Uo. 6. p.

220 A szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola népművelés szakos képzésének tantárgy-, óra- és vizsgaterve. (Kézirat.)

221 A kötet szerzője ebben az időszakban a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Közművelődési Tanszékének tanársegédje. Az akkori főigazgató- helyettes – *Halász Tibor* – egyik legfőbb érve ez volt.

222 A szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán – dr. *Szendrei János* főigazgató és az intézmény vezetői – a tanszékre kihelyezett ülésen arra a vádra kértek feleletet a jelenlévő oktatóktól, hogy „mire és milyen felforgató nézetekre tanítják a fiatalokat"? A vezető testület részéről egyetlen tag, dr. *Rákai István*, a Marxizmus–Leninizmus Tanszék oktatója vette védelmébe az oktatókat és a hallgatókat.

223 Például *A tudományszervezési és Informatikai Intézet* kutatásában, a *Ts-4/3. kutatási programban* és más minisztériumi vizsgálatban. Továbbá: *Laczó Katalin:* Tízéves a közművelődési képzés a szegedi főiskolán. Népművelés, 1986. január. 15–16. p.

224 A téli népművelési (közművelődési) gyakorlatokra minden év februárjában kerül sor. A gyakorlatokat, melyek úgynevezett komplex kirajzolások, a *Népművelési Intézet* szervezi. Lényege az, hogy többféle szakos – tanító, óvónő, tanár, közgazdász, stb. – diák együtt dolgozik a terepen. (Lásd: *S. Mándoki Rózsa*: A 10 napos téli közművelődési gyakorlat tapasztalatai. Népművelési Értesítő, 1972. 1. sz. 58–70. p.; továbbá: Egyetem és társadalom, 1983/84. II. rész. Válogatás a 25 éves művelődés-közéleti gyakorlat beszámolóiból. Szerk.: *Priszter Andrea, Czine Mihályné*. Bp. 1984.; 25 éves a téli népművelési gyakorlat. *Népművelés*, 1984. 11. sz. 20–22. p.; *Priszter Andrea:* Felkészítés a közművelődési feladatokra. *Népművelés*, 1979. 2. sz. 21–22. p.)

225 Az 1970-es évek végétől egyre több olyan hallgatói és oktatói kezdeményezés valósul meg a gyakorlati képzésben, amely a magyar társadalom valóságát vagy annak egyegy szeletét kívánja konkrét kutatás, empirikus ismeret megszerzésével értelmezni. A gyakorlatok tulajdonképpen formájukat és irányultságukat tekintve igen sokszínűek. Akadtak közöttük olyanok, amelyek színtereit a *képző intézmények* vagy a *főiskolák székhelyei* jelentették. Túlnyomó többségét azonban azok a nyaranta megrendezett *táborok* alkották, melyek különféle elnevezéssel kerültek megszervezésre: *honismereti, helytörténeti, népismereti, szociográfiai, közművelődési, valóságfeltáró, távkutató* stb. (Lásd: *Temesvári Judit*: A jövő értelmiségéért, a jövő közművelődéséért. *Népművelés*, 1975. 12. sz. 13–14. p.; *Mándoki Rózsa:* Gyakorlati foglalkozások egyetemünkön. *Népművelés*, 1964. 6. sz. 9–10. p.; *Horváth Margit*: Bővítsük a hatókört. Népművelés, 1966. 9. sz. 20–21. p.; *Tar Károly:* A gyakorlat szerepe a népművelőképzésben. Népművelés, 1972. 7. sz. 21. p.; *Török Gábor:* Gyakorlati képzés Szombathelyen. Népművelés, 1986. 2. sz. 27–29. p.; *Kerülő Judit:* Művelődési házból gyakorlóintézmény. Népművelés, 1986. 3. sz. 10–11. p.; *Molnár Gizella*: A hajósi kitelepítések történeti-szociográfiai vázlata. Hajós 1988.; *Koltayné Éliás Zsuzsanna*: Új utak a szombathelyi tanárképző főiskola közművelődési gyakorlati képzésében. A közművelődési és könyvtáros oktatók és kutatók nemzetközi konferenciája. Szerk.: *Szalay László*. Szombathely 1988. 105–109. p.; *Dr. Maróti Andor*: A közművelődés gyakorlatának elméleti megalapozása. A közművelődési oktatók és kutatók XXIV. tanácskozásának előadásai. Népművelési Intézet, Bp. 1979. 141–157. p.) Lásd: Társadalomismereti dolgozatok. Kísérletek a népművelési gyakorlatok megújítására. Felelős szerk.: *Földiák András*. Népművelési Intézet, Bp. 1981.; Az 1970-es 1980-as évek szociográfiai táborai. Népművelési Intézet, Bp. 1984. Szerkesztette: *Láng Katalin, Nyilas György, Eszik Zoltán–T. Kiss Tamás*: Egy kísérlet három szakasza. Népművelési Intézet, Bp. 1985.; *Pethő László–Farkas Ferenc*: Két tanulmány Jászszentandrásról. Népművelési Intézet, Bp. 1986.; A kultúra mecénásai Kiskunhalason. Népművelési Intézet, Bp. 1985.; *Márkus István:* Első áttekintés. Népművelési Intézet, Bp. 1983.; Hajósi mozaikok. Szerk.: *T. Kiss Tamás*. Országos Közművelődési Központ és Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Szeged 1986.; *Magyar Bálint*: Dunaapáti, 1944–1985. Dokumentum-szociográfia, I–II–III. Művelődéskutató Intézet és Szövetkezeti Kutató Intézet, Bp. 1986.; *T. Kiss Tamás–Tibori Tímea*: Hajósország. Művelődéskutató Intézet, Bp. 1988.; *T. Molnár Gizella:* A kő marad. (Be- és kitelepítések Hajóson.) Szeged, 1997.; *Kiss József*: Egy falukutatás vázlata. Országos Közművelődési Központ, Bp. 1987. – A különféle táborokat próbálja meg típusokba sorolni *Kiss József*: Az 1980-as évtized magyarországi falukutatásairól. Válság és kiút. Falukonferencia. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs 1991. 161–166. p.

226 A Magyar Népművelők Kutatási és Képzési Szakmai Szervezete 1984. november 30-án a Népművelési Intézetbe hívta a szociográfiai táborok vezetőit és munkaközösséget hozott létre. A szervezési teendők ellátására *Földiák András, Nyilas György és Sz. Tóth János* vállalkozott. A Szociográfiai Táborvezetők Munkaközösségének elnökévé *Márkus Istvánt* választották meg a jelenlévők. Tagok: *Biczó Sándor* (Tata, múzeum), *Dávid János* (ELTE Szociológiai Intézet), *Hegyesi János* (LARES Humán Szolgáltató Szövetkezet), *Heleszta Sándor* (MR Tömegkommunikációs Kutatóintézet), *Juhász Pál* (Szövetkezeti Kutatóintézet), *T. Kiss Tamás* (Szeged, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola), *Kiss József* (Debrecen, KLTE), *Lőrincz Judit* (ELTE, Közművelődési Tanszéki Csoport), *Marschall Miklós* (Művelődéskutató Intézet), *Nagy Endre* (ELTE Szociológiai Intézet), *Őry Csaba* (MTA Szociológiai Kutatóintézet), *Pethő László* (Jászberény, Tanítóképző Főiskola), *Simon János* (Kecskemét, MSZMP Oktatási Igazgatóság), *Szalai Júlia* (MTA Szociológiai Intézet), *Talyigás Katalin* (ELTE, Közművelődési Tanszéki Csoport), *Tausz Katalin* (ELTE, Szociológiai Intézet), *Vági Gábor* (Államigazgatási Szervezési Intézet). (Lásd: Az 1970-es, 1980-as évek szociográfiai táborai. Szerk.: *Láng Katalin, Nyilas György*. Népművelési Intézet, 1984. 138–139. p.

227 Érzékletesen ír erről *Horváth Dezső*: A tizedik ember. Magyarország felfedezése sorozat. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1985. 304–307. p.

228 Az 1975/76-os és az 1977/78-as tanévek között *közgyűjtemény-kezelői ismeretek* tanítására kerül sor:

A gimnázium megnevezése	Székhelye
1. Rózsa Ferenc	Békéscsaba
2. Szegedi Kis István	Békés
3. Zrínyi Ilona	Miskolc
4. Vasvári Pál	Székesfehérvár
5. Mikszáth Kálmán	Pásztó
6. Kossuth Lajos	Cegléd
7. Sztáron Sándor	Vác
8. Zrínyi Ilona	Nyíregyháza
9. Garay János	Szekszárd
10. Jurisich Miklós	Kőszeg
11. Zrínyi Miklós	Zalaegerszeg
12. Vörösmarty Mihály	Budapest
13. Szerb Antal	Budapest

A *népművelési szervezési ismeretek* oktatására pedig a következő intézményekben kerül sor:

1. Tóth Kálmán	Baja
2. Móra Ferenc	Kiskunfélegyháza
3. Ady Endre	Sarkad
4. Tokaji Ferenc	Tokaj
5. Zrínyi Ilona	Miskolc
6. Tiszaparti	Szeged
7. Petőfi Sándor	Sárbogárd
8. Kossuth Lajos	Mosonmagyaróvár
9. Fazekas Mihály	Debrecen
10. Tótfalusi Sándor	Derecske
11. Arany János	Berettyóújfalu
12. Eötvös József	Tata
13. Balassi Bálint	Balassagyarmat
14. Bolyai János	Salgótarján
15. Gimnázium	Szécsény
16. Kossuth Lajos	Cegléd
17. Sztáron Sándor	Vác
18. Zalka Máté	Fehérgyarmat
19. Császy László	Kisvárda
20. Vasvári Pál	Nyíregyháza
21. Hajnóczy József	Tiszaföldvár
22. Bercsényi Miklós	Törökszentmiklós
23. Gimnázium	Ujszász
24. Garay János	Szekszárd
25. Jurisich Miklós	Kőszeg
26. Zrínyi Miklós	Zalaegerszeg

229 Az utasítást a művelődésügyi miniszter a 105/1985. (MK 7.) MM számú utasításával módosítja.

230 *Durkó Mátyás*: Hogyan valósult meg a népművelési képzés a Debreceni Tudományegyetemen? Népművelés, 1957. 12. sz. 5. p.

231 *Takács László*: A népművelés tudományosságáról. Népművelés, 1959. 3. sz. 15. p.
232 Uo. 15. p.
233 *Ónody Miklós*: Népművelés-tudomány vagy tudományos népművelés? Népművelés, 1959. 6. sz. 14. p.
234 *Katona Imréné*: Munkánk elvi tisztaságáért. Népművelés, 1959. 7. sz. 8–9. p.
235 *Durkó Mátyás*: Elméleti tudomány? Alkalmazott tudomány? Technika? Népművelés, 1959. 9. sz. 5–7. p. – Durkó egyébként a kutatómunka összefogására a *Művelődésügyi Minisztérium Közművelődési Főosztálya mellett működő Országos Népművelési Tanács Elméleti Munkacsoportját* javasolja
236 *Kovács Máté*: A népművelés-tudomány a szocialista társadalomban. Népművelés, 1959. 11. sz. 6–7. p.
237 Lásd: *Katona Imréné*: A népművelési elméleti kutatómunkáról. I–II. Népművelés, 1963. 3., 4. sz. – A szerző alapvetően két nagyobb területet jelöl meg a kutatások számára. Egyfelől a *felnőttpedagógiai* kutatásokat, másfelől az *életközeliség* vizsgálatát, a *népművelési folyamat* elemzését tartja fontosnak. – Továbbá: *Fodor József*: Tudományosan megalapozott népművelést! Népművelés, 1963. 10. sz. 3–4. p. – A cikk írója elsősorban a *Népművelési Intézet* munkatársaiban és az egyetemek oktatóiban látja a népművelés-kutatás bázisát.
238 *Durkó Mátyás*: A művelődéselmélet alapjai. I. Népművelés, 1959. 12. sz. 14. p., illetve Népművelés, 1960. 1., 2., 3. sz. – Az elméleti tisztázás szándékával jelent meg: *Durkó Mátyás*: A szocialista népművelés pótlólagos feladata. Népművelés, 1962. 4. sz. 6–7. p.; A dolgozók szocialista szellemű átnevelése mint népművelési feladat. Népművelés, 1962. 5. sz. 8–9. p.
239 *Bényei József*: A népművelők ízlése. Egy felmérés tanulságai. I–II–III–IV. Népművelés, 1962. 6., 7., 8., 9. sz. – A kutatás többek között azért is tanulságos, mert fontos, hogy a kulturális értékeket terjesztő népművelő milyen ízlésvilággal rendelkezik.
240 *Maróti Andor*: A népművelés elméleti kérdéseiről. I–II–III. Népművelés, 1964. 5., 6., 7. sz. – Maróti egyébként *Faragó Vilmos Válságban van-e a népművelés?* (Élet és Irodalom, 1963. november 30.) c. cikkére reagál. Maróti véleménye írásra készteti *Fazekas Istvánt*, aki részint egyetért azzal, hogy tisztázni kell a népművelés fogalmát és tevékenységkörét, ám – mint írja – *„látnunk kell... a fogalmi bővülés határait is. Mert a határokat könnyű feloldani, megnyitni... de lezárni már sokkal nehezebb...* Vannak művelődési intézmények, s ezek között találunk oktatási, népművelési, tudományos és művészeti intézményeket: ezeket nem elválasztanunk kell, hanem megtalálni közös érintkezési területeiket." (Lásd: *Fazekas István*: Elméleti viták – gyakorlati feladatok. Népművelés, 1964. 8. sz. 8–9. p.) *Kovács Máté*, a *népművelés* és a *közművelődés* közti viszonyt vizsgálva arra figyelmeztet, hogy *„a népművelés nem kebelezheti be a közművelődés rendszereinek egészét vagy csak egy részét sem, hiszen azok egytől egyig egyre inkább a viszonylagos önállósulás útján haladnak"*. Úgy látja, hogy a „népművelés... elsősorban felmérő, tervező, szervező, egyeztető és összefogó, tehát inkább neveltető és műveltető, mint közvetlenül nevelő és művelő tevékenység". (Lásd: *Kovács Máté*: Népművelés és közművelődés. Népművelés, 1964. 11. 3–4. p. és Népművelés, 1965. 3. sz. 7–8. p.) A tanulmány egyébként megjelent a *Népművelési Értesítő* 1964. áprilisi számában *A népművelés-tudomány fontosabb tudományelméleti problémái* címmel.
241 *Tar Károly*: A népművelés kezdete. I–II–III. Népművelés, 1965. 5., 6., 7. sz.; *Z. Fodor József*: Népművelési szakoktatás – népművelési kutatás. Népművelés, 1965. 10. sz. 5–6. p.; *Vitár Zoltán*: Népművelés és pszichológia. I–II. Népművelés, 1965. 9., 10. sz.; *Novák József*: A kiegyezés és a népművelés. I–II–III. Népművelés, 1967. 10., 11., 12. sz.
242 *Manga János*: A Népművelési Intézet terveiről. Népművelés, 1957. 10. sz. – Egyébként a *Népművelés-tudományi Osztály* még *Széll Jenő* idejében alakult meg, *Szathmáry Lajos* vezetésével, aki a szabadművelődés egyik vezető egyénisége volt. *Szathmáry* azt tervezte, hogy felméri a magyar népesség kulturális állapotát. Miután erre nem nyílt lehetősége, lemondott és a Budapesti Tanítóképző Főiskola igazgatóhelyettese lett. (Lásd: *Harangi László*: A Népművelési Intézet története 1957-től 1972-ig. Emlékirat. Bp. 1997. Kézirat.)
243 *Kamarás Rezső*: A Népművelési Intézet tervei. Népművelés, 1959. 2. sz. 10. p.
244 A Népművelési Intézet munkájának és szervezetének korszerűsítéséről. Népművelés, 1965. 3. sz. 3–4. p.
245 *Karsai Károly*: Az elméleti munka néhány kérdése. Népművelés, 1965. 10. sz. 8. p. – Ezt követően *Karsai Az elméleti kutatómunka néhány problémája* címmel két részben folytatja gondolatainak és javaslatainak a kifejtését. (Lásd: Népművelés, 1965. 11. sz. és 12. sz.)
246 *Karsai Károly*: Az elméleti munka néhány kérdése. Népművelés, 1965. 10. sz. 8. p.
247 Az osztály vezetője *Fodor József, Rudas János, Karsai Károly*, majd 1969-ben *Kovalcsik József*.
248 *Karsai Károly*: Népművelési káderképzésünkről. NI 879/959. MMI A. (kézirat). 8. p. és a melléklet 1–39. p.
249 *Karsai Károly*: A szovjet népművelés kérdései. I–II. Népművelés, 1967. 6., 7. sz.; *Karsai Károly*: A művelődéspoltika néhány alapvető vonása a szovjet társadalom első éveiben. Népművelés, 1967. 9. sz. 13–15. p. Továbbá: *Karsai Károly*: Lenin öröksége. Népművelés, 1967. 11. sz. 3–4. p. – Egyébként a folyóirat novemberi számában *Horváth György*: A szovjet pedagógia napjainkban, *E. Fehér Pál*: Szüntelen megújulás. Gondolatok a szovjet irodalomról, *Honfi József*: 1917 és a mai szovjet történetírás, valamint *Kókai Imre*: A Kaukázuson innen és túl című írása jelent még meg.
250 *G. G. Karpov*: Hol a tudomány a népművelésben? Népművelés, 1967. 8. sz. 12–13. p. (Karsai Károly fordítása.)
251 *Karsai Károly*: Didaktikai vázlat (Tervezet a népművelést oktatók és kutatók „neveléstudományi" tagozatának ülésére). I–II. Népművelés, 1967. 3., 4. sz.
252 *Durkó Mátyás*: A felnőttnevelés helyzete és feladatai. I–II–III. Népművelés, 1968. 6., 7., 8. sz. – A három részből álló cikksorozat tulajdonképpen *Durkó Mátyás* kandidátusi értekezésének rezüméje, amely *Felnőttnevelés és népművelés* címen meg is jelent. A könyvről *Z. Fodor József* írt kritikát. (Népművelés, 1968. 11. sz. 43–44. p.)
253 *Vitányi Iván*: Fejezetek a művészet szociológiájából. Népművelés, 1968. 11., 12., 1969. 1., 2., 2.sz.; *Vitányi Iván*: A művészi formák struktúrájának szociológiai szerepe. I–II–III. Népművelés, 1969. 4., 5., 6. sz.; *Karsai Károly*: Kutatásmódszertani konferencia. Népművelés, 1968. 2. sz. 10. p.
254 Többek között például: *Nádházi Lajos*: A népművelők helyzetével kapcsolatos Nógrád megyei vizsgálat tapasztalatai. Népművelési Értesítő, 1969. 2. sz. 85–102. p.; *Garami László*: Intenzív-e a népművelés? Népművelési Értesítő, 1971. 3. sz. 217–227. p.; *Karsai Károly*: A művelődési folyamat kutatásának kérdései, különös tekintettel a fiatal szakemberek bevonásának lehetőségeire. Népművelés Értesítő, 1972. 2. sz. 110–121. p.; *Durkó Mátyás*: A népművelői pálya kialakultsági foka. A népművelői pályakép problémái. Népművelési Értesítő, 1973. 2. sz. 107–121. p.
255 *Ács Miklósné*: Jelentés helyett. Népművelés, 1970. 1. sz. 3–4. p.
256 *Kovalcsik József*: Közművelődési kutatások. Népművelés, 1971. 5. sz. 18–19. p.
257 A kutatásokat – többek között – *H. Sas Judit, Gondos Ernő, Kamarás István, Polónyi Péter, Tánczos Gábor, Garami László, Csoma Gyula, Tomka Miklós* és *Józsa Péter* vezeti.
258 *Vitányi Iván*: A Népművelési Intézet a közművelődés új rendszerében. Népművelés, 1973. 2. sz. 10–12. p.
259 *A. Gergely András*: Kultúra, közösség, társadalom. MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, Bp. 1997. Füzetek 4. 5–7. p. – Az *A. Gergely András* által leírtakat támasztják alá a megjelent könyvek tucatjai, a *Kultúra és Közösség* c. folyóiratban 1979 és 1984 között megjelent cikkek ismertetői, amelyek mintegy ötszáz oldalt tesznek ki, ezeknek több mint a felét az Intézetben folyt kutatások képezik. (Lásd: A Kultúra és Közösség c. művelődéselméleti folyóirat cikkeinek ismertetői, 1979–1984. I–II. köt. Összeállította: *B. Vörös Gizella*. Szerkesztette: *Pálfi Ágnes*. Művelődéskutató Intézet, Bp. 1986. Továbbá: A Művelődéskutató Intézet munkatársainak publikációi. Összeállította: *Berzsenyiné Lendvay Ágnes*. Művelődéskutató Intézet, Bp. 1981. (Kézirat.)
260 A kutatások kiterjesztéséhez jelentős ideológiai alapot szolgáltatott *Aczél György* következetesen hangoztatott álláspontja is. „Mi nem a lakkozást, a szocialista fejlődés ellentmondásainak leplezését, elhallgattatását várjuk a szellemi élettől, a propagandától és az agitációtól: történelmi utunk, mai valóságunk kritikai elemzésére, tanulságainak feldolgozására van szükségünk. Ezt már a párt negyedszázaddal ezelőtt kiadott művelődéspolitikai irányelvei [lásd: 1958-as irányelvek] is világosan megfogalmazták." In: Országos agitációs, propaganda- és művelődéspolitikai tanácskozás, 1983. I. 11–12. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1983. 47. p.
Érdemes megemlíteni az 1984-ben rendezett *Országos Közművelődési Tanácskozáson* elhangzott előadásokból is néhány gondolatot. *Köpeczi Béla* művelődésügyi miniszter előadásában – többek között – a következőket mondja: „Nem az a kérdés, hogy a népművelés, a könyvtárügy, a múzeológia tudomány-e vagy sem, hanem sokkal inkább az, hogy a

különböző tudományokból hogyan lehet olyan gyakorlati, alkalmazott ismeretanyagot és módszertant kialakítani, amely a közművelődést tudományosan megalapozza. Ilyen stúdium – folytatja – kialakítását kell hogy segítse a tudományos kutatás is, mégpedig a széles értelemben vett kultúrakutatás, amelyhez a hagyományos tárgyakon kívül hozzátartozik a szociológia és a pszichológia is. A kutatásnak továbbra is feladata az ország kulturális helyzetének megismerése, az egyes tevékenységek szakmai-módszertani segítése, s nem utolsósorban a művelődéspolitikai döntések előkészítése." (Lásd: Országos Közművelődési Tanácskozás, 1984. Összeállította és szerkesztette: *Fodor Péter, Kormos Sándor.* Múzsák Közművelődési Kiadó, Bp. é. n. 21–22. p.)

261 Többek között ebben az intézetben kezdte a pályáját: *Andor Mihály, Andrássy Mária, Deme Tamás, Forgács Péter, Kapitány (Fövény) Ágnes és Kapitány (Fövény) Gábor, Gyurkó László, Harangi László, Havas Gábor, Kuti Éva, Lipp Márta, Marschall Miklós, Mátyus Alíz, Sági Mária, Szász János, Tibori Tímea, Tokaji András, B. Vörös Gizella, Földiák András, Beke Pál, S. Nagy Katalin* stb. Kutatási megbízásokat kap: *Lőrincz Judit, Demszky Gábor, Márkus István, Solt Ottilia, Varga Csaba, Hegedűs B. András, Kozák Gyula, Vercseg Ilona, T. Kiss Tamás, Maróti Andor, Szilágyi Erzsébet, Sz. Tóth János, Varga Tamás, Feuer Mária, Hankiss Elemér, Strém Kálmán, Eszik Zoltán, Magyar Bálint, Vági Gábor, A. Gergely András, Thoma László, Tosics Iván, Koncz Gábor, Gondos Ernő, Tomka Miklós, Pörös Géza, Szekeres Péter, Juhász Árpád, Bujdosó Dezső, Horány Özséb, Király Jenő, Niedermüller Péter, Wekler Ferenc, Ágh Attila, Gereben Ferenc, Nagy Attila, Nyilas György* stb.

262 *Hidy Péter*: A Művelődéskutató Intézetről. Népművelés, 1981. 1. sz. 7. p.

263 *Kajdi Béla*: Oldás és kötés (Beszélgetés *Benkő Évával*, a Népművelési Intézet igazgatójával). Népművelés, 1983. 5. sz. 12–15. p.

264 *Kajdi Béla*: Debreceni párbeszéd. Népművelés, 1980. 6. sz. 8. p. – A *Kajdi Béla* által említett „összehangolatlan kutatómunka" nehézségeiről tesz említést *Soós Pál* is. A debreceni egyetem tanára arról beszél, hogy „ma már a szó igazi értelmében beszélhetünk a kutatások, illetve a művelődéskutató helyek országos potenciáljáról, bázisáról, hálózatáról. A baj csak az, hogy ezek a kutatóhelyek ma még igen gyakran egymástól függetlenül, egymással párhuzamosan, a kutatási eredmények kölcsönös megvitatása és kritikája nélkül, meglehetősen dekoncentráltan dolgoznak. A művelődéskutató helyek nem építenek eléggé egymás eredményeire, nem veszik át kölcsönösen, sőt az is előfordul, hogy tudatosan negligálják azokat." (Lásd: Országos Közművelődési Tanácskozás, 1984. 183. p.)

265 *Hidy Péter*: A Művelődéskutató Intézet programjáról. Népművelés, 1982. 9. sz. 8–10. p. – Az Intézet MSZMP-szervezete számára 1984. március 5-én készített beszámoló tartalmazza a kutatók és kutatások jelenlétét a tudományos életben. Az Intézet kutatói mind az öt kutatási főirányban részt vesznek. Mi több, „az intézetben 1 fő a tudományok doktora, 2 fő kandidátus, ketten pedig ebben az évben védik meg kandidátusi disszertációjukat" – olvasható a beszámolóban. (Lásd: Jelentés a Művelődéskutató Intézet munkájáról. [Vitaanyag taggyűlésre!] Bp. 1984. március 5. Aláírás: *Vitányi Iván* és *Tokaji András.* Kézirat.)

266 *Vitányi Iván*: Társadalom, kultúra, szociológia: Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1981.; *Vitányi Iván*: Vitairat a mai magyar művelődésről. Gondolat Kiadó, Bp. 1983.; *Vitányi Iván:* Egyharmadország. Tanulmányok. Magvető Kiadó, Bp. 1985.

267 Beszámoló jelentés az 1986. évi munkáról. 1987. évi munkaterv. Országos Közművelődési Központ, Bp. é. n. (Kézirat.) 51–56. p.

268 *Hidy Péter*: Társadalmi meghatározottság. Népművelés, 1986. 12. sz. 3–5. p.; *Hidy Péter:* Az alprogramok. Népművelés, 1987. 3. sz. 32–33. p. – Egyébként országos kutatásokban már korábban is részt vettek a közművelődési szakemberképzés oktatói. A debreceni egyetem például *A köznevelés és közművelődés rendszere* c. tervtanulmányával kapcsolódott a 6. számú kutatási főirányhoz. (Lásd: *Durkó*, 1995. 111. p.; továbbá: 1982–85. évi állami megbízási kutatások. 1. köt. Társadalomtudományok. Tudományszervezési és Informatikai Intézet, Bp. 1985. *Maróti Andor, Soós Pál,* Sz. *Szabó László, Horváth Margit, F. Vankó Ildikó* kutatási témái részesülnek állami támogatásban.)

269 Munkaközi jelentés az OKKFT Ts-4/3. A közművelődés helyzete és perspektívája című középtávú kutatási terv állásáról (1986–1988). Szerkesztette: Harangi László. Bp. 1989. – A jelentés röviden beszámol *Bujdosó Dezső, Soós Pál, Szabó József, Éles Csaba, Fábryné Mészáros Katalin, Litauszki Tibor, Köpf László, Kamarás István, Harangi László, Barczy Magdolna, Rudas János, Havas Gábor,*

Bouquet László, Lipp Márta, Ambrus Péter, Supp Györgyné, Voit Krisztina, Zsikó János, T. Kiss Tamás, Galgóczi Anna, Laczó Katalin, Eszik Zoltán, Lippainé Fekete Ilona, Seres Zsuzsanna, Juhász Árpád, Lovas Tünde, Bokor Béla, Koltai Dénes, Hidy Péter, Kapitány Ágnes, Kapitány Gábor, Durkó Mátyás, Harangi B. László, Boros Sándor, Sári Mihály, Marschall Miklós, Kuti Éva, F. Vankó Ildikó, Horváth Margit, Bejczy Károly, Szabó Árpád, Benke Éva, Alpárné Szála Erzsébet, Török Gábor, Csider Sándor, Almási Miklós, Lőrincz Judit, Nagy Attila, Husz Mária, Tibori Tímea, B. Vörös Gizella, Szilágyi Erzsébet, Rubovszky Kálmán eredményeiről. A kutatásban részt vevőknek több mint a fele egyetemi és főiskolai oktatók közül kerül ki.

270 Ezeknek a megbízásoknak a finanszírozását nevezték abban az időben az ún. „zsebből fizetés"-nek. A háttéranyagok íratásával viszonylag sok kutatót lehetett foglalkoztatni, konkrét funkciót is kapott a *Művelődéskutató Intézet.* Az elkészített „tudományos áttekintések és jelentések" azonban egyáltalán nem, vagy csak áttételesen jelentek meg a szaktárca döntéseiben. – Szükséges megemlíteni a *Közművelődési Alap*ból nyújtott támogatásokat, amelyek jóllehet nem közvetlenül finanszírozták a szakemberképzést, de *hozzájárultak a képzéshez szükséges infrastruktúra kialakításához.* Pl. 1975-ben az ELTE és a KLTE támogatást kap közművelődési kutatásokhoz és a területtel való jobb közművelődési együttműködés kialakításához. A szombathelyi főiskola a szakemberképzést és továbbképzést, a felnőttoktatást segítő „videotár létrehozásához" 1976-ban részesül támogatásban. Később 1977-ben az ELTE, a KLTE, valamint a *debreceni,* az *esztergomi* tanítóképző főiskola és a soproni óvónőképző pályázata nyer kedvező fogadtatást, de a kaposvári és szegedi főiskolák is pályázati nyertesek. A zsámbéki főiskola 1982-ben, a bajai főiskola 1983-ban kap segítséget az Alaptól. (Lásd a *Népművelés* c. folyóiratban az adott években nyilvánosságra hozott tájékoztatókat. A döntések nyilvánosságra hozatalában nagy szerepet vállalt *Schiffert János.*)

271 A Belföldi Közművelődési Ösztöndíjat a *Művelődési Minisztérium Közművelődési Koordinációs Titkársága*, pontosabban *T. Kiss Tamás* és *Fodor Péter* dolgozta ki és kezdeményezte, 1987. április 28-án. Meghirdetésére 1987 októberében került először sor. (Lásd: Pályázati felhívás belföldi közművelődési ösztöndíjra. Népművelés, 1987. 10. sz. 41. p.; Élet és Irodalom, 1987. szeptember 18. 10. p.; Művelődési Közlöny, 1988. május, 44. p.; lásd továbbá: lásd: T. T. (*Tamasi Tamás*): Mire ösztönöz a díj? Népművelés, 1989. 7. sz. 35. p.

272 Lásd a Belföldi Közművelődési Ösztöndíj teljes dokumentációját, melyet 1990. október 31-én vett át *T. Kiss Tamás* kuratóriumi titkártól *Hidy Péter*, a Művelődéskutató Intézet igazgató-helyettese. (Kézirat.) A pályázatokat külső szakértői vélemények figyelembevételével a *Közművelődési Ösztöndíj Bizottság* bírálta el. A testületi elnöke *Pusztai Ferenc* miniszterhelyettes, elnökhelyettese Fodor Péter, a titkár *T. Kiss Tamás.* A bizottság tagjai: *Nemes Iván, Vidik Gyöngyi, Horváth Attila, Egey Tibor, Benkő István, Bernáth István, Hidy Péter, Kovács Erzsébet, Füzes Endre és Pápayné Kemenczey Judit.*

273 *Kajdi Béla*: Múzsák Közművelődési Kiadó. Népművelés, 1984. 1. sz. 12–14. p.

274 *Keresztes Szilvia*: Megalakult a VITA kiadó. Népművelés, 1989. 1. sz. 41. p.

275 Kulturális intézmények és szervezetek Magyarországon. Lexikon. Főszerkesztő: *Bíró Vera.* Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1976. 330. p. Lásd még: Jelentés a Kultúra és Közösség című folyóirat munkájáról. Népművelési Intézet, 1976. XI. Belső használatra készült beszámoló, amely 95 példányban készült az intézet házi nyomdájában. Vezető: Fazekas Gábor. (Kézirat.) 10. p.

276 Például: *Tóth Béla*: A közművelődési tevékenység kezdetei Hajdúszoboszlón (1867–1900). Debrecen 1977.; *Keresztesné Várhelyi Ilona–Boros Sándor*: Felnőttnevelési tanulmányok. Debrecen 1977.; *Durkó Mátyás*: A felnőttkor sajátosságai. Debrecen 1971.

277 Például: *Soós Pál*: Művelődéselméleti és művelődéspolitikai tanulmányok. Debrecen 1981.; *Pál Soós*: Essays on contemporary Cultura studies. Debrecen 1983.

278 Például *Laczó Katalin*, illetve *T. Kiss Tamás* tanulmányai, melyek az *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis* c. kiadványban jelentek meg 1983 és 1985 között. – *Fónai Mihály*nak *A pályakép problémái* című munkája, amely az *Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis*-ben látott napvilágot 1990-ben.

279 Például: Látlelet a szórakozásról. I–II. Bp. 1990. Szerkeszti: *Mankó Mária*; Szórakozás, te Janus-arcú! Nyíregyháza, 1993. Szerkesztette: *Aszalós Éva*, kiadja az MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Társaság; Segments of Culture. Egregia Kiadó, Nyíregyháza 1996. Szerkesztette:

Kerülő Judit; Jánosi György: A szórakozás történelmi funkcióváltozásai. Magvető Kiadó, Bp. 1986.; Hajósi mozaikok. Szerkesztette: *T. Kiss Tamás.* Szeged 1986.; illetve *Molnár Gizella:* A hajósi kistelepülések történeti-szociográfiai vázlata. Hajós 1988.

280 A közművelődési szakemberképzésben dolgozó oktatók és kutatók országos tanácskozása, Nyíregyháza, 1985. május 23–25. (Stencil szám nélkül. Sokszorosított kézirat.)

281 *Maróti Andor: Novák József* (1910–1986). Népművelés, 1986. 4. sz. 18–19. p. *Novák József* emlékére néhány évvel később *Gabnai Kinga* alapítványt hoz létre, amelyet a Fővárosi Bíróság 7669-es sorszám alatt vesz nyilvántartásba 1999. november 9-én. Az alapítvány elsődleges célja a művelődésszervező, közművelődési szakember, kulturális menedzser közép- és felsőfokú képzésben, valamint a művelődéstörténet kutatásában, oktatásában és szakirodalmának fejlesztésében kiemelkedő munkát végző közművelődési szakemberek munkájának az elismerése. A díj és a *Péterfy László* szobrászművész készítette emlékplakett átadására minden esztendő február 13-án, Novák József születésnapján kerül sor. Az alapítvány kuratóriumának elnöke *Földiák András,* alelnökei *Durkó Mátyás* és *Maróti Andor,* tagjai *Bóka Mária, H. Kovács Éva, Kenyeres Sándorné, Novák Irén és és T. Kiss Tamás,* a titkára *Gabnai Fanni.*

282 *Novák József:* Eger – egy korszak lezárása. Népművelés, 1959. 9. sz. 3–4. p.

283 *Z. Fodor József:* Népművelési szakoktatás – népművelési kutatás. Népművelés, 1965. 10. sz. 5–6. p.; *R. J.:* A népművelési oktatók és kutatók 1965. évi konferenciája. Népművelési Értesítő, 1966. 1. sz. 122–134. p.

284 *Novák József:* A népművelési oktatók 1966. évi tanácskozása. Népművelési Értesítő, 1967. 1. sz. 73–80. p.

285 *Novák József:* A népművelési oktatók és kutatók XV. nyári tanácskozása. Népművelési Értesítő, 1969. 4. sz. 362–367. p.

286 *Horváth Margit:* Oktatók és kutatók tanácskozása. Népművelés, 1972. 10. sz. 16–17. p.

287 A közművelődési oktatók és kutatók XXIV. tanácskozásának előadásai, kutatási beszámolói. Szerkesztette: *Novák József.* Népművelési Intézet, Bp. 1979.

288 *Gelencsér Katalin:* Oktatók és kutatók XXVI. tanácskozása. Népművelés, 1980. 10. sz. 14–16. p.

289 *Földiák András:* Oktatók és kutatók tanácskozása. Népművelés, 1981. 11. sz. 29. p.

290 A közművelődési szakemberképzésben dolgozó oktatók és kutatók országos tanácskozása, Nyíregyháza, 1985. május 23–25. (Házi sokszorosítás, kézirat.)

291 A közművelődési és könyvtáros oktatók és kutatók nemzetközi konferenciája a szombathelyi népművelő- és könyvtárosképzés 25. évfordulója alkalmából. Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely, 1987. (Házi sokszorosítás, kézirat.); illetve: A közművelődési és könyvtáros oktatók és kutatók nemzetközi konferenciája, Szombathely, 1987. augusztus 26–29. Szerkesztette: *Szalay László.* Szombathely 1988.

292 A kultúra haszna. Közművelődési oktatók, kutatók országos konferenciája, Pécs, 1989. (Házi sokszorosítás, kézirat.)

293 Az alapítás dokumentumai. Szerkesztette: *Beke Pál, F. Kovács Éva.* Magyar Népművelők Egyesülete, Bp. 1980.

294 Az évtizedek során számos tanulmány és könyv jelent meg a népművelők élet- és munkakörülményeiről, a képzés problémáiról. Többek között: *Nádházi Lajos:* A népművelők helyzetével kapcsolatos Nógrád megyei vizsgálat tapasztalatairól. Népművelési Értesítő, 1969. 2. sz. 85–102. p.; *Karsai Károly:* A művelődés folyamata kutatásának kérdései, különös tekintettel a fiatal szakemberek bevonásának lehetőségeire. Népművelési Értesítő, 1972. 2. sz. 110–121. p.; *Durkó Mátyás:* A népművelői pálya kialakultsági foka. A népművelői pályakép problémái. Népművelési Értesítő, 1973. 2. sz. 107–121. p.; *Garami László:* Mérlegen a népművelők időbeosztása. Népművelési Propaganda Iroda, Bp. é. n.; *Horváth Margit:* Népművelő-könyvtárosok a pályán. Népművelési Propaganda Iroda, Bp. é. n.; *Lipp Tamás:* Hályogkovácsok. Népművelési Propaganda Iroda, Bp. é. n.; *Benkő Éva:* Megszállottak, átutazók és beletörődők. Népművelők Budapesten. Népművelési Propaganda Iroda, Bp. 1982.; *Kiss István:* Tények, adatok egy falusi népművelő szakmai életéből (8 éves önfelmérés adatai – tanulságok nélkül). Népművelési Intézet, Bp. 1983.; *Vitányi Iván:* A népművelőképzés ellentmondásai. Kultúra és Közösség, 1985. 5. sz. 88–94. p.; *Varjasi László:* A közművelődési szakemberképzés helyzete. Budapesti Népművelő, 1986. 2. sz. 4–5. p.; *Vercseg Ilona:* Szocializáció, szerep, érték a népművelői pályán. Múzsák Közművelődési Kiadó, Bp. é. n.; *Hidy Péter:* El nem nyelt iratok. Múzsák Közművelődési Kiadó, Bp. 1987.; *Földiák András:* Egy hivatás szakmai esélyei. Művelődéskutató Intézet, Bp. 1989.; *Hidy Péter:* Próféták helyett profik. Művelődéskutató Intézet, Bp. 1990.; *Németh János István:* A kultúra terrorja. Valóság, 1988. 12. sz.; *Diósi Pál:* Szabadcsapatok? Budapesti Népművelők Egyesülete és a Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, Bp. 1996.; *Diósi Pál:* Ex Lex. Népművelők magukról, foglalkozásukról és távlataikról. Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete és a Magyar Művelődési Intézet, Bp. 1998.

295 A közművelődési (könyvtáros, népművelő, muzeológus, restaurátor és levéltáros) szakemberképzés helyzete és feladatai. Tájékoztató. Előterjesztő: *Fodor Péter* és *Józsa György.* Az anyag véglegesítésében részt vettek: *Baráz Miklósné, Fülöp Géza, Fodor Péter, Glatz Ferenc, Kállay István, T. Kiss Tamás, Nagy László, Németh Lajos, Papp Margit, Soós Pál és Szalay Zoltán.* (Kézirat.)

296 A *Közművelődési Tanács* elé terjesztett vitaanyag kidolgozásában közreműködött: *Fülöp Géza, Soós Pál, Kállay István, Németh Lajos, Tóth Gyula, Szepesváry Tamás, Suppné Tarnay Györgyi, Balázs Sándorné, Orosz Bertalanné, Balázsi Károly, Mankó Mária, Földiák András, Talyigás Katalin, Ságvári Ágnes, Glatz Ferenc, Rádli Katalin, Nagy László, Szita László, Benczéné Nagy Eszter, Szalay Zoltán, Szabó Miklós, Paládi Kovács Attila, Molnár József, Selmeczi László, Tóth István, Maróti László, Horváth Attila, Szövényi Zsolt, Baráz Miklósné, Papp Margit, Juhász Jenő, Varjasi László és Józsa György. Az előterjesztést végső formába Baráz Miklósné, Fülöp Géza, Fodor Péter, Glatz Ferenc, Kállay István, T. Kiss Tamás, Nagy László, Németh Lajos, Papp Margit, Soós Pál és Szalay Zoltán* öntötte.

297 *Kajdi Béla:* A szakemberképzés a Közművelődési Tanács ülésén. Népművelés, 1988. 7. sz. 35. p.; illetve Népszabadság, 1988. június 2. 7. p. – *Kajdi Béla* – ha nem is kimondottan – a már legalább másfél évtizede napirenden lévő kérdést fogalmazta meg, nevezetesen azt, hogy mennyire nyitott a szakemberképzés. Tágabb vonatkozásban ezt a problémát fogalmazza meg *T. Kiss Tamás A felsőoktatás „tölcséretlenítése" avagy egy nyitott képzési modell* című írásában. (Új pedagógiai Szemle, 1992. 2. sz. 74–78. p.)

298 Lásd: A képzés elszakad a valóságtól. Szakemberigényről tárgyalt a közművelődési tanács. Népszabadság, 1988. június 2. 7. p.; *Kajdi Béla:* A szakemberképzés a Közművelődési Tanács ülésén. Népművelés, 1988. 7. sz. 35. p.; továbbá: *Koltai Dénes* hozzászólása. (Kézirat. A szerző tulajdonában.)

299 A közművelődési (könyvtáros, népművelő, muzeológus, restaurátor és levéltáros) szakemberképzés helyzete és feladatai. Tájékoztató. Előterjesztő: *Fodor Péter* és *Józsa György.* Bp. 1988. (Kézirat.)

300 Lásd *Eszik Zoltán:* Az ellentmondások ellentmondásai. Kultúra és Közösség, 1984. 1. sz. 100–102. p. – A szerző *Vitányi Ivánnak* a folyóirat 1983. 1. számában megjelent, *A népművelőképzés ellentmondásai* című írásához szól hozzá.

301 „Népnevelőtől" a kulturális menedzserig. Szerkesztette: *Fónai Mihály.* Nyíregyháza 1991.

302 Lásd *Mankó Mária* előadását: Megújítási törekvések egy régi-új szakterületen. In: „Népnevelőtől" a kulturális menedzserig. 31. p.

303 Uo. 35. p.

304 Uo. 35–37. p.

305 Uo. 38. p.

306 A tanácskozáson ismertette új képzési programját a *nyíregyházi,* a *szombathelyi* és a *szegedi* főiskola tanszékvezetője, valamint bemutatásra került az *ELTE Tanárképző Karán* folyó tanterv és az ELTE induló *kulturális menedzserképzésének* projektje.

307 *Németh János István:* A kultúra terrorja. Valóság, 1988. 12. sz.

308 Sokan tartották a népművelőképzést szovjet minta alapján létrehozott oktatási formának. Ennek volt némi alapja, ugyanis a *Szovjetunióban* 1918 novemberében (akkor még *Szovjet-Oroszországban*) hozta létre *Krupszkaja* a népművelőképző főiskolát, az *Iskolán Kívüli Művelődés Intézete* néven, amely az 1930-as években a *Politikai Felvilágosítás Pedagógiai Intézete* elnevezést viselte, majd az 1940–50-es években *Könyvtárosképző Intézet* lett, nevét 1957 után *Krupszkaja Állami Kultúra Intézete*re változtatták. A magyar szakemberek elég gyakran megfordultak ebben az intézményben, és *modellértékűnek* tekintették az ott folyó munkát. (Lásd: *Karsai Károly:* A népművelők képzéséről. A Moszkvai Állami Könyvtáros és Népművelési Intézetről. Népművelési Értesítő, 1960. 1. sz. 45–70. p.; *Soós Pál:* Művelődéselméleti és művelődéspolitikai tanulmányok. Debrecen, 1981. Felnőttnevelés és művelődés. Acta Andragogica et Culturae, 133–136. p.
Arról sem szabad azonban megfeledkezni, hogy *Magyarországon* a kiegyezéstől kezdve egyre erőteljesebb igény fogalmazódott meg a népművelőképzés iránt. Főként a két világháború között, az 1920-as évek második felétől. Tehát volt hazai indíttatás a szakképzés

megindítására. Továbbá a *nyugat-európai országokban* ugyancsak folyt népművelőképzés, ha másféle elnevezéssel is. Pl. *Angliában* a *Notthinghami Egyetemen* az 1920-as évek legelején felnőttnevelési diplomát adnak ki. Az *Egyesült Államokban* 1946-ban az *Illinoisi Egyetem Urbana Champaign*-ban működő *Szabadidő Kutatások Tanszéke* közművelődési jellegű szakemberképzést indít. *Angliában* 1964-ben a *Birminghami Egyetem Modern Kultúrakutatási Központja* kulturális szakembereket képez. *Belgiumban, Svédországban* is folyik felnőttképző szakemberképzés. (Lásd: *Soós Pál*, 1981. 144–149. p.)

309 Ezt az álláspontot elsősorban a *liberális nézeteket* vallók képviselték, akik elutasították minden olyan szervezést, amely az individuális szabadságot, a spontán szerveződő közösségi vagy egyéni igényt befolyásolná. Szerintük legfeljebb szolgáltatásokat szervező menedzserre van szükség, aki csupán közreműködik a társadalom önszerveződésében, önszabályozásában.

310 A *Művelődéstudomány és Felnőttképzési Oktatók Kollégiuma* ülésén készült feljegyzés. Aláírói: dr. *Koltai Dénes* egyetemi docens, tanszékvezető, a *Szakmai Kollégium elnöke*, és *Fónai Mihály*, a kollégium titkára. A megbeszélésen nagy vita alakult ki. A résztvevők egy csoportja a *kulturális menedzser* elnevezés mellett voksolt. A többség viszont a jobban értelmezhető *művelődésszervező* név mellett állt ki. (Kézirat.)

311 *Dr. Biszterszky Elemér* közigazgatási államtitkár körlevele, amelyben arról értesíti a felsőoktatási intézmények vezetőit, hogy a művelődési és közoktatási miniszter 1991. július 1-jei hatállyal *„az eddig használt népművelés/közművelődés szak megnevezését művelődésszervező szak megnevezésre módosítja"*. (40734/1991. XII.)

312 *Művelődési Közlöny*, 1998. 1. sz. 54771/1/1997. XVIII.

313 Lásd: „Népnevelőtől" a kulturális menedzserig. Nyíregyháza 1991. 20., 47., 57–58., 182. p.

314 JTIF. A Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszék képzési programjainak tantervei, tantárgy-, óra- és vizsgatervei 1988. szeptember 1-jétől. Jászberény, 1998. Jóváhagyta a Főiskolai Tanács, a 18/1998. (VI. 24) számú döntésével. – A *néprajz* és a *kommunikátor* szakirányok már az 1990-es évek elejétől meghirdetésre kerültek. Akik a néprajz szakirányt végezték, azok továbbtanulhattak a KLTE néprajz szakán. (Lásd együttműködési megállapodás.)

315 *Bujdosó Dezső*: Szeressétek a kulturális menedzsereket. Kultúra és Közösség, 1994. (Mutatványszám.) 96–103. p.

316 *Durkó*, 1995. 144. p.

317 *Sári Mihály*: A felnőttképzés praxisa és a felnőttképzők oktatása egyetemeken, főiskolákon. Kultúra és Közösség, 1998. 4., 1999. 1. sz. 118. p.

318 Népművelés szak = Egy kulturális menedzsment szak. 4. p. (Sokszorosított kézirat.)

319 *Durkó*, 1995. 159. p.

320 A nevelés- és művelődéstudományi doktori program évkönyve, 1997. Szerkesztette: *Pusztai Gabriella*. Debrecen 1998. vagy A nevelés- és művelődéstudományi program tájékoztatója, 1999. Szerkesztette: *Juhász Erika, Pusztai Gabriella*. Debrecen 1999.

321 Az új képzési irányok kialakításáról és egy másféle felsőoktatási szemlélet létrehozásáról számos publikáció jelent meg. Többek között: *Koltai Dénes*: Rendszerváltó felnőttoktatás. In: A magyar felnőttoktatás története, 1998. 315–318. p.; *Koltai Dénes*: A felnőttoktatás feladatai. Educatio, 1999. tavasz. 14–21. p.

322 Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet. Tanulmányi Tájékoztató, 1999–2000. Szerkesztette: *Bodó László*. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs 1999.

323 A tények azt bizonyítják, hogy a kialakuló felnőttképzési piacra a művelődésszervező szak az elsők között lépett ki valamennyi felsőoktatási intézményben. *Pécs, Nyíregyháza, Szombathely, Szeged* és *Jászberény* az 1990-es évek legelején már önköltséges levelező képzéseket hirdetett, melyekre nagyszámban jelentkeztek.

324 *Sok tanulsággal járna, ha áttekintésre kerülne számszakilag, hogy a művelődésszervező szak és a különféle menedzserképzés az évtizedben mekkora nagyságrendű bevételhez juttatta a felsőoktatást, s hogy az intézmények a bevételeket mire fordították.*

325 A szakképzés akkreditálásában olyan bizottsági tagok is részt vettek, akiknek tudományos és publikációs tevékenysége nem érte el az akkreditálásra kerülő szakon oktatók eredményeit. Arra is akad példa, hogy a művelődésszervező szakot akkreditáló bizottsági tag sem nyelvvizsgával, sem tudományos fokozattal, sem jelentős publikációval nem rendelkezett. – Támadás éri a *pécsi* szakemberképzést. A pécsiek az ország számos városában ún. kihelyezett konzultációs központokat hoznak létre. A képzési helyeken – a bizottság álláspontja szerint – a képzés felszínes, amelyet nem lehet akkreditálni. A JPTE, valamint a FEEFI vezetői és a Magyar Akkreditációs Bizottság között éles vita robban ki. (Lásd: *Lőrincz Éva*: Pécsi diplomazűr. Pótvizsga? Heti Világgazdaság, 1998. január 17. 91–93. p. Továbbá *Kónya Dénes* írása a *HVG Posta rovatában*. 1998. január 31., valamint a Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézete szakjainak különeljárás keretében lefolytatott akkreditációs értékelése. *Akkreditációs Értesítő*, 1999. április.)

326 A képesítési követelmény első változatát 1996. április 23-án a *Magyar Művelődési Intézet* által szervezett országos munkaértekezleten a *Művelődési és Közoktatási Minisztérium Felsőoktatási Főosztálya, Közművelődési Főosztálya* és a közművelődés számára felsőfokú végzettségű szakembereket képző felsőoktatási intézmények tanszékvezetői, képviselői és a szakmai szervezetek delegált munkatársai vitatták meg. A képesítési követelményeket az országos munkaértekezlet állásfoglalásai és javaslatai alapján *Rubovszky Kálmán* egészítette ki és összesítette. 1996. június 19-én. (Kézirat.)

327 *Varsányi Gyula:* A szintézis megvalósítható. Kritika, 1992. 10. sz. 9. p. (Interjú *Vitányi Ivánnal*.)

328 A kultúrakutató (kultúrszociológiai) csoport kutatási programja és személyi összetétele. 1992. (Kézirat.)

329 Lásd: *Vitányi Iván*: A magyar társadalom kulturális állapota. Mecénás Kiadó, Bp. 1997.; *Hidy Péter:* Válaszok az UNESCO kérdéseire. Új Mandátum, Bp. 1997.

330 *Csoma Gyula*: Felnőttoktatási konferenciák – hajdan és most – Magyarországon. Kultúra és Közösség, 1998. 4. sz.; 1999. 1. sz. 31–47. p.

331 Többek között: *Heribert Hinzen–Koltai Dénes* (szerk.): A felnőttoktatás jövője – a jövő felnőttoktatása; *Heribert Bohn–Richard Stang* (szerk.): Gazdaságosság és ahogy a továbbképzési intézetek látják megugat; *Ekkehard Nuissl–Antje von Rein:* A továbbképzési intézmények PR-tevékenysége; *Bernd Weidenmann:* Sikeres tanfolyamok és szemináriumok. Professzionális tanulás felnőttekkel; *Diósi Pál:* Ex Lex '97. Népművelők magukról, foglalkozásukról és távlataikról.

332 *Bajusz Klára, Heribert Hinzen, Horváthné Bodnár Mária:* Magyarország városainak felnőttoktatási atlasza. Kultúra és Közösség, 1998. 4. sz.; 1991. 1. sz. 61–81. p.

333 Jelentős mennyiségű színvonalas szakkönyvet ad ki a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézete (JPTE/FEEFI). Az *Intézet* megalakulásától 1997-ig több mint 30, a felsőoktatásban jól hasznosítható kötetet jelentetett meg. A szerzők között megtalálhatjuk: *Hoóz István, Dobay Péter, Horváth Gyula, Kaposi Zoltán, Zrinszky László, Oroszi Sándor, Maróti Andor, Agárdi Péter, Hidy Péter, Gáspár László, Koltai Dénes, Zinhober Ferenc, Bokor Béla* nevét. A *jászberényi* főiskola *Közművelődési és Felnőttképzési Tanszéke* is az 1990-es években számos szöveggyűjteményt és önálló könyvet jelentetett meg. Többek között *Benedek Sándor, Zrinszky László, Fábiánné dr. Kocsis Lenke, Szentesiné dr. Tóth Edit, Balla Ferenc Wirth István, Szilágyi Klára-Völgyesy Pál, Pethő László, Tóthpál József, T. Kiss Tamás, Tibori Timea* által szerkesztett, illetve megírt köteteket lehet megemlíteni.
Önálló kiadványokkal jelentkezett ebben az időszakban a szegedi főiskola *Közművelődési Tanszéke* is. *T. Molnár Gizella* oktatómunkát jól segítő, kutatási eredményeit tartalmazó köteteit az intézmény adja ki.

334 Például „Változásfolyamatok", „Média és kultúra", „Multikulturalizmus" „Budapest", „Felnőttoktatás", „Jó közérzet", „Nyelvoktatás" c. tematikus számok.

335 Lásd pl.: Szempontok és segédanyagok „A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről" szóló 1997. évi CXL. törvény önkormányzati közművelődési feladatainak végrehajtásához, Bp. 1998. május. Készítette: *Borbáth Erika, dr. Gelencsér Katalin, Hazag Mihály, Kerekes László, Kiss László.* 108. p.

336 Uo. 108. p.

337 Magyar Közlöny, 1997. XII. 15. 8369–8393. p.

Bibliográfia

Válogatás a népművelő, művelődésszervező szakmával (szakmaképpel) foglalkozó irodalomból

A közművelődési szakemberképzés helyzete és fejlesztésének feladatai. Az Országos Közművelődési Tanács elé terjesztett, megvitatott és elfogadott anyag. Készült a Művelődési Minisztérium Közművelődési és Koordinációs Titkárság előterjesztésben 1988-ban.

B. Talyigás Katalin–F. Vankó Ildikó: A közművelődési szakemberképzés helyzete, perspektívái. Felsőoktatási Szemle, 1986. március.

Benkő Éva: Megszállottak, átutazók és beletörődők. Népművelők Budapesten. Népművelési Propaganda Iroda, Bp. 1982.

Diósi Pál: Ex Lex 97. Népművelők magukról, foglalkozásukról és távlataikról. Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, Magyar Művelődési Intézet, Bp. 1998.

Diósi Pál: Szabad csapatok? Budapesti Népművelők Egyesülete, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, Bp. 1996.

Durkó Mátyás: A népművelői pályakép problémái. Népművelés, 1971. 11. sz.

Durkó Mátyás: A népművelői pálya kialakultsági foka. A népművelői pályakép problémái. Népművelési Értesítő, XIV. évf. 2. sz.

Durkó Mátyás: A népművelőképzés másféléves tapasztalatai a Debreceni Tudományegyetemen. Felsőoktatási szemle, 1958. 6. sz.

Eszik Zoltán: Az ellentmondások ellentmondásai. Kultúra és Közösség, 1984. 1. sz.

Eszik Zoltán–(T.) Kiss Tamás: A főiskolai népművelőképzés és a gyakorlat. Baranyai Művelődés, 1981. 3. sz.

Fónai Mihály: Pályatükör: számokban a népművelőkről. Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis, Tamus 12/A. (A Bessenyei György Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 12. köt. Nyíregyháza, 1990.)

Földiák András: Egy hivatás szakmai esélyei. Művelődéskutató Intézet, Bp. 1989.

Földiák András: Néhány adalék a közművelődési szakemberképzés hibajegyzékéhez. Baranyai Művelődés, 1981. 3. sz.

Garami László: Mérlegen a népművelők időbeosztása. A Népművelési Intézet vizsgálata. Népművelési Propaganda Iroda, Bp. é. n.

Hidy Péter: Mese a zöldbabfőzelékről. In: *Hidy Péter:* El nem nyelt iratok. Múzsák Kiadó, Bp. 1987.

Hidy Péter: Próféták helyett profik. Művelődéskutató Intézet, Bp. 1990.

Homonnay Nándorné dr. Jób Klára: A népművelőképzés helyzete a Comenius Tanítóképző Főiskolán. Tantárgypedagógia-kutatások. Válogatás a Bajai Tantárgypedagógiai Tudományos Konferencián elhangzott előadásokból. 1984. november. Baja, 1985.

Homonnayné dr. Jób Klára: Fordulópont előtt áll-e a közművelődési szakkollégiumi képzés? Felsőoktatási Szemle, 1985. 11. sz.

Horváth Margit: Népművelő-könyvtárosok a pályán. Népművelési Propaganda Iroda, Bp. é. n.

Javaslat a népművelő, a könyvtáros, a muzeológus és a levéltáros képzés korszerűsítésére. A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. Válogatott dokumentumok gyűjteménye. Országos Közművelődési Tanács, Bp. 1976.

Kiss István: Tények, adatok egy falusi népművelő szakmai életéből. Népművelési Intézet, Bp. 1983.

Koltai Dénes: Rendszerváltó felnőttoktatás (A magyar felnőttoktatás története. Magyar Művelődési Intézet, Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttoktatási Tanszéke, JTK Közművelődési és Felnőttoktatási Tanszéke, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, Bp. 1998. Szerkesztette: *Maróti Andor, Rubovszky Kálmán, Sári Mihály.* 315–318. p.)

Lipp Tamás: Hályogkovácsok. Népművelési Propaganda Iroda, Bp. é. n.

Németh János István: A kultúra terrorja. Valóság, 1988. 12. sz.

Németh János István: A demokrácia tragédiája. Mikszáth Kiadó, Salgótarján. 1990.

„Népnevelőtől' a kulturális menedzserig. Innovációs tervek és törekvések a közművelődési szakemberképzésben. Az 1990. október 12-ei felsőoktatási képzési tanácskozás szerkesztett anyaga. Szerkesztette: *Fónai Mihály.* Nyíregyháza, 1991.

Révai József: Kulturális forradalmunk kérdései. Szikra Kiadó Bp. 1952. (Az MDP II. kongresszusán mondott beszédből a népművelőkre-népnevelőkre vonatkozó rész.)

Soós Pál: A közművelődési szakemberképzés nemzetközi tapasztalatairól és hazai korszerűsítésének problémáiról. Felnőttnevelés és művelődés. Acta Andragogicae et Culturae. 3. sz. KLTE Debrecen, 1981.

(T) Kiss Tamás: A valóság megközelítése a népművelő munkájában. Társadalmi Szemle, 1979. 2. sz.

T. Kiss Tamás: A nyitott képzésről a falukutatás kapcsán. Válság és kiút. Falukonferenica. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 1994.

Török L. Gábor: A szakmásodás és a felsőfokú szakképzés néhány kérdése a közművelődésben. Tantárgypedagógia-kutatások. Válogatás a Bajai Tantárgypedagógiai Tudományos Konferencián elhangzott előadásokból. 1984. november. Baja, 1985.

Vercseg Ilona: Szocializáció, szerep, érték a népművelői pályán. Múzsák Kiadó. Bp. é. n.

Veres Péter: A népművelés. In: *Veres Péter:* A szocialista műveltségről. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1987.

Vitányi Iván: A népművelőképzés ellentmondásai. KÉK, 1983. 1. sz.

Zétényi Imre: Népművelő-könyvtáros szakos képzés a Debreceni Tanítóképzőben. (Jubileumi emlékkönyv.) Debrecen, 1988.

A kötetben szereplő rajzok, képek forrása

17. oldal – A Paedegogiai Encyclopaedia, különös tekintettel a népoktatás állapotára. A neveléstudomány szótára. Szerk.: *Verédy Károly.* Athenaeum R. Társulat, Bp. 1886. 433. p.
38. oldal – Magyar népoktatás. Kiadja a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Bp. 1928. 118. p.
43. oldal – Az 50 éves *Vállalkozók Lapja* jubileumi albuma. A magyar építőművészet és építőipar 50 éve (1878–1929). Szerk.: *Lakatos Mihály, Mészáros L. Edgár és Óriás Zoltán* okl. mérnök. Bp. é. n.
65. oldal – *Fellegi Beatrix:* Korszerűsítés pénzszűkében. Népművelés, 1981. 4. sz. 9. p.
106. oldal – *F. Vankó Ildikó:* Az integrált intézmények funkciói. Népművelés, 1981. 5. sz. 7. p.

Névmutató

A, Á

B

K

L

M

N, Ny

O

Ö, Ő

P

Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás

1 Werner Baumann–Erhard Schlutz–Klaus Senzky–Hans Tietgens: Bevezetés felnőttoktatási tanfolyamvezetők számára
2 Vekerdi László: „A Tudománynak háza vagyon"
3 Herbert Bohn–Richard Stang (szerk.): Gazdaságosság és ahogy a továbbképzési intézmények látják magukat
4 Diósi Pál: Szabad csapatok? Budapesti népművelők magukról szakmájukról és kilátásaikról
5 Ekkehard Nuissl–Antje von Rein: A továbbképzési intézmények PR-tevékenysége
6 Jörg Knoll: Tanfolyam- és szeminárium-módszertan. Gyakorlókönyv tanfolyamok, szemináriumok, munka- és beszélgetőcsoportok alakításához
7 Herbert Bohn–Christine Schumann–Richard Stang (szerk.): Nyelvek
8 Bánfalvy Csaba–Pordány Sarolta (szerk.): Munkanélküli fiatalok és pályakezdők képzése
9 Lendvai L. Ferenc (szerk.): Demokrácia, Pluralizmus, Tolerancia. Miskolci Nyári Egyetem, 1996
10 Herbert Bohn–Richard Stang (szerk.): Ifjúsági- és felnőttoktatás
11 Falvay Károly: Lélektől lélekig. Balatoni Népfőiskola Siófokon 1946–49
12 Bernd Weidenmann: Sikeres tanfolyamok és szemináriumok. Professzionális tanulás felnőttekkel
13 Csoma Gyula–Herbai Ágnes–Juhász Nagy Ágnes–Sári Mihály (szerk.): A magyar felnőttoktatás mai helyzete. Országos konferencia TIT-Stúdió, 1997
14 Heribert Hinzen–Koltai Dénes (szerk.): A felnőttoktatás jövője – a jövő felnőttoktatása
15 Wolfgang Hovestädt: Önszervezés. Le az időhiánnyal: Hogyan könnyíthetjük meg a munkánkat
16 Peter Faulstich–Rudi Rohlmann (szerk.): Felnőttoktatás mint szakma
17 Diósi Pál: Ex Lex 97. Népművelők magukról, foglalkozásukról és távlataikról
18 Maróti Andor–Rubovszky Kálmán–Sári Mihály (szerk.): A magyar felnőttoktatás története című országos konferencia dokumentumai. Debrecen, 1997. október 6–8
19 Gelencsér Katalin (szerk.): Művelődéstörténet I–II.
20 Walter Leirman: Négyféle nevelési kultúra
21 Durkó Mátyás: Andragógia
22 Hans Georg Lößl: Törvényhozás és intézményesítés. A felnőttoktatás tervezése és marketingje
23 Heribert Hinzen–Koltai Dénes (szerk.): Felnőttoktatás az ezredfordulón. Perspektívák, tapasztalatok, dokumentumok
24 Pordány Sarolta (szerk.): Tanulás, művelődés és szabadidő időskorban.
25 T. Kiss Tamás: A népnevelőtől a kulturális menedzserig. Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből

INSTITUTE FOR INTERNATIONAL COOPERATION OF THE GERMAN ADULT EDUCATION ASSOCIATION
INSTITUT DE COOPERATION INTERNATIONALE DE LA CONFEDERATION ALLEMANDE POUR L'EDUCATION DES ADULTES
INSTITUTO DE LA COOPERACIÓN INTERNACIONAL DE LA ASOCIACIÓN ALEMANA PARA EDUCACIÓN DE ADULTOS
ИНСТИТУТ ПО МЕЖДУНАРОДНОМУ СОТРУДНИЧЕСТВУ НЕМЕЦКОЙ АССОЦИАЦИИ НАРОДНЫХ УНИВЕРСИТЕТОВ

INSTITUT FÜR INTERNATIONALE ZUSAMMENARBEIT
DES DEUTSCHEN VOLKSHOCHSCHUL-VERBANDES e.V.
NÉMET NÉPFŐISKOLAI SZÖVETSÉG NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉSI INTÉZETE

IIZ DVV

T. Kiss Tamás a népnevelőtől a kulturális menedzserig

FTE 25

T. Kiss Tamás

a népnevelőtől a kulturális menedzserig

Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből

ÚJ MANDÁTUM

FTE 25 Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás

IIZ DVV